

Bilge

YAYIN TANITIM TAHLİL ELEŞTİRİ

Dergisi

Sayı: 25 / Yaz 2000 / Üç Ayda Bir Çıkar

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI

ШУМЕНСКИ УНИВЕРСИТЕТ
ЕПИСКОП КОНСТАНТИН ПРЕСЛАВСКИ

ШУМЕНСКИ УНИВЕРСИТЕТ
ЕПИСКОП КОНСТАНТИН ПРЕСЛАВСКИ

*BULGARİSTAN / ŞUMN
TOPLANTISINDAN BİR HATIR*

Bilge

YAYIN TANITIM TAHLİL ELEŞTİRİ Dergisi
Sayı: 25 / Yoz 2000 / Üç Ayda Bir Çıkar

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ BAŞKANLIĞI YAYINLARI

Kapak Resmi

"Balkanlarda Kültürel Etkileşim ve Türk Mimarîsi Uluslararası Sempozyumu" Afişi

Yönetim Yeri

Gazi Mustafa Kemal Bulvarı, 133
06570 Maltepe/ANKARA

Telefonlar

Santral: (0.312) 232 22 57-231 23 48

Yazı İşleri: (0.312) 232 43 21

Abone İşleri: (0.312) 232 39 13

Belgegeçer (Faks): (0.312) 232 43 21

Fiyatı

1.500.000 TL

Dış Ülkeler için Yıllığı: 50\$

(Gönderme Gideri Hariç)

Posta Çek Numarası: 212938

ISSN 1300 - 283X

Bilge

Yayın Tanıtım Tahliil Eleştiri Dergisi

Üç Ayda Bir Çıkar

2000/YAZ 25

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH
YÜKSEK KURUMU

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ

Başkanlığı Adına
Sahibi

Prof. Dr. SADIK TURAL

Yazı İşleri Müdürü
İmran BABA

Yayın Kurulu
Prof. Dr. Şerif AKTAŞ
İmran BABA
Dr. Müjgân CUNBUR
Feyzi HALICI
Uzm. Elmas KILIÇ
Prof. Dr. Sadık TURAL
Prof. Dr. Berin YURDADOĞ

Yurt Dışı Temsilciliği

A.B.D. : Doç. Dr. Mustafa ÖZCAN
Azerbaycan : Prof. Dr. Kâmil VELİYEV
Danimarka : Zeynel KOZANOĞLU
Kazakistan : Prof. Dr. Şâkir İBRAYEV
Kırgızistan : Prof. Dr. Abdıldacan
AKMATALİYEV
Özbekistan : Prof. Dr. Begali KASIMOV
Tataristan : Prof. Dr. Hatip MİNNİGULİ
Türkmenistan : Prof. Dr. Annagurban AŞIROV

Dizgi-Tasarım-Ofset Baskı

GRAFİKER Ofset

Tel: (0.312) 417 63 93 - (0.312) 417 42 61

Faks: (0.312) 425 64 87

Şerif AKTAŞ	Sözlü Kültürden Kitaplı Kültüre.....3
Hilmi BAYRAKTAR Abdimalik NISANBAYEV (Akt. Dinara DÜYSEBAYEVA) Güneş BEŞİROVA (Akt. Mustafa DURMUŞ) Tamilla ALİYEVA (Akt. Mustafa DURMUŞ) Ali GÜLER Süleyman KAZMAZ Dildar ATMACA	MAKALELER XIX. Yüzyılda Halep İsyancıları ve Bu İsyancıların Sosyo-Ekonomik Sonuçları.....5 Abay Felsefesi.....10 Kitâb-ı Dede Korkut'taki "Bamsı Beyrek" Rivayetinin Yeri ve Önemi Üzerine.....15 Kitâb-ı Dede Korkut ve İskandinav Destanları.....19 Türklerde Saçı Geleneği.....22 Asya'ya Doğru (I).....27 Peyker Sanat Birliği ve Çağdaş Azerbaycan Sanatına Bakış.....34
Fusun GÖNÜL Gürbüz AZAK	BASINDAN Üniversiteler neden Türkçe eğitim yapmıyor?.....37 Dikkat, önemlidir!.....39
Sadık TURAL Mübahat TÜRKER-KÜYEL Şerif AKTAŞ Melek DOSAY-GÖKDOĞAN Kâmil Veli NERİMANOĞLU Aysu CANPOLAT Mustafa ÜNAL Bekir NEBİYEYEV Abdullah TÜYLÜ Aysu CANPOLAT Nâzan KIRIMHAN Eyüp BACANLI Yusuf Ziya BİLDİRİCİ Şebnem ERCEBEÇİ M. Fatih KOKSAL İdris KARAKUŞ Nail TAN Süleyman KAZMAZ Süleyman KIZILTOPRAK Yahya Kemal TAŞTAN Kadriye TÜRKAN Nail TAN	KİTAPLAR Bir Bilge Devlet Adamının Yeni Kitabı.....40 "Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi II".....45 "Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş".....50 "Kazak Türklüğünü Aydınlatanlara Nisanbayev'in Bakışı".....51 "Bin Beş Yüz Yıllık Oğuz Şiiri".....55 "Alpamiş Destanı".....57 "Altın Ordu'nun İslâmlaşması ve Yerli Din".....61 "Kitâb-ı Dede Korkut Ansiklopedisi".....66 "Yunanistan'daki Türk Mimari Mirası".....70 "Ali Şir Nevâî ve Hârezm Evliyaları".....72 "Atatürk ve Türk Halk Kültürü".....76 "Altay Destanı Maaday Kara".....79 "Orta Toros Geçitlerinde Türk-Fransız Mücadelesi (1915-1921)".....82 "Osmanlı Dönemi Türk İşlemeleri".....85 Kur'ân ve Modern Astronomi İlişkisi Hakkında Gayrimatbû Bir Eser.....88 Bozkırın Çılgılığı Neşet Ertaş.....92 "Nasreddin Hoca Lâtifelerinin Şerhi (Burhaniye Tercümesi)".....96 "Hikâyeden Hâtraya".....98 "Harran Tarihi".....100 "Sâmiha Ayverdi Bibliyografyası" ve Düşündürdükleri.....104 "Türk Edebiyatında Manzum Sûmâmeler".....107 "Karagöz ve Kukla Sanatımız".....108
Ömer TURAN Durmuş BUNARCIOĞLU İdris KARAKUŞ Armağan ELÇİ Berna TÜRKDOĞAN	DERGİLER Bulgaristan'da Yeni Bir Türkçe Dergi: "Kaynak".....110 "Cumhuriyet Özel Sayısı I".....112 Romanya'da Türkçe Bir Dergi: "Genç Nesil".....116 "Folklor".....119 "Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi".....121
Musa ÇİFTÇİ	DERS KİTAPLARI Atatürk Döneminde Yazılan Alfabe Kitapları Üzerine Bir İnceleme.....122
A. KURMANALİEV (Akt. Kalmamat KULAMŞAYEV) Dinara DÜYSEBAYEVA Reşide GÜRSEİ Neval KONUK Azize AKTAŞ-YASA	HABERLER Tibet'ten Bişkek'e Adım Adım.....127 Kazakistan'da Yankılanan Kitap.....129 Nüzhet Erman Şiir Ödülü'nün Dördüncüsü Verildi.....131 Göynük Yollarında.....132 Bulgaristan Günlüğü.....134

Sözlü Kültürden Kitaplı Kültüre...

Prof. Dr. Şerif AKTAŞ

Atatürk Kültür Merkezi Asıl Üyesi

X XI. yüzyıl başlarında dünyaya gelen her çocuk, insanlığın tarihi boyunca kazandığı her türlü bilgi ve tecrübenin doğal mirasçısıdır. O, adetâ bu insanî tecrübe ve birikimi sürdürmekle görevli nesli içinde, geniş bir tablonun bir unsuru olmak üzere dünyaya gelir. Her nesli de kendisinden önceki ve sonrakilere bağlayarak akış hâlindeki zamana bütünlük ve canlılık kazandıran vasıtalar vardır. Bu vasıtalar, hem kişinin kendi kuşağının ayrılmaz parçası hâlinde üyesi olmasına; hem de çok yönlü hareketlilik içinde nesiller arasındaki her türlü ilişkinin sağlanmasına hizmet ederler. Söz konusu vasıtaların değer, yapı ve özellikleriyle “göstergebilim” uğraşmaktadır. Türkçede “göstergebilim”, “semiologie” ve “semiotique”i karşılamak üzere kullanılmaktadır. Burada bir terminoloji sıkıntısı olduğu açıktır. Bu husus ayrı bir problemdir.

Biz bu yazıda, göstergebilimin konusu olan göstergelerin zenginleşmesinden; bunların kullanılması ve yorumlanmasından söz etmek istiyoruz.

İnsanlığın çocukluk döneminde vücut, el, kol, ses ve benzeri hareketlerin anlaşma vasıtası olarak kullanıldığı; sürdürülen hayatın akışına uygun çizgi, şekil ve resimlerin bunları takip ettiği bilinmektedir. Kullanılan işaretlerin, daha yerinde bir ifadeyle göstergelerin, yalınlığı, basitliği, sürdürülen hayatın da karakteristiği durumundadır. İnsanlığın çocukluk döneminden kalan her türlü göstergenin yorumu ve gelişme çizgisinin izlenmesi, bugünkü maddî ve manevî medeniyetimize vücut veren lifler hakkında kanaat sahibi olmamıza imkân verir. Yaşama tarzının her sahasına ait göstergeler, ortaya çıktıkları dönemin zevkini, anlayışını, değer hükümlerini ifade eden belgeler durumundadırlar. İnsanlığın, kendisini ifade etmek, faaliyetlerini sürdürmek, başkaları ve tabiatla mücadelesine devam etmek için bulduğu ve kullandığı göstergelerin en önemlisi, hiç şüphesiz ki, dil göstergeleridir. Zaten dil, yalnızca bir anlaşma vasıtası değil, insanı diğer canlılardan ayıran her türlü özelliğin aslı yapı unsurlarından biridir. Zira insan, dil ile inanır, dil ile sever, dil ile karşı kor, dil ile öğrenir, dil ile düşünür; onun dilin dünyasına aktarmadan anladığı, duyduğu ve hissettiği hiçbir şey yoktur. Bu sebeple, insanın bilinmeyen dünyasına açılan kapının dil olduğu konusunda XX. yüzyıl düşünürleri mütefiktir. Hemen hepsinin dil ile ilgili eser ve yazıları vardır. Artık dilin kelime yığını, dilbilgisinin kurallar bütünü olmadığı anlaşılmıştır. O, mâhiyeti kendi tekevvünüyle oluşan bir sistemdir. Bu sistemde her unsurun fonksiyonu vardır. Fonksiyonlar da sistemin bütünü içinde dil göstergeleri arasındaki ilişkiden kaynaklanır. Bu ilişkilerin sürekli olması, sürdürülen hayatla en derin anlamda ve çok yönlü münasebette bulunması sebebiyle, dili dondurmamak, zamanı durdurmamak demektir. Bu da mümkün değildir.

Dilin, göstergelerden oluşan bir sistem olarak, mekân ve zaman ile ilişkisi, ana kültürü kurma ve taşıma görevini de yükler. İnsanın her türlü yapıp etmesi dille, dilin dünyasında ve dilin imkânlarıyla gerçekleşir. Bunun için de, tabii ilimler dışındaki ilimlere dil ilimleri diyenler az değildir.

Az önce, insanlığın kullandığı göstergelerin, onun yaşama tarzını, hayatla ve tabiatla mücadelesini ifade eden en dikkate değer belge olduğunu söylemiştim. Bu göstergeler içinde de, dil göstergelerinin ve onların meydana getirdikleri dil adlı sistemin, insanî faaliyetleri sürdürmede ve ifade de son derece önemli olduğunu belirtmiş; dilsiz insanlığın kişi ömrüyle sınırlı mücadeleyle yerinde saymaya mahkûm olduğunu sezdirme istemişim.

İşte bu dil, kendisini koruyacak ve geliştirecek vasıtaları da bulmaktadır: Önce işaret, sonra yazı, daha sonra kitap, daha daha sonra... Yazının işaretle, kitabın yazıyla, bulunacak olan yeni vasıtaların da kitapla yakın ilişkisi olacağı açıktır.

Beyinlerin sayfa yerine kullanıldığı dönemlerde dil, varlığını ve gücünü sözle sınırlamaktadır. Söyleyenin ve dinleyip bir sonraki nesle aktarmakla vazifeli insanın imkânları da hâfıza gücünden ibarettir. Hâfıza, sözlü kültürün merkezinde yer alır. Dil de hâfızanın imkân ve ölçülerine göre, ses, renk ve şekil kazanır; kendi içinde derinleşir; yeni kavram ve söyleyişlerle genişler, zenginleşir. Böyle bir dönemde dil, belli oranda her hâfızın, yani her metin aktaranın, mizac, zevk, bilgi birikimi, muhayyile gücü ve ifade kabiliyetine göre bir bakıma kendini yeniden kurmaktadır.

Bu durumda da, dil göstergelerinin tabii olandan daha üst seviyedeki sistemlere vücut vermesi imkânsız değilse de, son derece güçtür. Bunun için de, sözlü dönemin yâdigârları, tabii dile ait sistemin imkânlarıyla, insanı ve insanî gerçekliği ifade etmişlerdir: Bu da, icattan ziyade tekrara, yeni düşünce ve yorumdan çok kabüle, ferdi olandan çok anonim olana yer vermeye sebep olmuştur. Denilebilir ki, sözlü kültür ve edebiyat, bütünüyle insanlığın çocukluk döneminin göstergesi olarak değerlendirilmeye müsaittir. Değeri ve güzelliği de bu özelliğinde aranmalıdır.

Yazı ve yazılı metnin, dil göstergelerinin çok daha farklı yönlerini araştırmaya, onların kullanıldıkları yerde yeni değerler kazanarak, daha üst seviyede, daha zengin ve karmaşık sistemler kurmaya imkân verdiği ortadadır. Ayrıca, bilinen ve bulunan bir hususun yazıyla tesbitinin, yenin araştırılması ve ortaya konulmasında ne kadar önemli olduğunu söylemeye ihtiyaç yoktur.*

Görülüyor ki, yazılı metin ve bu metinlerin biraraya gelmesiyle oluşan kitap, varlığıyla insanlığın yeni bir döneme geçişinin ifadesidir. Kitap, bu dönemin en açık ve belirgin göstergesi durumundadır. Kitaptan sonra yeni bir dönemin eşliğinde miyiz acaba? Kitap yerini görüntüye bırakır mı dersiniz? Bekleyelim.

* "Bilinen" ve "bulunan"ı, kitap ve dergi yoluyla, yazıyla tesbit eden çalışmalarını tanıtmaya, **Bilge**'nin büyük hizmeti oldu. **Bilge**'deki bir yazısı dolayısıyla kendisini tebrik etmek üzere tanışıp sohbet ettiğim, şimdi Amerika'da olduğunu öğrendiğim AKM uzmanlarından Erol Bey'in ifadesiyle "birçok kimseyi okur yazar olmaya heveslendirme ve hatâ inandırma" misyonu ve fonksiyonu üstlenen **Bilge**'yi kutlamak gerekir. Hayatında hiç değilse ikinci veya üçüncü yazısını **Bilge**'de veya **Arış**'ta yahut **Erdem**'de yayımlayan uzmanların, genç öğretim elemanlarının, kadîrşinas olmalarını beklemek, **Bilge**'nin ve AKM'nin hakkıdır.

XIX. Yüzyılda Halep İsyancıları ve Bu İsyancıların Sosyo-Ekonomik Sonuçları

Yard. Doç. Dr. Hilmi BAYRAKTAR
Niğde Üni. Eğitim Fak. Öğretim Üyesi

XIX. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin gerek içte, gerekse dışta en buhranlı olduğu dönemdir. Bu dönemde, vilâyetlerin hemen hepsinde benzer sebeplerle isyanlar meydana gelmiştir. Bu meyanda, Halep'te de irili-ufaklı birçok isyan hareketi olmuştur. Fakat biz bu çalışmada, iktisadî, sosyal ve mülkî-ıdarî yapıyı etkileyecek kadar büyük olanlardan bahsetmekle yetineceğiz. Bu bağlamda, Halep eyâletinde iki önemli isyan hareketi olmuştur. Bunlardan ilki 1813-1819 isyanları; diğeri 1850'de başlayıp, 1864 yılına kadar fasılalarla devam eden isyanlardır. Ancak, burada şunu hemen ifade edelim ki, bu isyanlar, tek bir isyan olmayıp, sebep-sonuç itibarıyla birbirini takip eden bir dizi isyan hareketidir.

A. 1813-1819 İsyancıları

a. 1813 İsyancı

1. İsyancı Sebepleri

XIX. yüzyılda Halep eyâletinin iktisadî, sosyal ve mülkî-ıdarî yapısını doğrudan etkileyen en önemli ilk isyan hareketi, 1813-1819 yılları arasında ortaya çıkmıştır. Hemen ifade edelim ki, bu bir dizi isyan hareketi, birdenbire ortaya çıkmış değildir. XVIII. yüzyılda bozulan iktisadî ve ahlâkî yapının meydana getirdiği olaylar dizisinin bir neticesidir ve XIX. yüzyıla miras kalmıştır.¹ Bununla birlikte, isyanın oluşumunu hızlandıran birtakım zahiri sebepler de vardır. Bunları şöyle sıralamak mümkündür: a. Halep'te 15 Aralık 1798 yılından itibaren Yeniçeri ile Sâdât arasında şiddetlenen sürtüşmeler;² b. Yabancı devlet konsolosluklarında çalışan himâyânların, Halep'teki uygunsuz hareketleri ve bunların devlet tarafından korunmaları;³ c. Vilâyetteki devlet yöneticilerinin topluma muhalif davranışları. Bu gibi durumlar, ahâlinin devlete olan güvenini sarsmış; halkı âdeta patlamaya hazır bir bomba durumuna getirmiştir. Nitekim, bu bomba 1813 yılında patlamıştır.

2. İsyancıların Başlaması ve Genişlemesi

1813 yılında başlayan isyan, kısa sürede genişleyerek, Vali Rağîb Paşa'nın Halep'i terk etmesi ile sonuçlandı.⁴ Halep'te vali bulunmaması, eşkıyanın çığırdan çıkmasına sebep oldu. Devletin kolluk kuvvetleri ve adliye görevlileri de isyancılarla birlikte hareket etti. Özellikle, İdlib ve Şuğur zabıtları Belanlıoğlu Topal Ali ile Said, tam bir eşkıya başı durumundadırlar. Bunlar, İdlib, Şuğur ve Eriha'da istedikleri kişileri nâib nasb ile "setr-i kabahatlarıçün ilâmlar terkim ve Halep kadılarının vürûdunda Halep'e kable'l-duhul anlar tarafından ilâmlar dahi ahz ile" halka türlü eziyet ettiler. Bu kişiler, Haremeynü's-Şerefeyn mukataatından Eriha mukataasına ve Köprülü evkafından olan Şuğur mukataası ile İdlib kasabıyesine el koyarak, buralardaki tüccarın mallarını gasb ettiler. Kasaba ve köylerden tahsili lâzım gelen "emvâl-ı mîrîyenin tati-line" sebep oldular. Sefere çağrıldıklarında gitmedikleri gibi, Antakya'yı dahi muhasara ettiler.⁵

Bunun üzerine, Halep'e yeni vali atanan Cabbarzâde Celâleddin Paşa, isyanı bastırarak, şehre girdi. Şehirde isyan hareketine karışan 18 kişiyi idam ederek, geçici bir süre de olsa asayışı sağladı.⁶ Celâleddin Paşa tarafından yapılan tetkikatta, hâdisenin genişlemesinde, Halep Kadısı Mehmed Emin Efendi'nin "eşkıya firarilerine medâr-ı fırsat-ı duhul"⁷ eylediği tesbit edilmiş ve Kadı bir konakta göz hapsinde tutulmuştur. Celâleddin Paşa, bilâhare durumu İstanbul'a bildirmiş ve buraca yapılan ayrı bir inceleme ile olay teyit edilmiştir.⁸ Bunun üzerine, Kadı Mehmed Emin Efendi azledilerek, geçici bir süre sükûnet sağlanmıştır.⁹

b. 1817 İsyancı

Her ne kadar, 1813'te başlayan isyan 1815 senesinde bastırılıp, birtakım kimseler cezalandırıldı ise de, isyanı hazırlayan sebepler ve isyancılar tamamen ortadan kaldırılmadı. Etrafa yayılan bu isyancılar, fırsat kollamaya başladılar.¹⁰ Bu fırsat, 1817 yılında Hurşit Paşa'nın Halep valiliği döneminde ortaya çıktı.

1. İsyancı Sebepleri

Paşa'nın kendisi mütedeyyin biri olmasına rağmen, daire halkı, özellikle Kethüdâ Süleyman Bey'in içki içerek, etrafı rahatsız eden uygunsuz tavırları, Halep'in mutaassıp halkının çileden çıkmasına sebep oldu. Fırsat kollayan eşkıya, halkın hoşnutsuzluğunu ve Hurşit Paşa'nın ordusunun Diyarbakır'da çıkan ayaklanmayı bastırmak üzere Halep'ten ayrılmasını da fırsat bile-

rek, tekrar ayaklandı. Önce Kethüdâ Süleyman Bey'in konağını basarak, kendisini astılar. Sonra diğer zevk ve sefa düşkünün ağaların ve paşa imamının konaklarını basıp, buldukları "fısk-u fücûr" âletlerini de yanlarına alıp, herkese gösterdikten sonra, mahkemeye götürerek, "Kadı efendi, İstanbul'a yalnız bunu bildir, yetiştir" diyerek, isyanın sebebini de ortaya koydular.¹¹

Kadı efendi, halkı sükûnete davet ettikten sonra, durumu Vali'ye bildirmiş; Vali ise, halkı sükûnete çağıracağı yerde, bir taraftan Halep'in suyunu ve erzağını keserek, şehri sıkıştırmış; diğer taraftan Diyarbakır'a gönderdiği orduyu geri çağırmıştır. Ancak, isyan o kadar genişlemiştir ki, yalnız kendi ordusu ile başa çıkılmaz hâle gelmiştir. Bundan dolayı, Adana Valisi Celâl Paşa,¹² Selânik Mutasarrıfı Süleyman Paşa¹³ ve Kayseri Mutasarrıfı Ebu Bekir Paşa'dan yardım istemek zorunda kaldı.¹⁴ Neticede, Kayseri Mutasarrıfı ve Adana Valisi'nin de yardımlarıyla ve dört ay süren mücadeleden sonra isyan bastırıldı.¹⁵ Yakalanan Topal Ali ve Said idam edilerek, sükûnet sağlandı. Eşkıyalanın mallarına devletçe el konuldu.¹⁶

2. İsyân Hakkında Merkezî Hükûmetin Değerlendirmesi ve Alınacak Önlemlerin Görüşülmesi

İsyanın bastırılmasından sonra, Meclis-i Şûra'da bu isyanlarla ilgili olarak bir değerlendirme yapılmış ve "iş bu Diyarbekir ve Halep ahalileri her ne kadar laîn ve şekâvet ile me'lûf iseler de valilerin dairelerinde bulunan kethüdâ ve divân kâtibi misillilerin bazan fukara ve berayaya kendilerinin haberi olmaksızın vâki olan cevr-ü teâddileri dahi ahalinin bu vecihle rûgerdan olub tuğyân-ı telâkkilerine bâdi olduğu"na¹⁷ karar verilerek, bundan böyle kapu halkının bu gibi davranışlardan sakınmaları istenmiştir.¹⁸

3. İsyanın Sonuçları

Bu isyanlardan sonra sürekli büyük bir ordu beslemek zorunda kalan Halep valileri, iktisadî sıkıntıya düştüklerinden, mansıplarını artırmak için merkezden yardım talep ettiler. İktisadî sıkıntı içerisinde olan merkezî hükûmetin nakdî yardım yapamayacağını bilen Halep valileri, buna çare olarak çevresindeki vilâyet ve sancakların kendilerine mansıb olarak verilmesini talep ettiler. Nitekim, Halep Valisi Hurşit Paşa, bu isyanın bastırılması için çok masraf yaptığını ileri sürerek, Maraş veya Rakka'nın kendisine mansıb olarak verilmesini istedi. Ancak, Diyarbakır'a bağlı olan Rakka'nın buradan tefriki durumunda, yalnız başına Di-

yarbakır'ın bir valiye yetmeyeceği, Maraş'ın ise hâlihazırdaki valisinin İran tarafındaki "kıyl-ı kal" sebebiyle Musul'da bulunduğundan, bunun da şimdilik mümkün olmayacağı, fakat gailelerin bertaraf edilmesinden sonra tevcih buyurulabileceği bildirildi.¹⁹

Öte yandan, isyandan sonra Halep'e vali olan Mustafa Paşa, "bundan akdem Halep'te vukuu bulan ihtilâlden nâşi eyâlet-i mezkûre perişan olub varidat ve hasılâtı... kendi dairesinde vücdû lâbüt alan asakirin idâresine mütehâmmil olmadığı"ndan, Halep ve Diyarbakır isyanları sırasında geçici bir süre Halep Valisi Hurşit Paşa'ya ilzâm olunan Ayıntab mukataatının, gailenin bertaraf edilmesinden sonra da Halep valilerine tevcih edilmesini istemiş; yine bunun şimdilik mümkün olamayacağı cevabını almıştır.²⁰

Gelirlerini çevrede bulunan sancak ve kazaları yönetimleri altına alarak artırmaya çalışan Halep valileri, buna muvaffak olmaları bir tarafa, daha önce Halep'e bağlı olan İskenderun, Belan, Payas gibi yerleri de kaybettiler. Zira her ne kadar, Belan ve havalisindeki isyan bastırılmış ve "kaviyü'l-iktidâr" bir kişi mütesellim tayin edilmiş ise de, Belan ve havalisi halkının isyana meyyal oldukları ve bu durumun asayişin devamını sağlamakta güçlük çıkaracağı düşünülmekteydi. Bu nedenle, Gâvur Dağı'nın elde kalması, iskelelerin imârı ve buralara ait varidât-ı mîrîyenin ihyâsı ve "câdde-i hüccâc-ı şerîfin" güvenliği gibi sebeplerle İskenderun, Payas, Azîr ve Arsus kazalarının Halep eyâletinden ayrılarak, "yeddi-vâhiddin" zabtolunmak üzere "ber vech-i serbestiyet" muhafazalık suretiyle ve mîr-i mîrân birine ihalesi, ya da muhassıl irsâlinden hangisinin tasvip olunur ise, rüsûmat-ı adiyyesi eyâlet valilerine ita olunmak üzere tanzimi düşünülmüş; bu konudaki düşünceleri ile Belan'ın aïdat ve varidatının ne olduğu Vali'den sorulmuştur.²¹

Nihâyet, 1 Ocak 1815 tarihinde İskenderun, Belan, Payas, Azîr, Hasî ve Arsus ile birlikte Halep'ten ayrılarak, "ber vech-i serbestiyet" muhafazalık hâline getirildi.²² Yine, bu isyan sırasında Halep valilerinin mansıplarını artırmak için Antep mukataaları, Maraş'tan alınarak, geçici bir süre için (1817-1819) Halep valilerine verildi. Yine, Antep bu isyanlardan kısa bir süre sonra, 1830 yılında Maraş'tan ayrılarak, Halep'e bağlandı.²³ Bütün bunlardan anlaşılacağı gibi, XIX. yüzyılın başlarında Halep eyâletinin mülkî idarî taksimatının şekillenmesinde esas belirleyici unsur, isyanlar ve valilere verilecek mansıb miktarları olmuştur.

B. 1850-1865 İsyancıları

a. 1850 İsyancı

1. İsyancı Sebepleri

1833'den 1840 yılına kadar devam eden Mısır idaresi, Tanzimat Fermanı'nın ülke yönetiminde meydana getirdiği otorite boşluğu ve mülkî idarecilerin yolsuzlukları,²⁴ ülkenin birçok yerinde olduğu gibi Halep'te mahallî güçlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Özellikle eyâlet dâhilinde bulunan aşiretlerin liderleri, otorite boşluğundan istifade ederek, âdeta bağımsız birer hükümet gibi hareket ediyorlardı.

Kozan'da Kozan-oğulları ve Dîvân-oğulları, Zeytin'da Ermeniler, Maraş'da Zülkadriye ve Bayezıdli, Çerçilli'deki eşkıyalar, Kürt Dağı'nda Deli Halil, Yarpuz'da Karayığıtoğulları, Payas'da İmam-ağa, Tecirli ve Cerid ağaları, Halep ve Ayıntab'da emirler başına buyruk hareket etmekteydi. Hattâ Gâvur Dağı ve Kürt Dağı ağalarından bazıları yabancı devletlerle ilişki kuracak kadar ileriye gitmişlerdi.²⁵

2. İsyancı Başlaması ve Genişlemesi

Otorite boşluğu Halep'te büyük bir isyan çıkmasına neden oldu. İsyancı, 16 Ekim 1850 (11 Zilhicce 1266) yılında Kurban Bayramı'nın ikinci günü meydana geldi.²⁶ Halep'teki Nizâmiye Ordusu'nun, Şam'da çıkan ayaklanmayı bastırmak üzere, buradan ayrılmasını fırsat bilen bir grup tarafından çıkartıldı.²⁷ İsyancı altında yatan asıl sebep, Tanzimat Fermanı'nın getirdiği iktisadî ve sosyal buhrandır. Zira, bu fermanla birlikte, birtakım muafiyetlerin kaldırılması, iltizâm yerine muhassıllığın ihdası ile çıkarları zedelenen mültezimler, merkezî ve yerel yönetimin de zaafından yararlanarak ayaklandılar. Ayaklanmaya halkla birlikte ileri gelenlerin de katılması, olayın vehametini ortaya koymasından bakımından önemlidir.²⁸

Bâb-ı Nireb mahallesinde başlayan isyan, kısa sürede Salibiyye, Cedidiyye, Kasile, Kasteli'l-Haremi mahallelerine yayılarak, zaptiye karakolunun basılmasına kadar gitti. İsyancı genişlemesi üzerine, Vali Anzak Zarif Paşa, suçlu gördüğü birkaç kişiyi şiddetli bir şekilde cezalandırılmışsa da olaylar yatıştıramadı. Bunun üzerine İstanbul'a haber gönderilerek, yardım istendi. İstanbul'dan gönderilen takviye kuvvetlerle ve ancak üç gün süren kanlı çarpışmalardan sonra şehre girilerek, isyan bastırıldı.²⁹

3. İsyancı Sonuçları

Bu isyanda evler ve dükkânlar soyularak, tüccarların malı gasp ve yağma edildi. F. A. Neale, bu isyancı

dan dolayı, "Halep halkı ticarete kazandığı aşırı malları, bu olayla fakirlerle paylaştı"³⁰ demektedir. İsyancı bastırılmasından sonra gasp edilen eşyanın geri alınması ve yakılan dükkânların tazmini için geçici bir "meclis-i mahsûsa"³¹ kurulması kararlaştırıldı. Yağmalanan mallardan bulunanların sahiplerine teslimi, bulunmayanların da tazmini yoluna gidildi.³² Mal ve eşyası yağmalanan Hristiyanlara ödenecek tazminatın ise Kiliseler Tazminatı akçesi ile Halep vergisine yapılacak zamlarla karşılanması kararlaştırıldı.³³

İsyancı dikkati çeken bir nokta, Hristiyanların önemli rol oynamalarıdır. Zaten bu sebeplerdir ki, olay Avrupa'da geniş bir yankı bulmuştur. Londra Maslahatgüzarı'na gönderilen 24 Ocak 1851 tarihli bir şükkada,³⁴ Halep hâdisesinin Avrupa'ya tesiri ve hâdisenin hakikatinin gazete ilânları ile tashih ettirilmesi istenmiştir. Maslahatgüzar da Londra'da Lord Palmerston'la bir görüşme yaptığını belirttiikten sonra, "... *Sal-tanât-ı Seniyenin tedâbir-i âliyesi sonradan anlaşılarak te'sirât-ı vakta ber-araf olub taraf-ı saadetlerinde dahi bunun üzerine oraca güzel tavırla anılmış olmasıyla...*" diyerek, hâdisenin yanlış anlaşılmasının önüne geçildiğini bildirmiştir.³⁵

b. 1856 İsyancı

Tanzimat Fermanı'na tepkiler henüz hâfizalardan silinmeden, 1856 (11 Cumadelâhir 1272) yılında Islâhat Fermanı ilân edildi.³⁶ Islâhat Fermanı'nın ilânı, zaten karışık olan vaziyeti büsbütün içinden çıkılmaz hâle getirdi. Reşid Paşa, bu durumu önceden görmüş ve "Şam ve Halep ve Irakıyye'de ve Anadolu'nun pek çok yerinde bunun su'î te'sirâtı ve icrasının su'ûbatı mel-huzat-ı kavîyyeden iken buraları asla kayd olunmayarak bil'âkis buna be-gayet hafifce suretle teşebbüs olunmuş olması dahi akla mülâyim görünmez"³⁷ diyerek, yetkilileri muhtemel bir isyancı karşı uyarıyordu. Gerçekten, Reşid Paşa'nın belirttiği gibi, Halep'te müslim ve gayrimüslim halk arasında bir huzursuzluk meydana geldi.³⁸ Sonuçta, Hristiyan ahali bölgeyi terk etmeye başladı. Hristiyanların bu göçü, devleti tedbir almaya itmiş ve göçler menedilmiştir.³⁹

Bu vaziyet, 1864 yılında "Fırka-i İslâhiye Ordu-su"nun bölgeye gelmesine kadar devam etti; ordunun askerî kanadı kumandanı Derviş Paşa'nın başarılı askerî harekâtı ve mülkî işlerden sorumlu Cevdet Paşa'nın izlediği iskân siyaseti sayesinde büyük ölçüde bertaraf edildi. Asayışı bozan göçer aşiretler, yeni ih-das edilen, İslâhiye, Hassa, Cebel-i Bereket, İzziye,

Cebel-i Sem'an kazalarında ikamete mecbur edildi. Daha önceleri eşkıya taifesi nedeniyle ancak askerlerin yardımıyla gitmenin mümkün olduğu yollarda güvenlik sağlandı.

1850'de başlayıp, 1864 yılına kadar devam birtakım isyan hareketleri, bölge ekonomisinde onarılması güç yaralar açmıştır. Ancak bu yaralardan daha vahim bir sonuç vardır ki, o da, artık bölgenin, Mısır ve Lübnan gibi yabancı devletlerin nüfuz mücadelesi alanı hâline gelmesidir. Bu dönemde özellikle Fransa bölgedeki nüfuzunu artırdı.⁴⁰ Fransa'nın Osmanlı Devleti nezdindeki elçileri, bölgedeki eşkıyalara delâlet edip, af edilmesini, hattâ, orduda yüksek bir rütbe ile istihdamını dahi sağlar duruma geldi.⁴¹ Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Suriye'nin Fransızlara bırakılmasının altında yatan sebep, 1850'li yıllarda İngiltere ile Fransa arasındaki nüfuz mücadelesinin, Fransızlar lehine sonuçlanmasının neticesidir de diyebiliriz.

Bu isyandan sonra, 1865 yılında Halep ve Adana eyâletleri ile Kozan ve Maraş sancakları birleştirilerek, "Vilâyet Usûlü" tesis edilerek, bugün uygulanmakta olan Olağanüstü Hâl Bölge Valiliği'ne benzer bir idare kuruldu. Böylece, bölgede ortaya çıkacak isyan hareketlerine karşı daha etkin bir mücadele yapılabilirdi. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Suriye, Bosna ve Tuna vilâyetlerin nizâm-nâmeleri Halep vilâyeti teşkilâtı için birer emsal teşkil etti. Fakat bu vilâyetlerin nizâm-nâmesinde, meclis-i idâre âzâlarının yarısının müslim, yarısının da gayrimüslim olması açık olarak belirtilmiş olduğundan ve bu kaide de Halep vilâyetinde işletilemeyeceğinden, bazı değişiklikler yapıldı. Buna göre, mecliste müslim veya gayrimüslim âzâlarının temsil oranı, genel nüfus içerisindeki oranlarıyla belirlenecek şekilde düzenlendi.⁴²

Yeni oluşturulan Halep vilâyetinin ilk valisi, bölgeye asayişini temin eden "Fırka-i İslâhiye" adlı orduya "me'muriyet-i mahsûsa" ile iştirak eden Cevdet Paşa'dır. 1865 tarihinde göreve başlayan Cevdet Paşa, hemen Halep vilâyetini teşkile başladı.

Yeni oluşturulan vilâyet, Halep, Adana, Maraş, Payas, Urfa ve Zor olmak üzere yedi sancağa taksim edildi. "Teşkilât-ı Vilâyet" usûlü gereğince, en büyük mülki amire vali, sancak kaymakamlarına da mutasarrıf denilmeye başlandı. Ancak, Zor sancağı bu teşkilât-tan ayrı tutuldu.⁴³

Sonuç olarak, gerek 1813-1819, gerekse 1850-1865 isyanlarının altında yatan gerçek sebep, yeniden

yapılanma sürecinde bozulan sosyal ve iktisadî yapının toplum üzerindeki olumsuz etkisidir. Toplumun sosyo-kültürel yapısı dikkate alınmadan yapılan ıslahat hareketleri de olayların daha çok büyümesine neden olmuştur. Bu isyanlar zaten bozuk olan iktisadî yapıyı daha da bozmuş ve toplum üzerinde onarılması güç yaralar açmıştır. İsyanlara karşı alınan tedbirler ise, daha ziyade askerî tedbirler olup, isyanlar güç kullanılarak ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Bu ise, toplumu farklı arayışlara itmiş, bu noktada dış güçler devreye girmiştir. Bunların müdahaleleri isyanları milletlerarası boyutlara taşımış ve sonuçta isyanlar basit bir iç mesele olmaktan çıkarak, milletlerarası mesele olmuştur. Diğer taraftan, bu isyanlar bize, XIX. yüzyılda Halep halkının huzur ve sükûnet arzusunda olduğunu göstermektedir. Bunu vaad eden herkesin peşinde koşmaları da bu yüzdendir.

NOTLAR

1. Bu bölgedeki XVIII. yüzyılda meydana gelen isyanlar için bkz., M. Öztürk, "XVIII. Yüzyılda Antakya ve Çevresinde Eşkîyalık Olayları", *Belleten*, Cilt LIV, Sayı 211, Aralık 1990, s. 965-993. Ahmet Cevdet, *Tarih-i Cevdet*, Cilt 6, İstanbul 1309, s. 279.
2. 15. B. 1213 tarihli ve Halep'te yeniçeriler ile sâdât beyinde te-haddüs eden ihtilafa sebebiyet verenlerin isimlerinin bildirilmesi ve gash olunan emval ile ilgili olarak. *BOA*, *Cevdet Dahiliye*, nr. 13500. Kâmil Bâli'ye bak, s. 238-246.
3. Nitekim, 24 Haziran 1809 yılında Fransa Konsolosluğu hizmetinde bulunan Venedikli İsak adında bir Yahudi ve arkadaşları ile Halep'in Müslüman ahalisinden birkaç kişi arasında "mükâbere ve nizaa" vukuu bulmuş, olay mahkemeye intikal ettiğinde Yahudi'nin Müslüman Halep ahalisine küfür ettiği mahkemece tesbit edilmiş ve olayın Halep'te duyulması üzerine "gayret-i diniyye" ile galeyana gelen halk "hemen mesfurların telef-i suretleri"ni istemiş, ancak görevliler buna engel olarak, Yahudi'yi bir hafta muhafaza altında tutuktan sonra, hiçbir ceza vermeden Fransa Konsolosluğu'na teslim etmiştir. *BOA*, *Cevdet Hariciye*, nu. 538 (1. Ca. 1224).
4. C. Tükin, "Mahmud II. Devrinde Halep İsyancıları", *Tarih Vesikaları*, Cilt I, Sayı IV, Haziran 1941-Mayıs 1942, s. 256-265.
5. *BOA*, *Cevdet Maliye*, nu. 6296.
6. A. Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, Cilt XI, s. 35.
7. C. Tükin'in yayımladığı I. Hatt-ı Hümâyûn, Tükin, a.g.m., s. 257.
8. *BOA*, *MAD*, nu. 3525, s. 24.
9. C. Tükin'in yayımladığı II. Hatt-ı Hümâyûn, Tükin, a.g.m., aynı yer.
10. İsyan hareketine katılmış olan Mürseloğlu Haydar, Topal Ali ve Said ile Ömeroğlu Ömer adlı şakiler, idama mahkûm olmuş, ancak bunlardan, Topal Ali Şam taraflarına, Ömeroğlu Ömer Rakka aşiretleri derununa ve bir kısmı da Maraş taraflarına kaçmışlardır. 7. Ra. 1231 tarihli tahrirat. *BOA*, *MAD*, nu. 3525, s. 135-135.
11. A. Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, Cilt 6, s. 35-36.
12. 21 L. 1235 tarihli ve Hurşit Paşa'nın Adana Valisi Celâl Paşa'dan yardım isteyen kamesi. *BOA*, *HH*, nu. 59081.
13. 30. M. 1235 tarihli ve Selânik Mutasarrıfı Süleyman Paşa'nın

Sadaret'e yazdığı ve Halep Valisi'nin kendisinden yardım isteğine dair yazısı. **BOA, HH**, nu. 59082.

14. 7. Ra. 1235 tarihli ve Halep Valisi Hurşit Paşa'nın Kayseri Mutasarrıfı Ebu Bekir Paşa'nın maiyeti ile birlikte Halep'e muavenet için geldiğine dair tahrir. II. Mahmud'un Hatt-ı Hümayûn'u da var. **BOA, HH**, nu. 59087.
15. A. R. Kal'acı, **Halep el-Kadime ve'l-Hadise Esmauha ve Hükâmüha ve Ahdesuha Ebvabuha ve Esvaküha ve Ahyâüha**, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1989, s. 375.
16. **BOA**, Cevdet Dahiliye, nu. 313-a.
17. Tuki'nin yayımladığı IV. Hatt-ı Hümayûn, C. Tuki'nin, a.g.m., s. 259.
18. Tuki'nin aynı belge.
19. Tuki'nin yayımladığı V. Hatt-ı Hümayûn, C. Tuki'nin, a.g.m., s. 260-261.
20. Tuki'nin yayımladığı VII. Hatt-ı Hümayûn, C. Tuki'nin, a.g.m. s. 263-265.
21. 14 Safer 1230 tarihli ve Halep Valisi'ne gönderilen kaime, **BOA, MAD**, nu. 3525, s. 43.
22. **BOA, MAD**, nu. 3523, s. 43. Ancak 1851-1852 yılında İskenderun, Belan, Arsuz kazaları Adana eyâletine bağlıdır. Bkz., **BOA**, Cevdet Maliye, nu. 27694.
23. C. C. Güzelbey. **Gaziantep Şer'i Mahkeme Sicilleri**, Fasikül 3, Gaziantep Kültür Derneği Yay., Gaziantep 1966, s. 19 ve 53.
24. 1264 tarihinde Reyhaniye kazası Kaymakamı Ahmed Bey usûlüne aykırı davranışları nedeniyle görevden alınmıştır. **BOA, A. MKT.**, nu. 160/56; 23.Z.1267 tarihinde Halep Kaymakamı Kâmil Efendi'nin uygunsuzlukları. **BOA, A. MKT. UM.**, nu. 79/49; 18.L.1272 senesinde Reyhaniye Kaymakamı İzzet Bey'in yaptığı yolsuzluklar. **BOA, A. MKT. UM.**, nu., 240/49; 2.RA.1272 senesinde Ayıntab Kaymakamı Tahir Efendi'nin hırsızlığı. **BOA, A. MKT. UM.**, nu. 215/45; 28.N.1272 senesinde Şeyhler aşireti Reisi Halil'in gayrimeşru işlerine yardım eden Kilis Müftüsü Salih Efendi'nin tavırları. **BOA, A. MKT. UM.**, nu. 238/53; 1274 senesinde Halep Valisi Hamdi Paşa hakkındaki yolsuzluk iddiaları. **BOA, AMKT. UM.**, nu. 248/32 halkın devlete olan güven duygularını zedelemiştir. Bu durumda çaresiz kalan halk güçlünün yani eşkıyanın yanında yer almak zorunda kalmıştır.
25. A. Cevdet, **Tezâkir**, Tezkire 27. s. 108.
26. Kâmil Bâli, olayın Kurban Bayramı'nın üçüncü günü akşam meydana geldiğini belirtmektedir. Kâmil Bâli, **Nehr-i Zeheb**, Cild-i Sâlis, s. 375.
27. M. F. Ayıntabî-O. Necvî, a.g.e., Cilt I, s. 7 vd.
28. **Tanzimat Fermanı'nın ilân edilmesi ve ülke yönetiminde uygulanışı sırasında, buna tepki olarak ülkenin pek çok yerinde isyan çıkmıştır. Bu isyanlar için bkz.: M. Çadırcı, Tanzimat Döneminde Osmanlı Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları**, TTK Yay., Ankara 1991, s. 190-197; H. İnalçık, **Tanzimat ve Bulgar Meselesi**, AÜ DTCF Basılmış Doktora Tezi, TTK Basımevi, Ankara 1943.
29. Aynı eser.
30. F. A. Neale, **Eight Years in Syria, Palestine and Asia Minor, from 1842-to 1850**, Cilt II, London 1851, s. 117.
31. 30.Ra.1267 tarihli Halep Valisi'ne gönderilen Şukka, **BOA, A. MKT. UM**, nu. 38/84.
32. 24.R.1267 tarihli Şukka-Tezkire. **BOA, A. MKT. MVL**, nu. 39/91 ve **BOA, A. MKT. MVL.**, nu. 38/84.
33. 24.Ca.1268 tarihli buyurltu, **BOA, A. MKT. MVL**, nu., 51/51.
34. 24.Ra.1267 tarihli ve Londra Maslahatgüzarı'na gönderilen Şukka, **BOA, A. MKT. UM.**, nu. 47/32.
35. Aynı belge.
36. İslâhât Fermanı tam metni için bkz., **Düstür**, Cild-i ülä, Matbaa-i Amire, 1289, s. 7-14.
37. Reşid Paşa'nın ferman hakkında itirazlarını havi olarak mabeyn'e takdim ettiği meşhur lâyhâ için bkz., A. Cevdet Paşa, **Tezâkir**, Tezkire 10, s. 79-80.
38. Cevdet Paşa, **Tezâkir**, Tezkire 10, s. 89.
39. 14.Ca.1277 tarihli Şukka, **BOA, A. MKT. UM.**, nu. 439/26.
40. Halep'in bazı mahallerindeki halk -Hristiyanlar- yüksek gör-dükleri vergilerin indirilmesi için kendi devletleri yerine Fransız elçiliğine arzuhal vererek, bunun indirilmesi için yardım isteyebiliyordu. Bkz., 7.4.1263 tarihli Halep Valisi Mustafa Mazhar ve Fransa Konsolosluğu'nun yazısı. **BOA, A. MKT.**, nu. 73/12.
41. Halep civarında eşkıyalık eden Hacı Ömeroğlu Halil'in aman dileğinin Fransa Konsolosu vasıtasıyla kabul edilerek, kendisine Asâkir-i Muvazzafa binbaşılığında istihdam sağlanabilmek-teydi. Bkz., 5. S. 1273 tarihli Mazbata. **BOA, A. MKT. UM.**, nu. 256/2.
42. A. Cevdet, **Tezâkir**, Tezkire 30-31, s. 199-200.
- * Vilâyet usûlü gereğince, sancaklar mutasarrıflık, kazalar kaymakamlık, nâhiyeler müdürlik olarak idare ediliyordu. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz., E. Z. Karal, **Osmanlı Tarihi**, Cilt VI, s. 153-154.
43. A. Cevdet, **Tezâkir**, Tezkire 32, s. 202.

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ

Web. Sayfasını İnternette görebilirsiniz.

akmb.gov.tr.

Abay Felsefesi*

Ord. Prof. Dr. Abdimalik NISANBAYEV

Almatı-Kazakistan

Bilgelğin ölçüsü olmasını bilen filozof şâirimiz Abay Kunanbayev'in edebî mirası, gerçek anlamda Kazak halkının ferasetli düşünce dünyası ile ömrünün ansiklopedisi gibidir. Söze böyle başlamamızın sebebi, Abay'ı tanıyıp, onun dünya görüşü, düşünce sistemi ile hayat tecrübesi üzerine derinlemesine düşünüp incelerken, şâirimizin yaşadığı dönem ile ilgili, daha doğrusu XVIII-XIX. yy'daki Kazak toplumunun sosyal, siyasî, hukukî ve ahlâkî yapısı, kültürü ve aile kurumu hakkında doğru, bir o kadar da değerli bilgilere ulaşmanın mümkün olduğuna inanmamızdır. Buna örnek olarak Abay konusunda, bugüne kadar kaleme alınan sayısız incelemeleri, onun hâlen de birçok esere ilhâm kaynağı teşkil etmesini, kendinden sonraki nesillerin her birinin Abay'ın ansiklopedik şahsiyetinden feyiz almasını ve onu tanımak için harcanılan büyük çabayı gösterebiliriz. Çünkü sözümüzün başında dile getirdiğimiz gibi, Abay, Kazak halkının, daha geniş anlamda ise, Türk Dünyasının ferasetli düşünce âlemi ile ömrünün ansiklopedisidir.

Dünya felsefe tarihine girmeye lâyık, filozof şâirimiz Abay'ı tanıtmadan evvel, onun ismini ebedî kılmada büyük pay sahibi olan âlimimiz Muhtar Avezov'u hatırlatmamak doğru olmayacaktır.

Muhtar Avezov, Abay'ın kaleminden doğan manzum ve mensur eserlerden oluşan değerli mirası, sistemli bir şekilde inceleyerek, ulu şâirimizi, her yönüyle bize ve dünyaya tanıtmaya amacına ömrünü adanmıştır. Edebiyat tarihçisi, folklorcu, hikâye ve roman yazarı olan Muhtar Avezov, Abaytanuv sahasının temelini atan ve onun genel anlamda sosyoloji biliminin, özel anlamda da Kazak edebiyatının bir dalı olmasını sağlayan, dünyaca tanınmış *Abay Colı* (*Abay Yolu*) epope-sini bizlere armağan eden, Abay'ın hayat yolunun fer-dîlikten millîliğe ve evrenselliğe doğru yükselişini bütün renkleriyle yansıtan muhteşem tablosunu çizmeyi başaran bir kalem ustası, Kazak edebiyatının klâsiklerinden biridir.

Bugün toplam sayısı dört bine yakın eser isminden oluşan Abay bibliyografyası, ulu şâirimizin manevî

mirasına duyulan ilgi ve sevginin derinliğini göstermekle kalmaz, kendi devrinin aynası olabilen bir şahsiyetin geride bıraktığı değerli kültür hazinesine başvurmadan, o devirdeki Kazak toplumunun zihniyeti, dünya görüşü, gelenek ve göreneklerini, bir sözle yaşayışını öğrenmenin mümkün olmadığına da işaret eder.

Bilindiği gibi, Muhtar Avezov, tâ 1930'lu yıllarda yayımladığı "Abay Kunanbayev-Kazak Halkının Ulu Akını (Kazak Halkının Ulu Şâiri Abay Kunanbayev)" başlıklı makalesinde, Abay'ın manevî mirasının değerini ve onun dünya görüşünün oluşmasını sağlayan üç türlü kaynağı belirtmiş idi. Bu makalede Muhtar Avezov,

"Abay'ın yaratıcılık faaliyetlerine, millî ve evrensel kültürün üç türlü bereketli manevî pınarı azık olmuştur. Abay'ın düşünce ve hayal dünyasına, sosyal ve sanat faaliyetlerine ilhâm kaynağı olan büyük pınarın birinci kolu, öz halkının, Kazakların şifâhî olarak veya basılmış eserler halinde nesilden nesle ulaşan ve asırlarca muhafaza edilen kültür hazineleridir. Onun şiirlerinin manevî desteği ve azığı olan büyük pınarın ikinci kolu ise, Doğu edebiyatının muhteşem mirası, Arap, İran ve Türk halklarının klâsik şiiridir. Sonuncu kol ise, Rus kültürü, Avrupa kültürüdür." demektedir.

Yine de Muhtar Avezov, o dönemdeki merkezî idare sisteminin baskı ve amansız takibinden dolayı, Abay ile ilgili düşünce ve değerlendirmelerinin hepsini dile getirememiştir. Bunun açıkça ispatı, onun Abaytanuv sahası ile ilgili yayımlanmamış eserlerinin, ancak 1988 yılında okurlarıyla kavuşmuş olmasıdır.

Abay, Kazak halkının millî ruhu ile zihniyetini, gönlündeki arzularını ve bilgelik örnekleri olan düşüncelerini, kamlara özgü bir bilicilikle ve şiirle ifade etmeyi, Kazak destanlarından öğrenmiştir. Ömür ile ölümün anlamını ve değerini, Kazak halkının birliğini, bireyin özgürlük uğruna verdiği mücadelesini, insan hakları, insanın sevgi ve vatanperverlik gibi yüce duygularını işleyen "Er Tarğın", "Alpamis", "Ayman-Şolpan", "Kız Cibek", "Kozı Körpeş-Bayan Suluv" gibi halk edebiyatının estetik açıdan kâmil ve büyük eserlerinin, bilge şâirimizin dünya görüşünün teşekkülünde önemli derecede etkili olduğu muhakkaktır. Ayrıca Abay, Arap ve Fars edebiyatının kahramanlık destanlarının neredeyse tamamını, Doğu'nun dünyaca tanınmış klâsik şâirlerini, Rabguzî, Reşideddin, Babûr ve Ebûlgazî Bahadır Han'ın tarihî eserleri ile şecerelelerini, hattâ mantık ilminin temel bilgileri ile İslâm hukuku ve şeriât kâidelerini inceleyen âlimlerin çalışma-

larını okumuştur. Abay, bu eserleri orijinal nüshalarından okuyabilen çok yönlü bir âlimimizdir. O, İslâm dünyasının Arap, Fars ve Türk dillerindeki ilmî eserlerine de karşı büyük bir ilgi göstermiş, üstün kabiliyeti ve bitip tükenmez çabalarının neticesinde, Arapça ile Farsça'yı mükemmel derecede öğrenmiştir. Alihan Bökeyhanov'un ifade ettiği gibi, Abay "*değerli ve kutsal kitapların bilge yorumcusu*" olarak tanınmıştır.

Doğu kültürünün Abay'ın üzerindeki etkisi, bugüne kadar çeşitli ilmî incelemelere konu olmuş, çok farklı bakış açılarıyla değerlendirilmiştir. Bunların arasında Abay'ın kendine özgü şiir dünyası ile dünya görüşünün teşekkülünde Doğu kültürün önemli derecede etkili olduğunu belirten fikir sahiplerinin olduğu gibi, bu görüşe katılmayanlar da bulunmaktadır. Bizim vardığımız hüküm şudur: Orta Çağ'da, Arap ve Fars dillerinde kaleme alınmış olan felsefî eserlerin, Arap kültürünün, bir başka deyişle Arap-İslâm (Doğu) dünyasının, Abay'ın, kökünü millî kültürden alan dünya görüşünün zenginleşerek olgunlaşmasında büyük bir payı vardır. Buna bağlı olarak feyiz aldığımız manevî kaynağın başlıca dallarından biri olan Arap-Müslüman Doğusu ve bizi bağlayan "Fârâbî ve Abay" gibi önemli tarihî bağlar ile ilgili yapılacak bir çalışmanın halkın dikkatini çekeceğini düşünüyoruz. Böyle bir çalışma, bu iki büyük şahsiyetin arasındaki manevî bağı ve bize kadar uzanan çizgiyi aydınlatmamıza ışık tutacaktır.

Abay, Doğu'nun Firdevsî, Nizamî, Hâfız, Câmî, Sâdî, Nevâî gibi ulu şâirlerinin ve diğer klâsiklerin sihri hîrî âhenk, yüce ruh ve hakikî ustalıklı yağrulmuş şiirleriyle bina edilen muhteşem sanat âleminde feyiz almış, hayatı boyunca onların çizdiği gelenekli yoldan uzaklaşmamıştır. Doğu'nun bilge şâirlerinin, insan tabiatını derinlemesine kavrayabilen özel kabiliyetleri de, insanın yaradılışına, manevî dünyasına, iç âlemine ve ahlâkına karşı duydukları aşk da Abay şiirlerinin bütününe nüfuz etmiştir. Abay'ın hayat felsefesinin mayası olan "*İnsan ol!*" sloganı ve onun yaratıcılığına ilhâm kaynağı olan "*insanın ahlâkî yönden geliştirilmesi*" fikri ve bu fikirden hareketle toplumun da iyileştirilmesi niyeti, bildiğimiz gibi Doğu düşünürlerinin felsefî düşüncülerinin filizleridir. Abay'ın dünya görüşünün bu yönü, onun Doğu'nun büyük bilgeleriyle olan manevî akrabalığının en güzel ispatıdır. Bununla birlikte şâirimizin birer feraset ve bilgelik örneği olan fikirlerinin, onun Doğu âleminin bilge şahsiyetleri ile usta şâirlerinin kâmil ve bereketli düşüncelerini be-

nimseyip, kendince yorumlayarak, muhakeme potasında eritip, sanatına mâl edebilmesinden kaynaklandığı tartışmasıdır.

Abay'ın manevî dünyasının teşekkülünde ve gelişmesinde babası Kunanbay'ın ferasetli kişiliğinin de büyük rolü olmuştur. Bu noktada meşhur şâir Adam Mitskeviç'in yakın dostu, halkımız hakkındaki gerçeklere ihanet etmeyen hâtıra yazıları bırakan Polonyalı Adolf Yanuşkeviç'in Kunanbay aksakalı derin bir saygıyla andığı yazılara dikkatleri çekmekte yarar vardır. Memleketimize sürgün olarak gelen Adolf Yanuşkeviç, Kunanbay'ı bir bilge, yöneticilik konusunda üstün kabiliyetli, kılıçla kesercesine âdil kararlar veren bir biy (hakim), zarif ve oldukça mütevazî bir insan olarak tanıtmaktadır. Her zaman sevgiyle andığımız Adolf Yanuşkeviç, Kunanbay aksakalın davaları nasıl çözdüğünü izlemek ve onun verdiği adil kararları dinlemek için, Kazak bozkırının en ücra köşelerinden pek çok kişinin oraya akın ettiğini de belirtmektedir. Yanuşkeviç'in Kunanbay'a "Bozkırın Çiçerosu" demesi de dikkat çekici bir husustur.

Abay'ın dünya görüşünü besleyen üç büyük kaynağın sonuncusunun Avrupa, Rus kültürü olduğunu yukarıda belirtmiş idik. Rus kültürü, sosyal ve felsefî düşünce sisteminin, Abay üzerindeki etkisi, şâirimizin Rus klâsiklerinin eserleri ile tanışması ve onları okuyup, sanatına mâl etmesi ile gerçekleşmiştir.

Bugüne kadar bir takım sebeplerden dolayı Abay'ın şahsiyeti ile dünya görüşünün oluşumunda, önemli derecede etkili olan akrabası Haliolla (Hailiullah) meselesi yeterli derecede açıklığa kavuşturulmamıştır. Gerçek olan ise, Abay'ın Puşkin, Lermontov, Turgenyev vb. Rus şâir ve yazarlarıyla ilk tanışması Haliolla aracılığıyla gerçekleşmiştir. Haliolla, Sibiryâ Kadet Korpusu'nu bitirmiş, Avrupaî tarzda eğitim görmüş, kendi döneminin bilgili kişilerinden olup, hayatı boyunca halkına hizmette kusur etmeyen aydınlarımızdandır. Ord. Prof. Dr. Alkey Marğulan, Haliolla hakkında, "*O, öz kandaşlarına 'Kazaklardan da başka' âlemin, bilim, teknoloji ve manevî olgunluğa ulaşma çabasından oluşmuş bir âlemin var olduğunu öğreten kişidir. Haliolla'nın bilge şâirimiz Abay'ın üzerindeki etkisi çok büyüktür*" demesi boşuna olmasa gerek.

Abay'ın Semey iline sürgün edilen "siyasî suçlular" ile kurduğu arkadaşlık ve bu arkadaşların onun üzerindeki tesiri, çok konuşulup, çok araştırılan bir konudur. Kanaatimizce bu konu ile ilgili dikkate değer

çalışmalara imza atan Alihan Bökeyhanov ile Ahmet Baytursinov'tur. Bu iki âlimimizin görüşleri, benzerlerine nazaran meseleye farklı bir bakış açısı getirmiş olmalarıyla değerlidir. Onlar, E. P. Mihaelis ile S. S. Gross'un Abay'ın sanat ve felsefi yaratıcılığını büyük ölçüde etkilediklerini ve onun dünya görüşünü tamamen değiştirdiklerini belirtmişlerdir.

Abay, medeniyetin hâkim olduğu milletlerde, şiir sanatı ile felsefi yaratıcılığa ve bu alanlara gönül veren insanlara özel bir saygı duyulduğunu öğrendiği zaman, Kazaklarda şiir ve şâirin, hak ettiği hâlde böyle bir saygıyı görmemesinin sebeplerini de düşünüp bulmuştu: Kazak şiiri ve şâiri, halk tarafından sevilip sayılmak konusunda zirveye ulaşamamışsa, bunda sanatın bir suçu yoktur; asıl suçlu, şiiri maddî kazanç kaynağına dönüştüren, dalkavukluk ve dilencililiğin aracı hâline getiren şâirlerdir. Böylece Abay, Ahmet Baytursinov'un dediği gibi, *"bilgili millette şiir ve nesir yazmanın en saygın işlerden olduğunu"* kavramış idi.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Rus sosyal-felsefi düşüncesi, Abay'ın estetik bakış açısının teşekkülünde önemli derecede etkili olmuştur. Diğer taraftan başlangıcını Antik çağ kültüründen alan Batı kültürü de, bu etkinin ikinci tuğlası olarak yerini bulmuş ve şâirimizin dünya görüşünün gelişim süreci içerisinde 'millî kültürün mayasıyla' yoğrulmuştur. Bunu şâirimizin eserlerinden de görebiliriz. Kazak düşünürü, Sokrates, Platon ve Aristoteles'in eserlerini okumuş, onların onların felsefi fikirlerinden yararlanmıştı. Ayrıca Spenser'in *Tecrübeler*'i, Louis'in *Pozitivist Felsefe*'si, Draper'in *Avrupa'nın Fikrî Gelişme Tarihi*, Mill ve Bacon'un eserleri de Abay'ın okuduğu kitapların arasında yer almaktadır. Tabii ki, burada Abay'ın tercüme yoluyla Kazak edebiyatına kazandırdığı Bayron, Goethe, Schiller, Mitskeviç'i ve Rus şiirinin duâyenlerini de unutmamalıyız.

Batı medeniyeti ile felsefesi, sosyal düşüncenin o aralıksız tarihi, bilim ve kültürü, Kazak bilgesinin manevî olgunluğa erişme yolunda uğradığı ve bilgi kaynağından bolca yararlandığı konaklardan olmuştur. Fakat unutmayalım ki, Abay, Batı ve Doğu kültürlerini millî değerler ile kendi dünya görüşünün potasında eritip, senteze ulaşmıştır.

Abay'ın manevî dünyası, çok özel, bir o kadar da gizemli bir âlemdir. Onun arayış ve incelemelerinin esas objesi insandır. İnsanın yaratılışı, duygu ve düşüncesi, estetik ve ahlâkî değerleri, arzu ve amaçları,

hayat'a verdiği anlam ve kıymeti, millî düşünüş özellikleri... Bütün bunlar, şâirimizi düşünce denizinin derinliklerine daldıran soru incileri olmuştur. Bu soru incilerinin temelinde ise, insan ve şahsiyet (kişilik) felsefi vardır. Abay bir şiirinde,

*"...Ölse öler tabiğat, adam ölmes,
Ol birak kayııp kelip, oynap-külmes.
'Meni' men 'menikiniñ' ayrılğanın
'Öldi' dep at koyıptı öñkey bilmes..."*

*(...Ölecekse ölüer tabiat, insan ölmez,
Ama o tekrar dönüp (bu dünyaya) oynayıp gülmez,
'Beni' ile 'benimkinin' ayrılışını
'Öldü' diye adlandırmışlar tamam cahiller...)"*

demektedir. Çünkü 'insan' problemi, insanın dünya ile ilişkisi, insan hayatının mânası, felsefenin özü ve mayasıdır. Düşünelim biraz, günümüzde bizim yaşamakta olduğumuz büyük kriz ve onun sancıları, aslında bu 'insan' denilen varlıkla dünya arasındaki köklü ilişkinin krizi değil midir?!

İşte, doğu âleminin bilgisi olarak Abay'ın ele aldığı 'insan problemi'de, insana, sosyal ve değerler silsilesi, ahlâk ve estetik açıdan yaklaşan geniş bir arayış ve düşünüş yelpazesidir. Şüphesiz, bu meseleler birbiriyle yakından ilgilidir.

Abay, insan yaratılışına ahlâkî açıdan yaklaşırken, onu namuslu, *"segiz kırılı bir sırlı (çok yönlü)"* hünerli, bir başka deyişle kemâle ermiş 'tam insan' olarak tanımlar. *"...Adam degen dañkım bar ('İnsan' denilen bir şöhetim var)"* diyen Abay, aynı şiirin diğer satırlarında, bahsettiği 'şöhret'i lâıyıkıyla taşıyabilmek için nelerden uzak durulması ve nelere heves edilmesi gerektiğini dile getirir, bizleri iyi ve kötü, cahil ve imansız insanın gerçek sıfatlarının mânalarını öğrenme yoluna doğru götürür. Örnek ise, onun *Kara Sözdere*'nde ki şu cümlelerdir:

*"Dileklerini Allah'a yöneltmeyip, kula söyleme,
kendi kendine 'emeklerimin mükâfatımı ver' diye dilek dilemenin yerine, filancaınkini alıp bana ver demek...
Bunlar Allah'a yöneltilecek sözler mi?! Allah'ın sıfatlarına, birinin iyiliği için, diğerine eziyet etmek lâıyık mı?! İki kelimeyi birleştirip söyleyemeyen, ne aklı, ne bilimi var iken, kendi işlerimi yoluna koyacağım veya yaptıklarımın iyi olduğunu göstereceğim inancıyla sırf 'Hey, Allah'ım' diye birbiriyle kavga etmenin neresi sözdür; bunun neresi dilektir?! Bunu söyleyen kişinin neresi insan?! Biz onlara nasıl müslüman deriz; nasıl imanı var deriz?!"*

Abay, insanlara seslenirken:
“...Nadandarğa boy berme,
Şın sözbenen ölseñiz.
(Cahillere boyun eğmeyiniz,
Doğru sözle ölseñiz.)”

diyerek ‘doğru söz’ü ölüme tercih etmektedir.

Abay’ın bir bilge olarak izlediği ahlâk prensiplerinin en önemlisi, ‘insan ol’ sözleriyle özetlenebilen ve insanı ahlâklı olmaya, insanlık değerlerine sahip olmaya ve imanlı olmaya davet eden çağrıdır. Şâirimiz, eserlerinin özünü oluşturan bu çağrıdan hareketle insanın toplumdaki yerini ve rolünü belirler ve onun sahip olduğu eleştirici aklı yüceltir. Gerçekten de Abay’ın eserlerini dikkatle incelediğimizde, onun bu hususlara dikkat ettiğini ve sık sık üzerinde durduğunu görmekteyiz. Gençlere ithaf ettiği “Asempaz Bolma Érnege (Heveskâr Olmayın Herşeye)” adlı şiirinde:

“...Sen de bir kirpiş dünyeye,
Ketigin tap ta, bar, kalan!
(Sen de bir kerpiçsin bu dünya için,
Gediğini bul da doldur!)”

diyerek insanın toplumda lâıyk olduğu yeri bulmasının ne kadar önemli olduğunu vurgular.

Abay’ın felsefesinde, insan, düşünce ve şahsiyet sahibi oluşun, çalışkan ve bilgililiğin, dostluk ile sevginin birleşerek yoğurduğu bir örnek kişi olmalıdır. Bu sebepten dolayı o, “Güneş ile ayın, gökyüzü, ağaç, meyveler ve dağların süsü olduğu gibi, insan da yeryüzünün güzelliğidir.” hükmüne varır ve ‘insan’ olarak yaratılmış olmasıyla övünür. Aşağıdaki dörtlükte ise, Abay günümüzün insanlarıyla âdeta dertleşiyor, onlara sırlarının kapısını açıyor gibidir:

“...Cüregimniñ tübine tereñ boyla,
Men bir cumbak adamın, onı da oyla,
Soktıkpalı sokpaksız cerde östim,
Mıñmen calğız alıstım kına koyma!
(...Yüreğimin derinliğine derince dal,
Ben bir bilmece insanım, bunu da düşün,
Engebeli, patikasız yerde büyüdüm,
Binle yalnız başına savaştım, beni suçlama!)”

Abay, insanların, sadece Yaratan’ın gazabından çekindikleri için değil, aynı zamanda da kendi vicdanı ile namusunun, halkının huzurunda yaptığı herhangi bir işinin sorumluluğunu taşıdığı için merhametli, iyiliksever ve şefkâtlı olmaları gerektiğini düşünmektedir.

Şâirimizin ahlâk anlayışında “emek (çalışma)” kavramının ayrı bir yeri vardır. Ona göre dürüst çalış-

manın temelinde: “Dürüst emek, mal-mülk kazanmak, insanların hoşuna girmek...” niyetleri olmalıdır. Hattâ şâirimizin dürüst ve hakikî emeğin, insan hayatında büyük bir öneme sahip olduğunu belirtmediği eseri neredeyse yoktur. Çünkü Abay, ‘çalışma’nın, insanın bir birey olarak gelişmesinde hem manevî yönden, hem de ferasetlilik bakımından başlıca görevi üstlenen bir faaliyet olduğu kanaatindedir. Ayrıca ‘çalışma’, insanın iç dünyasını sevgi ve şefkâtle doldurur; ‘çalışma’nın değerini bilmeyen tembeller ise, çoğu zaman olumsuz, kötü davranışlar sergilerler. Abay düşüncesini, “Tebellik, dünyadaki bütün sanatların düşmanıdır. Amaçsızlık, cesaretsizlik, utanmazlık ve yoksulluk, bütün bunlar tembelliğin meyveleridir.” diyerek özetler. Şâirimizin ‘çalışma’yı iyilik asâlet ve mertliğin kaynağı, insan faaliyetlerinin en üst ölçüsü, halka hizmet etmenin, öz halkının arzu ve amaçlarını gerçekleştirmenin, tabîî ki halkının namusunu korumanın başlıca göstergesi olarak değerlendirmektedir.

İnsanın bir fert gelişmesi sürecinde, onun içinde yetiştiği sosyal çevre ile aldığı terbiye ve eğitimine büyük önem veren Abay, eserlerinde her bireyin kendisini sistemli bir şekilde yetiştirmesinin de zarurî olduğunu çok sık belirtir.

O, on beşinci Kara Sözü’nde, “Eğer akıllı insanlarla aynı sırada bulunmak istiyorsan, her gün veya haftada yahut ayda bir kez kendine hesap sor! Bir önceki hesaplaşmandan sonra ne yaptın, nasıl yaşadın, bilim için veya ahiret için yahut bu dünya için yararlı bir iş yaptın mı? Yoksa ne yaptığını ya da gününü nasıl geçirdiğini fark etmemiş misin?” demektedir.

İşte, şâirimiz, bu soruların yardımıyla bizlere, her bir insanın kendisine bir başkasının gözleriyle bakabilmeyi öğrenmesi gerektiğini söylemekte, kendi davranışlarımızı ve yaptıklarımızı değerlendirerek kendimizi denetlemeye davet etmektedir. Abay, insanın günlük hayatını büyük ölçüde etkileyen temel ihtiyaçların karşılanmasında kanaatin, belli bir ölçünün gerektiğine de dikkatleri çekmiştir. O, bizlere daima ölçülü olmamızı nasihat eder: “İyi olan herşeyin belli bir ölçüsü vardır; ölçüsünden aşıldığı zaman ise, işe yaramaz. Ölçüyü bilmek, hem büyük, hem de gerekli bir iştir... İçmek, yemek, giyinmek, gülmek, eğlenmek, kucaklamak, sevmek, mal-mülk toplamak, güvenilir olmak, aldanmamak ve çözümleyici olmak... Bunların hepsinin de belli ölçüleri vardır.”

Peki, Abay’ın bahsettiği bu ‘ölçü’ nedir? Abay’a göre, bu ölçünün terazisi vicdan ve utanma duygusu-

dur. Bunların olduğu yerde insan, kanaatkârlık ve insanlık dizginlerini elinden bırakmayacaktır.

Abay, hayatı boyunca 'insanlık (ahlâk)' fikrini, kendi dünya görüşünün bayrağı yapan bir bilgedir. O, bireyi soyu, yapmakta olduğu işi ve görevi, taşıdığı sorunlulukları, sahip olduğu mevki ve şan-şöhretine ve nihayet mal-mülküne göre değil, manevî dünyasına, ülkesi ile milleti için yaptığı ve yapacağı hizmetlerinden hareketle değerlendirilmesinin doğru olduğunu düşünmektedir. Abay'ın esrelerinin en önemli konularından biri de sosyal adaletsizlik ve onun dayandığı sebepler arasında, meslek sahibi insanların her birinin, 'çalışma' sonucu elde edilen ürünleri ve sağlanan şartlara sahip olması ile ilgili meseledir. Şâirimiz, 'çalışma'nın insanların bağımsızlık ve mutluluğa ulaşmasını sağlayan faaliyet olduğunu ileri sürmektedir. Onun arzuladığı toplum, asâlet ve mertliğe, mutluluk ve huzura götüren 'çalışma'nın, barış ve hoşgörünün, merhamet ve insanlığın, bilim ve sanatın saltanat kurduğu bir toplumdur. Bununla birlikte o, bir birey için en büyük mutluluğun, öz milletinin dert ve zorluklarını omuzlarında taşıyıp, mümkün olduğunca halkının iyiliği için yararlı işler yapmak olduğunu düşünmektedir. "Kendin için çalışırsan, bil ki, kendisi için otlayan hayvanlardan biri olursun; insanlık borcu için çalışırsan, bil ki, Allah'ın sevdiği kullarından biri olursun" diyen Abay, 'çalışma'nın, yapılan işin topluma yararlı olması gerektiğini vurgulamaktadır.

Abay'a göre bilim, felsefe, ilim, tarih, edebiyat ve sanat, bütün imkânlarını kullanarak devlete etki etmeli, toplumdaki bireylerin ahlâkî açıdan olgunlaşmasına yardım etmelidir. İşte budur, Kazak bilgisi Abay'ın felsefî ve ahlâkî anlayışının ve genel olarak dünya görüşünün asıl çekirdeği.

Kazak felsefesi ve edebiyatının klâsiklerinden olan Abay, aynı zamanda da bir şahsiyet olarak, bizim manevî hayatımızın bütünlüğünü gösteren bir zemindir. O, eserlerinin tamamında, bütün insanlığa ortak emel, arzu ve hedefleri şiiir diliyle terennüm eden bir ulusun, dünya derecesine yükselmiş derin fikirli filozof şâiridir. Abay, bütün sanatını, güç ve imkânlarını, insanlığın yüksek emellerini, hakikî insan ve bilgili bir millet olmanın yollarını aramaya ve onları gerçekleştirmeye adanmıştır. O, bireyin ahlâk bakımından olgunlaşmasını öğütlerken, ömür ile ölüm hakkında oldukça anlamlı değerlendirmeler ortaya koymuştur. Bu değerlendirmelerin sonucunda Abay, sadece bir milletin bilge filozofu değil, aynı zamanda da dünya kültürünün önde gelen temsilcilerinden biri olabilmıştır.

NOTLAR

* *Abdimalik Nısanbayev, Kazakistan Demokratiya Ruhani Jañaruv (Kazakistan, Demokrasi, Manevî Yenileşme), Almatı 1999, s. 151-159.*

Akt: Dinara Düysebayeva, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans öğrencisi.

1. *Sibirya Kadet Korpusu: Çarlık Rusya döneminde asilzâde çocuklarının okuduğu askerî okuldur (ç. n.).*

2. *Kara Sözder, Abay'ın 41 bölümden oluşan mensur yazılarıdır (ç. n.).*

“Bilgelerin Yolunda”

(Almanca, İngilizce)

(Sadık TURAL)

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINI

- Yakında çıkacak -

Kitâb-ı Dede Korkut'taki “Bamsı Beyrek” Rivâyetinin Yeri ve Önemi Üzerine*

Güneş BEŞİROVA

Bakü-Azerbaycan

Dede Korkut Destanı'ndaki boylardan biri olan Bamsı Beyrek boyu, şu ana kadar, çeşitli yönleriyle birçok araştırmacının dikkatini çekmiştir. Tanınmış Rus âlimi Jirmunskiy, bu boyu, Türk topluluklarının diğer folklor ürünleri, özellikle *Alpamış Destanı*'nin Özbek, Kazak, Başkurt varyantları ile karşılaştırmalı olarak incelemiştir.¹ Âlim, incelemesinde bu folklor örneklerinin aynı kaynağa bağlı olduğu görüşüne varmış ve onların prototipinin Türk hakanlığı devrinde (VI-VIII. yy'lar) oluştuğu fikrini ileri sürmüştür. O, tipolojik açıdan bu rivâyetlerin asıl epizotlarını göstererek, bir zamanlar mevcut olan kahramanlık destanına dâhil etmiştir. Jirmunskiy, Zerifov ve Rossi'nin, Alpamış ve Bamsı Beyrek'in aynı şahsiyet olduğu, Alpamış adının Bamsı Beyrek adından türediği veya fonetik açıdan değişikliğe uğradığına dâir (Alp+Mams(i)-Alp+Bamsı)² görüşlerini, kendi folklor araştırmaları ile tasdik etmiştir.

Jirmunskiy'nin, bu kahramanlık destanının tahminen I. yy'ın sonları ile II. yy'ın başlarında Oğuz ve Kıpçak varyantlarına ayrıldığı; Kıpçaklarda bu destanın “*Alpamış*”, Oğuzlarda ise “*Bamsı Beyrek*” adı ile tanındığı yönündeki görüşü de gerçeğe yakındır. Biz, XII. yy'ın sonlarında, Vizantiya ordusunda yer alan Alpamış adındaki bir Kıpçak sergerdesi ile ilgili çeşitli bilgilere rastlıyoruz.³ Bu da gösteriyor ki, Alpamış adı gerçekten de Kıpçak kökenlidir. Bu durumdan hareketle, söz konusu destanın XII. yy'da Kıpçaklar tarafından bilindiği ve özellikle de, Alpamış rivâyeti olarak tanındığını tahmin etmek mümkündür. O hâlde, *Bamsı Beyrek* adı ile tanınan destan, Oğuz varyantı; *Alpamış* adı ile tanınan ise, Kıpçak varyantı olarak kabul edilebilir.⁴

Alpamış-Bamsı Beyrek rivâyetinin birçok epizotu bütün eski toplumlarda, ölüp dirilen Tanrı veya kah-

ramanla ilgili mit, destan anlayışı doğrultusunda) daha sonraları Krintser tarafından tesbit edilmiştir. O, dünya milletlerinin folkloru üzerine yaptığı incelemede, bu mitin işaretlerini görmüş ve bunu ayrıntılarıyla tesbit edip, bir bütün olarak ortaya koymuştur. Bu görüş, çok ilgi çekici olsa da, ilk kez onun tarafından ortaya konulmuş değildir. Tanınmış yunkçu Boduen 1952 yılında kaleme aldığı, *Kahramanın Zaferi: Büyük Destanlarda Kahramanlık Miti Üzerine Psikoanalitik İnceleme* adlı kitabında, çeşitli kahramanlık eserlerini (*Gilgamiş*, *İlyada*, *Ramayana*) gözden geçirerek, onlara, temelinde ölüm ve yeniden doğuş anlayışı olan, aynı kahramanlık mitinin varyantı olarak bakar.⁵

Krintser, incelemesinde nedense Türk folklor malzemelerine ihtiyatla yaklaşır ve Türklerin kahramanlık destanı hakkında fazla açıklama yapmaz. Onun ilgisi ni sadece, Alpamış-Bamsı Beyrek rivâyetinin farklı epizotları çeker. Hâlbuki, Türk destanları da, tipolojik açıdan, ölüp dirilen kahramanlarla ilgili mitler olarak düşünülebilir.

Krintser tarafından dikkatle incelenmiş olan, dünyanın çeşitli milletlerine ait destanların birçok epizotuna göz attığımızda, bunun gibi destanların Türk topluluklarıncada biliniyor olduğu fikrine varabiliriz. Bu destan parçalandıktan sonra, onun ayrı ayrı epizotları müstakil olarak inkişaf edip, *Kitâb-ı Dede Korkut*'ta kendi aksini bulmuştur. Bu âbideyi, dünya milletlerinin folklor âbideleri ile karşılaştırdığımızda, genel olarak vak'âsının “*Bamsı Beyrek*” boyunda muhafaza edildiğini görürüz.

Eski toplumlarda iki büyük folklor âbidesinin olduğunu tahmin etmek mümkün: Dünyanın oluşumu ile ilgili mit ve ölüp dirilen tanrılar ile ilgili mit (zamanla bunlar epik yönleri zenginleşerek destan hâlini almıştır).

Dünyanın oluşumu ile ilgili mit, kaos'un Tanrı, ilk insan tarafından kosmos'a dönüştürülmesini konu edinir. Bu mitin önündeki esas mesele, kaos'un yok edilmesidir. Fakat, folklor âbidelerinin birçoğunda görüldüğü gibi, başlangıçta kaos'a üstün gelinememişti. Onun kötü güçleri, karanlık dünyası, hastalıklar şeklindeki kalıntıları dünyanın çevresinde hayatlarını sürdürüyorlardı. Kahramanın mağlup ettiği bu kaos'un kalıntıları, bazen kosmos'a (dünyaya) saldırıyor, kendileriyle beraber hastalık ve ölüm getiriyorlardı. Genel olarak dünyanın sâkin hayatını, daha doğru bir ifadeyle, evrendeki sistemi bu şekilde bozuyorlardı. (Şunu da belirtmek gerekir ki, eski insanların şuurunda, ölüm,

hastalıklar vs., kahraman tarafından boyun eğdirilememiş kaos'un kalıntıları olarak kabul ediliyordu.)

İlk bakışta, dünyanın yaratılışı ile ilgili eski Türk miti olduğu düşünülen *Oğuz Kağan Destanı*'nda, Oğuz Kağan'ın, karanlığın, kaos'un işareti sayılan Kara Han'ın oğulları ile yaptığı 75 yıllık mücadeleden, onların Karakurum (âhirete ait bir unsur) olarak adlandırılan yerde, Oğuz Kağan'dan saklanmasından; "muval" veya "muval" (Moğol?) yani zavallı, bedbaht⁶ adını almasından bahsedilir.⁷ Eğer bu "muval, muval"ları Moğol boyları olarak düşünürsek (sözünü ettiğimiz rivâyet açıkça bunu göstermektedir), eski Türk boylarının sadece ölüm ve hastalıkları değil, başka etnik boyları da, yaşadıkları coğrafi muhitin çevresinde kalmış kaos'un kalıntıları olarak kabul ettiklerini görebiliriz. Bu durumdan hareketle, eski Türk boylarının, XII. yy'da, Moğolların onların dünyasına saldırmasını, Oğuz Kağan tarafından yaratılmış olan âleme baskın olarak kabul ettiklerini düşünebiliriz.

Tipolojik açıdan ölüp dirilen kahramanlar ile ilgili destanlar arasında yer alan Alpamış-Bamsı Beyrek rivâyeti, işte böyle kalıntılarla yapılan mücadeleden bahseder. Oğuz Kağan, dünyanın yaratılışı ile ilgili mitte, ilk olarak kaos'la, Alpamış-Bamsı Beyrek ise, bu kaos'un kalıntıları ile mücadele eder. Bu da gösteriyor ki, söz konusu mitleri birbirinden ayrı olarak değil, birbirinin devamı olarak kabul etmek gerekir.

Kalıntıları *Dede Korkut* boylarında muhafaza edilmiş ve müstakil olarak inkişaf etmiş, ölüp dirilen tanrılarla ilgili mitin epik şekli olan kahramanlık destanı, büyük bir ihtimalle, dünyanın yaratılışı ile ilgili mitin devamıdır. Eğer sonrakinde dünyanın yaratılmasından bahsediliyorsa, burada asıl mesele, dünyanın gizlenmesi ve korunmasıdır. Strüktürolojik dille ifade edersek, eğer dünyanın yaratılışı ile ilgili mit, dünyaya gelme faktörü ile ilgili olup, iyimser bir karakter taşıyorsa; ölüp dirilen Tanrı hakkındaki mit de ölüm faktörüyle ilgilidir ve neredeyse kötümser bir anlam da taşır. Dünya edebiyatının sonraki oluşumundan bahsederken şunu da kaydetmeliyiz ki, şablon iyimser ve kötümser motiflerin birçoğu, bu kaynaklardan türemiştir. Bu iki folklor âbidesi, ideolojik açıdan ve karakter olarak, eski Türk toplumunda özel içtimaî-ideolojik fonksiyonlara sahip idi. Bunlardan ilki (dünyanın yaratılışı ile ilgili olanı), boy teşkilâtçılığı, hakanın gerekliliği görüşünü bünyesinde taşır ve bunu boya mensup olanların şuuruna yerleştirir, yani özünde çok büyük bir siyasî fonksiyon taşırdı. İkinci rivâyet ise, daha çok

dostluk, sadakat, sevgi gibi manevî-etik normlar, çeşitli felsefî düşünceler, özellikle de, hayat ve ölüm meseleleri ile ilgili idi.

Türk folklorunun bu iki plânlı fonksiyonu (bunu diğer milletlerin folklorunda da görmek mümkündür) Türk topluluklarının yazılı âbidelerinde aksini bulmuştur. Yazar, çeşitli şekillerde onlara istinat etmiş; eserinde bu yapıdan faydalanmıştır.

Nizâmî Gencevî, Türk folklorunun bu iki epik âbidesinden istifade ederek, meşhur *İskerdernâme*'sini kaleme almıştır. Bu problemler, Türk folklorunda olduğu gibi, *İskerdernâme*'de de ayrı ayrı işlenmiştir. Eserin "Şerefname" olarak adlandırılan birinci bölümü, Oğuz Kağan tarafından dünyanın yaratılması ile ilgili eski Türk rivâyetini hatırlattığı gibi, eserin hayat ve ölüm gibi felsefî düşüncelere üstünlük veren "İkbâlnâme" adlı ikinci bölümü, ölümlü Tanrı ile ilgili mitin *Kitâb-ı Dede Korkut*'ta yer alan "Bamsı Beyrek" boyunu hatırlatır. Biz de, Nizâmî Gencevî'de olduğu gibi, bu iki miti birarada görmekteyiz. Onları birbirinden ayrı olarak düşünmek, yanlışlığa, folklorik yapının bozulmasına sebep olabilir.

Bu folklor âbidesi ve onun ilk şekli hakkındaki düşüncelerimizin daha belirgin olması için, ölüp dirilen Tanrılar ile ilgili Türk mitine, onun daha sonra oluşan varyant ve epizotlarına dönelim. Bu mit, kabile-boy ilişkilerinin bozulup dağıldığı bir devirde, epik yönü zenginleşerek, devrin manevî serveti hâlini almıştır. Zamanla bu destan, derece derece, dağılmaya başlamış ve onun ayrı ayrı epizotlarından çeşitli folklor ürünleri ortaya çıkmıştır.

Türk kahramanlık destanı, ilk varyantıyla "Bamsı Beyrek" boyuna benzer. Bizim daha önce de belirttiğimiz gibi, *Dede Korkut Destanı*'nın diğer bütün boyları, bu destanın müstakil olarak oluşmuş epizotlarıdır. Krintser'e göre, ölüp dirilen Tanrı veya kahraman ile ilgili mit ve destan, arkadaki tabloda gösterilen konu kuruluşuna sahiptir.⁸

Alpamış-Bamsı Beyrek ile ilgili Türk rivâyetinin vak'â kuruluşu, şüphesiz bu plâna çok yakındı. Mesele, Bamsı Beyrek'in 40 yiğidinden birinin öldürülmesi, tanrılar tarafından kahramanın yakın dostlarından birinin öldürülmesi epizotunu hatırlatır. Yiğit, Bamsı Beyrek zannedilerek öldürülür. Burada aklımıza hemen *İlyada Destanı* gelmektedir. Ahill'in yakın arkadaşı Patrokl, savaşta sadece Ahill'in silâhını taşıdığı için öldürülür.

Mit

- I. Kahraman, bereketi, bitkiler ve hayvanlar âlemini yaratan ilâh veya ilâhedir. (Osiris, Dumuzi, Adonis, Dionis, İndra vb.)
- II. Kahramanın düşmanları
 - Yer altı âleminin tanrıları (Ereşkigal, Mutu)
 - Ejderhalar, tabiat güçleri vs.
 - Rakip tanrılar ve onların yakınları.
- III. Esas eşitliğin bozulması ve hitonik güçlerle mücadelenin sebepleri
 - Özenti, nefret, intikam (Osiris-Set, Vaal-Mutu)
 - İlâhenin buyuruğunun veya isteğinin yerine getirilmemesi veya buna yeterince itina gösterilmemesi (Dumuzi ve İnanna, Enlil ve Ninlil).
- IV. İlâhın, ilâhenin kaybolması veya geçici olarak ölmesi (Osiris, Dumuzi, Enlil, İnanna, Vaal, İndra)
- V. Tanrının bulunmaya çalışılması (İndra-Osiris, Anat-Vaal vb.)
 - Yer altı âlemine gitmek
 - Ölüm tanrısıyla veya devle savaşma (İndra ile Vitra, Engi ile Kur)
- VI. Ölüm güçlerine karşı zafer elde etme ve Tanrının hayata dönmesi
- VII. Kutsal toy

Destan

- I. Kahraman, Tanrının oğlu veya kızıdır; onların dünyaya gelişi ve gençliği mucizelerle doludur. Gelecekteki ilâhîlik izlerini üzerinde taşır (Gılgamış, Ahill, Rama, Sita). Bazı durumlarda da kahramanın adında veya kaderinde gizli (Gılgamış, Akhat vb.) ekincilik sembolleri vardır.
- II. Kahramanın düşmanları
 - Hitonik tanrılar (Poseidon, Ksanfs)
 - Ejderhalar, devler (Hunbaba, Ravana vb.)
 - Savaşta düşmanları ve yakınları (Penelopa'nın sevgilileri vb.)
- III. İlk olarak düzenin bozulması, kahramanın takip olunmasının sebepleri
 - Rakip veya Tanrı tarafından nefret, özenti, intikam (Pandavalar ve Kauravalar, Odissey ve Poseidon)
 - İlâhenin isteklerine itina gösterilmemesi, ilâhenin kötülüğü (Gılgamış ve Iştar, Akhad ve Anad)
- IV. Kahramanın kaybolması veya geçici olarak ölümü
 - Kaçırılma ve öldürülmeye çalışılma (Yelena, Sita, Penelopa).
 - Kahramanın sürgün edilmesi veya uzaklaştırılması (Ahill, Odissey).
- V. Kahramanın bulunmaya çalışılması (Yunanlılar-Elena, Odissey-Penelopa, Gılgamış-Enkidu):
 - Yeraltı âlemine gitme; kahramanın veya yakın dostlarından birinin ölümü (Enkidu, Patrokl vb.)
 - Devlerle savaşma
- VI. Düşmanlara karşı zafer elde edilmesi ve kaçırılmış kahramanın geri dönmesi
- VII. Kahramanların kavuşması, iyiliğin ve mutluluğun kazanması

Bu epizotun tamamıyla benzerinin Türk kahramanlık destanının ilk varyantında da olduğunu düşünmek mümkündür. Buradaki vak'â, büyük bir ihtimalle, *Gilgamiş*'ta kahramanın, dostu Enkidu'nun öldüğünü gördükten sonra, ölümsüzlüğü araması gibi kendisini gösterir. Deli Dumrul rivâyetindeki, vak'â itibariyle, yedinci bölümünden başlayarak *Gilgamiş Destanı*'nı hatırlatan bu epizot, başlangıçtaki kahramanlık destanı dağıldıktan sonra, müstakil olarak oluşmuştur. O da Gilgamiş gibi, yiğitlerinden birinin ölümünü gördükten sonra ölümle, kendi kaderiyle mücadele etmiştir. Olayların cereyan ettiği mekânın tasviri de çok ilgi çekicidir. Olaylar, nehrin kıyısında, köprü üzerinde baş gösterir. Bu, diğer milletlerin birçoğunun mitlerinde olduğu gibi, dünyanın, âhîret âleminde aralarından akan nehirle ayrıldığını hatırlatır. Bütün bunlar, eski Türklerin âhîret âlemini nasıl gördükleri hakkında bize fikir vermektedir.

Eski kahramanlık mitlerinin esas konularından biri de, kahramanın (veya yakın arkadaşlarının) hitonik güçlerle mücadelesi, devin veya ejderhanın öldürülmesidir. Bizim ortaya koymaya çalıştığımız Türk kahramanlık destanına geldiğimizde ise, bu epizot, tasvir ettiğimiz olaylardan önce cereyan eder ve Gilgamiş ile yakın arkadaşı Enkidu'nun Humbaba adlı devle mücadelesini hatırlatır. Başlangıçta bir bütün olan ve sonradan dağılan Türk destanının bu epizotu, müstakil olarak, *Dede Korkut Destanı*'ndaki Tepegöz boyu şeklinde inkişaf etmiştir.

Şunu da belirtmek gerekir ki, eski Türk destanının bütün epizotları, sadece *Dede Korkut Destanı*'nda değil, Türk topluluklarının daha başka folklor âbidelerinde de aksini bulmuştur. Türk folklorunun bu doğrultuda incelenmesiyle çok ilgi çekici veriler elde edilebilir.

Türk topluluklarından birçoğunun folklor âbidesi olan *Köroğlu Destanı*'na bir göz atalım. Kahraman, atını kaçıranları takip eder ve düşmanların yaşadığı şehre gelir. Burada yaşlı birinin misafiri olur. Yabancı

topraklarda konaklama epizotu, birçok folklor âbidesinde söz konusudur. Menşe olarak, bu epizotun temelinde kahramanın yeraltı âlemine yaptığı seferle ilgili mit vardır. Burada kahramana yaşlı biri veya bir ilâhe tarafından gelenekli içki sunulur. *Köroğlu Destanı*'ndaki bu epizottan hareketle, böyle bir epizotun eski Türk destanında da var olduğunu düşünebiliriz.

Bu epizot, çeşitli halkların güzel sanatlarına da aksetmiştir. Örnek olarak, Hesenlu'dan (Güney Azerbaycan) alınan kızıl cam da, nehrin diğer tarafında (âhîret âleminde) elinde içki dolu kadeh sunan yaşlı biri tasvir olunmuş. Bu, yeraltı âlemine ayak basan ölüleri misafir eden ilâhedir. Genellikle, kızıl camdaki bütün tasvirler, öldükten sonra dirilen kahraman ile ilgili destanın epizotlarıdır (Doğum, devlerle mücadele, yakın arkadaşın ölümü, ölümsüzlük arayışları).

Bütün bu söylediklerimizden hareketle, *Dede Korkut* boyları ile ilgili şu neticelere varabiliriz:

• *Dede Korkut* boyları, eski kahramanlık destanının müstakil olarak inkişaf etmiş epizotlarıdır.

• “Bamsı Beyrek” boyu, eski Türk destanının vak'â örgüsünün, tamamen olmasa da, ana özelliklerini özünde muhafaza etmiştir.

NOTLAR

- * Türkiye Türkçesine, Mustafa Durmuş tarafından aktarılmıştır.
1. V. M. Jirmunskiy, *Skazaniye ob Alpamişe i bogatırskaya skazka (Alpamiş Rivâyeti ve Kahramanlık Destanı)*, Moskova 1960 (Rusça).
 2. A.g.e., s. 71.
 3. A. P. Kaydan, *Sotsialny sostav gospodstvuyuşego klassa Vizantii XI-XII (XI-XII. yy'larda Bizans Aristokrat Sınıfının Sosyal Yapısı)*, Moskova 1974, s. 215 (Rusça).
 4. P. A. Krintser, *Drevneindiyskiy epos (Eski Hint Destanı)*, Moskova 1974 (Rusça).
 5. E. M. Meleinskiy, *Poetika Mifa (Mitolojideki Şiir)*, Moskova 1976, s. 68 (Rusça).
 6. *Azerbaycan Dilinin Dialektoloji Lügeti*, Bakü 1961, s. 332.
 7. *Oğuz Kağan Destanı*, İstanbul 1972, s. 20.
 8. P. A. Krintser, *Drevneindiyskiy Epos*, Moskova 1974, s. 228 (Rusça).

Kitâb-ı Dede Korkut ve İskandinav Destanları*

Doç. Dr. Tamilla ALİYEVA

Bakü-Azerbaycan

Türkoloji araştırmaları tarihinde yönelinen yeni araştırma sahalarından biri de, Türk-İskandinav ilişkileridir. Hunların batıya doğru yönelmeleri neticesinde, gittikleri yeni yerlerde, çok sayıda edebiyat eseri, destanlar, mit ve hikâyeler ortaya çıkmıştır. Öncelikle, Orta Çağ destanlarında çok açık bir Hun-Türk katmanı sezilmektedir. Bu katman, özellikle İskandinav ve Germen halklarının destanları ve halk edebiyatı vasıtası ile ifade olunmuştur. Birçok kaynakta da belirtildiği gibi, Türklerin, Türk soylu halkların Hazar Denizi kıyılarından dünyanın değişik bölgelerine yayıldığını biliyoruz. Hattâ, Türkler Uzak Doğu'ya, Altay'a, Sibiryaya ve Orta Asya'ya da buradan gelmişlerdir. Kuvvetle ihtimal ki, o zamanlar Türklerin bir kolu da batıya yönelerek, Avrupa'ya ayak basmıştır. O hâlde, Türklerin Avrupa'ya ve İskandinavya'ya milâttan önce gitmiş olmaları mümkündür. Eldeki bazı kaynaklara dayanarak, çeşitli açık örnekler üzerinde durmak gerekmektedir. Özellikle de, bu konuda zengin malzemeler ortaya koymuş olan İskandinav folklorcu (XIII. yy öncesi), seyyah, şâir Snorri Sturluson'un eserlerine müracaat etmek gerekir. Onun derlediği ezgiler ve daha başka birçok eser bu açıdan önemlidir.

Çağdaş Norveç seyyahı Tur Heyerdal'ın ABD'de de basılan *Azerbaycan İnterneşil* dergisinde "Azerbaycan Teli" başlıklı bir makalesi yer almıştır. Yazar, söz konusu makalede, ciddi problemleri ele almış, ortaya koyduğu gözlemler ile önemli sonuçlara ulaşmıştır. Bu önemli fikirlerden birisine göre, "Kafkas halklarının yayılım merkezi Kuzey Avrupa değil, Azerbaycan'dır."¹

Tur Heyerdal, aynı zamanda Norveç sagaları üzerine de çeşitli araştırmalar yapmıştır. Ona göre, Snorri Sturluson, ölümünden bir süre önce bir saga' kaleme almıştır. Bu sagayı okuyan Tur Heyerdal'a göre, Snorri Sturluson'un sagasında "Viking kralları Odin'in neslindedir... Odin, Aser olarak adlandırılan yerden gelir ve bu sebeple de ona sık sık Aser Odin derler. Snorri kendi sagasında Aser olarak adlandırılan hal-

kın yerini tam olarak tasvir eder. Onlar, Kafkas dağlarının ve Karadeniz'in doğusunda yaşarlar."²

S. Sturluson, *Küçük Edda*'nın giriş bölümünde de, Aserler, Türkler ve onların vatanı hakkında değerli fikirler ortaya koyar. Sturluson'a göre, İskandinavlar şu an yaşadıkları topraklara Troya'dan gelmişlerdir. Genel olarak, çeşitli Avrupa halklarının, o cümleden eski Romalıların Troya'dan olduğu herkesçe bilinmektedir. Peki, Troyalılar kimler idi? İlim âleminde de bilindiği üzere Troya, tarihte Asya'da bir yer adıdır; Troyalılar da menşe itibarıyla Doğu halklarından biridir. Sturluson'un belirttiğine göre, "Dünyanın merkezinin yakınında bir şehir kurulmuştur. Bu şehir daha sonra büyük şöhret kazanmıştır." Söz konusu şehir, o zamanlar Troya olarak adlandırılırken, şimdi ise Türkler ülkesi olarak adlandırılır.³

Küçük Edda'dan alınmış şu bölüm, T. Heyerdal'ın fikriyle de örtüşmektedir: "Adının, dünyanın kuzey bölümünde yürececeği, Odin ve eşine malûm olur. Dışarıdan gelen diğer insanlara göre o, daha yüce tutulacaktır. Böylece o, Türklerin ülkesini terk edip, yola çıkmaya karar verdi. Odin'i Tanrı gibi vafedip, karşılayıp, saygı gösterdiler. Onlar Sakslar ülkesine kadar yani Kuzey ülkesine kadar hiçbir yerde durmadılar. Odin, uzun bir süre burada yaşadı ve bütün ülkeyi kendisine tâbi kıldı."⁴

Örneklerde açıkça görüldüğü gibi, Odin, Türklerin ülkesinden çıkmıştır ve kuvvetle ihtimal ki, köken itibarıyla de Türk'tür. Tabii, bu meselenin tam olarak hâllolmadığını ve bu konudaki tartışmaların devam ettiğini belirtmek gerekir. İskandinav destanlarının başarılı araştırmacısı M. İ. Steblin Kamenski, *Küçük Edda*'ya yazdığı yazılarda, bu fikri hiçbir şekilde kabul etmez. Asların Doğu kökenli olması yönündeki fikirler hiçbir şüphe doğurmasa ve Odin'in Aslarla ilişkisi kabul edilmiş olsa da, M. İ. Steblin Kamenski, bunu görünürdeki tesadüfe dayalı bir benzerlik olarak kabul ederek, şunları söyler: "Büyük bir ihtimalle Aslar, Asya ile ifade benzerliğine göre ilgili olmuşlardır. Bazı Orta Çağ tarihçileri Odin'in ve Asların Troya kökenli olması ile diğer Avrupa halklarının Troya kökenli olması fikrinin anolojik karakter taşıdığını belirtirler."⁵ Asların Asya'dan geldiği görüşüne şüphe ile yaklaşan M. İ. Steblin Kamenski, bu konuda bazı Avrupalı araştırmacıların görüşlerine katılmaz ve "... Bu akla uygun değildir" der.

T. Heyerdal, birçok sağlam delil göstererek, Aserlerin Kafkaslardan geldiğini ispatlamış ve onların İs-

kandinav halklarının soy kökünün şekillenmesinde hizmet gösterdiğini kaydetmiştir. Konuyla ilgili olarak da, o şunları söylemiştir: “*Atalarımıza fizikî görünüşleri itibariyle Kafkaslı derler; onların aslı Kafkas’ın güneyi, Türkiye’nin kuzeyindedir. Bu sebeple tahmin ediyorum ki, Azerîler ve Sagalarda tasvir olunan Aserler, aynı kökten gelmektedir.*”¹⁶

Türk-İskandinav ilişkilerini daha derinden araştırmak için İskandinav destanlarına müracaat etmek gerekir. Çünkü, bu destanlarda Doğu kültürünün motifleri, etkileri ve bu şekilde oluşan kültür katmanını muhafaza edilmiştir. Bütün bunların araştırılması söylediklerimizin bir başka ispatı olabilir. İskandinav destanlarındaki Doğu’ya ait unsurların araştırılıp incelenmesi, bu açıdan büyük önem taşımaktadır. İskandinav destanları için “Önsöz” yazmış olan B. Purişev’in şu fikri dikkat çekicidir: “*Doğu efsanelerindeki cinleri ve sihirbazları hatırlatan bu sırlı asıl masal kahramanlarının, Kuzey destanlarına nasıl gelip girdiği bilinmemektedir.*”¹⁷

Bu soru birçok bilim adamını düşündürmüşse de, buna hâlâ cevap bulunamamıştır. Bu soruya cevap verilebilmesi için İskandinavya destanlarındaki Türk katlarının açılmasına ihtiyaç duyulur. Söz konusu destanlarda Doğu’ya ait birçok unsur vardır ki, bunlar da destanların Doğu muhiti ile akrabalığını gösteren önemli delillerdir.

Bütün söylenen görüşleri desteklemek için, İskandinav ve Türk halklarının folklor, mit ve destanlarındaki konu benzerliklerini araştırmak gerekir. Bu açıdan ilgi çekici kaynaklardan biri olan Türk topluluklarının eski değerli âbidesi *Kitâb-ı Dede Korkut*’a bir göz atmak gerekir. Çünkü İskandinav destanları ile *Kitâb-ı Dede Korkut* arasında örtüşen birçok örnek vardır.

Eski Türklerde şöyle bir âdet vardı: Eğer bir kız ile bir erkek evlenmeden önce bir yerde yatmak zorunda bırakılmışlarsa ve erkek kızın bekâretine dokunmak istemiyorsa, o zaman kılıcını kız ile arasına koyardı. Bu, erkeğin kıza dokunamayacağı anlamına gelirdi. *Kitâb-ı Dede Korkut*’taki konuyla ilgili bölümü hatırlayalım:

“... Kızla erkek yatağa girdiklerinde, erkek, kılıcını çıkarıp, kızla arasına koydu. Kız, ‘Kılıcını kınına koy yiğit, murat ver, murat al, birbirimize sarılalım’ dedi. Bunun üzerine erkek, ‘Ay eblek kıza, kardeşimin yüzünü görmeden, ölmüşse intikamını almadan, muradına erer isem, bırak kılıcım la doğranayım’ dedi.”⁸

İskandinav destanlarında:

“... O, burada üzerinde zırhlı elbise ile yatağına uzandı, kınından sıyrılmış kılıcını yanına koydu. ‘Sabah erkenden beni uyandır’ dedi.”⁹

“Kunnar’a, cesedimi Sigurt’la aynı yerde yakmasını söyleyin. Volsung, benim sarayında gecelediği gibi Gram’ı da ikimizin arasına koysun.”¹⁰

Görüldüğü gibi, her iki destanda da kılıç kutsaldır ve yiğitlerin en önemli silâhıdır. Eğer kınından sıyrılmış kılıç arada ise, erkek o süre boyunca kıza karşı hıyanet etmez. Burada, T. Heyerdal’ın görüşlerini destekleyen çok ilgi çekici bir durum ortaya çıkmaktadır. İskandinav destanından da biliyoruz ki, Brunhilda, Atilla’nın kız kardeşidir, yani Hun’dur. Eğer kılıcın araya konması Brunhilda tarafından teklif olunsaydı, burada hiçbir tartışmaya gerek kalmayacaktı. Fakat ilginç olan, bunun yalnız Norveçli Sigurt-Volsung tarafından teklif olunmasıdır.

Her iki destanda da, kılıca kutsal oluşuyla ilgili bir yaklaşım söz konusudur. Kılıç, yiğidin sağ eli olarak kabul edilir. *Kitâb-ı Dede Korkut*’ta sık sık “*Kılıcım la doğranayım*” ifadesi geçmektedir. Kılıç, yalnız düşmanlara karşı kullanılmaz. Eğer, yiğidin bir suçu varsa, bunun cezasını da yine kendi kılıcından bekler. Kılıçla ilgili olarak, İskandinav destanlarında da ilginç fikirler vardır: “*Yalnız atla savaşçı olunmaz, gerçek savaşçının bir de iyi kılıcı olmalıdır.*”¹¹

Eski Doğu’da at kutsal sayılmış, yiğitler onu kendilerine destekçi olarak görmüşlerdir. Onların atları da kendileri gibi sıra dışı olmuştur. Yani kuş gibi süzülmemekte, yiğitlere sadakat göstermektedirler; bu yönleri ile de onları aratmamışlardır. Bu atlar sahiplerinin dışında kimseyi kendilerine yaklaştırmamıştır. Bu konuda Sigurt’un atı ile Beyrek’in atı birbirine çok benzer. Ayrıca, yiğitler kahramanlıklarının yarısını atlarına bağlarlar:

“*Kazan Bey, ‘Bu hüner atın mıdır, yoksa yiğidin mi?’ dedi. Dediler: ‘Hanım, yiğidindir.’ Han, ‘Hayır, at yapmasa, er övünmez’ dedi.*”¹²

“*Sigurt’un Grani’si diğer atlardan daha çevik, daha dayanıklı idi. Çünkü onun annesi, Odin’in sekiz ayaklı Sliyppnir’i idi.*”¹³ Sigurt’un atı ateşin içinden de geçirdi: “*Benim Grani’mi götür, o ateşten korkmaz.*” Ancak, Grani, Sigurt’tan başka kimseyi de yanına yaklaştırmaz: “*Akıllı hayvan, göz ucuyla Sigurt’a baktı, inanılmaz bir hızla Gunnar’ı sırtından yere attı.*”¹⁴

Beyrek'in Boz Aygır'ı da Sigurt'un Grani'sinden geri kalır değildir: "Baktı, gördü, kendi deniz kulunu Boz Aygır burada otlamaktadır. Boz Aygır, Beyrek'i görüp dayandı, şaha kalktı, iki ayağının üzerinde durdu, kişnedi. Beyrek, atını şöyle tarif etti: 'Ben sana at demem, kardeş derim, kardeşten öte. Başıma iş gelince yoldaş derim, yoldaştan öte.'"15

Grani de, gerektiğinde Sigurt'un kardeşi, yoldaşı olur. Grani, savaşçıları dışı ile tutup, göğsü ile vurup yıkar, ağır tırnaklarının altında ezerdi.¹⁶

Eski Doğu'da yüzük, sevgi ve sadakatın işareti sayılmıştır. Eğer, erkek sevgilisine yüzük vermiş ise, kız onun yolunu yıllarca beklerdi. Sigurt da, sevgilisi Brunhilda'ya yüzük verir: "Bu Andvarin'in yüzüğüdür, onu sana sadakatimin göstergesi olarak veriyorum."¹⁷

"Beyrek, üç öptü, bir dişledi, 'Düğün kanlı olsun, Han Kızı' dedi. Parmağından yüzüğü çıkardı, kızın parmağına geçirdi. 'Bu yüzük aramızda nişan olsun, Han Kızı' dedi."¹⁸

Her iki destanda da, yiğitler sıradan kızlarla evlenmek istemezler. Onlar isterler ki, sevdikleri kızlar da kendileri gibi yiğit olsun. *Kitâb-ı Dede Korkut*'a müracaat edelim: "Baba bana öyle bir kız al ki, ben yerimden doğrulmadan, o doğrulmuş olsun. Ben karacık atıma binmeden, o binmiş olsun. Ben daha savaşa gitmeden, o bana baş getirsin. Baba, bana böyle bir kız al, dedi."¹⁹

Sigurt'un rastladığı ilk kız olan Brunhilda da, işte böyle bir kızdır. O da, Sigurt gibi savaşçıdır; hattâ ilk gördüğünde Sigurt, onu kız değil, erkek zanneder. Brunhilda, at sürmekte, kılıç kullanmakta Sigurt'tan hiç de aşağı kalmaz.

İskandinav destanlarında, yine *Kitâb-ı Dede Korkut*'ta olduğu gibi, tabular ve inançlar vardır. Meselâ, eski İskandinav destanlarından *Kuhulin*'de, köpek kutsal sayılır ve ona fevkalâde bir varlık olarak bakılır. Onların anlayışına göre, her evin bir köpeği olmalıdır. Eğer bir kişi başkasının köpeğini öldürmüş ise, yeni bir köpek bulunana kadar, ölen köpeğin yerini bir şekilde doldurmalıdır. Yine bu anlayışa göre, sahibi öldüğünde köpeğini ya birlikte gömerler ya da yakarlar: "Geleneği yerine getirerek, Volsung'un avcı şahinini, köpeğini ve eğerlenmiş atlardan birini ateşe atırlar."²⁰

Kitâb-ı Dede Korkut'ta da, köpekten sık sık bahsedilir ve burada da köpeğin kutsal olduğu vurgulanır: "Karaca Çoban'ın siyah köpeği, Kazan'ın karşısına geldi. Kazan, köpekle söyleşti."²¹

Her iki destanda da ortak olan bir başka özellik, "kurt"un kutsal sayılmasıdır. "Suyu geçti, bu defa bir kurda rastladı: 'Kurt yüzü uğurludur, kurtla bir söyleşeyim' dedi. Görelim hanım, ne söyleşti: 'Yurdumun haberini biliyorsan, söyle bana! Derli başım kurban olsun, kurdum sana!' dedi."²²

İskandinav destanlarında da kurt kutsal sayılmış, bir zorlukla karşılaşıldığında ona müracaat edilmiştir: "Onlar kurdu yanlarına çağırdılar; bu ipek bandı ona gösterip, yırtmasını rica ettiler."²³ "Küçük canavar Fenris acınacak durumda görünüyordu. Anne canavarın şefkatli ve neşeli bir yapısı vardı. Fenris'te tehlikeli bir şey görmeyen Tanrılar ondan memnun oldular."²⁴

İskandinav destanlarında, ister *Kitâb-ı Dede Korkut*, isterse de diğer Türk destanları ile paralel olan sayısız örnek vardır. Bunun nasıl izah olunduğunu okuyuculara sunmaya çalıştık. Yani, Hunların Avrupa'ya girmesi, Tanrı Odin'in Troya'dan, Norveç'in Türklerin ülkesinden gelmesi, Aslar'ın Azeriler olması (Tur Heyerdal) vs. Bütün bunlar çok ilgi çekici ve önemlidir. Ve belki de binlerce makaleye, kitaba kaynaklık edebilir.

NOTLAR

- * Türkiye Türkçesine, Mustafa Durmuş tarafından aktarılmıştır.
1. T. Heyerdal, "Azerbaycan Teli". *Azerbaycan gazetesi*, 6 Nisan 1995.
 - * Saga: Rusça "segoş". anlatmak kelimesinden türemiş, tarihi olayları konu edinen bir anlatı türü.
 2. *Küçük Edda*, Leningrad 1970, s. 10.
 3. *A.g.e.*, s. 10.
 4. *A.g.e.*, s. 12.
 5. *A.g.e.*, s. 121.
 6. *A.g.e.*, s. 121.
 7. *Skandinavîya Destanları*, Bakü 1973.
 8. *Kitâb-ı Dede Korkut*, Bakü 1988, s. 210.
 9. *Skandinavîya Destanları*, s. 197.
 10. *A.g.e.*, s. 211.
 11. *A.g.e.*, s. 152.
 12. *Kitâb-ı Dede Korkut*, s. 202.
 13. *Skandinavîya Destanları*, s. 151.
 14. *A.g.e.*, s. 195.
 15. *Kitâb-ı Dede Korkut*, s. 159.
 16. *Skandinavîya Destanları*, s. 166.
 17. *A.g.e.*, s. 181.
 18. *Kitâb-ı Dede Korkut*, s. 153.
 19. *A.g.e.*, s. 153.
 20. *Skandinavîya Destanları*, s. 211.
 21. *Kitâb-ı Dede Korkut*, s. 143.
 22. *A.g.e.*, s. 143.
 23. *Küçük Edda*, s. 32.
 24. *Küçük Edda*, s. 32.

Türklerde Saçı Geleneği

"Güher, inci, altun saçu saçtılar,
Yedi dün ü gün yidiler, içtüler."
Süheyl ü Nevbahar (XIV. yy)

Dr. Ali GÜLER

Kara Harp Okulu Tarih Öğretim Üyesi

Türk kültür tarihinin değerli araştırmacısı Abdülkadir İnan, saçı geleneğinin Şamanî devirden beri var olduğunu ortaya koymuştur. Merhum İnan, konuyla ilgili eserinde, kurbanları "kanlı ve kansız" olarak ikiye ayırır ve saçının "kansız kurbanlar"dan olduğunu anlatır: "Kanlı kurbanlardan başka, kansız kurbanlar da vardır. Saçı (libation), tös (ongon)leri yedirme (ağızlarını yağlama), ateşe yağ atma ve şarap serpmeye gibi törenler, bu kansız kurbanlar cümlesindedir... Kansız kurbanlardan biri saçı (libation)'dır. Bu dinî terim, bütün Türk boylarında müsterek'tir. Bu terim, çok eski devirlerin mirası olacak ki, Moğollarda dahi 'saçu' şeklinde söylenir. Kanlı kurbanlara 'tayılga' yahut 'hayılga' denildiği gibi, 'saçı'ya da dinî terim olarak 'saçılga' yahut 'çaçılga' denir. Saçı, her kavmin kendi emeği ile kazandığı en kıymetli ve mübârek saydığı nimetlerden biri olur. Göçebe kavimlerde süt, kıymız, yağ; çiftçi kavimlerde buğday, darı, şarap; tüccar kavimlerde para, vesâire saçı olarak kullanılır. Ruhlara saçı yapma âdeti, dinî telâkilerin muayyen bir safhasında, bütün dünya kavimlerinde görülmüş cihanşumûl âdetlerden biridir. Dinî mâhiyetini kaybettikten sonra dahi, birçok kavimlerde yalnız görenek olarak son zamanlara kadar devam ettiği malûmdur. Biri hakkında hayırlı haberler söylenirken, 'darısı başımıza' temennisi, işte bu eski âdetten kalma bir hâtıradır..."¹

Ahmet Caferoğlu da, *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*'nde "saçığ" sözünü, "kurbanlık olarak saçılan herhangi bir şey, bir kurban türü" olarak açıklamıştır. Görüldüğü gibi, saçı geleneği başlangıçta dinî bir mâhiyet taşımakta idi. Fakat saçı, zamanla, doğum, nişan, düğün, ölüm, tahta çıkma (cülûs), karşılama, avlanma, tebrik, elçi kabulü gibi pek çok törende görülen bir gelenek hâlini almıştır. Türk kültür hayatı içinde saçı, özellikle "cömertliği" ifade eden bir gelenek durumun-

da idi. Nitekim, gerek Türk devlet hayatında, gerekse sosyal hayatta çok sık rastlanan "toy" (ziyafet-şölen) geleneği ile "tuz-ekmek" motifi, "cömertlik" bakımından saçı saçma geleneğini tamamlamaktadırlar.² Bu anlamı ile saçı, tamamiyle bir Türk geleneğidir. Dinî mâhiyeti itibarıyla "cihanşumûl" bir görünüm arz eden saçı, "cömertliği" ifade eden bir gelenek olarak ve gösterdiği devamlılık ve yaygınlık bakımından bir Türk millî kültür motifi olma özelliğini muhafaza etmektedir. Kaldı ki, Türk kültüründe mâna açısından saçıyı bütünleyen diğer gelenekler de vardır. Ebu'l-Fazl Mufassa gibi, saçıyı İran'a bağlama gayreti gösteren araştırmacılar varsa da,³ saçının İslâm hukukçuları tarafından kabul edilmeyen âdetler içinde zikredilmesi,⁴ bunların görüşlerini çürütmektedir, denilebilir.

Aşağıda görüleceği üzere, saçı geleneği, Türk millî kültürünün derin izlerini taşır ve saçı ile ilgili olarak millî değer yargıları görülür. Meselâ, Osmanlı çağında "saçı esnasında serpilenden paradan üstüne düşeni almayıp yere düşürmek, padişaha karşı bir nevi hürmetsizlik sayılır, hoşgörülmez ve hemen alınır"⁵

Türk Kültüründe Saçı Kavramı ve İlgili Sözcükler

Türkler Orta Asya'da saçıya "saçılga", "çaçılga" veya "saçuv", saçı saçma işine de "çaçılama" diyorlardı.⁶ Kelime, *Divanü Lûgati't-Türk*'te "saçuk", "gelin ve güveyin başlarına atılan ve uğur sayılan paralar" olarak geçmekte, "saçık, saçılmış nesne" anlamında da "saçug neng" sözü yer almaktadır.⁷ Kaşgarlı'nın eserinde bir de "saç" (saçmak) fiili vardır ki, buna "saçgak kişi", "malını saçan, israf eden kişi" sözü örnek olarak verilmektedir.⁸ O çağda, düğün törenlerinde gelin ile güveyinin başlarına para saçma işi gelişigüzel yapılmıyordu. Bunun için ayrılan özel bir yerde toplanıyorlardı. Kaşgarlı Mahmut'un eserinden, saççı saçmak üzere toplanılan bu yere, Çiğil Türklerinin "Mendir" veya "Mendri" adını verdiklerini de öğreniyoruz.⁹

Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü'nde A. Caferoğlu, dinî mâhiyeti ile (kurbanlık olarak saçılan herhangi bir şey) "saçığ" kelimesini almakla birlikte, ayrıca "saçılmak" (saçılmak, dağıtılmak), "saçmak" (saçmak, dağıtmak), "saçu" ve "saçuk" kelimelerini de zikretmektedir.¹⁰ Sonraki yüzyıllarda bir millî motif olarak saçı kelime ve kavramı, muhtelif şâir ve yazarlarımız tarafından, "saçu" (saçılan şey, düğünlerde gelinlerin başlarına saçılan para, inci, şeker, hububat vs., düğün hediyesi), "saçılmak" (saçı saçmak, öteberi serp-

mek), “saçılık” (düğün hediyesi), “saçu saçmak” (bazı şenliklerde saçılması âdet olan şeyleri saçmak) şekillerinde kullanılmıştır: XIV. yy’da *Kıyas-ı Enbiya* müellifi kelimeyi şöyle kullanıyor: “Şuayp eyitti: Ya Musa, nice alaca kuzu ve oğlak kim, bu yıl içinde koyunlarım kuzulaya, cümlesin sana bağışladım. Yani Musa’ya bahşış ve kızı Safura’ya kim, Musa’nın avratıdır, saçu vere.”¹¹ Erzurumlu Mustafa Darir bin Yusuf da, 1338’de yazdığı *Siyer-i Darîr* adlı eserinde “... Mevlûd-ı şerîfine hazır olsunlar ve dürlü dürlü saçular iletsünler” demektedir.¹²

Germiyanlı Şeyhoğlu Mustafa ise, *Hurşit ve Ferahşat* isimli eserinde, kelimeyi “saçılmak” şeklinde kullanıyor:

“Kaçan mah-ı cemali gösterile,
Saçıluyam anı ol cevher ile.”¹³

XIV. yy müelliflerinden Hoca Mesut Gülşehri, *Süheyl ü Nevbahar*’ında düğün, cülûs ve karşılama saçı motifini ne güzel anlatıyor:

“Bezendi anın ile ol tac ü taht
Yine ana yâr oldu ikbal ü baht
Saçı saçtılar şazılık ettiler
Muti oldular ana yüz duttular.”

“İki şah bir araya çün geldiler
Güher, inci, altun saçı saçtılar.”¹⁴

Yine, Ankaralı Mustafa bin Mahmut, *İhlas Tefsiri*’nde (1361), “Aşağıdan, yukarıdan her bir kişi altunlar saçu saçtılar” demektedir.¹⁵

Dâsutan-ı Ahmet Haremi (XIV. yy)’de, kelimeyi “düğün saçusu” olarak görüyoruz:

“Düğün saçusuna geldi ulular
Ekâbirler, emîrlere, yahtılular.”¹⁶

Saçı sözümüz, XV. ve XVI. yy’da da şu örneklerde görüldüğü gibi sıkça kullanılmıştır:

“Ehl-i cennet huri vü gulman kamu
Saçularla kılsın ana rağbeti.”

(Süleyman Çelebi, *Mevlit*)

“Tutmuş saçıya dürleri güller tabak tabak
Eder nisâr sim çiçekler tümen tümen.”

(Şeyhî)

“Ayva gülü, elma çiçeği hoşca donanıp
Güle güle bu meclise saçı saçar oldu.”¹⁷

“Yine bu Eşrefoğlu Rumi yine,
Buluştı dosta canın saçı saçtı.”

(İznikli Eşrefoğlu Abdullah (Rumî),
Eşrefoğlu Divanı)

“Ben ol kişinin üzerine rahmet saçusun saçam.”¹⁸
(*Miftâhü’l-Cennet*)

“Cemi sancak beğlerinden saçılar geldi.”¹⁹
(*Âşıkpaşazâde Tarihi*)

“Davet ve saçı nâmına küllî mal alırlardı.”²⁰
(Nâima)

“Cihanın cümle halkı oldu âgâh
Filan gün sûr-u bîmanend ederşah
Ekâbir cümle saçu hazır etti
Hasis endek, sahîler vâfir etti.”

“Şu denlü saçtılar başına saçı
Hisabolmazdı ol, olurdu saçı.”

“Güneş çün oldu sûr-u subha makrun
Getirdi saçılık bir bedre altun.”²¹

(Zâti Külliyyatı)

Saçı sözümüz, tarihî akış içinde Farsçadan dilimize yapılan lûgat tercümelerinde de yer almıştır. Bu tercümelerde, Farsça “*beğem, nisâr, bişâr, pervaz, rihteni*” kelimeleri, saçı veya saçmak anlamları ile karşılanmıştır: “*Beğem: Çok, bişâr mânasına ve başa saçu saçılan akça*”, “*Nisâriden: Saçu saçmak*” (Sofyalı Nîmetullah Efendi, *Lûgat-i Nîmetullah*, 1540),²² “*Bişâr: Saçu, nisâr mânasına*” (Akhisarlı Mehmet bin Bedrettin Münşî, *Cinanü’l-Cinas*, 1584),²³ “*Pervaz: Beş mânası var... sani, nisâr mânasındadır. Hukkam ve selâtin üzre saçılan altun ve akçadır; Türki’de saçı tabir olunur*”, “*Rihteni: Nisârdır ki saçı tabir olunan, akçe ve çiçek ve gayrisi olsun*” (Tebrizli Hüseyin bin Halef, Mütercim Âsım, *Burhan-ı Katı Tercümesi*).²⁴

Bugün Anadolu’da “saçı” sözünün tarih içindeki kullanımına uygun olarak, hem “*nişan, düğün vs. gibi törenlerde saçılan şeyler*”, hem de “*düğün hediyesi*” anlamında yaygın olarak kullanıldığını biliyoruz. Bu şekliyle saçı sözümüz, *Türkiye’de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi*’nde şu yörelerimizde tesbit edilmiştir: Konya, Amasya ve köyleri, Şebinkarahisar (Giresun), Çorum, Haydarbeyli (Yozgat), Mursal (Divriği-Sivas), Satılmış (Eskişehir), Eşme (Manisa), Ayaş, Çavundur, Balâ (Ankara), Erkilet, Karahisar, Hamurcu (İncesu), Kayseri, Erzurum, İnegöl (Bursa), Kamalos, Bafra (Samsun), Sinop ve köyleri, Bayburt (Gümüşhane).²⁵

Kelime bazen de “saçılık” şeklinde iki değişik anlamda kullanılmaktadır: “1. Düğünden sonra davetliler tarafından gelin anasına verilen bir miktar para (*Muğla*). 2. Düğünlerde çalgıcılara verilmek için götürülen hediye (*Bayır Köyü, Gelibolu-Çanakkale*).”²⁶

Anadolu'da "saçı" sözü ile ilgili olarak bir de "sepi, kulluk, çeki, ebede" kelime ve kavramlarını görmekteyiz ki, bu sözler, saçının "düğün hediyesi" anlamı ile ilgili olan, tarihî kökleri bulunan sözlerdir. Hatâ, bunlar zaman zaman "saçı" yerine de kullanılmaktadır. Meselâ, Eğlencehoca köyünde (Karaburun-İzmir) "Nişan gecesini kız ve oğlan evi yakınları toplanır, sözlüler karşılıklı oynar, oynatılır, başlarına şeker, bozuk para, çerez gibi şeyler serpilir" ki, buna "sepi" denilmektedir.²⁷ "Sepi" sözünün Kaşgarlı Mahmut'ta gördüğümüz "cehiz" (düğünden önce kızın yaptığı hazırlık) anlamındaki "sep" sözü ile ilişkili olduğu düşünülebilir.²⁸ Yine "kulluk" sözü de "saçı" anlamında ilâma (Eğridir-Isparta)'da kullanılmaktadır.²⁹

Türk Devlet ve Sosyal Hayatında Saçı

Saçı geleneği, Orta Asya'dan beri devam eden eski Türk âdetlerinden biridir. Tarih içinde, değişik coğrafyalarda ve farklı zamanlarda kurulan bütün Türk devletlerinde, hem devlet hayatında, hem de sosyal hayatta, tam bir millî kültür motifi olarak devamlılık gösteren saç geleneği, cömertliğin sembolü olarak görülmüştür.

Türk devlet anlayışına göre, devletin başlıca görevi, "açı doyurma, çiplağı giydirme" olduğu gibi,³⁰ Türklerin hükümdarlarında ve genellikle bütün idarecilerinde görmek istedikleri faziletlerin başında da cömertlik geliyordu. Yusuf Has Hâcip'in, ünlü eserinde kahramanlık ve bilgelikten hemen sonra cömertliğe yer vermesi de bu anlayışın bir ifadesi idi. Ona göre, beyler cömert olursa, adları dünyaya yayılır ve bunların nam ve şöhretleri ile dünya korunur. Beyler cömert olursa, etrafına çok asker toplanarak ordu olur; insan da asker ve ordu ile dileğine kavuşur. Yine Yusuf Has Hâcip, cömertlik ve bunun tabî bir sonucu olarak, mal dağıtmak konusunda bir de ata sözü kaydeder: "Ey kahraman, vur, al ve aldıklarını yiğitlere ver. Cömert ol, (mal) bağışla, yedir ve içir; eğer malın eksilirse, tekrar vur, al ve eksiklerini tamamla." Kutadgu Bilig'de bu konu ile ilgili beyitler, gerçekten dikkati çekecek kadar fazladır. "Beyler, mal dağıtmalı ve çok asker tutmalıdır; böyle olursa, ne zaman isterlerse düşmanının memleketini ele geçirirler. Hazine neye yarar? Çok asker gereklidir. Dünya beyleri cömert olurlarsa, onlar her iki dünyada da baş köşeye otururlar." İşte bu yüzden beyler cimrilikten kaçınmalıydılar.³¹ Bu görüş açısından, Türk devlet hayatında hem devletin, hem de hükümdarın, idarecilerin cömertlik anlayışını

aksettiren gelenek, saçıdır. Türk devlet adamları, başta hükümdar olmak üzere, nişan, evlenme ve sünnet günleri, cülûs, veliâht tayini, elçi kabulü, avlanma, hükümdar karşılama, tebrik vs. gibi törenleri ve eğlence-leri vesile ederek, halka gümüş, altın paralar, hattâ mücevherler ve elbiseler saçıyorlardı.

Sultan Alp Arslan'ın kızının Halife Kâim'in torunu ve veliâhtı Udetü'd-din ile evlenme töreni Nişapur'da "darü'l-memleke"de yapılmış; bu esnada bir dişi fil süslenmiş ve galiba at gösterileri tertip edilmişti. Nîkâh merasiminden sonra, Sultan Alp Arslan, saltanat tahtına oturmuş olduğu hâlde, iki yanına konulmuş iki tabaktan dizeler hâlinde inci saçtı. Tabîî, bu saçılan inciler hazır bulunanlar tarafından kapışılıyordu. Bununla yetinmeyen Alp Arslan, paltosunun kuşağından içinde mücevherler bulunan üç kese çıkardı. Bunları da damadın vekili olan Amidü'd-devle ibn Cehîr'e atarak, "Saçığum incilere elini uzatmadığın için, bunlar da senin hissene" dedi. Amidü'd-devle ayağa kalktı, verilene öptü, "Kabul ettim, onu da bu saçığa ilâve etmeyi tercih eyliyorum" dedi ve Sultan'ın kendisine verdiği mücevherleri de saçtı. Sonra Sultan, Amidü'd-devle'yi bir daha huzuruna kabul etti. Misafirle birlikte Vezir Nizâmü'l-Mülk de huzura dâhil oldu. Bu defa Selçuklu hükümdarı odasında yalnızdı. Hükümdarın önünde şeker dolu tabaklar bulunuyordu. Ayrıca, her tabakta, Türk âdeti gereğince, içinde cevâhir ve dinarlar bulunan büyük bir kâğıt vardı. Sultan, Amidü'd-devle'ye bütün bunları almasını söyledi. Bizzat Amidü'd-devle'nin kendi ifadesine göre, sultanlık dairesinin kapısında hazır bulunanlara dağıttı ve kendisinin yanında bulunan altın ve elbiseleri yine hazır bulunanlara saçtı. Altınların değeri 1000 dinara, elbiselerin değeri de 700 dinara yaklaşıyordu.³²

Selçuklular döneminde bir başka hükümdarın karşılama esnasında da saçı saçılıyordu: "Alp Arslan'ın son Kafkas seferinde Müslüman olan Şekki Meliki Ahastan, elindeki iki kaleyi Selçuklu Sultanı'na teslim ederek, maiyyetiyle 'kapı'sına gelip, durdu. Bunu haber alan Sultan, onu misafir edip, istirahatini temin etmelerini, zira onun büyük bir 'melik' olduğunu söyledi. O, huzuruna geldiği zaman, Sultan tahtından indi, karşıladı, kucakladı ve başını öptü. Ahastan da Sultan'ın ayağını öptü. Her ikisi de ağlamaya başladı. Melik, kelime-i şahadet getirdi. Sultan, hazinesindeki mücevherleri saçı olarak saçtı."³³

Selçuklular döneminde, cülûs, tahta çıkma törenlerinde muhakkak dinarlar (altın paralar), dirhemler (gü-

müş paralar) ve mücevherler saçılır ve bu orada bulunanlar tarafından kapışılırdı.³⁴ Meselâ, Türkiye Selçukluları Sultanı İzzeddin Keykavus (1211-1220), Konya'da tahta çıkmak üzere Aksaray'a gelmiş idi. Şehrin ileri gelenleri şenlikler düzenlediler. Konya büyükleri, hocalar, ahiler, müzisyenler ve mehter takımı, onu Oburuk'a kadar geçirdiler. Konya'da tahta oturan Sultan için kurbanlar kesildi ve altınlar saçıldı.³⁵ Yine, tahta çıkma çerçevesinde "saltanat tevcihi" törenlerinde de saçı saçılıyordu: Alâaddin Keykubat'ın tahta çıktığını öğrenen Halife Nâsır (1185-1225), Sultan'a elçi olarak Şeyh Şihabü'd-din Sühreverdi'yi gönderdi. Sultan, hilâfet makamına olan hürmetini göstermek için onu hassa askeri refakatinde olduğu hâlde karşıladı. Şeyh ile karşılaşınca sarılıp, elini öptü. O da, İslâmiyet ve adaletin yükselmesi için Sultan'a dua etti. Birlikte şehre girdiler. Şeyh, ertesi gün sarayda halifenin hil'atini Sultan'a giydirdi ve başına imame koydu. Saltanat tevcihi âdetine göre, bir değnekle arkasına vururken, ona adaletten ve şeriaten ayrılmayacağını tekrar ettirdi ve tahta oturmasına izin verdi. Sonra, Sultan, Halife'nin gönderdiği murassa eyerli bir ata bindirildi ve Bağdat'tan gelen tabaklardaki para saçıldı.³⁶

Türkiye Selçukluları düğünlerinde de saçı saçılıyordu. Ünlü tarihçi İbnü'l-Adim, Halep Hükümdarı'nın halazâdesi olan Alâaddin Keykubat'ın kızı ile evlenmesi için Türkiye'ye gönderilmişti. Sultan, onu hararetle karşıladı. Nikâh, Kayseri Kadısı ve şahitler huzurunda kıyıldı. İbnü'l-Adim şöyle anlatıyor: "*Sultan, görülmemiş kıymetli mefruşat, altın ve gümüş eşya yığdı. Çok miktarda altın ve gümüş saçıldı. Ben de Halep'ten getirdiğim bin altını saçtım.*"³⁷

Saçı geleneği Selçuklu toplumunda aynı zamanda bir "sevinç" alâmeti olarak da görülüyordu. Meselâ, Eflâkî, sevinç tezahürü olarak saçı saçılmasını şöyle anlatıyor: "*Sultan Veled ile Ârif Çelebi arasındaki soğukluğu kaldırmak için yapılan toplantıda arkadaşlar bağırıp çağırmışlar ve saçılarda bulunmuşlardır.*"³⁸ Türkiye Selçukluları döneminde doğum, sevinç gösterilerine neden olan bir olaydı. Nümayişkâr hareketler, daha çocuk doğduğu andan itibaren başlıyordu. Saçı saçmak, ayrıca bebeğe altın takmak, eşe dosta ziyafet vermek âdetleri, bu cümledendi: "*Çelebi Ârif, anne rahminden dünyaya gelip Muhammed'e ait yüzünün nuru ile her tarafı nurlandırdığı vakit, güzelliği denizini henüz tuzlamamışlardı ki, Mevlânâ, koşarak tam bir ay gibi odaya girdi. Fatma Hatun'un başına altın di-*

nar serptikten sonra yeni doğan çocuğu istedi..."³⁹ Selçuklular devrinde, "hükümdar karşılama" törenleri esnasında görülen en önemli motiflerden biri de saçı idi. Irak Selçuklu Sultanı Mahmut, 1120 yılında Bağdat'a girdiğinde bir kısım halk tarafından sevinçle karşılandı. Şehre girişi sırasında üzerine dinarlar saçıldı.⁴⁰ Türk devlet geleneğinin yerleşmiş motiflerinden olan saçı, yabancı elçilerin kabulü esnasında da kullanılıyordu: Hârizmşâhlar Sultanı Tekiş (1172-1200), başkenti Hemedan şehrinde Abbasi Halifesi'nin elçilerini kabul etti. Onların ayaklarının altına atlas serdirten Hükümdar, başlarından altın saçtı.⁴¹

Saçı geleneğini Osmanlılar çağında da hem devlet, hem de sosyal hayatta yaygın olarak görmekteyiz. Osmanlılarda padişah tahta çıkınca, annesi büyük bir törenle saraya getirilirdi. Bu sırada protokola dâhil kişiler yerlerini alırlar, yol boyunca yeniçeriler dizilirdi. Valide Sultan'ın arabası Yeniçeri Ağası'nın yanına gelince durur, ağaya hil'at (kaftan) giydirilirdi. Bu arada fakirlere para verilirdi. Yol boyunca toplanmış olan halka, Valide Sultan altın saçardı.⁴² Yine, Osmanlılarda bayramlar vesile edilerek saçı saçılıyordu: Meselâ, "*Kurban bayramında tebrik merasimi bitince, hünkârın hazinedâr ustası, beraberindeki çil çil ikilik ve kuruş dolu sırmalı büyük futa tutan iki kalfa ile meydana çıkıp, parayı avuç avuç o büyük sofaya saçardı. Uzaktan seyreden orta kalfalar yerlerinde, gençler, çocuklar kumrular gibi uçuşur, üşüşür, kapışırılar, bazen padişah, ayaklarına kadar yaklaştırmaya tebessüm ederdi.*"⁴³

Osman Gazi zamanında, Bilecik Tekfuru, Yar-Hisar Tekfuru'nun kızı ile evlenecekti. Düğüne davetli olan Osman Gazi, Tekfur'a hediye olarak koyunlar gönderdi ve "*Bu koyunları düğüne gelenlere yedirsin, ben de geldiğimde saçı saçarım...*" dedi.⁴⁴ Yine kaynaklar, "*Köse Mihal'in kızını evlendirmesi sebebiyle düzenlenen törende, Osman Gazi için, 'Osman'ın saçısı cümlesine galip idi. Halılar ve kilimler ve yağlar ve sürü ile koyunlar getirdi*" diye bahsederler ki, ilgi çekicidir.⁴⁵

Osmanlı çağında da, hükümdarı karşılama esnasında saçı saçılıyordu: "*I. Murat Ankara'ya girdiğinde, ahiler onu karşıladılar ve üzerine akçalar saçtılar.*"⁴⁶ Düğün törenlerinin her safhasında saçı saçılıyordu: Meselâ, İsfendiyar Bey, Devrakânî'de o sırada şehzade Fatih Sultan Mehmet'e kızını vermesi dolayısı ile bir Osmanlı heyetini Kastamonu'da karşılamış, onlara

ilgi göstermiş ve bir hayli altın saçarak, onları memnun etmişti.⁴⁷ Yine, Padişah IV. Mehmet, o sırada 17 yaşında bulunan kız kardeşi Hatice Sultan'ı, çok sevdiği İkinci Vezir'i Müşahip Mustafa Paşa ile evlendirdi (1675). 9 Haziran'da başlayıp, 27 Haziran'a kadar süren düğün şenlikleri on üç günü buldu. Şenliğin on dördüncü günü çeyizin Damat Paşa'nın sarayına götürüldüğü geçit töreni yapıldı. Bu geçit sırasında, Hatice Sultan'ın gümüş arabasının iki yanındaki kara ağaların, halka çil çil paralar saçarak yürüdüklerini, o sırada orada bulunan Dr. John Covell nakletmektedir.⁴⁸

Osmanlılarda hükümdarın avlanmak için yaptığı seyahatlerde de saçı saçılıyordu: Sultan I. Ahmet, avlanmak için saray erkânını da yanına alarak, Edirne'ye gitmişti. Padişah'ın girişinde, sarayın dış kapısından saray içine kadar yol boyunca darphânededen yeni çıkmış altın ve gümüş paralar serpilmiş; Padişah saraya girdikten sonra bu paralar seyre gelen halka yağma ettirilmiştir.⁴⁹ Osmanlı Devleti'nde bir de "cenaze töreni"nde saçı saçıldığını görüyoruz ki, ilginç bir durum olmakla birlikte, bunu cömertlik anlayışının tabii bir tezahürü olarak görmek gereklidir. Devlet adamı her fırsattan istifade ederek, cömertlik özelliğini göstermek zorundadır. Cenaze törenlerinde gördüğümüz "ölü aşı (yoğ)" geleneği de, yine "fakirleri doyurma"ya yönelik olduğu için, cömertlik görüşü açısından saç ile aynı mâhiyettedir. Sultan I. Abdülhamit'in cenaze töreninde (1789) alayın düzeni, önce divan çavuşları, sonra sırayla divan hocaları, kapı halkı, arabacı, topçu, cebeci ocakları ve ağaları, sipah ve silâhtârların kethüdaları, yeniçeri ocaklısı, kazaskerler, şeyhülislâm, kaymakam paşa, darüssaade ağası ve I. Abdülhamit'in cenazesi şeklinde idi. En sonda bir harem ağası türbeye varınca para serperdi.⁵⁰

NOTLAR

1. A. İnan, *Tarihte ve Bugün Şamanizm, Materyaller ve Araştırmalar*, Ankara 1972, s. 98-100.
2. S. Koca, "Tuz ve Ekmek". *Millî Kültür*, Ekim 1977, s. 58.
3. *Resm-i Nisâr*, Neşriyye-i Danişgâde-i Edebiyyât u Ulâm-i İhsânî Tebriz, Sayı 97-100 (1971-1972), s. 289-316, Nakleden: M. A. Köymen, *Alp Arslan ve Zamanı II*, Ankara 1983, s. 312, not: 72.
4. Bkz., Ebu İshak Şirâzî, *Kitabu't-Tenbîh*, Fransızca ter. G. H. Bousquet, Alger, 1957, III. s. 26. Nakleden: M. A. Köymen, *a.g.e.*, aynı yerler.
5. Ali Seydi Bey, *Teşrifat ve Teşkilâtımız*, Haz: N. A. Banoğlu, Tercüman Yay., Nu: 17, s. 36-37.
6. A. İnan, *a.g.e.*, s. 100. B. Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, 2. bsk., Ankara 1979, s. 184.
7. *Divanü Lûgati't-Türk Dizini*, B. Atalay, Ankara 1943, s. 479.
8. *Divanü Lûgati't-Türk Dizini*, s. 478.

9. M. A. Köymen, *a.g.e.*, s. 312, not: 74.
10. *a.g.e.*, s. 192.
11. *Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*, Cilt I, İstanbul 1943, s. 585.
12. *a.g.e.*, Cilt III, Ankara 1954, s. 583.
13. *a.g.e.*, Cilt I, s. 585.
14. *a.g.e.*, Cilt II, K-Z, s. 775-776.
15. *a.g.e.*, Cilt III, s. 583.
16. *a.g.e.*, Cilt II, K-Z, s. 775.
17. *a.g.e.*, Cilt I, s. 585.
18. *a.g.e.*, Cilt III, s. 584.
19. *a.g.e.*, Cilt I, s. 585.
20. *a.g.e.*, Cilt II, K-Z, s. 775.
21. *a.g.e.*, Cilt II, K-Z, s. 775-776.
22. *a.g.e.*, Cilt IV, Ankara 1957, s. 647.
23. *a.g.e.*, Cilt III, s. 583.
24. *a.g.e.*, Cilt II, K-Z, s. 775.
25. *Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi*, Cilt III, L-Z, İstanbul 1947, "Saçıt" maddesi.
26. *a.g.e.*, "Saçılık" maddesi.
27. A. R. Balaban, *Gelenekler, Töre ve Törenler*, İzmir 1983, s. 139.
28. *Sep (cehiz) ve Türk düğünlerinde hediyeleşme için bkz.. M. A. Köymen, a.g.e.*, s. 312.
29. *Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi*, Cilt II, E-K, İstanbul 1941, s. 989.
30. B. Ögel, *Türklerde Devlet Anlayışı*, Ankara 1982, s. 137 vd. Bu konuda ayrıca bkz., A. Taneri, *Türk Devlet Geleneği*, 2. bsk., Ankara 1981.
31. R. Genç, *Karahanlı Devlet Teşkilâtı*, Ankara 1981, s. 88 vd.
32. M. A. Köymen, *Alp Arslan ve Zamanı*, s. 95.
33. M. A. Köymen, *a.g.e.*, s. 96.
34. M. A. Köymen, *a.g.e.*, s. 70.
35. A. Taneri, *Türk Devlet Geleneği*, s. 110.
36. A. Taneri, *Osmanlı Devletinin Kuruluş Döneminde Hükümdarlık Kurumunun Gelişmesi ve Saray Hayatı-Teşkilâtı*, Ankara 1978, s. 42 (Bu eser bundan sonra *Hükümdarlık Kurumu* olarak zikredilecektir).
37. A. Taneri, *Hükümdarlık Kurumu*, s. 79.
38. A. Taneri, *Türkiye Selçukluları Kültür Hayatı*, Konya 1977, s. 52.
39. A. Taneri, *a.g.e.*, s. 52.
40. A. Taneri, *Hükümdarlık Kurumu*, s. 81.
41. A. Taneri, *Türk Devlet Geleneği*, s. 110.
42. A. Taneri, *a.g.e.*, s. 110.
43. Ali Seydi Bey, *Teşrifat ve Teşkilâtımız*, s. 36-37.
44. A. Taneri, *Osmanlı Kara ve Deniz Kuvvetleri, Kuruluş Devri*, Ankara 1981, s. 274.
45. A. Taneri, *Hükümdarlık Kurumu*, s. 253.
46. A. Taneri, *a.g.e.*, s. 253.
47. A. Taneri, *a.g.e.*, s. 253.
48. Ö. Nutku, *IV. Mehmet'in Edirne Şenliği*, Ankara 1972, s. 63.
49. Ali Seydi Bey, *a.g.e.*, s. 24.
50. Esad Efendi, *Osmanlılarda Töre ve Törenler (Teşrifât-ı Kadime)* Haz: Y. Ercan, İstanbul 1979, s. 110.

Asya'ya Doğru (I)

Süleyman KAZMAZ

Atatürk Kültür Merkezi Asıl Üyesi

Atatürk'ün büyük eserlerinden biri, Türk tarihine getirdiği görüştür. Zengin bir geçmiş duygusu, parlak bir gelecek inancıyla benliğimize mâl ettiğimiz bu düşünceyi şöyle özetleyebiliriz: Türkler, Orta Asya'da dünyanın en eski medeniyetini kurmuşlar ve akınlarla yeryüzüne yaymışlardır. Anadolu'nun ilk sakinleri Etilerdir. Etiler, Türktür ve Orta Asya'dan gelmişlerdir. Anadolu, en az M. Ö. 4000 yılından beri Türk yurdudur. Orta Asya anayurdumuz, Anadolu ikinci yurdumuzdur.¹ Atatürk, tarihimizin ilmi yönden bu esaslar doğrultusunda araştırılması ve geliştirilmesi için, Türk Tarih Kurumu'nu ve Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ni kurmuş; hasta yatağında yanındakilere şöyle söylemiştir: "*Tarih tezi olunlaş-tı. Onun üzerinde yürümek, durmadan çalışmak lâzımdır. Bazı imansızlar olabilir. Bunlar, yol kesenlere benzer; aldırmayınız.*"²

Son zamanlarda, Batıların siyasî düşüncelerle, açık deyimiyle, Anadolu'yu kendilerine mâl etmek amacıyla, Etilerin Türk olmadığını ileri sürdükleri; kimilerinin de onların etkisi altında kaldıkları görülmektedir. Fakat tarih sevgisini Atatürk'ten alan kuşaklar, bu gibilere aldırmadan yollarına devam edeceklerdir.

Bizim kuşak, ortaokuldan itibaren Atatürk'ün tarih görüşüyle yetişmiştir. İlk *Türk Tarihinin Ana Hatları*'nın... kısmını, ardından renkli tabloları, bol resimleri kapsayan Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti'nin *Tarih* kitabının birinci cildini okuduk; akın duygusunu Faruk Nafiz Çamlıbel'in aynı adı taşıyan ve İstanbul Şehir Tiyatrosu'nda Atatürk'ün huzurunda temsil edilen piyes'ten aldık. Ben de o dönemlerde, memleketi saran heyecanın etkisiyle, ortaokul öğrencisi olarak edindiğim bilgi'den yararlanarak, *Yurt Aşkı* adını taşıyan manzum bir piyes yazmıştım. Olay, Mete Han'ın kurduğu Hun İmparatorluğu'nun ikiye ayrılması sırasında, Kuzey Hun Devleti Hakanı Tanju Han'ın sarayında geçiyordu.

15.3.2000, Çarşamba akşamı, saat 23.30'da Atatürk Hava Alanı'ndan Hong Kong'a doğru yola çıkarken, benim için tatlı bir hâtıraya dönüşen yeni tarih he-

yecanını bir kez daha yaşadım. Heyecanlıydım; belki de anayurdun üzerinden geçecek, akın yollarını yukarıdan seyredecek, binlerce yıl önce yaşayan atalarımın havasını teneffüs edecektim.

Uçak havalandıktan bir süre sonra, ışıllı parlayan Anadolu'yu seyrettim. Ardından, karanlık bastırdı. Uçağın penceresinin önünde sabırsızlıkla sabahı bekliyordum. Saat 3.20. Tan ağarmaya başladı. Ufukta kırmızılık, aşağıda sis ve bulutlar... Aydınlik artarken, kurşunî renkler arasında yeryüzü beliriyor. Ağaçsız alanlar, bozkırlar, çizgi hâlinde bir nehir yatağı... Ufuktaki kırmızılık, uçağın kanadına ve motoruna yansıyor.

Saat 3.45 (B.S.).³ Güneş doğuyor. İlk ışıklar, motordaki kızartıyı artırıyor. Aşağılarda, ağaçsız topraklar, nehir yatakları uzayıp gidiyor. Çıplak dağlar ve vadiler... Gök mavi, ufuk kıpkızıl. Ada halinde yeşillikler beliriyor; ama, henüz yerleşim yerleri görünmüyor. Asya bozkırları ve yer yer yeşillikler akıp giderken, bir toprak beliriyor; bozkır, fundalık, yine toprak yol, kurumuş nehir vadisi, mavi gök ve beyaz bulutlar...

Saat 7.20 (B.S.). Ormanlık bir yerden geçiyoruz. Yerleşim bölgesi ve stadyuma benzer görüntüler. Bu arada kahvaltı veriliyor. İngilizce ve Çince basılmış listede bizim yemekler de var: İmambayıldı ve talaş böreği. Hem de Türkçe yazılmış.

Saat 9.00 (B.S.). Asya bozkırlarını, orman, vadi, yol ve nehir yataklarını seyrederek, binlerce yıl önce atalarımın oralarda ilk dünya medeniyetini kurma çabaları içinde yaşadıklarını hayâl ederek, Hong Kong'a vardık. Girişte sadece pasaportlara bakıldı; el çantaları makineden geçirildi. Bunun dışında bir arama ve sorgulama yapılmadı.

Hava meydanından otele giderken, rehber şehir hakkında bilgi verdi. Hong Kong, 156 yıl İngiliz egemenliği altında kaldı; yakın zamana kadar da İngiliz sömürgesiydi. Günümüzde özerk bir yönetime sahip; iç işlerinde serbest, dış işlerinde Çin'e bağlı. Böyle de olsa, İngiliz etkisi kalkmış görünmüyor. Bütün tabelalarda İngilizce önde ya da üstte, Çince geride ve altta. Birçok, yerlerin, bahçe, liman ve caddelerin adları İngilizce. En çok İngiliz arabaları kullanılıyor. Ayrıca Hong Kong, Bangkok, Singapur ve Macar adasında, bütün motorlu taşıtlarda direksiyon sağ taraftadır; trafik de soldan akıyor. Hong Kong, işlek bir liman ve ticaret merkezi. Şehir, dar ve engebeli arazi üzerinde kurulmuş. Yan yana olan tepelerin bir kısmı ağaçlıklı, yeşil; ötekiler çıplak. Yoğun bir nüfusun küçük bir alana

sıkışması sonucunda, binalar alabildiğine yükselmiş; âdeta kule gibi. Bundan başka, apartmanların, gökdelenlerin arasındaki mesafe de çok az. Sanki, kuleler biraraya getirilmiş ve bitleştirilmiş de Hong Kong meydana gelmiş. Pek az olan düz yerlerde, yamaçlarda, tepelerde hep aynı düzen: Çok katlı ve yan yana dikilmiş binalar. Beton yapı tarzı hâkim durumda. Bu bakımdan Hong Kong, Yeni Çağ'ın beton şehirlerinden biri; hiçbir özelliği yok. Avrupa'da, Amerika'da, Asya'da kurulan, Yeni Çağ'ın beton şehirleri neyse, Hon Kong da öyle. Ayrıca betonun bütün türleri de var: Beton köprüler, beton tüneller gibi. Beton, her yerde olduğu gibi, burada da soğuk ve çirkin...

Özellikle apartmanların dış görünümünde mimarlığın güzelliğinden eser yok. Balkonlar da bu çirkinliğe ekleniyor. Bahçe içindeki evlerin kendilerine özgü bir havası vardı. Çamaşırlar bahçeye asılır; pencereler göze batan bir havaya büründürülmezdi. Apartman düzeyine geçilince, çamaşırlar bahçeden balkonlara çıkarıldı. Hong Kong'ta öyle; apartmanların balkonlarına çamaşırlar asılı.

Deniz üzerindeki asma köprülerden, dağları delen tünelden geçiyoruz. Görünürde eski kültürden, mimarlık eserlerinden bir iz kalmamış. Beton, hepsini alıp götürmüş. Geniş asfalt yollardan, gökdelenlerin arasından ilerleyen otobüs, bizi otele götürdü. Acentenin verdiği programda gösterilen yarım günlük şehir gezisi yapılamadı.

17.3.2000, Cuma

Acentenin bugünkü programında Okyanus Parkı ya da Macau ve Çin, akşam da gemiyle Hong Kong Körfezi gezisi vardı. Fakat, uygulama başka türlü oldu.

Saat 3.10 (m.s.)- 9.07 (B.S.). Özel otobüsler şehir gezisine çıkıyoruz. Hava serin, gökyüzü bulutlu. Asfalt yolda yoğun bir trafik; otobüsler iki katlı. Alt, üst geçitlerden, yüksek binaların arasından ilerliyoruz. Denizin, daha doğrusu, Okyanusun 65 m. derinliğindeki tünellerden geçiyoruz. Arkadan bankaların bulunduğu bölge; yüz bankadan doksanı burada. Gökdelenler birbirlerine yapışık gibi. Onun için, Hong Kong'a "Küçük New York", "Doğunun New York'u" diyorlar. Caddeler alabildiğine kalabalık. Otobüs, dik ve dönmeçli bir yoldan yokuş yukarı tırmanıyor. Bir taraf uçurum, öbür taraf kayalık hâlinde yükseliyor. Yukarıdan aşağıya taş ya da toprak gelmemesi için, yolun gi-dişe göre, sağında taş ya da beton duvar yapılmış; bazı yerler betonla kaplanmış.

Tepelerden gelen suların, duvarın üstünden geçmesi için de aralıklı delikler bırakılmış. Bizim inşaatçılar, bunlara "barbakan deliği" derler. Bazı yerlerde de, taşların, kayaların üzerine demir kafesler gerilmiş. Aynı düzenlemeyi, İsveç'te ve İsrail'de de görmüş-tüm. Demir parmaklık konulan bölümler de var.

Buralarda arazi engebeli; düz yer az; ev bulmak zor. Mezar da çok pahalı. Özel bir mezarın bedeli 80.000 dolar. Belediye mezarlığında, fiyat 20.000 dolar. Ancak; buraya gömülen ölü yedi yıl sonra yakılır; külleri okyanusa atılır. Halkın %95'i Budist. Budistler, gömülmek ister.

Yolumuzun üzerindeki Viktorya Tepesi'ne merdivenle çıkılıyor. Çevre yeşillik; ağaçlarla örtülü tepeler... Aşağıda, liman, gemiler, tepelerin birden denize inmesinden meydana gelen dik sahiller... Birbirine yapışık gibi görünen yüksek binaların, 78 katlı gökdelenlerin göz alıcı görünüşü... Dar alanlara yığılan nüfusu barındırma zorunluluğunun yarattığı yapılaşma şekli... Tepenin dolayları bir zamanlar Çinlilerin yazlık yeriy-miş. Aşağısı ormanlık. Meyilli arazide, bahçe içinde büyük evler. Bunların arasında, yeşil, sarı ve kırmızı renklerle süslenmiş bir ev var. Çatısı yeşil. Burada zenginliğin iki göstergesi var: Yeşil ve İngiliz arabası. Gördüğümüz büyük ev de yeşil renkli; belli ki bir zengine ait.

Kayalar üzerinde kurulan yüksek binalar, mesken. Bunların çatıları kırmızı kiremitlerle örtülü. Bahçe duvarlarının üstünde, Fas'da olduğu gibi, kırmızı, yuvarlak kiremitler. Beton döneminden önce de, Rize dolaylarında yapıların çatılarını örtmek için aynı tür kırmızı kiremit kullanılırdı. Tepelerin eteklerindeki yüksek, sivri yapıların çatılarında da mor, mavi, yeşil, kırmızı renkte, yarım daire şeklinde yuvarlak, yine Fas'ta olduğu gibi. Yörede bir evin bedeli 5.000.000; sosyal konutun aylık kirası 1.000 Hong Kong doları, 1 ABD doları 6.75 Hong Kong doları. Kişi başına düşen yıllık gelir, 25.000 dolar. Çevrede Batılı şirketlerin reklâm panoları ve benzin istasyonları var.

Tepeden inişte, alışveriş merkezine uğruyoruz. Çarşı kalabalık; dükkânlar dolu. En çok giyim eşyası satışa sunuluyor. Çin'den gelen ürünler ağırlıkta. Anlatıldığına göre, Hong Kong, besin maddelerini Çin'den alıyor. Alışverişte pazarlık esas.

Tepeden indikten sonra, Viktorya Limanı'na geldik. İskele karşısında, kapısının üstünde "jumbo" yazılı bir lokanta var. Deniz içinde, yerli mimarının güzel

bir örneği; dik çatılı, cephesi sarı, kırmızı, yeşil renklerle süslü bir sanat eseri. Betona bakmaktan usanan gözler için okşayıcı ve dinlendirici bir görüntü sergiliyor. Körfez, daha doğrusu liman, motor ve gemilerle dolu. Kısa bir deniz gezisi yapmak üzere, iskeleden motora bindik. Motoru bir kadın yönetiyor. Bir elinde dümen, öteki elinde motorun kolu. Yüzünden hayatın ıstıraplarının yansımaları dolaşiyor. Şişman Hong Konglu, çileli bir ömrün simgesi gibi karşımızda duruyor. Deniz araçları arasında dolaşılıyor. Motorlar, balıkçıların evleri. Güvertede kadınlar çamaşır yıkıyor, çocuklar da oynuyor. Bir kenarda, saksılar içinde süs bitkileri; üstte iplere takılı kurutulmuş balıklar. Hayatlarını bu teknelerde geçiren balıkçılar, mevsimi gelince okyanusa açılır; avladıkları balıkları lokantaya verirler. Tayfun çıktığı zaman, limanın yanındaki binalarda bulunan evlerine gider; hava düzeline de motorlarına dönerler. Böylece, ömürleri akıp gider.

Yerli rehberler, turistleri sık sık dükkânlara, alışveriş merkezlerine götürürler. Çünkü, turizmin hâkim unsuru gelir sağlamak; turist de para harcamaya çıkan kişi. Yaygın yöneliş bu.

Limandan sonra, yolumuz bir mücevher mağazasına düştü. 1683'de kurulan işletmede, üzerinde çalışılan taşların %80'i dışarıya gönderiliyor. Yetkililerin verdiği bilgiye göre, burada aynı zamanda inci satılıyor. Üç çeşit inci vardır. Kültür incisi, Güneş Çin Denizi'nde üretilir. Doğal inci de aynı denizde, 5-10 yıllık süre boyunca ve çevre şartları içinde oluşur. Midyede meydana gelen incinin çapı 10-20 mm. dolayındadır; midyenin büyüklüğüne göre bu oran artar. Doğal inci, Hazar Denizi'nde, sığ sularda çıkar. Tatlı sularda, midye salgısıyla elde edilen beyaz ve pembe olan inciler pahalıdır. Gerçek inci, tatlı sularda yetişir. Mağazada, çeşitli işlemeli mücevherler de satışa sunuluyordu.

Sokakta dolaşırken, insanlara bakıyorum. Kadınıyla-erkeğiyle, Hong Konglular, zayıf vücutlu; ufak-tek bir yapıya sahipler. Yaygın deyimiyse, "Yecuc ve Mecuc"...⁷ Kıyafet, her yerdeki gibi, kadınlarda çoğunlukla pantolon ve bluz, erkeklerde de pantolon ve gömlek; elele tutuşarak yürüme. Yeni Çağ'da büyük şehirler, insanları dar alanlara yığar; beton binalarda, küçük konutlarda tabiatın uzak bir ömür sürmeye mahkûm ederler. Buna karşılık, yeşil alan, park, akvaryum, hayvanat bahçesi gibi tesislerle, eğlence yerleriyle yok olma düzeyine inen tabiat duygusu ve sevgisini ayakta tutmaya çalışırlar. Bir sebep daha var: Yeni ku-

ruhan şehirler, tarihî eser bakımından yaşadıkları boşluğu bunlarla doldurma çabasına girerler. Hong Kong'ta da durum böyle. Büyük Okyanus Parkı, kulelere kapanan insanlara tabiatla kaynaşma imkânı hazırlıyor.

Okyanus Parkı'ndaki tepeye, yuvarlak cam çatıyla örtülü, birkaç kademeli yürüyen merdivenle çıktık. Burası yörenin en yüksek yeri. Aşağıda körfez, adaları, evleri ve motorlarıyla güzel bir görüntü sergiliyor. Tatlı bir esinti var. Sanki, rüzgârlı bayırdayız. Parkın içindeki birkaç katlı akvaryuma, kayalıkları, yosunlarıyla tüm bir deniz havası verilmiş. Okyanusun her çeşit balığı camların arkasında yüzme hâlinde. Köpek balığının arkasından kocaman bir çarşafı andıran, uzun kuyruklu okyanus balığı, başka bir adıyla *mantı* balığı ve onların arasında sarı, mor, siyah renkte çeşit çeşit, irili ufaklı balıklar yaygın özsözü yalanlar gibi dolaşım duruyorlar; büyük balık, küçük balığı yutmuyor; barış içinde kardeş kardeş geçinip gidiyorlar. Okyanusta bir rit olayı var: Ada çekilir, kaybolur; geride sadece eski şekli gösterir bir iz kalır; adanın yerinde mercan oluşur. Okyanusta sık sık görülen bu olay, akvaryumda canlandırılıyor: Denizin ortasında yuvarlak şerit hâlinde bir çizgi... Akvaryumun en alt kısmında mercanlar görülüyor.

Akvaryumdan çıktık. Yunus balıklarının ve fokların gösterilerinin yapıldığı yere gidiyoruz. Anfi şeklinde düzenlenmiş geniş bir alan. Aşağıda havuz. Üç Yunus balığı ortaya çıkıyor; havaya sıçıyor; topa vuruyorlar. Havuzda yüzerek, terbiyecilerini taşıyorlar. Foklar da öyle. Becerikli yaratık, suda boğulma tehlikesi geçiren ve kıyıya çıkarılan öğreticisini ağızdan teneffüs ettirmek suretiyle hayata döndürüyor; kanadıyla sırtını okşuyor; yan yan yürüyerek, kuyruğunu sallıyor. Yunusların ve fokların birkaçının gösterisinden sonra kuleye çıktık.

Parkta 70 m. yüksekliğinde bir kule var. Kulenin etrafını çevreleyen, camla örtülü, yuvarlak ada, inip çıkmak suretiyle, müşterilere çevreyi ve limanı yukarıdan seyretme imkânını veriyor. Biz de, bir adaya bindik. Yönetici kadın, motoru çalıştırınca, camlı bölme ağır ağır yukarıya doğru çıktı; tam tepeye varınca, birkaç dakika durdu. Orada, çevreyi, limanı, yeşil tepeleri ve gökdelenleri seyrettik. Sonra yine yavaş yavaş aşağıya indik. Yere varınca, yönetici kadın kapıyı açtı, dışarı çıktı, asık bir yüzle, "Bir an önce gidin" der gibi, müşterileri savdı; sırada bekleyenlerin hemen içeri-

ye dolmasına imkân hazırladı. Motordaki kadın ve kuledeki kadın... İkisi de sıkı bir çalışma düzeni içinde, kule gibi yapılarda, dar mekânlarda ömür sürmenin acısının canlı simgeleriydi. Kalabalık ticaret merkezi olan Hong Kong'un uzun dar sokaklarında, gökdelenlerin 32 m²'lik konutlarında yaşayan insanların, beton duvarlar arasında kurdukları ortamda, kır gezisi yapmak suretiyle oyalanan çocukların ıstırapları bununla bitmiyor; daha geniş boyutlara varıyor: İntihar! Yüksek binalarda intiharların çokluğundan söz ediliyor.

Kuleden sonra, Okyanus Parkın'da gezilecek iki yer daha var: Müze ve Kuş Cenneti. Müze, saçaklı, dik çatılı, kırmızı tuğladan yapılmış küçük, fakat güzel bir bina. İçerde Konfüçyüs'ü canlandıran bir tablo var. Ölümsüz düşünür, uzun bir kanapeye oturmuş; yanında ve önünde, ikisi yerde, biri önde, ayakta duran üç kişi... Konfüçyüs, M. Ö. VI. yy'da yaşayan Çinli filozof. Konfüçyüs'ün düşünce düzeni, ahlâkî eseslere dayanır: manevî değerleri incelemek amacını güder; insanlara iyilik yolunda çaba göstermeyi öğütler. İnsan kişiliğini sağlamlaştırılmalı ve soylu kılmalı, toplumun bütünlüğüyle uyum sağlamalıdır. Dostluk ve hakbilirlik, Konfüçyüs'ün savunduğu başlıca erdemdir. İnsanlar arasında, soyluluk, onur ve karşılıklı saygı duyguları kurulmalıdır. Müzedeki tabloda, birçok öğrenci yetiştiren Konfüçyüs'ün düşünceleri canlandırılmaktadır.

Kuş Cenneti'nde, tabiatın süsü olan güzel yaratıklar sergilenmektedir. Ağaçların arasına geniş bir ağ gerilmiş. Onun altında siyah, kırmızı vb. değişik renkte kuşlar, ördekler, pelikanlar ve kuğular... Koruluk hâline getirilen bahçeyi gezdik. Çıkışta, bir papağan bize İngilizce "Güle! Güle!" diyor. Dönüş yolu üzerinde, denizde kırmızı bir ejderha maketi; her tarafı ışıklandırılmış; ağızdan alevler fışkırıyor. Akşam, otelden çıktık. Caddenin sonunda bir cami. Anlatıldığına göre, Hong Kong'da önemsiz, eski bir Buda tapınağı da varmış. Camiden sonra, sayısız türde eşyanın satışa sunulduğu sıra sıra büyük mağazalar, Yeni Çağ'da insanı maddenin kölesi durumuna getiren bir dünya görüşünün eseri. Kişi, ne kadar çok, ne kadar çeşitli ve yeni eşya kullanırsa, o kadar mutlu olur ve o derece itibar görür. Bu bakımdan, her gün sınırsız eşya üretmeli; mevcudu yenileştirmeli. Ancak, insanın ömrü çok ve yeni eşya edinme peşinde koşmakla geçecek. Yeni Çağ insanının alın yazısı bu. Büyük mağazalar da, bu akımın canlı simgeleri... Göz alıcı vitrinlerin önünden

geçerken bir görüntü, beni kendi dünyama götürdü. Ağır ağır yürüyordum. Sokağın başında bir adam vardı. Önündeki ocağı yakmıştı; kestane pişiriyordu. An-kara akşamlarında olduğu gibi... Kısa ayrılıklarda bile, insan, yurdunu hatırlatan görüntülerle karşılaştığı zaman, mutluluğun heyecanını duyuyor. Programda, akşam, gemiyle körfez gezisi vardı. Gündüz motorla doluşma, herhâlde onun yerini aldı.

18.3.2000, Cumartesi

Macau'ya gidiyoruz. Macau, Hong Kong dolayındaki üç adadan biri; ötekiler, Taipa ve Kolouan adaları. Macau, hepsinden kalabalık. Bu üç ada, 1974'de yapılan 2500 ve 4700 m. uzunluğundaki köprülerle birbirlerine bağlanmış. Macau, 23.000 m² alanlı, 455.000 nüfuslu, küçük bir toprak parçasıyla Çin'e bağlanan bir yarımada niteliğindedir. Dil, Çince'dir. Halkının %95'i Çinli; gerisi ise, Katolik, Portekizli; az sayıda Müslüman ve Taocu var. Taoculuk, M.Ö. IV. ve III. yy'a kadar uzanan Çin felsefe düzeni'dir. Bu düzene göre, en yüce şey, gerçektir. Görünürdeki bütün çelişmeler onda erir ve kaybolur. Olumlu ile olumsuzun, doğru ile yanlışın kaynaşımı olan Taoculuk hem zikrî, hem de mistik bir adımla kavranan bir kurtuluş ülkesidir. Taocu düşünce, vecd yoluyla bu ilk gerçek'te birleşmek ister. Tao ile birleşen kişi aldatıcı dünyadan uzaklaşır ve ölümsüzlüğü elde eder. Adada din açısından büyük çoğunluk, Budisttir. Halk, göbekli, uzun kulaklı, gülen Buda'ya tapar. Yörede, genellikle zenginlik ve bereket anlamını taşıyan Buda heykeli vardır. Heykelde, Buda göbeğini okşar ki, bu, para gelsin, demektir. Ayrıca, Katolikler ve Katolik kilisesi de vardır.

Saat 9.00 (m.s.), 15.15 (B.S.)'da Macau'ya hareket ediyoruz. Hong Kong'tan çıkış yerinde, daha doğrusu pasaport denetiminin yapıldığı bölümde, büyük bir kalabalık var. Uzun sıralar oluşmuş, aynı türden saplı ya da makaralı bavul taşıyan insanlar koşup duruyorlar. Sonradan öğrendiğimize göre, bunlar Macau'ya gidecekler; oradan alışveriş için Çin'e geçecekler. Çünkü, Çin'de besin maddeleri ucuzmuş. Macaolular, Hong Konglular pasaport göstererek, Çin'e gidebiliyorlarmış. Bugün de Çin'e gidecekler; ihtiyaçları olan yiyeceklerini, öteki ihtiyaç maddelerini alıp, akşama dönecekler.

Macau, ayrı bir devlet. Onun için, pasaportla giriliyor. Bununla birlikte, sıkı bir denetim yok. Sadece pasaportlar damgalanıyor, o kadar. Hava, kapalı ve sisli. Altı " ^ " şeklinde olan feribota biniyoruz ve salonda

oturuyoruz. Burada sigara içmek yasak. Cezası 5000 Hong Kong doları. Gemide büyük bir kalabalık var; hepsi de Çinli. Bunlar, Çin'e alışverişe gidenler. Dışarıya bakıyorum. Sol tarafta, büyük binalar ve odalar; biri boş; ötekinde tek tük bina var. Her an manzara değişiyor. Açık deniz, dik sahillere, ağaçlıklı ve engebeli arazi ve tepeler... Gemide sürekli müzik yayını var; anlamadığımız dilden konuşuyorlar, ayrıca, Macau'yu gösteriyorlar.

Saat 10.30 (m.s.), 16.30 (B.S.). Gemi adaya yanaşıyor. Yine pasaport denetimi ve koşuşan kalabalık... Macau. 1522'de Portekizliler tarafından istilâ edilmiş. İşgal, daha doğrusu sömürge düzeni, 1924 yılına kadar sürmüştü. Ada, bu tarihte Çin'e bağlanmış. Günümüzde, özerk bir düzenle yönetilen adada, başkanı halk seçiyor. Kıyıya çıkıyoruz. Portekiz asıllı, mini etekli hanım rehber, bizi karşıyor ve ilk açıklamaları yapıyor. Kıyıda, deniz üstünde görülen, dik çatılı, kubbeli ve öteki yüksek yapıların hepsi, gazino, başka bir deyimle kumarhane; buralara kumar oynamaya geliyorlar. Onun için, Macau'ya bölgenin Monte Carlos'u diyorlar. Rehber, bu bilgileri verdikten sonra, bizi uyarıyor: Yanımıza yaklaşan satıcılardan mal almayacakmışız. Çünkü para vermek üzere hazırlandığımız zaman, başka biri gelip, cüzdanımızı kapabilirmiş.

Şehrin iç taraflarına doğru ilerliyoruz. Geniş cadeler, süslü binalar... Yörenin en büyük oteli olan bina ve gazino, adalet sarayı ve başbakanlık binası... Çin Parkı içinde, ejderha ve yörenin koruyucusu olan yeşil ve kırmızı renkteki arslan. 1993'de, deniz doldurulmak suretiyle kazanılan arazide yapılan bu yapıların mühendisleri yerli, daha doğrusu Çinli. Adanın girişinde, bir Buda tapınağı var. Macau adı da bununla ilgili. Portekizliler karaya çıktıkları zaman, balıkçılardan yörenin adını sormuşlar. Onlar da, "Amacanu" demişler. Aslında, amacanu, tapınağın adımıymış ama, tapınak "Ama" adlı tanrıça adına yapılmış. "Ama" tanrıçanın adı "Canu", tapınak demek. Zamanla, "Amacanu" kelimesi, "Macau" şeklini almış, adanın adı olmuş.

Tapınak, kayalık ve yüksekçe bir yerde, tepenin yamacına kurulmuş. Her tarafı taş, sadece ön kısmı açık. Kayalar arasında yapılan yoldan yukarı doğru çıkarken, taşlar, kayalar üzerinde Çin'ce yazılar gözümüze ilişti. Bunlar, dua. Tapınağın girişinde, çubuklardan meydana getirilmiş ve tavana asılmış mahrut şeklinde kafesler var; tapınağa gelemeyenler tarafından hediye edilmişler. Onların altında ve tapınağın ön kıs-

mında, özel bir ağaçtan yapılmış ince çubuklar yanıyor; uçlarında alev var. Tütsü diyebileceğimiz bu çubuklar, bir kabin içindeki küle gömülmüş. Yakılan çubukların uçlarındaki alevden çıkan duman ve koku, tapınağa yayılıyor. İnanişâ göre, bu koku ve duman, insanları kötü ruhlardan korur. Kimileri de bu yanan çubuklar ellerinde olduğu hâlde, tapınağa girer. Nitekim, biz oradayken, sağ elinde yanan çubuk olduğu hâlde, bir kişinin, kapıdan içerde, yüksekçe bir yerde bulunan Buda heykeline doğru yürüdüğünü gördük. Adam, heykelin önüne geçti; ellerini birbirine kavuşturdu, çenesinin alt kısmına götürdü ve eğildi. Herhalde, ibadetini tamamlamış oldu. Arka taraftaki Buda heykeliyle tütsü çubuklarının konduğu kap arasında yarım küre şeklinde yuvarlak maden kütleleri var. Bunlar, tapınağı kötü ruhlardan korur. Tapınaktaki fal yöntemi de ayrı bir konu. Bambu ağacından yapılmış çubuklar, 25-30 cm. derinliğinde ve ustura şeklinde, bir tarafı kapalı olan bir kaba dolduruluyor; kap, sürekli olarak sallanıyor; çubukların üzerinde bir rakam (ya da harf) yazılıdır. Sallama sırasında çubuklardan birisi ötekilerden ayrılarak, dışarı çıkıyor. Tapınağın girişine göre sol tarafında, duvara asılmış bir kâğıt, önünde de bir tezgâh görülüyor. Falcı, tezgâhın arkasında oturuyor. Kolu sallayan kişi, ötekilerden ayrılan çubuğu alıyor, falcıya götürüyor. O da, çubuğun üzerindeki rakamın karşılığını, duvara asılı olan kâğıtta bularak kişinin falına bakıyor, geleceğini söylüyor. Tapınakta, fal baktırmak için kap sallayan başkaları da vardı. Tapınağın önünde, ellerinde çubuklar olduğu hâlde dilenen insanlar gördük; yolun üstünde yelpaze satmak için yanımıza yaklaşan satıcılarla karşılaştık. Tapınaktan inen yolda, dükkâna benzer küçük yapılar sıralanmıştı. Buda heykellerinin bulunduğu bu yerlerde oturan kişiler, aynı yöntemle fal bakmak için müşteri bekliyordu. Dükkânların içinde, tütsü çubukları ve kandiller yakılıyordu.

Tapınağı gezdikten sonra, şehrin iç taraflarına doğru ilerliyoruz. Sokaklar kalabalık; hayli motosiklet var. Eski yüksek yapıların balkonları demir parmaklıklarla kapalı. Bu durumun değişik sebepleri var. Önce, güvenlik meselesi; hırsızlardan korunmak; sonra, yer kazanmak, çocukların düşmesini önlemek; bir de, çamaşır asmak. Çoğu balkonlarda çamaşır vardı. İlk izlenimler, adada gelirin, dolayısıyla hayat düzeyinin düşük olduğunu gösteriyor. Falcılık, dilencilik, hırsızlık, satıcıların malını satmak için saldırır gibi yabancıya yaklaşması, bu gerçeği ortaya koyuyor. Hong Kong'da, fabrikada işçi ücreti 9000, burada 3000 do-

lar. İşçi ucuz olduğu için, kumaşlar akşamdan buraya getiriliyor; işleniyor. Aynı sebeple, Macau'da, fabrikalarda üretilen mallar da ucuza elde ediliyor ve Avrupa'ya ihraç ediliyor.

Çarşıda dolaşırken, yerli rehber, bizi hediyelik eşya satan bir dükkâna götürdü. Burada, biri erkek, diğeri dişi olmak üzere iki arslan heykeli satışa sunulmuştu. Dışının ayağında yavrusu vardı. Bu durum, Nevşehir'de, bebeğini kucağında tutan peribacası efsanesini hatırlatıyordu.⁵ Heykeltikilerin renkleri, sarı, yeşil ve mordu. Yeşil, uzun ömrü simgeliyordu.

Fas seyahatinde olduğu gibi bu yörede de yapılar, da, tapınaklarda ve eşyada sarı, kırmızı ve yeşil renklerinin çok yaygın olduğunu gördüm. Yerli rehber, bu renklerin anlamını şöyle açıkladı: Yeşil, uzun ömür; sarı, altın sarısı, zenginlik; kırmızı, mutluluk.

Macau-Çin sınırına gittik. Burada iki kapı arasında iki bölge var. Çin'e alışverişe giden kadınlar, kafile hâlinde dönüyorlar. Kapıda iki tarih var. Birinci tarih şöyle: 22.8.1849-28.8.1849. Bu tarihlerden birincisi, yerli halkın Portekizlilere karşı ayaklanmasını; İkincisi de, isyanın bastırılmasını belirtiyor. İkinci tarih: 1870-1871. Bunlar da, sınırdaki yapının başladığı ve bitirildiği tarihi gösteriyor. Acentenin verdiği programda, "Çin Turu" olarak kaydedilen gezi, sınır kapısına gelmekle yerine getirilmiş oluyor.

Saat 13.30 (m.s.). Tavuk, et ve sebze yemekleriyle mahallî meyvalardan oluşan öğle yemeğini bir binanın üst katındaki lokantada yedikten sonra, geziye devam ettik. Yerli rehber, şehrin eski, tarihî yerlerini görmek istediğimizi söyledik. Amacımız, adanın yerli halkının kültürünü incelemektir. Rehberin bunu anlayacağını sandık; fakat, öyle olmadı. Yeni ve büyük binaların önünden geçtik, birinin kapısında kırmızı yıldız vardı. Sokaklar kalabalıktı; motorlu taşıtların direksiyonları sağdaydı ve trafik soldan akıyordu. Rehberin uyarısına uyarak, yanımıza yaklaşan satıcılardan eşya almadık. Böylece, eski bölgeye geldik ve bir kiliseden arta kalan duvarın önünde durduk. 1602 yılında, Katolik japon mimarı tarafından yapılan bir kilise. Ayrıca, İtalyan mimarının düzenlediği yapının yanında bir de kolej varmış. 1837'de çıkan bir yangında ikisi de yanmış; sadece, arkadaki taş duvar kalmış. İnanişâ göre, azizlerin kabartmaları olduğu için bu kısım kurtulmuş. Rehber göre, yanan kilisenin duvarının arkasındaki bu bölgede tarihî eserler vardı. Aslında, buradaki eski binalar yerlilere değil, Portekizlilere ait olmak üzere

XVII. yy'dan kalmıştı. Binaların altları, dükkandı; öyle anlaşılıyor ki, alışveriş merkezi olduğu için rehber, bizi buraya getirmişti.

Dükkânlarda dokuma ürünleri, giyim eşyası, ağırlıkta. Onlar da vasıfsız mallar. Bir sokağın köşesinde, yerden yarım metre yükseklikte küçük bir Buda heykeli, başka bir deyimle, Buda sunağı konulmuştu. Sunağın çevresinde dört sütun, sütunların üstünde kubbe vardı. Öndeki tütsü çubukları yanıyordu. Çubukların alt kısımları kabin içindeki küle gömülmüştü. Yanda bir fener ve yarıya kadar kül ve yanmış kömür dolu fıçı. Fener, bizim gemici feneri gibi; kapağı aynı. Bir genç kız geldi; heykelin önünde durdu; ellerini birbirine kavuşturup çenesinin altına götürdü; eğildi ve dua ettikten sonra yoluna devam etti. Bu hareket, aynı zamanda selâm şekli de olmalı. Çünkü, otelde çalışanlar da bizi benzer bir davranışla, gülümseyerek karşılıyor ve uğurluyorlar. Heykelin rengi, daha çok kırmızı olmak üzere sarı ve yeşildi.

Rehberin verdiği süre doluncaya kadar, eski şehrin dar sokaklarında dolaştıktan sonra, dönüş sırasında, bir dükkânın önünde, büyük bir sandık gördük. Geçmiş dönemlerde, Rize bölgesinde gelinler için cevizden yapılan çeyiz sandığının aynısıydı. Otobüsün yanına geldiğimiz zaman, karşı tepenin üzerinde bir kale, yolda da müze yazısı dikkatimi çekti. Her ikisini gezmeyi teklif ettiğim acenta rehberi, "Yerli rehberin istemediğini yapamam" dedi. Yerli rehber de oralı olmadı. Belki de, alışveriş yapılamayacağı için böyle davranmıştı. Kale, Portekizliler tarafından savunma amacıyla yapılmış; müzede de, kayık ve gemi modelleri varmış. Adada, Buda tapınağından, dar sokaklardan, Portekizlilerden kalma eski binalardan ve yanan kiliseden kalma duvardan başka tarihî eser görmedik; daha eskilerden bir ize rastlayamadık. Herhâlde yerli rehber tarafından programa alınmamıştı.

Tekrar yola düştük. Üç adayı birbirlerine ve Çin'e bağlayan köprülerden, deniz üstünden ve geçitlerden, yeni ve büyük binaların önünden geçip durduk; aynı görüntüleri ve renkleri seyrettik. Tenha ve genellikle yeşilliklerle kaplı Kolouan adasında, fabrika var. Taipa adasının parkında fil, ayı, boğa, keçi, horoz gibi değişik hayvanların heykelleri dikilmiş. Bunlar Çin takvimindeki burçları temsil ediyor.

Anlatıldığına göre, yörede bir kısım halk, ölümlerin gömülmesini ister. Yakmayı tercih edenler için de, ölümler Çin'e gönderilir. Yakma tesisi orada var. Ada

gezisi sona eriyor; şoföre bahşiş vermek üzere para toplanıyor.

Saat 17.15 (m.s.), 23.20 (B.S.). Pasaport denetiminden sonra gemiye bindik. Adalar arasında gemi seferleri var. Hava sisli; deniz hafif dalgalı. Dışarıda adalar, kara parçaları, koyu gölgeler hâlinde görülüyor. Bir saati aşkın yolculuktan sonra Hong Kong'a vardık. Hava kararmak üzere. Limandaki gökdelenlerden bir kaçının alt katında, ışık var. Ötekiler, karanlığa gömülmüş. Gemi, rıhtıma yanaşıyor; atlayarak dışarı çıkıyoruz. Tıpkı, İstanbul'da, Kadıköy'ünde, boğaz vapurlarından iskeleye geçtiğimiz gibi. Yine pasaport denetimi; yine koşuşma; yürüyen yok. Sıraların önünde uzun kuyruklar...

Şehre giriyoruz. Ortalık karardı. Yüksek binalarda Batılı ticarî kuruluşların reklâm levhaları. Caddeler kalabalık; sokaklar ışıl ışıl; mağazalar açık, bol çeşitli

ve yeni ürünler müşteri bekliyor; sanki Avrupa, Amerika, Asya'ya buraya taşınmış. Hong Kong'da üçüncü ve son akşamımız... Acente tarafından yapılan program tam uygulanmadığı gibi, şehrin gece hayatını bütünüyle kapsayacak bir programda yapılmadığı için, topluluk otel etrafındaki caddelerde tekrar dolaşarak, vakit geçiriyor.

NOTLAR

1. *Türk Tarihinin Ana Hatları*, İstanbul 1931, s. 87; *Tarih I*, İstanbul 1932, s. 380.
2. Afet İnan, "Atatürk ve Tarih Tezi", *Belleten*, TTK Yayını, Ankara 1939, Sayı 10, s. 246.
3. *Memleketten ayrılırken, saatimin ayarını değiştirmedim. Gezi boyunca, kıyaslama yapmak amacıyla, bizim saatle, bulunduğum yerin saatini birlikte yazdım. Metin içinde, mahallî saati (m.s.), bizim saati de (B.S.) harfleriyle kaydettim.*
4. *Eski edebiyatımızda, Yecüc ve Mecüc deyimini, kısa boylu kişi anlamında kullanıldı.*
5. S. Kazmaz, "Halk Hukukunda Kat Mülkiyeti II". *Türk Kültürü Dergisi*, Kasım 1988, Sayı 427, s. 657.

Atatürk Kültür Merkezi

Şeref Üyesi

Prof. Dr. Baymirza HAYİT

Şubat 2000'de ağır bir kriz geçirerek Eifel Kliniği'ne yatmış ve 9 Haziran günü taburcu olmuştur.

Prof. Dr. Hayit'e acil şifâlar diliyor;

Millî Türkistan davasının büyük mücâhidinin

yeni eserler vermek üzere,

güç ve sıhhat kazanmasını temenni ediyoruz.

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ BAŞKANLIĞI

Peyker Sanat Birliği ve Çağdaş Azerbaycan Sanatına Bakış

Dildar ATMACA

Bakü İlimler Akademisi
Sanat Tarihi Doktora Öğrencisi

Azerbaycan resim sanatı, günümüze gelinceye kadar birçok etkileşimler içerisinde kalmıştır. Bu etkileşim kendini ağırlıklı olarak XIX. yüzyıl sonlarında göstermiştir. Bu etki, İran ve Azerbaycan'da izlerini "Gacar" minyatür mektebinin gelenekli minyatür sanatından çok farklı bir çizgi sergilemesiyle ortaya koymuştur. Portre ağırlıklı Gacar ekolü, minyatür sanatının birçok çizgisini taşımakla beraber, aynı zamanda Doğu resim sanatından Batılı resim anlayışına bir geçit niteliğindedir. Bunun yanı sıra, Bakü petrolünün XIX. yüzyıl sonları ile XX. yüzyıl başlarında keşfedilmesi, Azerbaycan'ı odak noktası hâline getirmiştir. Yerli ve yabancı iş adamlarının, petrol zenginlerinin Bakü'ye akın etmesi, onu aynı zamanda kültür ve sanat şehrine dönüştürdü.

Avrupa kültür etkinliği, en çok resimde ve mimarlıkta hissedilmeye başlamıştır. Azerbaycan ressamları Avrupa'nın meşhur ressamlarının çalışmalarına çok büyük ilgi göstermekteydi; bununla birlikte, barok ve klâsik tarzda mimarî unsuru, Bakü'ye yeni bir hava vermeye başlamıştı. Kültürel etkinlikler devam ederek, birçok Azerbaycanlı öğrenci yurtdışına eğitim almaya gidiyordu. Böylece Azerbaycan, Batılılaşma dönemini XIX. yüzyıl sonu ile XX. yüzyıl başlangıcında en yoğun şekilde yaşıyordu. Batı tarzında resim yapan ilk Azerbaycanlı sanatçı, ünlü bilim adamı, şâir, gazeteci Ali Hüseyinzâde'dir. Azerbaycan resminde ilk profesyonel yağlı boya manzarası ve portre çalışması onun fırçasından çıkmıştır. Ayrıca, Tiflis Resim Akademisi'nden mezun olan Behruz Kengirli, ilk gerçekçi sulu boya manzara ve portreleriyle tanınmıştır. Büyük sanatçı Behruz Kengirli, Azerbaycan resim sanatında kalıcı bir iz bırakmıştır.

1905 senesinden itibaren, Azerbaycan kültür ve politika hayatını etkileyen *Molla Nasreddin* dergisi çıkmaya başladı. Bu dergi, yazarları, şâirleri, ressamları

etrafında toplayarak, kültür birliği sağlıyordu. *Molla Nasreddin* dergisinde çalışan ressam, karikatürcü, ünlü Azerbaycan sanatçısı Azim Azimzâde olmuştur. Aynı zamanda, Azimzâde tarafından kurulan Resim Öğretmenliği Okulu büyük bir ilgi odağı durumundadır. Azim Azimzâde adını taşıyan Azerbaycan Devlet Ressamlık Okulu, Azerî ressamlarının ilk çıkış noktası olmuştur. Asrımızın 20'li yıllarında Rusya'da ve Avrupa'da gelişen çağdaş resim anlayışının etkileri Azerbaycanlı sanatçılar arasında da görünmektedir. Bunların içerisinde, Mangasarov ve Gazenfer Halikov en ünlüleridir.

Öte yandan, Sovyetleşmenin getirdiği tek yönlü sanat anlayışı, sosyal gerçekçilik akımı dışında hiçbir farklı sanat görüşünün gelişmesine imkân tanınamakla beraber, birçok ünlü ressam ve heykeltıraşın yetişmesine vesile olmuştur. Genellikle Moskova ve Petersburg'da yetişen bu ressamlar, her ne kadar mahallî kimlik arayışları içinde olsalar da, aldıkları eğitim ve sanat disiplini anlayışı dışına çıkmamaya zorlanmışlardır. Bu olumsuz etki, 40'lı ve 50'li yıllarda Azerbaycan ve Sovyet ressamlığında Mikayil Abdullayev, Kâmil Hanlarov, Büyük Ağa Mirzazâde gibi usta ressamlar yetiştirmiştir. Bu dönemde Azerbaycan resim sanatı, konu itibariyle, emekçi ve işçi sınıfını temsil etmektedir.

60'lı yıllarda Sovyetler Birliği'nde Kruşçev dönemiyle başlayan demokratikleşme çabaları, etkisini öncelikle kültür ve sanat alanlarında buldu. Bütün Sovyetler Birliği'ni etkisi altına alan yenileşme hareketi, Stalin döneminden sonra, insanlara derin bir nefes alma imkânı sağladı. Özellikle, sinema, tiyatro, resim ve mimarîde farklı akımların ortaya çıkması, bu dönemin en karakteristik özelliğidir. Stalin döneminde yarıda kalmış modern sanat anlayışları, yeniden gündeme gelmeye başladı. Bütün bunlara rağmen, kısa bir zamanda soyut resim anlayışı şiddetle reddedilmiştir. Bu dönemde yetişen Azerbaycan ressamları içerisinde, o dönemin büyük ve ünlü sanatçıları vardı. Onlardan, Tahî Salahov, Tuđrul Nerimanbeyov, Rasim Babayev, Cevat ve Tevfik Mircevadov Kardeşler, grafik ve daha çok sinema sanatında çalışan Ali Ekber Rızakuliyev gibi sanatçılar, Azerbaycan sanatında çok önemli bir yer almışlardır.

Yoğun bir şekilde gelenekli kültür değerlerinden yararlanma çabaları, Azerbaycan'da kendine has bir resim geleneğinin doğmasına vesile olmuştur. "Aşşe-

ron Resim Okulu” diye tanınan bu ekol, etkisini hâlâ sürdürmektedir. Bu ekollerin yanı sıra, Azerbaycan resminde 50’li yıllar tanınmaya başlamıştır.

Settar Behlülzâde, izlenimciliğin (manzara kralı), Azerbaycan resminin çağdaş devrinin kralı ve empresyonisti olarak tanınmaktadır. 60’lı yıllarda başlayan bu hızlı gelişmeler, 70’li yıllarda tekrar kısıtlanarak, farklı oluşumların meydana gelmesine engel olmuştur. 80’li yıllarda toplumda gündem güne ekonomik sıkıntının artması, Sovyet rejimine karşı gizli hareketlerin başlaması, Azerbaycan millî değerlerine yoğun bir şekilde önem verilmesine yol açmıştır. Millî ve vatansever duyguların uyanması, ressamlar tarafından minyatür ve hat sanatına yeni boyutlar kazandırmıştır. Elçin Aslanov, Korkmaz Aliyev, Senan Kurbanov, Peyker Ressamlar Birliği’nin kurucuları olmuşlardır.

Azerbaycan’da millî sanatın uyanması ve zirveye yükselmesi, Peyker Ressamlar Birliği’nin kurulması ile birlikte öne çıkmış oldu. 1983 yılında Azerbaycanlı ressamların birçoğu bu birliğe katılmışlardır. Millî geleneklere dönüş, çağdaş resmin yeniliği, konu ve çizim farklılığı, Azerbaycan sanatına yenilik kazandırıyordu.

Peyker Birliği’nin başı ve kurucusu, ressam Elçin Aslanov olmuştur. Aslanov, senelerce Azerbaycan minyatür sanatının tarihini incelemiş ve yeni arayışlar içinde olmuştur. Birliğin kuruluşundan sonra, çalışmalar aktif olarak sürdürülmektedir. Aslanov tarafından toplanan “Meclis” adı verilen toplantılara daha sonraları ressamlar, şâirler, ilim adamları ve müzisyenler de katılmışlardır. Toplantıların en önemli özelliği, bu kişilerin İlimler Akademisi’yle işbirliği yapmasıdır. Peyker Birliği’nin toplantılarında, genellikle minyatür sanatı ve onun etrafında sürdürülen tartışmalar ve yeni arayışlar ele alınmaktaydı. Birçok farklı minyatür okullarının sanatçılarının incelenmesi, en önemli konu da eski eserlerden yeni çağdaş sanatta tasarım istifadesi olmuştur. Birliğin katkılarıyla birçok çağdaş minyatür konulu sergi düzenlenmiştir. 1983, 1984, 1986 ve 1987 yıllarında karma ve ferdi sergiler açılmıştır. Bu sergiler, Azerbaycan sanatı için büyük önem taşımaktaydı.

Sergiler çağdaş sanatımıza yeni konular ve isimler kazandırmıştır. Bunların içinde ressam E. Aslanov’un rolü çok farklıdır. Ressam ve minyatür sanatının eleştirmeni olması sebebiyle, çalışmalarında estetik felsefi yön ağırlıklı bir şekilde ortaya çıkmaktadır. E. Asla-

nov’la birlikte çalışan Senan Gurbanov, Mezahir Avşar, Adalet Bayramov, Naile Sultanova gibi sanatçıların da bu alanda yapılan çalışmalara büyük katkıları olmuştur. Aslanov’un yaptığı ilmî çalışmalar, ünlü sanat dergisi *Gobustan*’da çıkmıştır. Ayrıca, yazı dizisi (monografi) niteliğindeki *El Oda Oyunları* adlı kitabında, XVI. yüzyılın büyük sanatçısı Sultan Muhammed’in biyografisini araştırması büyük yankı bulmuştur. Bu çalışma, daha sonraları sanatçıya “Sultan Mehmet” ödülünü kazandırmıştır. Sanatçı E. Aslanov, Azerbaycan çağdaş millî sanatının uyanmasında büyük rol oynamıştır; Azerbaycan millî minyatür sanatını büyük bir ustalıkla seyirciye sunma başarısını göstermiştir.

Peyker Birliği’nin ikinci önemli ismi, grafikçi ve heykeltıraş Senan Gurbanov olmuştur. Sanatçı, A. Azimzâde Adına Azerbaycan Sanat Okulu’nu bitirmiş; büyük sanatçı, ressam Celâl Karyağdı’nın öğrencisi olmuş; daha sonra V. Muhina adını taşıyan Leningrad Yüksek Sanat Okulu mezunu olmuştur. Sanatçının Leningrad’da ve Azerbaycan’da almış olduğu sanat eğitiminin sentezi, onun yeni sanat tarzlarına yönelmesinin kapılarını açmıştır.

Ressam S. Gurbanov’un resimlerine baktığımız zaman, sanki önümüze çıkan ince dantel bir örgünün tabloyu sardığını ve onun içinde oluşan geometrik desenlerin, bizi hayatın derinliklerine götürmekte olduğu izlenimini ediniriz. Ayrıca, inanılmaz sonsuz bir ritm ve dinamizm, önemli kurallar olarak ressamın sanatını sarıyor. Ressamın birçok grafik serisi, Şark motifleri ve diğer çalışmaları, onun minyatür sanatının kurallarını ve estetik amaçlarını iyi algılayıp, uyguladığını göstermektedir.

Peyker Birliği’nin isimlerinden biri de, Menzer Agaeva’dır. 1960’ların yetiştirdiği ressamlardan biridir. A. Azimzâde Adına Azerbaycan Devlet Sanat Okulu’nda ve daha sonra Tiflis Sanat Akademisi’nde yetişmiştir. Çok yetenekli olan sanatçı, klâsik Şark sanatına bağlıdır. Kendi özel tekniği ile ön plâna çıkmayı başaran sanatçı, 1960’lardan itibaren birçok grafik serisi ortaya koyarak, Şark kültürüne olan düşkünlüğünü eserleriyle göstermiştir. Farklı teknikler kullanan M. Agaeva, Nesimi, Nizâmî Gencevî, Sabir, Aliğa Vahid’in resimlerini yapmıştır. Ressam Agaeva, aynı zamanda kitap süslemesi üzerinde de çalışmıştır. Grafik tekniğinde yaptığı çalışmaları bulunan ressamın, *Halk Oyunları*, *Masallar*, *Çovgan*, *Bahar Bayramı* ve diğer eserleri Şark minyatür sanatının kuralları çerçe-

vesinde yapılmıştır. 1980'li yıllarda, sanatçı M. Ağa-eva, bir renk ustası gibi, sanatıyla öne çıkmaktadır. Renk anlayışını ustalıklı tablolarında kullanan ressamın, *Koyunlar Bayramı*, *Nevruz* ve *Akşam Gezisi*, belli başlı eserleri arasında sayılmaktadır.

Peyker Birliği'nin grafikçilerinden biri de İsmail Mamedov'dur. Ressam, serbest grafik çalışmalarından ziyade, birçok kitap süslemesi üzerinde çalışmıştır. İsmail Mamedov, resimlerinde daha çok halk destanlarına yer vermiştir. Ressamın, *Boğaç Han*, *Dirse Han'ın Oğlu*, *Uruz Bay*, *Gazan Bay'ın Oğlunun Tutuklanması* ve diğer çalışmaları Türk destanlarının, Türk tarihinin izlerini taşımaktadır. İsmail Mamedov, aynı zamanda tiyatro program kataloglarının süslenmesi çalışmalarında da bulunmuştur. Bunlardan Bahtiyar Vahapzade'nin *Gök Türkler* adlı oyunu için hazırlanan katalog örnek olarak gösterilmektedir.

Peyker Birliği'ne giren çağdaş Azerbaycan seramiğinin önemli temsilcileri arasında, Adalet Bayramov ve Mezair Avşar bulunmaktadır. Bu sanatçılar, çağdaş seramik sanatına yeni bir biçim kazandırmak ve ona eski köklerin izlerini yansıtmak için çalışmalar yapmaktadırlar. Adalet Bayramov, millî köklerine bağlı bir sanatçıdır. Eserlerinde, Şark seramik sanatının teknik sırlarını ve tarihini çok iyi incelemiştir. Sanatçının en büyük hedefi, seramik sanatını canlandırarak, yeni teknik üsluplar bulmaktır. Sanatçı, yeni arayışları için müzik, felsefe ve diğer ilim dallarını inceleyerek, seramikte yeni teknikler ortaya koymaktadır. Seramik tabaklarının desenlerini âdeta konuşuran sanatçı, geometrik çizgileri ile hayat dinamizmini; siyah ve beyaz renkleri kullanışı ile de kötü ve iyinin birliği ve sava-

şını ortaya koymaktadır. Her zaman yeniliklere açık olmayı kendisine rehber edinen sanatçı, geleneklere de bağlı bir kişi olarak bilinmektedir.

Seramik sanatçıları arasında yer alan diğer bir isim ise, M. Avşar'dır. Mezair Avşar, bir sanatçı olarak çok farklı bir dünya görüşü ile felsefî anlayışı birleştirerek, sanat anlayışına katmaktadır. Sanatçı, dünyanın ve evrenin tek olmadığına inanıyor. Bu iki dünyanın birleşmesini eserlerinde her zaman kullanmaktadır. Sanatçının *Genetik Hâfıza* (1986), *Dedelerimizin Yaşadığı Yerler* gibi eserleri, Azerbaycan Orta Çağ kültürünün izlerini taşımaktadır. Ayrıca, Türk Dünyasının gelenekleri, ressamın fantazi dünyasına büyük katkı sağlamıştır. Birçok Türk hükümdarının savaşları, M. Avşar'ın seramik çalışmalarında ön plâna çıkmaktadır.

Azerbaycan sanatında yıllarca süren yükseliş ve çöküş dönemleri, unutulmayan zirveler kazandırdı. Çağdaş Azerbaycan sanatı, şimdiki döneminde en büyük zirve noktasına ulaşmaktadır. Çünkü millî sanatımızın uyanması, bütün hızıyla Azerbaycan sanatçılarını etkilemiş; sanat, kendi millî geleneğini yeniden kazanmıştır.

KAYNAKLAR

1. D. Gasanzâde, *Tebriz Minyatür Sanatı*, Azerbaycan İlimler Akademisi, Bakü 1999.
2. Kerim Kerimov, *Sultan Mehmet ve Onun Okulu*. Bakü 1993.
3. N. Gabibov-M. Nadgatov. *Sovyet Azerbaycan Sanatı*, Moskova 1960.
4. N. O. Miklaşevskaya, "Azerbaycan Sanatında An'aneler". *Azerbaycan Sanat Dergisi*, 1959.
5. M. Nadgatov, *Azerbaycan Sanatında Sanat Anlayışı*, Moskova 1965.
6. E. Salamzâde-R. Abdullaova. *Çağdaş Sanat Anlayışı*, *Kaynaklar*, *Problemler*, Elm 1997.
7. D. Vahabova, *Başka Sanat*, 1993.

“Laiklik”

(Almanca, İngilizce)

(Zeki HAFIZOĞULLARI)

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINI

- Yakında çıkacak -

Üniversiteler neden Türkçe eğitim yapmıyor?

Doç. Dr. Füsün GÖNÜL

Türkiye’de “Bilim ancak yabancı dilde yapılabilir” diye bir kanı var. Bunun karşısında “Bilim Türkçe olmalıdır” diyenlerin sayısı da az değil. Bugün, bilim dili konusunda İnternet listelerinde yaptığımız bir anketin sonuçlarını sunarak, bu tartışmaya ışık tutmaya çalışacağız.

Anket sorularımızdan bazıları şöyle idi:

• Yabancı dille öğretim yapan bir liseden mi mezunsunuz? Yabancı dille öğretim yapan bir üniversiteden mi mezunsunuz?

• Çeşitli üniversitelerdeki bir yıllık yabancı dile hazırlık eğitimi uzun buluyor musunuz?

• Konuşma ve yazı dilinde giderek artan oranda yabancı kaynaklı (özellikle İngilizce kaynaklı) sözcük kullanılıyor olmasını nasıl karşılıyorsunuz?

- Çok olumsuz.

- Hoş değil, ancak büyük bir sorun da değil.

- Bir sorun olarak görmüyorum.

• Yabancı bir sözcük yerine, kulak tırmalamayan, akla yakın bir Türkçe karşılık önerilse, tutumunuz ne olur?

- Hemen yeni sözcüğü kullanmaya başlarım.

- Yeni sözcüğü kullanmakta zorlanırım.

- Yaygın biçimde kullanıldığını görünceye dek beklerim.

- Yabancı sözcüğü kullanmayı sürdürürüm.

• Türkiye’de bazı üniversitelerde İngilizce veya Fransızca öğretim yapılmasını nasıl karşılıyorsunuz?

- Giderek küçülen, küreselleşen dünyamızda bunu bir zorunluluk olarak görüyorum.

- Zorunlu değil, ama öğrencilere sonraki yaşamları için olumlu bir katkıda bulunduğu kanısındayım.

- Zararlarının yararlarından fazla olduğu kanısındayım.

• Türkiye’de bilim dili geliştirilmesi için yapılan çabalara tepkiniz nedir?

- Boşverin! Nasıl olsa bir şey çıkmaz.

- Beni ilgilendirmez, nasıl olsa yabancı dil biliyorum.

- Beni ilgilendirmez, nasıl olsa bütün dünya İngilizce konuşuyor.

- Başarısızlığa mahkûm, yapay bir çaba olarak görüyorum.

- Bu konuda kendi çabalarım var.

- Kendi çabam yok, ama yapılanları destekliyorum.

Anket sonuçları

Ankete çeşitli listelerden 49 kişi katıldı. Çoğunluk yabancı dille eğitim yapan üniversiteden mezun ve şu anda ABD’de oturuyor. Anketimizden çıkan en çarpıcı sonuç şu: Lise eğitimi yabancı dille yapanlar bilim dalının tam Türkçe olmayışını hoşgörüyorlar. Lise eğitimi Türkçe yapanlar ise bilim dilinin Türkçe olmasını destekliyorlar. Ankete katılanlar arasında yabancı liseden mezun olanlar %58, Türkçe liseden mezun olanlar %42 oranında. Türkçe liseden gelenlerin %84’ü bilim dilinin Türkçe olmasını savunuyor. Yabancı liseden gelenlerin %79’u bilim dalı tam Türkçe olmasa da olur, deme eğilimindedir. Demek ki “Ağaç yaş iken eğilir” atasözü burada da geçerli.

ENBüyük Biziz...
Başka Büyük Yok!
...
ARZ EDERİM efendim!

• Üniversitenin yabancı dile hazırlık bölümünü uzun buluyor musunuz?

Bu konu anlaşılan epey yürek yakmış ki geniş kapsamlı yanıtlar aldık (kimlikleri bende saklıdır):

“Prof. Dr. Oktay Sinanoğlu'nun belirttiği gibi 1 koca yıl İngilizce öğretmek yerine, kişiye soyut düşünmeyi öğreten ve dolayısıyla herkese yararı olan matematik gibi temel bilimler öğretmeli”, “Çok uzun. Hazırlıktaki öğrenciler biraz dalga geçer gibiydiler”, “Hazırlık, üniversite sınavına canla başla hazırlanmış olan çalışkan öğrencilere 1 yıl zorla ara verdiriyor. Öğrenciler birinci sınıfa başladıklarında, diğer öğrencilerden geride kalmış oluyorlar.” “Bir yıl uzun değil. Ancak İngilizce eğitimi Lise 2 ve Lise 3 yaz aylarında yapılabilir ve bir yıl heba edilmez, istenirse.” “Shakespeare’i özgün dilinden anlayacak kadar iyi İngilizce bilmek için tabii ki 1 yıl yeterli değil. Ama üniversite eğitimi için yeterli. Bizde İngilizce özentisi abartılıyor.” “Elitizmin bir başka tarzı.” “ABD’deki Koreli ve Japonların İngilizcesi Türklerden kötü ama onların ekonomileri bizimkinden ileri. Demek ki çözüm iyi yabancı dil bilmekte değil.”

Bilim dili Türkçe olmalıdır

Yukarıda belirttiğim gibi, Türkçe liseden gelenler bu savı destekliyor, yabancı liseden olanlar “olmasa da olur” diyorlar. Bilim dili Türkçe olsun, diyenler uzun ve ateşli yorumlar yapıyorlar. Bazı örnekler aşağıda (kimlikleri bende saklıdır):

“Bana göre temel sorun şu... İnsanlar bir kavramın Türkçe anlamını bilmeden İngilizce veya Fransızca adını öğreniyorlar... Günlük yaşamda ise bunun ne anlama geldiğini düşünmek zor olabiliyor. Örneğin, ben üniversitede konuyla ilgili öğrendiğim birçok konuyu yüksek lisans yaparken tekrar gözden geçirdim ve hocaların ne demek istediğini daha sonra anlayabildim.”

“Maalesef bazı üniversitelerimizde bazı öğretim üyeleri Türkçe ders vermekten aciz ve biz bu kişilere İngilizce ders verilmeye çalışıyoruz. Bu nedenle bilim dili gelişmiyor. Hoca İngilizce’yi iyi bilmediği için, kavramı veya tekniği İngilizce olarak anlayamadığı gibi Türkçesini de bilmiyor. Bunun sonucu olarak (yeni kuşak) yarım yamalak yetişiyor.”

“Bence (İsrail’deki gibi) dersler ana dilde olmalı. Kitaplar ve makaleler İngilizce kalabilir.” (Not: Bu konuda 4-5 kişi görüş birliğinde. Yalnızca verilen yabancı ülke örneği değişiyor.)

“Üniversite eğitimi Türkçe ana dilde yapılmalı ancak İngilizce gibi önemli bir dilin öğrenilmesi için gerekli olanaklar ve alt yapı sağlanmalı. Üniversite mezunları en

azından kendi alanlarındaki evrensel gelişmeleri izleyebilecek düzeyde bir yabancı dil öğrenmelidir.”

“Giderek küçülen, küreselleşen dünyamızda İngilizce öğretimini bir zorunluluk olarak görüyorum. Ancak bence tek yabancı dilden çok, çift dilde eğitimin geliştirilmesi lâzım. Yabancı dilde eğitim yapan okullarda, bu sefer Türkçe tamamen bir kenara atılıyor. İkisi arasında bir denge oluşturulabilirse en olumlu çözüm bu olur.”

“Sorunlar: (1) Adam olmanın İngilizce bilmekten geçtiğinin yanılması. (2) İngilizce öğretmekle eğitim yapmayı birbirine karıştıran üniversiteler. “Mesleğinde iyi ol da düzgün Türkçe bilmesen de olur” fikrinin yaygınlaşması. (3) Doğu kültürü korkusu ve bunu yenmek için Batı kültürüne tam teslimiyet. (4) Küreselleşme ve onunla gelişen iletişim dünyasında ulus olma bilinci gelişmemiş toplumumuzun ne yapacağını bilmemesi.”

“Lise ders kitapları, hatta doçentlik tezleri (!) bile yabancı dilden çevriliyor da üniversite ders kitapları neden çevrilmesin?”

Bilim dili üretmek

Bu konuda da arkadaşlar yine ergenlik çağlarında gördükleri eğitim diline göre çeşitlilik gösteriyorlar. “Yeni sözcük türetilsin, tutarsa tutar, tutmazsa tutmaz” diyenler çoğunluk Türkçe eğitimi liselerden gelenler. “İngilizcesi kalsın, nasılsa dünyamız küçülüyor, küreselleşiyor” diyenler ise çoğunlukla yabancı dilde eğitim yapan liselerden gelenler.

Bilim dili üretilmesinde ciddi olanlar, yeni terimler türetilirken Türk dili uzmanlarıyla o bilim dalının uzmanlarının işbirliği yapması gerektiğinde hemfikirler. Böylece dil kurallarına uygun sözcükler daha kolay üretilbilir ve tutunma şansları daha çok olur, diyorlar.

Sonuç

Yaygın bilim dilimizin ana dilimiz olmayışı İnternet’te çok ilgi uyandırdı. Bazı listelerde anket bittikten sonra bile tartışmalar sürüyor. Bazı bilim dallarında yeni sözlük çalışmaları başladı bile. Anketimizden çıkan en önemli sonuç, insanların lise ve ergenlik çağında çok etki altında kaldıklarını gösteriyor. Millî Eğitim Bakanlığımızın özellikle lise çağındaki eğitim dili seçimine çok özen göstermesi gerekir. Yoksa Türkçe bilim dili gelişmiyor ve ilerinin bilimcileri ana dillerine yabancılaşıyorlar.

fg0@andrew.cmu.edu.

Pazarlama Bölümü

Carnegie Mellon University

Pittsburgh, PA 15213-3890

DÜRBÜN

Gürbüz Azak

E-mail: gurbuz.azak@ihlas.net.tr

Dikkat, önemlidir!

BUGÜN sizlere Batılıların, hem de en ünlülerinin bizler hakkındaki düşüncelerini sunmak istiyorum. İçimizdeki yamalıkların, görgüsüz, cahil, vefâsız, bir o kadar da insafsız karakterlerin bilmesinde yarar var.

“Yaman bir kasırgayı sabah yeli gibi yumuşatabilmek mümkün müdür? Yıldırımın güle çevirmek imkânı var mıdır? Bu sorulara insanlar ‘Hayır, hayır, hayır...’ demektedir tereddüt etmez değil mi? Halbuki ben, kasırganın tan yeline, coşmuş denizin sevimli bir göle, yıldırımın güle dönüştüğünü gördüm... Türklerden bahsediyorum. Müslüman Türk, dost yanında ve silâhsız kalmış bir düşman karşısında bir seher yelidir, berrak göldür.”

İtalyan şairi Tasse (Haçlı Seferlerini anlatan “La Jerussalem Delivree” kitabı)

“Türk orduları Romanya’yı işgal etsin. Bükreş’te hakikî fâtiler gibi karşılanacaktır. Ruslar topraklarımıza girerse bir daha çıkmazlar. Ve başta Türkiye olmak üzere bütün dünyanın başına dert olurlar.”

Romen diktatörü General Antonesku’nun Ankara’ya telgrafı (1944)

“Türkler Kırım’da Rusların erişemeyeceği kadar büyük, köklü ve derin bir medeniyet kurmuşlardır. Ruslar’ın insafsızca tahriplerine rağmen hâlâ ayakta duran eserlerin azameti ve üstünlüğü, Rusların kinini kamçıliyordu.”

General Simson (1855’te Sivastopol’a giren müttefik ordu kumandanı)

“Eski Türkiye ne kadar geri kalmış olursa olsun, bugünkünden daha az sevimli daha az gönül alıcı değildi. Eski Türkiye’de insanlar mutluydu.”

Discours de reception de M. Henri Tropat a l’akademie Française et reponse de M. le Marechal Juin (Paris, Lib. Plon 1960 s. 37)

“Osmanlı Türklerinin, Türkiye’sinin gelenekleri, âdetleri, erdemleri, idealleri vardı. Belki bunlar kusursuz bir bütün meydana getirmiyordu, ama devam ettirilebilir, düzeltilebilir bir bütündür.”

Pourquoi ai-je envie decrire, Les quatre dames d’Angora. CONFERENCE 24 Annee No: 18 20 Juin 1932

“Silâhlı bir milletin en canlı örneği Müslüman Türklere. Bu diyar köylüsünün orak, kâtibinin kalem, hatta kadınlarının etek tutuşlarında, silâha sarılmış bir pençe kıvraklığı vardır.”

Prusyalı General Moltke (1800-1891)

“Türkleri öldürebilirsiniz... Ama asla mağlûp edemezsiniz.”

Napoleon Bonaparte

“Poltava’da esir düşüyordum. Bu benim için ölüm demektir, kurtuldum. Bug nehrin önünde daha büyük bir tehlike ile karşılaştım. Önümde su, ardımda düşman, tepemde cehennemler püsküren güneş... Su beni boğmak, düşman beni parçalamak, güneş beni eritmek istiyordu. Yine kurtuldum. Fakat bugün esirim. Türkler’in esiriyim. Demirin, ateşin yapamadığını onlar yaptılar. Beni esir ettiler. Ayağımda zincir yok. Zindanda da değilim. Hürüm, istediğimi yapıyorum. Lâkin yine esirim. Şefkatin, asaletin, nezaketin esiriyim. Türkler beni işte böyle bir elmas bağa sardılar. Bu kadar şefkatli, bu kadar âlicenap, bu kadar asil ve bu kadar nazik bir milletin arasında hür bir esir olmak bilseniz ne kadar tatlı.”

İsveç Kralı Yenilmez Şarl

Gün gelipde birilerinin suratına çarpmak için bu yazı lâzım olabilir.

Tel: 0 212 454 38 00 Faks: 0 212 454 38 29

(Türkiye Gazetesi, 21 Mayıs 2000)

Bir Bilge Devlet Adamının Yeni Kitabı

Nursultan Aбіşulu Nazarbayev, **Tarihin Akışında**, Türkiye Türkçesi: Fatma Arıkan Serdar Arıkan, Om Yayınevi, İstanbul, Mart 2000, 205 sayfa.

Sadık TURAL

Atatürk Kültür Merkezi Başkanı

Türk Dünyası kavramı, öncelikle kültürel, sonra ekonomik ve sosyal, en sonra da siyasî işbirliklerinin genel adıdır. Gerek Çarlık Rusyası, gerekse kolektivist esas alan Sovyet rejimi, hem Türkçe'den, hem Türk ve Türkistan kelimelerinden nefret ediyordu.¹ Rusların bu kavramlara açtığı savaşın arkasında, asimilasyoncu bir tavır var idi. Çarlık ordusunda yükselmenin, Rusça'yı çok iyi bilmeye bağlı olduğu, gibi Hristiyanlık faaliyetinin de çok sert bir şekilde yürütüldüğü, Petersburg arşivlerinde rahatça görülebilir. Kilise destekli Pan-Slavist siyasetten sonra, daha kötüsü geldi: Bir **Sovyet vatandaşı, kolektivist insan** modeli yaratma faaliyeti ise, yaklaşık 80 yıl sürdü. Yine Rusça, bilim ve siyaset dili olma üstünlüğünü koruduğu gibi, mecburî eğitim ve öğretim dili de oldu. Türk soylu halklar, böyle bir tablo içinde ne yapabilirlerdi? KGB'nin açık ve örtülü savaşı, Türk soylu halkları, öyle ağır bir şekilde yok etmeye çalışmış veya sindirmişti ki, 80 yılın sonunda, onlarla buluştuğumuzda, hâlâ ortaklığımızın devam ediyor olması gerçekten mucizedir.

Bugün bağımsız cumhuriyetler halinde ortaya çıkan Özbekistan'ın, Türkmenistan'ın, Kırgızistan'ın, Azerbaycan ve Kazakistan'ın, aynı **natio**'nun çocukları olduğunu inkâr eden hiç kimse yok. Ne var ki, İlimsky'den başlayarak, komünizm döneminde artarak devam eden, filoloji destekli etno-genezis kavramına bağlı araştırmalar, bütünlükleri parçalayıp birbirine düşmanlaştırmanın aracına dönüştürüldü. Alfabeleri birbirinden ayrı (birbiriyle yazışmasınlar, haberleşmesinler, kültürel etkileşimde bulunmasınlar diye) mahal-

lî kimlikleri hortlatma yönünde tuzağa düşmüş etno-genez teorileriyle zihni bulandırılmış, ilkokulun ilk sınıfından üniversiteyi bitirinceye kadar, ateizm propagandasıyla desteklenmiş, votkayla biçimlenmiş bu yaşama alanının, 80 yıl sonra, böyle bir tablo vermemesi gerekirdi: Türk soylu halklar, kendi varlıklarıyla ilgili bilginin inkâr edilip suç sayıldığı bir rejimde, akıllarını ve hâfizalarını yitirmemişlerse, sadece bundan dolayı, evet sadece bundan dolayı, alkışlanmayı hak etmişlerdir. Yapılan bütün plânların altüst olup, tabiata, ata ruhuna ve sisli bir bilgi yığını gibi duran geçmişe, gizliden gizliye derin bir saygı ve sevgi duyarak yaşamış bu insanların, zihnini bugün de bulandırmak, eski propaganda kitaplarından çıkardıkları yanlış ve yalanları, başka bir kılıkta sunmak isteyenler var; ancak, bu sefer bu ayrımcı yanlışların kullanıcıları Pan-Slavizme yahut kolektivistliğe gönül veren insanlar değil, Avrupalı veya Amerikalı kimseler. "Bu yeni aldatıcılar bunu niye yapıyorlar?" sorusunu soranlara "Cevabını beraber arasak" diye karşılık vermek istiyorum.

Türk soylu halkların 150 yıl içinde geliştirdikleri, zaman zaman regionalizm (mahallî kimlikçilik), zaman zaman da etniklik gibi görünen küçük farklılaşmalarını dikkate almamalıyız. Buna mukâbil, buldukları coğrafyanın tabîî şartlarından doğan jeopolitiğini ve zihniyet² farklılıklarını dikkate almak zorundayız. Her araştırmacı da, bu cumhuriyetlerin, hem kendi iç bünyelerinde, hem de birbirleriyle ilişkilerinde, bütünlüklerinden kimin, niçin rahatsız olacağını gözden kaçırmadan, coğrafi konumlarını ve yer altı zenginliklerini hesap etmek zorundadır. Bu cumhuriyetler içinde, yüzde 40'ı Rus olan nüfusla birlikte yaşayan Kazakistan, özel bir konuma ve değerlendirme ihtiyacına sahiptir.

Kazakistan

2.717.000 km²'lik bir ülke düşünün. Toprağın altı uranyum ve altın madenleriyle dolu, petrolü olan, gazı bulunan bu ülkenin, geniş bozkırlarında, geceleri yıldızları tutabileceğinizi sandığınız, hür ovalarını düşünün. Hantal kolektivistimin, sanayi ve teknoloji adına, 50 yıl geride kalmış makinelerle birşeyler yapmaya çalıştığı, 'trenlerin gidip geldiği Sarı Özek'in', yana yana 'insandan odunları yakan bir cehenneme' benzediği rejimden sonra, hürriyetin, bağımsızlığın çilesini tadan insanları düşünün.³

Kazakistan, Baykonur üssü ile 40 yıl boyunca yer altında yapılan gizli deneylerle ölüm saçan Semey

nükleer silah poligonunun bulunduğu radyasyon dağıtan alanlar, uranyum kaynakları bulunan yer altı zenginlikleri gibi olumsuzluklar yanında, hür bozkırlarda koşan yıldı atlar, destanlar, efsaneler, cıravlar yurdu dur.

Mahallî kimliğin, bütünlüşmeye zarar veren kabileciliğin hüküm sürdüğü, sürtüşmeli yıllardan sonra, Abılay Han gibi büyük bir devlet adamı, yiğit bir batır, bu bozkırların çocuklarını bir araya getirdi. Ulu cüz, orta cüz ve kişi (kiçik-küçük) cüzün, hem beyleri ve uluları, hem de halkı, Abılay Han'ın çağrısına 'evet' dedi. Alaş Orda büyük devleti kuruldu. Alaş devletinin anlamı, mahallî kimliklerini bir kenara bırakabilme özelliği işletildiğinde, büyük ve yenilmez devlet kurabilme gerçeğidir. Ne yazık ki, o devlet de, daha sonra regionalist öfke ve sürtüşmelerden dolayı parçalandı. Bir tarih bilgisi vermekten vazgeçerek diyebiliriz ki, günümüzde Kazakistan, dünyanın göz diktiği bir efsanevî güzel gibi düşünülebilirse de, Türk Dünyasının bağımsız devletleri içinde, konumu ve problemleri açısından, çok özel olarak değerlendirilmelidir.

Kazakistan, Türk Dünyasının gelişmeye susamış devletlerinden biridir; Kazakistan, Yesevî'nin, Fârâbî'nin, Abay'ın, Avezov'un, Nazarbayev'in yurdu dur.

Bakış açısını ortaya koymak devlet başkanları bakımından bazan -geçici de olsa- gerekli şartı haline gelir; Türk Cumhuriyetlerinde böyle bir durumu var.

Bir hususu belirtmeliyim.

Peygamberler, hem 'tebliğ' ile hem 'yönetim' ile görevli insanlardı. Onların şahsen ürettikleri fikirleri değil -pek tabî şahsen ürettikleri de var- 'vahiy' yoluyla aldıklarını halka/ halklara anlatma, o yönde dinî/idarî liderlik yapma görevi üstlendiklerini biliyoruz.

Krallar, şahlar, padişahlar onların yerine geçmişse de, kutsallıklarını dinî kurumları arkalarına almak suretiyle güçlerini artırdılar XIX. yüzyıldan sonra ise, peygamberlerin yerine geçmeye kalkan yeni ideologlar, yeni tebliğci(?)ler ortaya çıktı.

Bunların içinde Lenin, Hitler ve Mussolini hem tebliğ ve yönetimi üstlenmeyi benimseyenlerdir. İdarecinin fikir üretmesi 'gerekli' şart değil, 'yeterli' şarttır; kaldı ki, günümüz dünyasında, her ülkede, fikir üreten kişi merkez ve kurumlar çok sayıdadır; yöneticiler onların fikirlerinden tercih ettiklerini alıp bütünlüştürmecî ve faydacı bir anlayışla (eklektik ve pragmatist) uygulamaya koyarlar.

Ben, Sayın Nazarbayev'i çeşitli zamanlarda, aynı mekanlarda bulunarak dinledim. Almatı'da, Türk Dünyasının büyük oğullarından Muhtar Avazov adına oluşturulan müzenin açış konuşması ve en son olarak da Bakû'da, Dede Korkut Uluslararası Bilgi Kongresi ve 'Tantana'lı Kutlamalar sırasında Devlet Başkanlarının halka söylevi sırasında çok yakın mesafeden dinledim. Değerli devlet adamı, aydın, idareci, bilim adamlarıyla dostluk kurmanın önemini bilen Nursultan Nazarbayev Beyefendi'nin iki ayrı izlenimi var bende: Sözleri, dâimâ açık ve samimi; gözleri ise, zaman zaman *derviş*'in, *müşfik*'in, *dost*'un, *merhamet*'in, bir *cırav*'ın, zaman zaman bir *kaplan*'ın, bir *şahin*'in dikkatini, kararlılığını ve ürkütücülüğünü yansıtır.

Doğrusu şahsen ben, Nursultan Beyefendi'ye hayran olanlardanım: Hem dikkatine, hem şahsına, hem kararlılığına, hem de bilgisine... O'nun daha önceki kitabı için yazı yazmamış olduğuma da üzgünüm. Hemen belirteyim ki, Nursultan Bey'in Sayın Demirel ile dostluğunu ise benim kadar herkes biliyor.

Türkiye Cumhuriyetinin bir önceki Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel'in Türk Dünyasında ne kadar sayıldığını, ne kadar sevildiğini bizzat görerek, yaşayarak bilenlerdenim. Almatı'da genç bir Kazak öğretmen hanım bana "*Türk devletleri beş parmaklı bir eldir, Süleyman Aga ise, bu elin demir eldiveni (temir kolğap)dir; kim altı devlete düşmanlık ederse, o demir eldivenin kafasını kıracağını bilsin... Altısının arasına nifak sokulmasına Aga izin vermiyor, Süleyman Aga'yı biz de, 'ardaktaymız' ve çok seviyoruz*" demişti; Bu ifadenin anlamı Sayın Demirel'in şahsında bir devlet adamlığı modeline hayranlıktır. Şahidim, tarihçi Prof. Dr. Salim Cönce Bey'dir.

Türkiye'de, *Yüzyılların Kavşağında (Gasırlar Topusunda)* adıyla, Ahmet Yesevî Üniversitesi Vakfı'nca, Sayın Namık Kemal Zeybek'in kadirşinaslığıyla, 1997 yılında Sayın Nazarbayev'in bir kitabı çıkarıldı. O kitap, XX. yüzyılda, özel olarak Türk Dünyasının, genel olarak da dünyanın değerlendirilmesine yönelik, gözlem ve değerlendirmelerden oluşuyordu. Sayın Nazarbayev, o kitabında "kösegeni kögertetin" bir devlet adamı olarak karşımıza çıktı. Yönetim, demokrasi, devlet, bağımsızlık, hürriyet, liberalizm, para politikaları ve dünya ile ilişkiler yanında, teorik ve pratik anlamda modernite ve medeniyetlerin birbirine karşı durması kavramlarını inceliyordu. Ona göre, medeniyetler, bir mutlak bütün değil, öncelikle millî, sonra böl-

gesel ölçekte özel yapılar idi. Nazarbayev'e göre, "Bir dünya medeniyeti kurma hayâlinin ise, üstünlüğün getirdiği değerlerini yok sayma tehlikesini taşıdığı unutulmamalıydı."

Nursultan Nazarbayev'in Yeni Kitabı

Türkçe'ye *Tarihin Akışında* olarak çevrilen yeni bir kitap Türk okuyucusunun karşısındadır. Kitap, "Ulusal 'Ben'i Korumak", "Büyük Türkî İlinin Bir Parçası Olarak Kazak Bozkırı", "Kültürel Perspektif", "Alaş'ın Mirası ve Günümüz", "Ulusal Kimlik Üzerine", "Totaliter Olan ve Ulusal Olan", "Orta Asya'nın Bağımsız Devletleri ve Tarihin Dersleri", "Tarihin Halkası ve Ulusal Hâfıza" başlıklarını taşıyan bölümlerden oluşmaktadır. Bu bölümlerin her biri ayrı bir problemi veya aynı problemin farklı bir yönünü ele alıyor. Hemen dikkatimi çeken bir husus var ki, belirtmeden geçemeyeceğim. Başlıksız ilk metin (sözbaşı, prolog) gerek üslûbu, gerekse çevrimi bakımından daha sonraki metinlere nisbetle başarılıdır; sanki, bu başlıksız ilk metni, başka birisi Türkiye Türkçesine aktarmıştır. Kitaba sinen yüksek dereceli bir sorumluluk duygusudur. Nursultan Bey, tarihin yükünü anlama sorumluluğunu yüklenmiş bir devlet adamıdır.

Kazakçayı konuşma seviyesinde az çok bilen (Dinara Düseybayeva'ya şahsî teşekkürlerimi ifadeye şimdi vesile doğdu), okuma seviyesinde ise, yüzde altmış ölçeğinde vâkıf olan bir adam sıfatıyla diyebiliriz ki, bu metnin aktarılması yer yer "aslı ne idi?" sorusunu sormamıza sebep oluyor; çünkü, bilge bir devlet adamı olarak tanıdığımız Nursultan Bey, açık ve düzgün cümleler kurabilen bir kişidir. Eserin Türkçesi ise ne dediği zor anlaşılır cümlelerden oluşmaktadır. Yeri gelmişken Fatma ve Serdar Arıkan ikilisini cesaretleri ve cüretleri için kutlamalıyım. Çünkü, siyaset felsefesi yapan, tarihi bilgi ile siyaset bilgisini karşı karşıya getiren ve kendisine ufuk arayan filozof tavırlı bir adamın kitabını çevirmek gerçekten cesaret ister.

Türk tarihinin büyük bir problemi, belgelerin sustuğu noktada, boyların ayrışmasının nasıl açıklanacağı konusu bilim adamlarının derdidir; tabii siyasetçilerin de... Bağımsız etnos gibi görüldüğü hâlde bir elin yarı bağımlı, yarı bağımsız parmakları olan Türk topluluklarının birbirini dışlar gibi görünmeleri tarihin, coğrafyanın ve yaşanan zamanın yükünü omuzlarında taşıyan Türk soylu devlet adamlarının gerçekten sıkıntılı yükleridir.

Türk soylu halkların, hem 'devlet kurabileceklerine', hem de 'bir devleti kimseye kaptırmadan yaşatabileceklerine' inanmaları, inandırılmaları gerekir. Kişiler ve toplumlar olarak 'özgüven' duygularının, 'millî benlik'lerinin ayağa kaldırılması, **korunmanın** da, **savunmanın** da, tarih içinde **devamlılığın** da, **bağımsızlığın** da temel şartıdır.

Türkler, bir millet ayrı ayrı devletlerdir; Kazakistan'da Türk soylu Kazaklar ve Ruslar var. Bu iki halk dışında bir ayrıştırma 'etnogenesisiz' tuzağına düşmek olur.

İşte bu yüzdendir ki, Nursultan Beyefendi, 'etnisite' anlamına almamakla birlikte, bir 'Kazak kimliği'nin varlığını düşünüp, Kazak sosyologlarının bunun ölçütlerini arayıp, ortaya koymasını beklemektedir. O, Kazak birliği ve bütünleşmesi (entegrasyon) millî benlik kavramının ayakta durmasına bağlı görür.⁴

Sayın Nazarbayev, bozkır kültürünün direniş ince-liklerin şu şekilde işaret ediyor.

"Kazak bozkır kültürü köklü tarihsel gelenekleri olan çok karmaşık ve çok seviyeli bir oluşumdur. Ancak böyle bir yaklaşım kültür alanında neyin 'Kazak' olduğunu tam olarak anlamaya olanak vermektedir.

Ulusun geleceğine ve kendi 'ben'ini muhafaza etme imkanına iyimser bakış sık yinelenen bir göz yanılmasının ürünü değildir. Bu tür bir iyimserlik için ciddi temellere sahibiz.

Birincisi; geleneksel yaşam tarzının tüm baskılara ve biçimsel bozulmalara rağmen yirminci yüzyılın başına kadar 'muhafaza edilmesi' güçlü bir etno-kültürel bilincin korunmasına yardımcı olmuştur. Renkli bir anlatımla, biz pek çok halktan farklı olarak, kendi tarihsel kimliğimizin gerçek bilinçaltı sahasını saçıp dökmedik. İkincisi; Kazaklar diğer etnoslarla yığınsal olarak karışmadılar. Kazaklar için asimilasyon modeli en azından Kazakistan topraklarında hiçbir zaman hakim olmadı. Bunun pek çok nedeni var, ancak burada, bu faktörün ulusal özbilincin gelişmesinde belirleyici rol oynadığının belirtilmesi önemlidir. Üçüncüsü; tüm öğeleriyle kendi devlet yapılarına kavuşmaları güçlü bir psikolojik rezonans oluşturmuş ve Kazak ulusunun kendi kendini değerlendirmesinde ve kendi kendini anlamasında radikal değişikliklere yol açmıştır. Dördüncüsü; etnogenetik yönden genç olması ve genç demografik yapı sayesinde Kazaklar bir hayli 'etnik enerjiye' sahiptir. Son olarak, Kazaklar günümüz

dünyasında tam bir ulus olarak başarılı bir şekilde ayakta kalabilmek ve işlevlerini yerine getirebilmek için niceliksel olarak 'kritik kütle'ye sahiptir (s.18-19)."

"Kazakların manevî dünyası, sözlü şiir geleneğinin etkisi altında oluşmuştur. Pek çok çağdaş halkın tahyül bile edemeyeceği bu binlerce kilometrelik alanın şiirselleştirilmiş dünyası edebî biçimden ve duygusal anlamdan öteye geçmiştir. Kendinde büyük oranlarda akılcı öğeler barındırmaktadır. Bu yüzden Kazak şiir sanatı dev bir algılama ve bilişim potansiyeline sahiptir. Bu nedenle, her zaman şiirsel felsefe biçimine yakındır.

Kazak bozkırlarında şiir hiçbir zaman yalnızca bozkır âşıklarının nasibi olmamış, Kazak kültür varlığının bütün damarlarını beslemiştir.

Sözlü halk dilinin oynadığı büyük rol Kazakları etno-kültürel bir bütün olarak anlamak için ilkesel önemdedir (s.23)."

Zeki Velidî Togan, İbrahim Kafesoğlu, Akdes Nimet Kurat, Alkey Margulan, Olcas Süleymanov, Murat Acıyev, L. Gumilyov gibi tarihçilerin W. Radloff Reşid Rahmetî Arat, W. Bang, Fon Gaben A. İskakof gibi dilcilerin yaptığı çalışmalar başta olmak üzere 1300 yılına kadar uzanan Asya Türklüğünü doğru anlamak kolay görünmüyor. Bu âlimlerin eserlerine, Çin kroniklerinde bulunan bilgi ve yorumlarını da, Roma ve Grek tarihçileri ile Arap ve Fars tarihçilerinin ortaya koyduklarını eklemek gerekir; bunları öncelikle, araştırıp **eleştirel bir gözle bütünleştirmek**, Türk soylu bilim adamlarının, öncelikle, yapmaları gereken bir iş-tir. Tarihî bilginin sağlamlığı, tarihî temellerin tartışılmazlığı noktasına gelindiğinde her biri ayrı devlet olan Türk Cumhuriyetlerinin ve başka devletler içinde yaşayan Türk topluluklarının ufkunu açacaktır. Germen ırkından olduğu hâlde ayrı devletler vardır. Arap soyundan olduğu hâlde bir çok devlet bulunmaktadır.

Kazak bozkırlarının tarihî yurt olarak ortaya çıktığı büyük alanın bir parçası olduğu muhakkaktır. Bu yüzden 59-75. sayfalar arasında yer alan bilgilerin doğru çevrildiğinden, doğru aktarıldığından zaman zaman şüpheye düştük. Değerli devlet adamı, bilge yönetici Nazarbayev'in El-Fârâbî, Abbas Cevherî, Alî Şir Nevâî, El-Harezmi ve El-Bîrunî'nin, Yusuf Balasagunî ve Ahmet Yesevî'nin dünyanın ufkuna yükselen eserlerine de işaret ediyor. Özellikle bu bölümde verdiği bilgilerle Türk tefekkür tarihinin ana çizgilerini

ortaya koyuyor (s.75-s.86). Nursultan Bey haklı olarak ve ısrarla, Kazak dilinin sahipliliğine razı olmadığını ifade ediyor.

Rahmetli Atatürk'ümüz, Fuad Köprülü'ye 1925 yılında Türkiyat Enstitüsü'nü kurdururken, aynı şuur göstermişti; bir taraftan halk ağzından kelimeleri derletmiş, diğer taraftan, bir Türkçe sözlük oluşturulmasını sağlamış, bir başka taraftan ise, Yakut Sözlüğü'nü Kırgız Sözlüğü'nü Türkiye Türkçesi karşılıkları ile Ankara'da yayımlatmıştı. Dil ve tarih kurumlarını kurarak, Asya Türklüğünün uzak geçmişini ve mevcut durumunu ufkumuza getiren de Atatürk'tür.

Kazakistan Devleti, avullarda, kalalarda ve büyük şehirlerde derhal bir kelime derleme faaliyeti başlatmalı, halkın arasında yaşayan yazı diline girmemiş, zengin Kazakçanın ortaya çıkması sağlanmalıdır. Mevcut '**Açıklamalı Kazak Sözlüğü**'nden bir sonraki basamak, 300.000 kelimelik bir dev sözlük olmalıdır. Öyle bir sözlüğün bir ucu Kaşgarlı Mahmud'a, diğer ucu El-Farabî'ye, bir başka ucu da, Yusuf Balasagunî'ye bağlanacağı açıktır. Cıravlar yurdunu, cırsılar ülkesini, akınlar diyarını biy'ler dünyasını bütünleştirmek, yeni bir dirilişe hazırlamak zor değil; ancak bu işin kolay olduğu da sanılmasın.

İsatay İsyani'nin, Alaş hareketinin, Celtoksan'a uzanan uyanış rüzgarlarının genişleyerek bütün Kazakistan'a hakim olmasını bütünleşmenin ve kendine güven duygusunun her kişi ve ruhuna yerleşmesini istemek ve beklemek, Nursultan Beyefendi gibi benim de hakkımdır.

Filozofik ve edebî yanlarına büyük saygı duyduğumuz Rus kültürünü inkâr etmeden, Kazak halkının Avrupa'ya yüzünü döndürmesi, hür dünyanın yaşayış biçimine ve teknolojisine ayak uydurması, kaçınılmaz bir program olacaktır.

Türkler %95 ölçüsünde Müslümandır. Gayet tabii Kazak halkı da bozkırın şartlarının hazırladığı bir iman coğrafyasında yaşadı, yaşıyor. İslamî bilginin, gerek iman ve ibadet esasları, gerekse dua bakımından huralardan arındırılmış bir şekilde, insanların önüne getirilmesi Kazak devletinin vazgeçemeyeceği işlerden birisidir. Samimî, iman Müslümanlığını, sade ibâdet dindarlığını, siyasete bulaşmamış din anlayışını yerleştirmek kolay değil. Bu konularda Nisanbayev Mirza gibi danışmanları olan Nursultan Nazarbayev'in, millî eğitim seferberliğinin içine bu konuyu yerleştireceğine inanıyorum.

Devletçiliğin, totalitarizmin, gündemden çıkararak üretimi körükleyen yeni bir düzenin oluşturulması Nazarbayev'in daha önceki kitabında da olduğu gibi, bu kitabına da sinen temel bir fikirdir. Günümüzde, 'cüz' bilgisine veya bilincine ihtiyaç yoktur. 'Öz dili'nin temellendirdiği bir tefekkürle, birlikte yaşadığı diğer halklara saygı duyan ve saygı bekleyen Kazak halkının istediğine erişeceğine inanıyorum.

Ayrı bir yazının konusu olan 'Kazak' kelimesinin etimolojisi konusunda, 114. sayfada 'çevirenin notu' olarak sunulan bilgilere katılmak mümkün değildir. Kazak halkına daha çok saygı duyulmasını isterken filoloji, etnoloji ve tarih tarihî bilgisinin de yeniden düşünülmesi gerektiğinin ortaya çıkması gereğini duyurmak isterim.

Türk Cumhuriyetleri, birliklerini, dirliklerini ve bağımsız devletler hâlinde varlıklarını sürdürmede önlerine çıkan engelleri, tartışılmış bilgi ile aşabilirler. Tartışılmış bilgi ise, **bilimlik bilgidir**. Altı Türk Cumhuriyetinin devlet ve hükümet başkanlarının tarihin, talihin ve coğrafyanın kendilerine yüklediği, görevi **muhtemel düşmanlıkları dikkate alarak** yorumlamalarını ve uygulamaya koymalarını istemek ve beklemek, ay-

dın olarak benim hakkımdır. Bu konuda gösterilen şuurlu bilinç örneklerini alkışlamak ise, vazifemdir.

Sayın Nursultan Nazarbayev, Türk devlet adamlarının bilinçli, bilge örneklerinden biridir. Bu yeni kıtapta da alkışlanacak, şuur ve bakış açısı örneği olacaktır.

NOTLAR

1. *Türkistan, Türklerin yaşadığı coğrafya anlamına geliyor. İslâm propagandistleri (İranlı Fars. Türk propagandistler ve Arap misyonerler)nin Türk coğrafyasına geldikleri, miladî VIII. yüzyıl sonundan itibaren, Asya'nın neredeyse tamamına Türkistan denildi. Son yüzyıldır ise, Türkistan denilince Doğu. Güney ve Batı Türkistan anlaşılır.*
2. *Zihniyet: "Bir toplum veya topluluktaki bireylerde, görüş ve inanış etmenlerinin etkisiyle beliren düşünme yolu, düşünüş biçimi." Türkçe Sözlük, TDK Yay.. Ankara 1998. s. 2514; Ayrıca bkz. Sadık Tural, Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler, 2. baskı. Ankara 1992: Bir toplumdaki sosyo-kültürel veya sosyo-ekonomik tabakalara mensup insanlardaki benzeşen fikir, kabulleniş ve davranışlar grubuna zihniyet denilmesini savunuyoruz.*
3. *Cengiz Aytmatov. Gün Uzar Yüzyıl Olur romanında bu konuyu ve mankurtlaşmayı inceler; terim de onundur.*
4. *Millî benlik ve millî kimlik kavramları için bakınız; Sadık Tural, "Türk Aydını Kendini Bilmek ve Sevmek Zorundadır", Bilge, S.21, s.3-7. Ayrıca bkz. Sadık Tural, Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler, Kültür Bak. Yay.. 1. bs.. Ankara 1988; Ecdâd Yay.. 2. bs.. Ankara 1992.*
5. *Sadık Tural. Kazak Türklüğünü Aydınlatanlara Nisanbayev'in Bakışı, AKM Yay.. Ankara 1999.*

Atatürk Kültür Merkezi

Bilim Kurulu ve Yürütme Kurulu Üyesi

Tiyatro Yazarı, Şâir, Gazeteci

Recep BİLGİNER

ağır bir bağırsak ameliyatı geçirmiştir;
sıhhatine kavuşmuş olan değerli üyemize
geçmiş olsun diyor, saygı ve sevgiler sunuyoruz.

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ BAŞKANLIĞI

“Osmanlı Devleti ve Medeniyet Tarihi II”

Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi,
II. Cilt, İstanbul 1998, Yıldız Matbaacılık.

Prof. Dr. Mübahat TÜRKER-KÜYEL

Atatürk Kültür Merkezi Asıl Üyesi

“**K**aygusuz Abdal, başını kaldırıp kavak ağacına bakı; ve, ‘Bu çınar acıba ulu çınar’ dedi. Kaygusuz, onun bir kavak ağacı olduğunu biliyordu; yanındakileri imtihan maksadıyla böyle söylemişti. Dervişler: ‘Sultanım! Bu, çınar değil, kavak ağacıdır’ didiler. Bunun üzerine, Kaygusuz, ‘Ben, anı çınar ağacı sandım!’ dedi... Kaygusuz ve dervişleri, yine, aynı kavak ağacının dibine vardıklarında, Kaygusuz, ‘Yârenler! Ne hoş bir ulu çınar!’; der. Bunun üzerine dervişlerinin cümlesi bir ağızdan: ‘Sultanım! Belâ! Güzel çınardır!’; derler” (Abdurrahman Güzel, *Abdal Musa Velâyetnâmesi*, 1999, TTK, s.31-32.).

Burada tanıtacağımız “Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi” (II. Cilt) başlıklı eserin, birincileyin vurgulu kelimesi “Medeniyet”tir. Bu bakımdan, okuyucuyu, kitabın başlığının telkin etmiş olduğu üzere, alttaki kavramsal tanıtma ortamına hazırlamak için, kısaca da olsa; dilimizde, “Medeniyet” kelimesine ilişkin birkaç ana noktaya değmeye çalışalım; ve, ön dayanaklarımızı açığa vurmaya ve hatırlamaya gayret edelim. Çünkü, hem, “Medeniyet” bir çok anlamlara gelmektedir; hem de, bu tanıtımadaki “référence” yerlerimiz belirginleştirilmek ihtiyacındadır.

İnsan, insanların doğa ile ve birbirleriyle ilişkisinden doğmuş olan, genlerle taşınmayan, kuşaklara öğrenme yoluyla geçirilen kültür veya medeniyetin, toplum hayatının, değerinin, normun, tarihin -Çünkü, insan, kendi tarihinin ürünüdür (Historisme). Unesco’ya göre ise, ‘Kültür, her bir insan grubunun kendi tarihi hakkındaki bilincidir’- bir muhassasıdır. Kültür veya medeniyet, yığılgandır, süreklidir, bazı parçalarıyla, ilerleyendir. Kültür veya medeniyetin hem öğeleri, hem de çevreleri arasında, derece ve seviye farkları

vardır (“Tezhib” gibi). Kültür veya medeniyet, kendi anlamlarını *dil’e* taşıtır. Toplumun dışında, insan, bir *sab’* (Wild beast. *Silva* (orman). *Silvaticus* orman adamı, orman yaratığı. İnsan kılıklı, ama henüz insan değil)dır. İnsanın özü, “*Zoon politikon*” (“*Animal politicus*”). “Hayvân-ı insî veya ünsî”. Toplum halinde yaşayan canlı.) ve “*Animal Rationalis*” (“Hayvân-ı nâtık”, “Akıllı, yani, kültürlü ve medenî canlı”) olmaktadır. “*Civilisation*” (Medeniyet) kelimesinin Lâtincede “*civis*”ten geldiği bilinmektedir -“*Agriculture*”, ise toprağı işlemektir-. “*Civis*”, hem “*sauvage*”ın (vahşî), hem de, “*Barbare*”m (“*Inhumaine*”). Eski Yunan ve Roma’nın, kendi kültürü dışındaki kültürlere verdikleri isim karşıtıdır; ve -Burada. hem, “*Humanisme*”, “*Humanitarisme*”, “*Carithas*”, “*Philanthropie*”, “*Misanthropie*”, “*Humanitas*”, “*Humanismus*” kavramları; hem de, “*Humanitas*”tan, “*Humanismus*”a geçilebilir mi meselesi gündeme gelir-, o, “*Medîne*”, “*Medenî*” ile karşılanır; “*Medîne*” ise “DYN” (din) kökünden türetilerek gelir.

“Orta Çağ”da, (MS. 395-1453), “*Political Science*”in (Siyâset Biliminin) kurucusu büyük Türk filozofu Fârâbî (Muhsin Mahdi’nin incelemeleri), “*Medeniyet*”i, işte bu yüzden, ‘Bir reis tarafından *arâsı takyîd*, *ef’âli takdîr* edilmiş insanların, sûrlu veya sûrsüz mekânlarda topluca yaşamaları’ olarak tanımlamış, *Limes’te*, *din = hikmet = şeriat = sunna = milla(t)* aynîyetlerini kurmuştur. “*Medîne*”nin mensûbiyeti “*medenî*”, ismi “medeniyet” gelir. -Şinâsî, Reşit Paşa’ya “Medeniyet Resûlü” diyordu. Mezopotamya’da, şehir devletleri, bir kült etrafında toplanıyor, Tanrısını kaybetmek, devletini kaybetmek anlamına geliyordu. Fârâbî, “*medeniyet*”in veya “*medenî*”nin cinslerini sayarken herhalde, *sab’* tipini düşünerek, onu, “*ötekiler*” dediği grup içerisine, ‘meskeni ve bir toplumu olmayan’ kimse olarak yerleştiriyordu-. “Medeniyet”i incelemek için, asrımızda, doğa bilimlerindeki “*erklären*” (izah) karşısında “*verstehen*” (anlama)e dayanmak gerektiği hususunda bir “*litérature*” oluşmuştur. “*Herme-neutik*” (interprétation, yorum)e itibar edilmiştir. Hem elindeki belgesel malzemeyi “*keyfen mâ yeşâ*” (keyfi-ne göre), yorumlamaya gidenler bulunmuş; hem de, “İnsan tarihi şu belli yöne akar” (*Historicisme*, Tarih-sicilik) deyip, kültür vâkiasını açıklama modellerini, iskelelerini gerçek yerine koyanlar da olmuştur.

Lütfî Paşa, *Âsafnâme*’sinde (s.142. Hezarfen Hüseyin Efendi’nin *Telhîs*’i içinde, TTK, 1999), “Medeniyet” kavramını, “Muktezâ-i evtâr-ı tabiat-ı temeddün

ve içtimâ” olarak karşılacaktır. “*Temeddün*” terimi, Tanzimat’ta, hep, “*civilisation*”un karşılığı olarak kullanılmıştır. Reşit Paşa ise, “*civilisation*”u, “*Terbiye-i nâs ve icrâ-i nizamât*” olarak düşünmüştür. Ömer Lûtfi Barkan, Osmanlılarda, Kânûn’u, üç kaynaklı olarak, öncülleri *Kur’ân-ı Kerîm*’de bulunan, hükümdarın irâdesinden sâdır olan, imparatorluğa katılanların örf ve âdetlerinde görünen olarak, tesbit edebilmiştir.

Atatürk’e göre ise, ‘Cumhuriyet’in temeli *kültürdür*’; kültür ile medeniyeti birbirinden ayırmak gereksizdir. Atatürk, kültürü veya medeniyeti, uygarlığı şu şekillerde tarif etmiştir: 1. ‘Kültür, okumak, anlamak, görebilmek, görebildiğinden manâ çıkartmaktır; *intibah*’tır; düşünmektir; zekâyı terbiye etmektir.’ 2. ‘Kültürlü insan, *tabiatının* yüksek feyizleriyle *mesûd* olan insandır: Sıfık, yükseklik, insanlık gibi. Bunların hepsi insanlık vasıflarındandır.’ 3. ‘Kültür, insan tabiatının bu yüksek vasıflarını, kendi çocuklarına ve âtisine geçirmesi, vermesi’ demektir. Kültürlü insan ise, hem, kendisi kültür sahibi olan; hem de, bu hassayı muhtelrine ve bütün Türk milletine yaymakta olduklarına kâni olan kişilerdir. 4. ‘Kültür, insanların hayatında, faaliyetlerine hakim olan *ibdâ* ve *icâd* kabiliyetidir.’ 5. ‘Kültür, bir insan cemiyetinin *devlet* hayatında, yani, *ilim*’de, *içtimaiyyat*’ta ve *güzel sanat*larda, *iktisadî* hayatta, yani, *ziraat*’te, *sanayi*’de, *ticaret*’te, kara + deniz + hava’ya ait *ulaştırma* işlerinde yapabildiği şeylerin sonucudur.’ 6. ‘Medeniyet demek *afv* ve *müsamaha* demektir. Afv ve müsamahaya dayanmayan medeniyet, ceberrûta (zorbalığa) dayanan medeniyet çöker... Ancak, millî davâlarda, millî kalkınmada, netâyici kitleye müessir olan işlerimizde, müsamahaya yer yoktur’ (*Atatürk’ün Kültür ve Medeniyet Hakkındaki Sözleri*, AKM Yay., Ankara 1990; Aydın Sayılı, *Hayatta En Hakîkî Mürşit İlimdir*, MEB Yay., 1948).

Burada tanıtmakta olduğumuz “*Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*” (II. Cild, İstanbul 1998, Yıldız Matbaacılık) başlıklı eser, birinci cilt gibi yine bir IR-CICA (İslâm, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi) yayınıdır. Eser, Osmanlı Medeniyeti konusuna tahsis edilmiştir; dört ana bölümden oluşmuştur: **I.** Dil ve Edebiyat, **II.** Din ve Düşünce, **III.** Eğitim ve Bilim, **IV.** Sanat ve Mimarî. Eser, İçindekiler, Resim, Harita ve Şemaların Listesi, Önsöz, İmlâ esasları, Bibliyografya ve Dipnotların tanzimi, Kısaltmalar: Genel Kısaltmalar, Kaynak Eser ve Süreli Yayın Kısaltmaları; başta XXXV sayfa olmak üzere geri kalanı 849 sayfa-

dır. Eserin editörü ve Önsöz yazarı Ekmelüddin İhsanoğlu’dur. Bu dört ana bölümün içindeki alt bölümler yazarları, yaklaşık sayfa adetleri şunlardır: **I.** 1) Nuri Yüce: “Osmanlı Türkçesi” (Osmanlılar Hakkında Genel Bilgiler, Alfabe, Osmanlıcanın Devreleri, Osmanlıca, Eserlerin Türü ve Dili, Osmanlıcanın Başka Dillerle Münasebetleri), 21 sayfa. 2) Günay Kut: “Anadolu’da Türk Edebiyatı” (Anadolu’da, Türkçenin Resmî ve Edebî Dil Olarak Belirmesi, Divan Edebiyatı’nın kaynakları, Muhtevası ve Nazım Şekilleri, Divan Edebiyatı’nda XIII-XIX. Yüzyıllar Arasında Gelişen Türkçe, Anadolu’da Türk Edebiyatının Devreleri: Kuruluş, Geçiş, Klâsik, Sebki Hindî, Matbaa ve Yerli Unsurlar Devresi), 5 sayfa. 3) Orhan Okay: “Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı” (Edebiyatta Batılılaşmanın Başlangıcı, Edebiyat Grupları, Yayın ve Okuyucu Gelişimi, Edebî Türlerin Gelişmesi, Problemlerin Gelişmesi), 25 sayfa. 4) Nimetullah Hâfız: “Avrupa’da, Osmanlı Döneminde Müslüman Halkların Edebiyatı” (Müslümanların Zengin Halk Edebiyatı, Müslümanların Doğu Dilleri’nde, Türkçe, Arapça, Farsça Edebiyatı, Müslümanların Alhamijado Edebiyatı), 15 sayfa. **II.** 1) Ahmet Yaşar Ocak: Din (Konunun Sınırları ve Kavramlar, Osmanlı İmparatorluğu ve İslâm, Müslüman Halklar, Dinî Eğitimler ve Mezhepler, Gayr-ı Müslim Halklar, Hristiyanlık ve Yahudilik, Dinî Zümreler, Osmanlı Sûfiliği ve Tarihî Alt Yapısı, Osmanlı Topraklarında İlk Sûfî Çevreler, Osmanlı Sûfiliğinin Gelişmesi, Osmanlı Topraklarında İlk Dinî-Sosyal Hareketler, Osmanlı Topraklarında Hurûfîler, Safevî propagandası..., Rafizilik ve Alevîlik’in Doğuşu, Mesihanik Hareketler, Bayramî Melâmîleri ve Gülşenîler, Molla Kâbız ve Hakîm İshak, Nadajlı Sarı Abdurrahman ve Lârfî Mehmet Efendi, Birgivi ve Kadızâdeliler), 50 sayfa. 2) Ahmet Ocak: Düşünce Hayatı (Giriş, Tarihî Alt Yapı, Osmanlı Siyasî Düşüncesi, Osmanlı Felsefî Düşüncesi, Osmanlı Dinî Düşüncesi, Osmanlı Tasavvufî Düşüncesi, Osmanlı Düşünce Hayatının Genel Karakteristikleri), 30 sayfa. 3) Orhan Okay: Batılılaşma Devri Fikir Hayatı Üzerine Bir Deneme (Batılılaşmanın Sınırları, Temel İstikametleri, Demokrasi ve Hürriyet, Medeniyet, Bilgiye ve Tekniğe Açılış, Batı Fikir Akımları Karşısında Osmanlı Aydını, Rasyonalizm, Dinî Düşüncenin Değişmesi, Pozitivizm ve Materyalizm, Yirminci Yüzyılda Fikir Akımları), 25 sayfa. **III.** 1) Ekmelüddin İhsanoğlu: Osmanlı Eğitim ve Bilim Kurumları, (Anadolu Selçuklu Dönemindeki İlmî Faaliyetler, Osmanlı Eğitim Müesseseleri, Klâsik Dö-

nemde Bilim, İlk İlgili Kurumlar, Yenileşme Dönemi Eğitim ve Bilim Kurumları ve Bilim Anlayışı, Tanzimat Dönemi Eğitim Müesseseleri, Islahat Fermanı ve Eğitim Kurumları, Modern Yüksek Eğitim ve Meslek Mektepleri, İlmî ve Meslekî Cemiyetler, Bilimle İlgili Yeni Kurumlar, Hususî Mektepler), 140 sayfa. 2) Ekmeleddin İhsanoğlu: Osmanlı Bilimi Literatürü (Kuruluş, Gelişme Dönemleri, Duraklama, Modern Bilim Geleneğinin Başlaması), 75 sayfa. IV. 1) Esin Atıl: Osmanlı Sanatı ve Mimarîsi (Erken Dönem, Gelişme Yılları, Klâsik Dönem, İkinci Klâsik Dönem, Deneme Devri, Son Dönem, Sonuç), 35 sayfa. 2) M. Uğur Derman: Osmanlılarla Hatt Sanatı, 58 sayfa. 3) Çiçek Derman. Osmanlılarda Tezhib Sanatı. 4) Çinuçen Tanrıkorur: Osmanlı Musikîsi (Giriş, Osmanlı Musikîsinin Karakteri, Onun Türk ve Diğer İslâm Musikîleri İçindeki Yeri, Eğitim Kurumları, Tarihi Akış, Osmanlı Musikî Formları, Osmanlı Çalgıları, Müzikoloji Bibliyografyası), 40 sayfa. Baştaki XXXV sayfa hariç, 849 sayfalık eser, 510-520 sayfası asıl metne, 20 sayfası Sözlük'e, 20 sayfası Kronoloji'ye, 20 sayfası Bibliyografya'ya, 80 sayfası Dizin'e ait olan bir sayfa dağılımı göstermektedir.

Eserin I. Cildini teşkil eden, IRCICA yayını "Osmanlı Devleti ve Medeniyeti"nin I. Cildi olan "Osmanlı Devleti" konusunun, şu şekilde tahsis edildiği olduğu, editörün takdiminden anlaşılmaktadır: "Klâsik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilâtı" (Siyaset Tarihi, Saray Teşkilâtı, Merkez Teşkilâtı, Eyalet (Taşra) Teşkilâtı, İlmiye Teşkilâtı) ve "Tanzimat Devri ve Sonrası Osmanlı Devlet Teşkilâtı" (İdarî Teşkilat, Askerî Teşkilât, Hukûkî Teşkilât, Toplum, İktisadî Yapı). Bunlara "Index, Kronoloji, Osmanlı Tarihi Kronolojisi, Bibliyografya, Resim, Minyatür, Şekil, Harita" eklenmiş gözükmektedir. Elimizdeki bu II. Cild, hiç şüphesiz I. Cildin devamıdır. O halde, IRCICA'nın yayını olan "Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi" her ne kadar I. ve II. Cild olarak ikiye ayrılmış ise de, aslında bir tek eser olmuş olmaktadır. Eser, editöre göre bir "compilation" değildir; alanında *ilk ve tek* örnektir. Eserle güdülen amaç, "Osmanlı tarihini", medeniyetinin unsurlarını, bir arada olarak, yanlışları düzeltilmiş, önyargılardan arındırılmış halde, sağlam bilgi ile düzelten makalelerle vermek'tir.

Osmanlı kültürü ve medeniyeti konusunun, XX. asırda, uzmanlarınca yeni yeni ele alınmakta olduğu hatırlanacak olursa, eserin, memnuniyet verici bir *hiz-*

met ve himmet ürünü olduğu, alanın gerçek uzman ve araştırmacıları nezdinde, *eleştirel tartışmalara* ve değerlendirmelere lâyıkı veçhile medâr olacağı, herşeyden önce, söylenmelidir. Eserde, kendi incelemelerinin *deneme mâhiyetinde*; tasniflerin ise, *itibarî* olduğu hakkında birer bilinç izhâr edilmiş olduğu da vurgulanmalıdır. Eserde, "*elhamijado*" edebiyatına, "tezhîb", "eb-rû" ve "hatt" sanatına yer verilmiş olduğuna da dikkatler çekilmelidir. Müzik konusunun incelendiği, ehemmiyetle, söylenmelidir. Eserde, "*Belles-Lettres*" ile "*Literature*"ün üzerine bir bilinç beklentisi içerisindeyiz.

Asıl değerlendirmelerin kültürün sürekli olduğu vakiâsı gözönünde tutularak, en azından, temelde, "Bibliyographie", "*Türkoloji*" ve "*Karanlık Çağ*"² kavramlarıyla hesaplaşmak, Osmanlının "kabiliyetsiz", "zâlim", kültürünün "ağır", "geri" (Toynbee), gibi değerlendirmelerini değerlendirmek, eseri, "*Philologia Turcica Fundamenta*" (Jean Deny, Kaare Gronbec, Helmutt Shell, Zeki Velidî Togan, 1959, Franz Sterner, Wiesbaden)³ ve "*Türk Dünyası El Kitabı*" (TKAE, Ankara 1976) ile karşılaştırmak, "*L'Histoire des Turcs*" (Jean Paul Roux, Fayard, Paris, 1984.)e ve "*L'Histoire de l'Empire Ottoman*" (Paris 1989, A. Fayard)a bir bakmak suretiyle, alanın üstadları Köprülü'nün, R. R. Arat'ın, Ab. İnan'ın, İ. H. Uzunçarşılı'nın, Ö. L. Barkan'ın, Emel Esin'in ve Aydın Sayılı'nın.... eserlerinin şurada hemen, yurttan ve dünyadan adlarını saymadığımız, araştırmacı Türkologların herbirinin kendi alanlarındaki "tüketici bibliyografyalarının" (la bibliographie exhaustive) göz önünde bulundurulmasıyla yapılacağı muhakkaktır. Burada, araştırmaları, "Damlaya damlaya göl olmuş ve olacak olan" yerli ve yabancı Türkologların, saygıdeğer insan atalarımız olarak algılanabileceğini belirtmek de yerinde olur. "*Türk Dünyası El Kitabı*"nın nâşirleri, yayımlamış oldukları kendi kitapları hakkında, "Türkiye'de, hemen hemen, *ilk defa*... derli toplu bir *denemedir*" (s. III), "Türkiye'de Türk kültürü sahasında toplu çalışmaların *ilk denemesi*" (s. III) demektedirler. Eserde, "Türk Müziği, Spor, Askerlik Sanatı, İlimler Tarihi, Etnografya, Folklor" vs. konularının ele alınmadığı (s. V); ancak, "Coğrafya ve Çeşitleri, Türk Dili (s. 114-376): Lehçe, Şive, Ural-Altay Dilleri Teorisi; R. R. Arat: Türk Milletinin Dili; Şinâsi Tekin: Eski Türkçe, Batı Türkçesi; M. Ergin: Eski Osmanlıca (s. 223-275); Türkiye Türkçesi (s. 276-290), Doğu Türkçesi, Kuzey Türkçesi Şivelerin Tasnifi, Türkçecilik Tarihi,

Yazı, Alfabe, Lehçe, Türk Edebiyatı (s. 377-549)nın ele alındığı görülmektedir. “Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi” editörü de, eserinin, kendi “alanında ilk ve tek örnek olduğu” savını ileri sürmektedir. Biz görüyoruz ki, “Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi”nde, müzik konusu, Çinuçen Tanrıkorur’un imzasıyla, editörün seçmiş olduğu kelimeyle “vâkıfane” surette işlenmiştir. Ekleyin, tezhib ve hatt sanatı, çinçilik ve mimarî de ele alınmıştır. “Halı, spor, askerlik sanatı (I. ciltte?) coğrafya, etnografya, folklor burada da ele alınmamıştır. Netekim “İktisad (Ziraat, Sanayi, Madencilik, Ticaret, Münâkale)”da öyle (I. ciltte?). Eserde tasniflerin *itibarî* olduğu konusunda, haklı bir bilinç gözlenmektedir. İşte burası, kültür ve medeniyetin hem, yüzlerce tariflerini ve kültür ile medeniyet birbirlerinden ayrı mı, değil mi problemini hatırlamanın; hem de, kültür ve medeniyetin öğelerinin sayılıp dökülmesinin tam da yeridir. İnsan, her şeyden önce, böyle bir *sayımın* (ihşâ, statistique) yapılmış olmasını beklemektedir. O zaman insan, sözgelimi, *Dil-Edebiyat, Din-Düşünce, İlim-Eğitim, Sanat* gibi konular yanında, hem onlardaki eksikliklerin giderilmesi; hem de onlara yeni ekler yapılmasını (teknik, mefrûşat, mesken, yemek, giyim-kuşam, müzecilik, eğlence, kutlama, dans, oyun, dünya görüşü, kültür unsurları arasındaki ilişkiler, dünyanın öteki kültürleriyle yapılmış karşılaştırmalar, Anadolu’yu yurt tutmanın muhasebesi, kayıplar, kazançlar... vs.) bekler; kültürü açıklama modelleri ve alışkanlıkları önünde, kendini, araştırma, serbestisi içerisinde bulur; kendinin bir uçta, *sab*, öteki uçta “müterakki”, “müteceddid, müceddid”, “mütেকâmil”, “*asrî, moderne*”, “mütemeddin” arasındaki yerini tayin eder; hele Avrupa Birliğine girmeye hazırlandığımız şu sıralarda; işte o zaman “Batı”nın karşıtı olarak, İslâm’ın alınıp alınamayacağı da sorgulanmış olur. Bu sorgulanmanın ana kavramı, “*XII. yüzyıl Rönesansı*”dır. “*XII. yüzyıl Rönesansı*” irdelemek, hem İslâm öncesi Türk kültürünün, hem de İslâmî-Türk kültürünün tavassut etme ve katkıcı olma rollerini ortaya kor. Bütün bunları yaparken, temelde, hem kronolojik olarak, hem de temel oluşturmak bakımından ve kültürün sürekliliği gözönünde bulundurularak, Türk diliyle taşınagelmış olan Türk kültürünün bulunduğu anlaşılabilir olur.

Yukarıda, eserin, alanın gerçek ve uzman araştırmacıları nezdinde, eleştirel tartışmalara ve değerlendirmelere, lâıyık ve vechile medar olacağı her şeyden önce söylenmelidir, demiştik. Burada, eserin “Din ve Dü-

şünce” bahsine ilişkin olarak, bir genel, bir de özel (spécifique) iki noktayı ortaya koymak ihtiyacı, kendini hissettirmektedir. Genel noktanın temelinde, devlet gerçeğinin tarifi bulunmaktadır. Eğer, devlet, içeridekilere ve dışarıdakilere karşı “*Imperium*” (Kut-Güç) İmparator. HÜKM. Hükûmet, Hüküm sürmek. Hüküm sahibi olmak. Hüküm vermek. - “*Verbe*”=Tanrı sözü-) “*İstiklâl (Indépendance)*” ve “*Hâkimiyet (Dominati on, Autorité, Pouvoir)*” ile yüklenmişse, o Devlet’in idaresinde (boyunduruğunda değil !) olanlar, o devlet te kalarak, her tür değeri istedikleri gibi yaşayamazlar. Başka deyimle, devlet, insanların her türlü değeri, istedikleri gibi yaşamaları için var oluşturulmuş değildir. -Gerçi, bazı düşünürler, ‘*convention*’a dayanarak değerleri insanın oyuncağı derekesine düşürmek suretiyle, devletsizlik teorileri üretmişlerdir!-. Bu nokta, tâ Aristoteles’in tanımlamaya dikkat ettiğinden beri, ilkin bir biyoloji terimi olarak, “*Tabiat*’a (‘Bir şeyi o şey yapan şey’ = to ti ên einai, ‘İkinci dereceden cevher’, öz Platon’un ideaları), *normal* - “*convention*” ile değil, insan eli değmeyerek, olduğu şekildedeki varlık’ın kategorisi-, “*Tabiat*’a aykırı hâl”e ise “*a-normal*” denmiş, konu Modern Çağda, Matematiğin bir dalı olarak yaratılan “*statistique*”in tariflerine, *Gauss Çamı*’na kadar uzanmıştır. Descartes’in “*x, y koordinatlarında*” da bir A noktasının yeri belirlidir. O nokta, aynı anda hem öyle, hem de olduğundan başka türlü düşünülemez. Kısacası, “*aykırı hâl*”, normal hâlin zıddıdır; biri diğerinin yerini alamaz. Tıpkı, Osmanlı İmparatorluğunda Tasavvufun, devlette *Imperium* ile aynıyeti sözkonusu olmadığı gibi. Ama, devlet, *pragma* amacıyla bazı mutasavvıfe’yi kullanmış olabilir; mutasavvıfe’nin bazıları da “Şeyh postundan şah postuna” ümidini gerçekleştirmek için bir takım çareler aramış olabilir. Kısacası, Osmanlı din ve düşünce tarihine Tasavvuf’un bir fonksiyonu gözüyle bakmak, olup bitenler önünde mümkün olamaz.

“*Spécifique*” olan noktaya gelince: Bu, eserin, özellikle, 174-179. sayfalarında, “Osmanlı Felsefi Düşüncesi (Hikemiyât)”ta, “*Tehâfütler zinciri*” veya “*Tehâfütler geleneği*”ne ilişkindir. Bu sayfaların, ilişkin bibliyografyadaki eser başlığı zikredilerek değil, o eserlerin gerçekten incelenip, irdelenip, yeniden yazılması gerekmektedir. Bu sûretle, Gazâlî felsefe aleyhtarlığı mı yapmıştır? *Tehâfüt* geleneği Fatih’le mi başlamıştır? Öncelleri yok mudur? Osmanlılardaki *Tehâfüt* geleneği, Gazâlî ile İbn Rüşd’ün çarpışmasının bir devamı mıdır? Gazâlî, *Tehâfüt*’ün de, filozofların fikir

ve metodlarını mı tenkid etmiştir? Akıl mı vahiy mi? sorusuna mı cevap aranmıştır? *Tehâfüt*lerinde Hocazade + Tûsî + İbn Kemal, Gazâlî'nin itirazlarını cevaplandıran İbn Rüşd'e mi karşıdır? Mestçizâde, *Hilâfiyat*'ıyla, *Tehâfüt*leri mi tartışmıştır? sorularının doğru cevapları tekrar meydana çıkacaktır. Ama, biz şunu söyleyelim ki, DTCF'nin Felsefe Bölümünde, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsüne bağlı olarak, bu konular, dört doktora tezi halinde, 1950-1993 arasında incelenmiş. Eserin, Hikemiyat bahsini yazan müellifinin bunların hiçbirinin muhtevalarından haberi olmamıştır. İşte tam bu nokta, bizi, editörün, tanıtmasını yaptığımız bu eserle güdülen gâyeye, "yanlıslardan ve *prejujge*'lerden arınmış olmak" gâyesine, aykırı bir halde bulunup bulunmadığını sormaya da sevk ediyor.

NOTLAR

1. "Türkoloji" ("Türkiyat", "Türk Dünyası Bilgisi", "Türk Dünyası Bilimi" gibi çeşitli adlarla anılan ve Türklere ilişkin incelemelere yönelmiş bir bilgi alanı olan (Hasan Eren. "Yazı Reformları Karşısında". *Türk Dili*, Şubat 1993, 494, 81-82) bilim dalının yaşı, bilindiği üzere, eğer, Radloff'un araştırmalarını başlangıç noktası olarak alacak olursak, yaklaşık 170 yıllıktır (Ahmet Temir. *Türkoloji Tarihinde Wilhelm Radloff Devri*, TDK, Ankara 1991). 170 yıl içerisinde, Türkolojide pek çok şey başarılmıştır. Ama pek çok şey de, daha henüz yapılamamıştır. Doldurulacak boşluklar, giderilecek eksiklikler ve gedikler pek çoktur.
2. Biz, Tanzimatla Batı'ya döndükten sonra, Batı'nın bir takım değerlerini benimsemiş olduk. Bunlar arasında, malûm olduğu üzere "Milâdî Takvim" de bulunmaktadır. Bu takvime göre, 395 ile 1453 tarihleri, birisi Batı, ötekisi Doğu Roma'nın ortadan kaldırılmış olduğu tarihlerdir; ve, bu iki tarihin arası "Orta Çağ" olarak adlandırılmıştır. Orta Çağ, Batı gözünde, yakın zamanlara kadar "Karanlık Çağ", bazen de "Skolâstik Devir" olarak betimlenmiştir. Bu çağ, Batı'da. Bilim, Felsefe, Sanat...

gibi olumlu kültür öğeleri bakımından, "1000 yıllık Karanlık Bir Gece" sayılmıştır. Hatta bu çağ, insanlık tarihinde, utanç verici bir çağ olarak değerlendirilmiştir. Öyle ki, bu çağ, keşke hiç yaşanmamış olsaydı! Mümkünse atlanmalıdır; yaşanmamış sayılmalıdır; kültür tarihinden çıkarılıp atılmalıdır. Ama, Batı'ya dönmüş olan bizler de, eğer, bu tür değerlendirmelere katılacak olursak, yani, bu çağı atlayacak olursak, veya atacak olursak, Türk kültürünü de, bilerek veya bilmeyerek, iki defa, tarih sahnesinden silmiş oluruz: Bir defasında 'İslâm Öncesi Türk Kültürü' olarak, bir defasında da 'İslâmî Türk Kültürü' olarak. Oysa araştırmacılara göre, Milâdî V., VI., VII., VIII., IX., X., XI., XII. ve XIII. asırlar, Türk kültürünün, dünyanın öteki kültürleri arasında, tarihinin en parlak devrini idrâk etmiş olduğu asırlardır. (Semih Tezcan, *En Eski Türk Yazını, İlim ve Kültür Dili Olarak Türkçe içinde*, TTK, Ankara 1979). Bu asırlara yaklaşık 1700'lere kadar olan Osmanlı Devrini de eklemeliyiz. Çünkü kültür, bu tanıtımın tâ başında belirmiş olduğumuz gibi, yığılgandır, süreklidir, entelektüel dilimle ilerleyicidir; katarın önüne takılmış lokomotif benzer; toplumları ileriye ve yükseğe doğru çıkarır. Bilime dayalı teknoloji ve yurt savunmasına katkı yapar. İnsan da, kültürünün, toplumunun, normlarının, değerlerinin, tarihinin ürünüdür (Historisme denen budur. Buna tâ başta işaret ettik). "Historicisme" insan tarihi -çünkü, bir de göksel cisimlerin (sâbiteler, gezegenler, nebülözler, galaxiler...) yer yuvarlağının, bitkilerin, hayvanların. "Madde"nin (Radyoaktivite) tarihi vardır. Bunlar zamanın fonksiyonu olarak belirlenir, zaman da ayrıca belirlenir - üzerinde bir felsefe yapmaktır. Tarih felsefeleri, daha ziyade, kültür modelleri, çalışma hipotezleri geliştirmektedir.

3. Eser, filoloji vurgulu, 1000 sayfa kadardır. I. Genel. Türk Dillerinin Tasnifi (Benzing, Menges. Bazin. Von Gabain, Pritzak, Mansuroğlu, Eckmann, J. Deny, Caferoğlu, Doerfer, Thomsen, Stefan, Wurm, Poppe, Boratav: *Index*. II. Bazin, Bombaci, Jean Deny, Gökbilgin, F. İz, Scheel editörlüğünde, 1965 Unesco yardımıyla, 1978, Steiner, Wiesbaden, 1000 s. *Folksliteratur*: Boratav, Bağöz, Volegger, Bazin, Von Gabain, Köprülü, Caferoğlu, Eckmann, Björkmann, Akyüz, Benzing, Taymas, Ab. İnan, Zajackowski, Tryarski, Berberian, Doerfer, Kalnzynski, Bronds, 900 s. -Burada Hans Müller, "Osmanlı-Türk Bibliyografyası" nı vermiştir. Okuyucu, orada, filoloji vurgulu, Osmanlılarla ilgili literatürü ve bibliyografyayı görebilir; içinden seçebilir, kendisini herhangi bir mukayeseye hazırlayabilir.

"Azerbaycan Aşıkları

ve

Halk Şâirleri Antolojisi I"

(Saim SAKAOĞLU - Ali Berat ALPTEKİN - Esmâ ŞİMŞEK)

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINI

- Çıktı -

“Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş”

Prof. Dr. Şerif AKTAŞ

A kçağ yayınları arasında çıkan, Doç. Dr. Özkul Çobanoğlu'nun bu eserini, zevkle okudum. Okudukça beğendim ve takdir ettim. Bazı bölümlerin sonunda, kitabın adının neden “*Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri*” olduğunu da kendi kendime sordum. Zira, sözü edilen teori ve metotlar, yalnız halkbilimi alanında değil, sosyal bilimlerin birçok alanında geçerlidir. Özellikle ilim olma yolunda gayret gösteren, faaliyette bulunan edebiyat inceleme ve çalışmalarının başvurduğu, metne yaklaşma, değerlendirme ve yorumlama tarzlarıyla ilgili teorilerdir. Zaten bu eseri, görevli olduğum Kırıkkale Üniversitesi'nde yeni edebiyatla ilgili yüksek lisans ve doktora derslerinde öğrencilerime zevkle tavsiye ediyordum; “Metin Merkezli” ve “Bağlam Merkezli” halkbilimi kuramları adlarını taşıyan iki bölümü (326 sayfalık kitabın 95. sayfasından 312. sayfasına kadar süren kısım) okutmaktan zevk duyuyordum. Edebiyat incelemesi ve edebiyat ilmi konularına ilgi duyanların da okumalarında yarar olduğunu söylüyordum.

Kitapta bütünüyle, halk edebiyatından çok, halkbilimi çalışmanın gerektiği ifade edilmekte; folkloru da (halkbilimi), gelişmiş memleketlerde nisbeten geri kalmış yörelerin koruduğu, eski devirlere ait kültür kalıntısı olmadığı ortaya koyulmakta; onun, halk adı verilen geniş kitlenin etik ve estetik değerlerini yansıtan zihni ve kalbi faaliyetlerinin ifadesi olduğu sezdirilmektedir.

Ö. Çobanoğlu, Önsöz ve Giriş'ten sonra eserine “Halkbilimine İlişkin Genel Bilgiler” adlı bölümle başlamakta; bu bölümde, alanıyla ilgili çalışmaların başlangıcı ve tarihi kısaca hatırlatılmakta; halkbiliminin mâhiyeti ve araştırma alanları üzerinde durulmaktadır. Ayrıca, halkbilimcinin sahip olması gereken bilgi birikimi ve bazı becerilerden söz edilmektedir. O, ayrıca eserinin ilk bölümüne “Ulusal Halkbilimi Kuramları ve Bazı Ülkelerdeki Uygulamalar” ile ilgili bir kısım da ilâve etme ihtiyacını duymuş. Bu kısım, “Halkbilimi Çalışmalarının Tarihçesi”ni takiben yer verilse, daha iyi olurdu. “Halkbilimi Çalışmalarının Kadrosu”, halkbilimine ait “Monografi Taslağı” ve “Halkbilimi Alan Araştırması Yöntemleri” başlıklarıyla

la anlatılanlar, ilgilenenler için faydalıdır, sanıyorum. Ama Özkul Bey'in kitabı böyle devam etseydi, yani halkbiliminin teknik yönlerini anlatsa ve bununla ilgili bazı örnekler verseydi, biz böyle bir yazı kaleme almaya ihtiyaç duymazdık.

Eserin “Erken Dönem Halkbilimi Kuramları” başlıklı üçüncü bölümünden itibaren, çalışma alanını problem olarak ele alan, bu alanda dünyada neler yapıldığını, neler yapılmakta olduğunu araştıran bir dikkat karşı karşıya gelmekteyiz. Bu dikkat, yazarı, halkbilimine ait metinlerde kullanılanları esas alarak, metin incelemesiyle ilgili teorileri tanıtmaya ve tanıtmaya sevk etmiştir. Böyle bir çalışmanın, sözlü ve yazılı metinleri incelemek isteyenlerin ufuklarını açacağı, dünyalarını zenginleştireceği ortadadır. Ayrıca Ö. Çobanoğlu söz konusu alanla ilgili teori ve metotları kronolojik olarak vermekte; teori ve metot fikrinin zaman içinde zenginleşerek nasıl geliştiğini de gözler önüne sermektedir. Aslında bu teori ve metotların gelişme seyri, insan düşüncesinin gelişme istikametini de sezdirmektedir. Bu teori ve metotların birçoğu veya onlara vücut veren anlayışlardan gücünü alan dikkatler, edebî eserlerin, sosyal olay ve kurumların incelenmesinde de kullanılmaktadır. Metin incelemesi ve edebî eser üzerinde çalışan insanların, bu kısımda dile getirilen, tanıtılan ve hatırlatılan düşünce ve dikkatlerden yararlanacaklarını sanıyorum. Psikanalizden dilbilimine, Darwin'den Jakobson'a, Claude Levi Strauss'a uzanan çok karmaşık ve çok yönlü metot arama gayretlerini bütün hâlinde aksettiren bu çalışmada, fonksiyon ve performans konusunda, ilgili kısımlarda ısrarla durulmasının, metot ve yöntem problemleri üzerinde düşünmek isteyenler için yararlı olduğu düşüncesindeyim.

Bizi bu yazıyı kaleme almaya sevk eden husus Doç. Dr. Özkul Çobanoğlu'nun dikkati, cesareti ve başarısıdır. Dikkatlidir. Çünkü bizler, çok defa teorik zemin hazırlanmadan, büyüklerimizden gördüğümüz tarzda çalışmaya başlıyor ve o tarzda akademik ömrümüzü tamamlıyoruz. Özkul, yurt dışında, teorik bilgi ve probleme bakış açısı eksikliğini hissetmiş; bu işi öğrenmek için ciddi gayret göstermiştir. Cesaretlidir. Çünkü böyle bir kitap yazmaya kalkışmış, teorik alanda söz söylemenin tehlikelerini göze alabilmiştir. Başarılidir. Çünkü teori ve metotla az da olsa uğraşmaya niyet eden bir insan olarak, onu çok başarılı buluyor ve açıkça tebrik ediyorum. Vefalıdır. Bunu eklemeyi ihtiyaç hissettim. Özkul, hocalarına ve dostlarına daha eserinin Önsöz'ünden itibaren bağlı olduğunu hissettiriyor.

Bu yazıyı, onun yetişmesinde emeği ve gayreti olan Umay Hanım'a ve Dursun Bey'e en içten sevgilerimi ve saygılarımı sunarak bitiriyorum.

“Kazak Türklüğünü Aydınlatanlara Nisanbayev’in Bakışı”

**Kazak Türklüğünü Aydınlatanlara
Nisanbayev’in Bakışı,**

Haz.: Sadık Tural, Atatürk Kültür Merkezi
Yayınları, Ankara 1999, LVIII+198 sayfa.

Doç. Dr. Melek DOSAY-GÖKDOĞAN

AÜ DTCF Felsefe Bölümü

Bilim Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

Kitabın konusunu, 1989 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlığını kazanan Türk Cumhuriyetlerinin, XXI. yy'da müreffeh, mutlu ve gelişmiş ülkelerin hiç de gerisinde kalmayan, onlar tarafından saygı ile kabul gören halklar olması için, kültür miraslarını tanıyıp, onlara sahip çıkarak, Türk manevî dünyasının sağlam temellerini oluşturma şartları teşkil etmektedir. Bu şartlar, Kazakistan Devleti ve onun bilge bilim adamlarından Abdimalik Nisanbayev örneği ile incelenmiştir. Bu da, çalışmanı amacını oluşturmaktadır: A. Nisanbayev'i Türkiye'ye tanıtmak.

Kimdir Nisanbayev? Kazakistan'ın bilgin ve filozofu Abdimalik Nisanbayev, 1 Mayıs 1937'de, Kızılorda'da, Karaviltöbe köyünde, fakir bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiş; Sovyet yönetiminin bütün engellemelerine rağmen, zekâsı ve çalışkanlığı ile üniversiteyi bitirerek, fizik ve matematik öğretmeni olmuştur. 1964 yılında, filozof Kuznetsov'un danışmanlığında, “*Matematikteki Gerçeklerin Yapısını Açıklamada Denklik İlkesinin Önemi*” konulu yüksek lisans tezini hazırlamış; 1975 yılında da, “*Matematik İliminin Gelişmesinin ve Sentezinin Mantıkî-Diyalektik Prensipleri*” konulu tezini hazırlayarak, doktor unvanını almıştır. Bugün yayımlanmış 300'den fazla eseriyle, yetiştirdiği öğrencileriyle ve yönlendirmede önemli rol oynadığı Kazakistan'ın yeni felsefi ekolüyle, Nisanbayev, ülkesinin ve Türk Dünyasının gurur kaynağı olan bir bilge kişidir.

Bu kitap esas olarak iki bölümden oluşmuştur. Birinci bölüm, “Bilim ve Felsefe Işığı A. Nisanbayev (Abeke)’e Serenat” (s. XII-LVIII) adını taşımaktadır. Bu bölüm, “Bilim, Din ve Felsefenin Sınırdış Yapısı”, “Felsefe Üzerine Düşünceler”, “Türkler ve Felsefe”, “Yirmi Birinci Yüzyılın Bekledikleri” ve “Dirilen Ülke Kazakistan ve Abdimalik Nisanbayev” başlıklı alt bölümlere ayrılmıştır. Bu başlıklar eserin konusunun ne şekilde geliştirildiğini de göstermektedir.

Prof. Sadık Tural, öncelikle, insanın doğuştan getirmedeği faaliyetlerinden bilim, felsefe ve dini mukayese ederek konuya başlar. Her üçü de, farklı kavram ve metotlara sahip olmasına rağmen, müşterek amaca sahiptirler: İnsanın evreni ve kendisini anlamasını ve böylece mutlu olmasını sağlamak. Yazar, insanı insan yapan beş özellik belirler: Yaratık olması, muhtaç olması, özü bakımından sevgi olması, akli olması, iradesinin olması. İnsanın hem kişi olarak, hem de bir toplumun üyesi olarak hayatını belirleyen bu beş özelliğin uyumunu, din, felsefe ve bilim sağlar. Kişi ve kültürlerin bu beş özelliği farklı anlamasından, bilim, din ve felsefe çatışması doğar. Yazar, bu çatışmanın olmaması için çareyi, samimî ve gerçek din adamları, samimî ve gerçek filozoflar, samimî ve gerçek bilim adamlarının çalışmalarında bulur. Bilim ve felsefe tarihi, eski çağlardan beri bu çatışmanın yaşandığını ve bundan bilimin, felsefenin, dinin derin yaralar aldığını; insanların ise acı çektiğini bildirmektedir.¹ Yine tarih, bu çatışmalardan, hür düşünceye izin veren ortamlarda iyi eğitim görmüş kimselerin çabalarıyla çıktığını da göstermektedir. Yazarın özlem duyduğu samimî ve gerçek filozoflar, bilim adamları ve din adamlarına sahip olmak için de bu şartlar gerekli gibi görünmektedir.

Bilinen ilk Türk yazılı anıtı olan *Yenisey ve Orhun Anıtları*, yazarımıza göre, Türklerde bilim, felsefe ve dinin var olduğunu ve birbirleriyle uyumlu olduğunu göstermektedir. Buradan öyle anlıyoruz ki, Türkler, VI-VIII. yy'larda mutlu ve başarılıydılar. Yazar, Türklerin hayatını XVI. yy sonuna kadar ve sonraki dört yüzyıl olmak üzere iki bölümde değerlendirmekten yadır. XVII. yy'a kadarki dönemde, Türk tarihi mutluluk ve başarılarla doluyken (bunun örneğini az önce gördük), son dört yüzyılda çöküş yaşanmıştır. Bu çöküşün sebepleri tahlil edilir ve alınması gereken tedbirler tesbit edilirse, Prof. Tural, XXI. yy'da da Türklerin mutluluk ve başarının zirvesinde olacağı inancındadır. Esasında bu bakış açısını da tarih doğrulamıştır. Bazı

toplumlar çöküntüden kurtulmada başarılı olurken (Avrupa'nın Karanlık Çağ'dan çıkıp, Orta Çağ'ı geçerek, Yeni ve Modern Çağ'ları yaşaması örneğinde olduğu gibi), bazıları da başarısız olmuşlardı (Osmanlılar gibi).²

Prof. Tural'a göre, başladığımız yeni yüzyılın ana problemi de, bilim ile din ve bilim ile felsefenin çatışmalarını azaltmak olacaktır. Geride kalan dört yüzyıllık çöküşten sonra, XXI. yüzyılı Türk halkları için bir fırsat olarak görmenin çok teşvik edici bir düşünce olduğu kanaatindeyiz; ancak, Prof. Tural da bu fırsatı değerlendirilmek için bazı şartların yerine getirilmesi gerektiğine inanmakta ve Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla bağımsızlığına kavuşan Türk Cumhuriyetlerine şu önerileri getirmektedir: Devlet başkanlarının bilim adamı danışmanları olmalı ve her devletten üç danışmanın katılımıyla 21 kişilik bir "Bilgeler Meclisi" oluşturulmalı. Bu öneri, bize Platon'un ideal devletini hatırlatmaktadır. Bu ideal devlette yöneticiler filozof ya da filozoflar yönetici olacak, böylece siyasi iktidarın gücüyle bilginin gücü birleşecektir.³ Ancak, Platon'un bu isteği gerçekleşmemiş, diğer özellikleriyle birlikte devlet öğretisi ütopya olarak değerlendirilmiştir. Dileğimiz, Prof. Tural'ın bu önerisinin ütopya olarak kalmaması! Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in âlim Nisanbayev'i kendisine danışman olarak ataması, bu konuda ümit verici bir gelişme olarak görünmektedir.

Yazar'ın diğer önerileri, Türk Cumhuriyetlerinin Lâtin alfabesine geçmeleri (ki bunun örneğini Türkiye Cumhuriyeti Atatürk'ün reformuyla vermiştir), millî ansiklopedi, sözlük ve tarih kitaplarını hazırlamalarıdır. Bildirildiğine göre, bu tür çalışmalar Kazakistan'da yapılmaya başlanmıştır. Âlim Nisanbayev'in baş redaktörlüğünü yaptığı *Kazakistan Ansiklopedisi*'nin birinci cildi yayımlanmıştır.

Prof. Tural'ın verdiği bilgilerden, Kazakistan'ın, bugün sahip olduğu kaynakları ve tarihî değerleriyle medeniyette zirveye ulaşmak bakımından çok elverişli bir konumda olduğu anlaşılmaktadır. Bu yolda, matematik, fizik, mantık ve felsefe uzmanı olan Nisanbayev, pek çok katkıda bulunmuştur. Araştırmalarında Kazakistan'ın bağımsızlığını koruyacak ve kuvvetlendirecek yolları belirlemeye ve yapılmış olan tesbitleri değerlendirmeye çalışmıştır.

Kitabın birinci ve ikinci bölümleri arasında, Ord. Prof. Dr. C. Abdildin ve Prof. Dr. S. Nurmuratov'un

yazdıkları "Kazakistan Yeni Felsefî Ekolü'nün Gelişmesine Katkıları" adını taşıyan bir ara bölüm vardır (s. 1-8). Bu bölümde, A. Nisanbayev'in ilmi kişiliği eserleri tanıtılmıştır.

Nisanbayev'in çeşitli yayınlarından örneklerin verildiği ikinci bölümde, onun ilmi kişiliğini ve ülkesi Türk Dünyasının entelektüel gelişimine yaptığı katkılarıyla, bu konudaki fikirlerini göstermek amaçlanmıştır. Bunun için, Nisanbayev'in çeşitli tarihlerde, değişik dergilerde yayımlanan bazı makaleleri ve kitaplarından bölümleri ihtiva eden dokuz seçme verilmiştir. Bunlardan ilki, "Türk Halklarının Büyük Düşünü Korkut Ata" (s. 11-29) adlı makale olup, *Kazakistan Demokrasi, Yeniden Uyanış* kitabında yayımlanmıştır (Almatı 1999). Bu makalede, Nisanbayev'in amaçları Sovyetler Birliği'nin egemenliğinden kurtulup, bağımsızlığını kazanan Kazakistan'ın kısa sürede geçirdiği sosyal, siyasi, ekonomik, vb. değişimlerle dünya medeniyeti içindeki mümtaz yerini alması için kendi tarihine, gelenekli kültürüne de sahip olması gerektiğini vurgulayarak, bu gelenekli kültürün önemli yapı taşlarından biri olan Dede Korkut'u tanıtmaktadır. Bu tanıtmayı ise, yeni bir bakış açısıyla yaparak, Kazakların millî kültürünün eksiklerini tamamlamaya çalışmıştır. Dede Korkut kimdir? Tarihte yaşamış biri mi? Korkut eserlerinin özelliği nedir? Dede Korkut'un vasiyeti ve nasihatlerinden alınması gereken ders nedir? *Dede Korkut Kitabı*'nda Türk milletinin hangi özelliklere sahip vardır? Özetle bu başlıklar altında toplanacak sorulara cevap arayan Nisanbayev, büyük Türk düşünürü ve hümanisti Dede Korkut'un yeterince tanınmadığına ve anlaşılmadığına inandığından, yapılması gereken pek çok iş olduğunu belirtmektedir. Meselâ, bugüne kadar Dede Korkut ile ilgili yayımlanan eserleri toplayıp sistematik olarak düzenlemek; Korkut Ata Üniversitesi'nin bir "Korkut Ata İlmî Araştırma Merkezi" kurulması gerekmektedir.

Nisanbayev'in ikinci seçme makalesi, "Hoca Ahmet Yesevî Dünya Görüşü'nün Sosyal ve Felsefî Yönü" (*Hakikat*, Nu. 6, Almatı 1998) (s. 31-49) olup, bu yazıda, Türk kültürünün ve tarihinin yine önemli kahramanlarından Hoca Ahmet Yesevî'nin görüşlerini Türk milletinin manevî hayatını şekillendirmedeki rolü incelenmiştir. Bu bağlamda, Hoca Ahmet Yesevî'nin izlediği sufîlik ilminin özellikleri ve Türklerde sufîliğin nasıl ortaya çıktığı da incelenmiştir.

Nisanbayev'in üçüncü seçme makalesi, "‘Divan-ı Hikmet’ Bilgelik Hazinesi" (*Hakikat*, Nu. 7, Almatı 1998) (s. 51-67) adını taşımaktadır. Bu yazıda da, Hoca Ahmet Yesevî'nin *Divan-ı Hikmet*'i incelenmekte ve buradaki felsefî görüşler sufizm ilmi çerçevesi içinde tanıtılarak, gelenekli Türk kültürünü oluşturmadaki yeri ve rolü belirlenmektedir.

"Muhtar Avezov'un Manevî Mirası ve Millî-İçtimâî Düşüncenin Gelişimi" (s. 69-88) adını taşıyan makale, Kazakların medeniyetini dünyaya tanıtan XX. yüzyıl aydını M. Avezov hakkındadır. Avezov, Kazakları *Abay* romanıyla dünyaya tanıtmıştı. *Abay* romanı, Kazakların estetik ve sosyal ansiklopedisi olarak değerlendirilmiştir. Avezov'un, Kazak şâiri Abay ile ilgili araştırmaları dışında da Kazak kültürüne katkıları olmuştur. Avezov, Kazaklarda sahne sanatının, folklorun temelini kurmuş; edebiyat tarihi, felsefe, psikoloji, eğitim gibi alanlarda pek çok eser vermiş; öğrenciler yetiştirmiştir. Bugün bağımsız olan Kazak halkının, dünya medeniyeti içindeki yerini ve kimliğini almasında önemli dayanaklarından olan Avezov'u incelemesi, tanınması ve sahip çıkması gerekmektedir.

Bundan sonraki seçme de, yine aydın Avezov hakkında olup, "Kazakların Büyük Yazarı M. Omarhanuli Avezov" (s. 89-112) adını taşımaktadır. Nisanbayev, burada Avezov'un eserleri ve düşünceleri üzerinde daha ayrıntılı durmuştur. Ona göre, Kazak halkının manevî mirasını zenginleştirenlerden aydın Muhtar Avezov'un araştırılması ve incelenmesi, Türk Dünyasının bir an önce yerine getirmesi gerekenlerdendir.

"Kazakistan'da İslâm Felsefesini Geliştirmek" (s. 113-130) başlıklı seçmede, Nisanbayev, bağımsız Kazakistan Cumhuriyeti'nde henüz başlayan İslâm felsefesi araştırmalarının gelişmesine çağrı yapmaktadır. Çünkü İslâm felsefesi, Kazak felsefe tarihinde ayrı bir yere sahiptir. İslâm felsefesinin Orta Asyalı büyük temsilcisi Fârâbî'nin felsefesi, büyük tarihî değere sahip olmasının yanı sıra, Kazakistan için uzun yıllar izin verilen yegâne felsefe olan Sovyet felsefesinin eksiklerini gidermesi açısından da ayrıca önemlidir. Kazakistan'da, İslâm felsefesinin temeli, Hoca Ahmet Yesevî'ye dayanır; o, İslâm tasavvufundaki "Allah" anlayışının Kazak kültürüne girmesini sağlamıştır. Nisanbayev, Yesevî'den sonra Abay ve diğerlerinin Kazak felsefe tarihi içindeki yerlerini değerlendirmiştir.

"Servetin Özü İnsandır" (s. 131-159) adlı incelemede, Nisanbayev, kültüre sahip olmasıyla evrendeki

diğer canlılardan ayrılan insanın, toplumun gelişmesiyle ilişkisini incelemektedir. Kazakistan Cumhurbaşkanı'nın kaleme aldığı "Kazakistan 2030" adlı stratejik gelişme plânında, ülkenin gelişmesinin temel faktörü olarak "insan" gösterilmiştir. Toplumların gelişmesi, insanın maddî ve manevî gelişmesine bağlıdır. Kazak insanının gelişmesi, zamana uyum sağlayarak değişmesine bağlıdır. Bunun için "Biz kimiz?", "Gelecekte nasıl olmalıyız?" gibi sorulara cevap vermek gerekmektedir. Burada Nisanbayev, Kazakistan'ın gelişme gücünün zayıf olmasından dolayı öz eleştiri yapmıştır. Çünkü bu zayıflık, halkın yeterince gelişmemesinden kaynaklanmaktadır. Sosyalizmin plânlı ekonomisinden serbest piyasa ekonomisine geçerek, başarılı olabilmek için, Kazak toplumundaki bireylerin hem maddî, hem manevî olarak kalkınması gerekmektedir. Bunu sağlayacak ise, millî güçtür. Bu da millî zihniyetle ilgilidir. Kazak toplumunun millî birliğini sağlayacak olan millî zihniyetin oluşmasına katkıda bulunacak ortak özellikleri, iyiliksever, ahlâklı, sadık olmaları, aile birliğinin önemli olması ve hürriyetlerine düşkün olmalarıdır. İşte bunların yardımıyla oluşturulacak millî birlik, Kazak toplumunun dünya devletleri arasında güçlü kimliğini ortaya koymasını sağlayacaktır.

"Atatürk'ün Türkiye Toplumunun Modernleşmesi Fikri ve Kazakistan'ın Bağımsız Devlet Olarak Oluşmasında Bunun Önemi" (s. 161-182) adlı seçmede, Nisanbayev, başlığın da gösterdiği gibi, büyük önder Atatürk'ün Osmanlı Devleti yıkıldıktan sonra modern Türkiye Cumhuriyeti'ni nasıl kurduğunu inceleyerek başlıyor. Nisanbayev'e göre, Atatürk'ün, vatanperverlik duygularını geliştiren bir eğitim sistemi oluşturarak, millî şuuru uyandırması ve bununla Türk siyasetini, askerîyesini, ekonomisini kalkındırması, günümüzde Türk Cumhuriyetlerini çok etkilemiştir. Özellikle, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev, Atatürk'ün çok etkisinde kalmıştır. Bağımsızlığını kazanan Kazakistan'ın bundan sonraki hamlelerinde Türkiye'yi model alması söz konusudur; ancak bunu yaparken, iki ülke arasındaki sosyal-ekonomik farklılıkları da hesaba katmak gerekir. Kazakistan'ın başarılı olabilmesi için, sahip olduğu sosyal ve siyasî istikrarı devam ettirmesi lâzımdır. Bu istikrarı, Türkiye'de Atatürk, millî birliği sağlayarak gerçekleştirmiştir. Atatürk'ün değerli düşünceleri Kazakistan'a da yol gösterecektir.

Son seçme, "İnsan ve Toplum Hakkında Sohbet" (s. 183-193), diyalog şeklinde olup, bize hem Nisanba-

Yev'in katkıları, hem de Kazakistan'ın kalkınmasıyla ilgili düşünceleri hakkında bilgi vermektedir. Sosyalizmden sonra, bugün Kazakistan'da zihniyet olarak eski-yeni mücadelesi vardır. Bu mücadelenin kazanılıp, ülkenin yönünün ileriye dönük olması için, yapılacak pek çok şeyin yanı sıra, bir "Düşünce Kütüphanesi" de kurmak gerekmektedir. Bunun için, öncelikle Türkçe ve diğer Batı dillerindeki eserlerin tercümelerinin yapılması gereklidir. Nisanbayev'in bu düşüncesi tarihî gerçekliğe çok uygun düşmektedir; bilim tarihi, medeniyetlerin parlamadan önce, hazırlık olarak tercüme dönemi yaşadıklarını (VIII. yy'da İslâm Dünyasında, XII. yy'da Avrupa'da olduğu gibi) göstermiştir.

Sonuç olarak, kitabın konusunun net bir biçimde ve felsefî bakış açısıyla ortaya konduğu, çünkü birinci bölümde Prof. Tural, aslında ahlâk felsefesi yaparak konuyu incelemiştir; amacının ise, gerçekleştirilerek, Kazak âlimi A. Nisanbayev'in Türkiye'ye tanıtılmış

olduğu değerlendirilmesi yapılabilir. Yazarın asıl katkısı gibi görünen, XXI. yy'da Türk halklarının muvafık ve başarılı olma şartının ilmî araştırma ile bilgi ve teknoloji üretimi olması ise, hem tarihte, hem de günümüzde doğrulanmış olan bir zihniyeti yansıtmaktadır. Prof. Tural'ın dikkati çektiği, tarihte bilim, siyaset, sanat gibi alanlarda büyük dehâlar yetiştiren Türkler bundan sonra da arzu edilen medeniyet başarılarını ortaya koyabilmesi için, tarihî mirasına sahip çıkarak, ilmî araştırmaya gereken önemi ve emeği vermesi gerektiği, kimsenin karşı çıkamayacağı bir düşüncedir.

NOTLAR

1. Bkz., Adnan Adıvar, *Bilim ve Din, Remzi Kitabevi, İstanbul 1980.*
2. *Bu konuda tafsilât için bakınız, Aydın Sayılı, "Orta Çağ İslâm Dünyasında İlmî Çalışma Temposundaki Ağırlaşmanın Bazı Temel Sebepleri (Avrupa ile Mukayese)". Araştırma, Cilt 1, Ankara 1963, s. 5-65.*
3. *Ahmet Cevzici, İlk Çağ Felsefesi Tarihi, Ankara 1998, s. 11.*

Şeref Üyemiz

Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Başkanı

Hocaların Hocası

Prof. Dr. Şükrü ELÇİN

ağır bir bağırsak ameliyatı geçirmiştir.

Gazi Üniversitesi Hastanesi'nde yatmakta olan aziz

hocamıza Allah'tan şifâ diliyor;

saygı ve sevgilerimizi tekrarlıyoruz.

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ BAŞKANLIĞI

“Bin Beş Yüz Yılın Oğuz Şiiri”

Prof. Dr. Kâmil V. NERİMANOĞLU

Bakü-Azerbaycan

Bağımsızlığını kazanmış durumda olan Türk Cumhuriyetlerinde, yeni bir bakış açısıyla elde edilmiş bir “Edebiyat Tarihi” konsepti (kavram dizisi) büyük önem taşımaktadır. Bu konuda, özellikle son on yıldır (aslında son yirmi yıl da denilebilir) yürütülen ilmî tartışmalar dikkat çekicidir. Şöyle ki, politik ve edebî-estetik eğilimleri farklı olan bilim adamları, bu tartışmalarda, ya gelenekli Rus-Sovyet konseptini benimseyerek desteklemiş; ya da yeni ve millî bir bakış açısıyla, Türk Dünyası çerçevesinde bir “Edebiyat Tarihi” konseptine ulaşmayı bir zaruret bilmişlerdir.

Azerbaycan Yazarlar Birliği Başkanı, Milletvekili, Azerbaycan Millî Meclisi Kültür Komisyonu Başkanı Anar’ın, söz konusu millî konseptin oluşmasında çok büyük bir rolü olmuştur. Hâlen, Sovyet devrinde “millî ocak” olarak tanınan Resul Rıza ve Nigâr Refibeyli ailesinde yetişmiş ve “60’lılar” olarak adlandırılmış, yenilikçi, millî ve modern bir estetik sistem uygulayanların lideri olan Anar, çeşitli makale ve konferanslarında, “Türk Edebiyatı” konseptini desteklemiş; ana dil Türkçe ile gerçekleştirilen edebiyatın “Türk Edebiyatı” bağlamında incelenip araştırılması gerektiğini öne sürüp, savunmuştur. Bu fikrin teşekkülünde ve hayata geçirilmesinde, Yaşar Karayev, Elçin, Bahtiyar Vahapzâde, Halil Rıza, Refik Zeka, Bekir Nebiyev, Penah Halilov, Samir Kazımoğlu, Muharrem Kasımlı, Fuzulî Bayat, Âkif Hüseyinov, Aydın Memmedov, Hasan Kuliyev ve Gülruh Efendiyeva’nın önemli hizmetleri olmuştur.

Azerbaycan’da Lâtin alfabesine geçilmesinde, dil adının Türkçe olmasında, ders kitaplarının ana dil Türkçe ile yazılmasında, genel Türk konseptine geçilmesinde müstesna hizmetleri olan Anar, “bir millet, yedi devlet” ilkesini “kültür, sanat, dil, edebiyat” cephesinden destekleyen ve bu alanda bir aydın mücadelesi veren Mirze Celil ve Ali Hüseyinzâde’nin, diğer bir deyişle, *Molla Nasreddin* ve *Füyuzat* dergilerinin fikrî mücadelesini devam ettirmiştir. Anar, Türkçülük

ve Azerbaycancılık ilkelerini birbirinden ayrı düşünmeyen, onları organik bir bütünlük hâlinde, iç içe bağli olarak gören, ortak iletişim dili ve ana dil olan Türkçe ile ayrı ayrı Türk lehçelerinin yaklaşık 1000 yıldan fazla süren yazı denemesine, edebî dil tecrübesine büyük önem veren fikir adamlarından biri, bence, birincisidir. Anar’ın şu fikrine katılmamak mümkün değildir: “*Ortak Türkçe, Türkiye Türkçesidir. Bize kardeş dil olan Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesinin, Özbek Türkçesinin, Kazak Türkçesinin... edebî dilini karşılayamaz. Aslında, böyle bir amaç da yoktur.*”

Söz konusu büyük fikir mücadelesinin bir parçası olan, *Bin Beş Yüz Yılın Oğuz Şiiri* antolojisi (Hazırlayan, Önsöz ve Sonsöz’lerin yazarı: Anar; 911 sayfa) ve basılmakta olan, iki ciltlik *Azerbaycan Edebiyatı* (Baş redaktör: Anar) adlı eser, yalnız Azerbaycan için değil, Türk Dünyası için de faydalı ve kıymetlidir.

F. Köprülü, F. Koçerli, İ. Hikmet, A. Sur, A. Şaik geleneğini çağdaş dünya ilminin tecrübesi ile birleştirerek hazırlanacak “Türk Halklarının Edebiyat Tarihi”ne yönelik eserlerin, yeni bir sisteme göre yazılması, günümüzün zarurî talebidir. Bu yolda, A. B. Ercilasun, S. Tural, D. Yıldırım, Y. Akpınar gibi dünyaca tanınmış bilim adamlarının tecrübesi ve ortaya koydukları ilmî örnekler, yeni konsept yaratan Azerbaycan fikir ve ilim adamları için de önemlidir. Ankara’da Başkan Prof. Dr. Sadık Tural idaresinde, Atatürk Kültür Merkezi tarafından hazırlanmakta olan 30 ciltlik *Türk Dünyası Ortak Edebiyatı* adlı eser ile TİKA ve Millî Eğitim Bakanlığı’nın katkıları ile hazırlanmış *Türk Dünyası Edebiyatı* adlı ders kitabı, “Türk Dünyası Edebiyatı” konseptinin somut ve verimli bir semeresidir.

Bin Beş Yüz Yılın Oğuz Şiiri adlı esere yazdığı Önsöz’de, Anar, haklı olarak şunları söylemektedir:

“*Bugün Oğuz dili adlanan bir dil yohdur. Ancak, Oğuzlar, çağdaş Türkiye ve Azerbaycan Türklerinin, Türkmenlerin, Gagauzların ecdadı olduğu kimi, indi danıştığımız diller de Türk dillerinin Oğuz grubuna aittir. ‘Kitabı Dede Korkud’, kadim Oğuzların Oğuz dilinde yaranmış âbidesidir. ‘Koroğlu Destanı’, Yunus Emre’nin, Fuzulî’nin, Mahtumgulu’nun şe’rleri, Oğuzların vârisleri, Türkiye ve Azerbaycan Türklerinin, Türkmenlerin ortak manevî servetleridir. Azerbaycan’da da, Türkiye’de de, Türkmenistan’da da bu halkların çoh asırlık şe’r hazinesini ehtiva eden neçe neçe poeziya antologiyaları neşr edilmiştir. Ohuculara takdim etdiyimiz bu antolojiya onlardan farklıdır.*”

İlk defa olarak Oğuzların vârisleri Azerî ve Türkiye Türklerinin, Türkmenlerin ve Gagauzların *şe'r* serveti bir kitabda toplanır ve antologiyamızı 'Min Beş Yüz İlin Oğuz *Şe'ri*' adlandırmağımız bununla bağlıdır. Min beş yüz il, on beş asır tarihi ise, Oğuz grubunun da, başka Türk halklarının da müşterek yazılı âbidelerinin, Orhon-Yenisey yazılarının VI-VIII. asırlara aid olmasına esaslanır. Yani, dilimizin en kadim metinleri, birçok âlimlerin fikrinde, bunlar mahz *şe'r* metinleridir, min beş yüz il bundan kabak varmış. Türk dillerinin müşterek âbidelerini, Kaşgarlı Mahmud'un 'Divani Lügat-it-Türk' eserindeki *şe'r* örneklerini, Yusuf Balasagunlu'nun 'Kutadgu Bilik' poemasından parçaları, Ahmed Yesevî'nin hikmetlerinden nünuneleri antologiyaya dâhil etmekle beraber, Oğuz grubuna dâhil olmayan Türk dillerinde yaranmış ve Türk Dünyasının ifiharı olan şah eserleri, fragmentler şeklinde olsa da, ohuculara takdim edirik. Meselen, Kırgızların 'Manas' destanından bir parça, Özbek şâiri A. Nevâî'nin gazelleri, Kazak şâiri Abay'dan ve Tatar şâiri Tukav'dan bezi nünuneler.

Zannunca, mahz bu prensiplerle tertib edilmiş antolojiya, Türkiye, Azerbaycan, Türkmenistan *şe'ri* hakkında, ümumiyetle, Türk *şe'ri* ninin kadimden bu güne kadar zengin inkişâf yolu hakkında dolgun ve aydın tesevvür yarada biler.

Türk şâirlerinin bezileri -Nizamî, Hakanî, C. Rumî ve başkaları- eserlerini doğma dillerinde değil, Fars dilinde yaratmışlar. Millî edebiyatımızın ayrılmaz terkip hissesi sayılan bu eserlerden nünuneleri de setri, yahud poetik tercümelerle antologiyamıza dâhil edirik.

Türk *şe'ri* ninin, özellikle kadim Oğuz -bugünkü Türk, Azeri, Türkmen- *şe'ri* ninin tarihi ve hüsusiyetleri hakkında son sözde daha etraflı danışılacak.

Oğuz halklarının uzun asırlar boyu yaranmış zengin folklorunu, müelliflerinin adları ekser hallarda melum olmayan şifahî *şe'ri* nin örneklerini antologiyamızın 1. cildinin sonunda veririz. Çünkü XX. asır edebiyatının (20-30 illerde yaratıcılığa başlamış şâirlerden, 90. illerde edebiyata gelmiş müelliflere kadar) ehata eden ikinci cilde dâhil olan şifahî *şe'ri* lerin yaratıcılarının adları ve yaşadıkları iller melumdur ve onlar (meselen, Türkiye'den Âşık Ehsani, Azerbay-

can'dan Mikayil Azaflı) münasib yerlerde tekdım oluncaklardır."

Azerbaycan Türkçesi ile olduğu gibi verdiğimiz b sözler, antolojinin mâhiyetini ve işlevini ortaya koymaktadır.

Bir zamanlar Azerbaycan ilmi edebiyatşinaslığının temelini atmış Firidun Köçerli, Nevâî'den Azerbaycan şâiri olarak bahsetmiştir. Aslında, Fuzulî'yi, Azerbaycan şâiri olduğu kadar, Özbek, Anadolu, Türkmen şâir sayanlar da haklıdır. Söz serveti bölünmez. Oğuz üslubu ile yazmış Çağatay şâirleri ve Çağatay üslubu ile yazmış Oğuz şâirlerini yalnızca coğrafi sınırlar ayırmıştır. Bu anlamda, antolojide, Gagauz, Kırım, Balkan, Irak, Kuzey Kıbrıs... gibi Türk Dünyası halklarının edebiyatlarına dair verilmiş örnekler özellikle sevindiricidir. "Bizim büyük kardeşimiz Gagauzlardır" diyen şâir Abbas Abdulla Hacaloğlu, kendi esprisi ile, "Rusya büyük kardeşidir" sloganının geçersizliğini göstermiştir.

1955 yılında, Bişkek'te gerçekleştirilen "Manas" jübilesinde, bir olgu çarpıcı idi. "Manas" üzerine yapılmış araştırmalar ve "Manas" metinlerini ihtiva eden kitapların sayısı, yetmiş yılda eski Sovyetler Birliği döneminde yazılanlardan iki katı fazla idi! Bu da sadece son iki-üç yıllık zahmetin sonucu idi. Aynı durum "Dede Korkut" kitabı için de geçerlidir. Son iki yılda sadece Bakü'de basılan kitaplar 50'den fazladır. Uluslararası düzeyde, çağdaş metotlara dayalı araştırmalar, antolojiler, ders kitapları, zengin maneviyat hazinesinin değerlerini ortaya koymak bakımından zaruridir.

Tanınmış Azerbaycan yazarı Anar'ın *Bin Beş Yüz Yılın Oğuz Şiiri* kitabının ikinci bölümü, "Çağdaş Oğuz Şiiri" olacaktır. Bu kitaba 30'lu yıllardan günümüze kadarki devrede yazılmış olan Oğuz şii örnekleri alınacaktır. Bu ciddî meramlı, kıymetli kitapla ilgili olarak iki düşüncemiz var: Birincisi, kitabın başında geniş kapsamlı bir Giriş yazılması ve bu konuda Anar'ın devrindeki baskısında okuduğumuz yazılarının muhtevasını içine alan bir bilgi verilmesi çok faydalı olurdu. Bunun yanı sıra, sözlüğe ve ilâve bilgilere de ihtiyaç duyulmaktadır. İkincisi, *Bin Beş Yüz Yılın Oğuz Şiiri* antolojisinin, alanındaki boşluğu doldurabildiğinden düşünüyoruz. Büyük bir iş başarılmıştır. Maşallah!

Ve büyük işler başarılacaktır. İnşaallah!

“Alpamiş Destanı”

Fazıl Yoldaşoğlu, **Alpamiş Destanı**, Türkiye Türkçesine Akt.: Aysu Şimşek-Canpolat-Dr. Aynur Öz, AKM Yayınları, Ankara 2000, 491 sayfa.

Aysu CANPOLAT

Atatürk Kültür Merkezi Türk Dünyası
Edebiyatı Projesi Uzmanı

“**D**estan, büyük olayların doğurduğu ve bir milleti şekillendiren hürriyet aşkı, bağımsızlık şuru, yaşama sevinci, kin, nefret, acı, hasret gibi hem maddî hem de manevî hâdiselerin bir neticesidir.” Eski ve köklü milletlerin kültür hazinelerinde destanların ayrı bir yeri vardır. Eski ve köklü bir millet olan Türk milletinin birçok destanı olduğu gibi, bu destanların hepsi de ayrı bir değer taşımaktadır. Bunlar arasında, Türk milletinin kahramanlık vasfını aksettiren kahramanlık destanları da sayıca küçümsenmeyecek çokluktur. “... Kahramanlık destanları harb, zafer, esaret, ölüm ve şenlik, şölen gibi duygu ve heyecanı kamçılayan olaylar sırasında hergangi bir ozan veya ozanlar tarafından söylenen, kuvvetli olduğu nisbette yayılan ve az çok değişerek yaşayan millî mahsüllerdir.”²

Türk milletinin kahramanlık destanlarından birisi de *Alpamiş Destanı*'dir. Orta Asya Cumhuriyetlerinde herkesçe bilinen ve dilden dile dolaşan bu destan Türkiye, Azerbaycan, Türkmenistan Türklerinde *Bamsı Beyrek*; Karakalpak ve Kazaklarda *Alpamiş*; Başkurtlarda ve Tatarlarda *Alıpmenşen*; Altay Türklerinde *Alıp-Manaş*; Özbeklerde de *Alpamiş* adıyla bilinmektedir. Sizlere tanıtmaya çalışacağım bu kitap, Özbek Türkleri'nin kahramanlık destanı olan *Alpamiş Destanı*'nın ilk kez Türkiye Türkçesine aktarılmış şeklidir. Dokuzuncu Cumhurbaşkanımız Sayın Süleyman Demirel, kitabın başında hem Türkiye Türkçesi, hem de Özbek Türkçesiyle “Korkut Ata'ya Saygı” (Dada Qorqut Haqıda) başlıklı Sunuş yazısında, destanların önemine değinirken, şu sözlerine yer vermiştir:

“Destanlar, milletlerin yaşamış oldukları hâdiselerin yanı sıra, sahip oldukları değerleri, dünya görüşle-

rini, ülkülerini, inançlarını, tabiata bakışlarını ve onu yorumlayışlarını da bizlere yansıtan en önemli kültür hazineleridir. Onlar, halk hafızasından süzülerek geldikleri için, ait oldukları milletlerin en hâlis ifade kalıplarıdır. Bu kalıplar, sadece kültürel birer miras değil, bugün de ders alınacak kaynaklardır.

Türk Dünyasının edebiyatında ve kültüründe destanların bu kadar büyük hacimde yer tutması, büyük Türk milletinin gelecek nesillere aktarılacak mesajlarının ve değerlerinin ne kadar zengin olduğunu göstermektedir. Bu itibarla, destanlarımız, sadece milletimizin geçmiş kahramanlık hikâyeleri olarak görülmeyp ataların geçmişten geleceğe uzanan ilâhî sözleri olarak değerlendirilmelidir.

Bugün Türk soylu halkların üzerinde yaşadığı büyük coğrafyanın hangi parçasına bakarsanız bakınız, bu haklı gururun işaretleri ile karşılaşsınız. Dünyanın en hacimli ve en güzel destanlarına sahip bu büyük milletin yarattığı, Oğuz Kağan, Ergenekon, Dede Korkut, Köroğlu, Alpamiş, Manas, Çora Batır, Edige, Battal Gazi, Danişmend Gazi gibi yüzlerce destan, işte bu haklı gururun âbideleridir. Onlar, geleceğimizi şekillendirirken bizi aydınlatacak olan ışıklardır.”

Sayın Süleyman Demirel, yazısına konunun araştırılmasının ve bu alanda çalışma yapılmasının önemini vurgulayan şu sözleriyle son vermektedir:

“Bu yüzdendir ki, Altay dağlarının çevresinde oturanlardan, Kazakistan'dan, Kafkaslara, Çin'de oturan Uygurlar'dan Özbekistan'a, Türkmenistan'a ve Azerbaycan'a ve Anadolu'ya uzanan Türk Dünyası coğrafyasında Korkut Ata boyları canlı bir şekilde yaşadı. Dilden dile miras, ortak hafızaya emanet edilen Korkut Ata'ya saygı yaygın bir durum olarak varlığını korudu. İki yüz yıla varan bir zamandır ise, birçok bilgin bu konu üzerinde yüzlerce çalışma yaptı; onlarca kitap çıkardı. Bu konunun araştırılması asıl bundan sonra derinleşecektir.”

Kitaba “Korkut Dede/Ata'yı Kavramak Yolunda” başlıklı ikinci Sunuş yazısını yazan Prof. Dr. Sadık Tural, “İnsanlık artık yaşanan zamanı, hem mahallî, hem millî, hem beşerî ölçekte görüp anlayabilme çalışmaları yapmaya heves ediyor: Ne bütün adına parçayı aşağılama, ne parça adına bütünü inkâr etme... Her bütünlüğü, ayrı bir merakla inceleyip, daha büyük bütünlüklerle ilişkilendirmeye çalışma, insanların ufkuna yerleşiyor” sözlerinden hareketle “Yaşanan Zaman ve Gelecek” hakkında bilgiler sunmaktadır.

Prof. Dr. Sadık Tural, 'Yaşanan Yüzyıla Tarih Pen-
ceresinden Bakmak'ın gerekliliğini savunarak, "Gele-
ceğin problemleri, yaşanmakta olan sıkıntılar, kökü
geçmişte bulunan yanlış bilgilerin, kavramların ve yo-
rumların sonucudur" demektedir. "Gerek masallaşan,
gerek hikâyeleşen eski Türk destanları, örnek şahsiyet-
lerin benimsenen ve benimsetilmeye çalışılan değerler-
in anlatıldığı metinlerdir." Korkut Dede/Ata'yı kav-
rayabilmek için araştırmacıların binbir zahmetle Türkiye
Türkçesine aktardıkları metinleri okurken, günümüz
yaşantısında örf, âdet, gelenek ve görenekleri de dikka-
te alarak karşılaştırmamız gerektiğini savunmaktadır.

"Türk destan geleneğinin müthiş örneklerinden bi-
ri olan ve görüşümüzce, yaklaşık 1500 yıl önce,
Kur'an'ın tebliğinin henüz başladığı yıllarda, Türk
soylu halklardan Dede Korkut unvanlı bir kişinin an-
lattığı destanlar, günümüze kadar ilk şekline yakın bir
biçimde ulaşamadı. 1500 yıl önce meydana gelmiş ve
anlatılmış bu metinlerin, XV. yy ortalarında, yaklaşık
900 yıl sonra, yazıya geçirilmiş olması, gerçekten şa-
şırtıcıdır. Yazıya geçirilmiş ve destan özelliklerini bü-
yük ölçüde korumuş bulunan, 12 destan hikâyesinin dı-
şındakilerden bir kısmı, masallaşmış tanınmaz hâle gel-
miştir; diğer kısmı ise, halk hikâyelerine dönüşmüştür.
Anadolu sahasında anlatılan Bamsı Beyrek koluna/bo-
yuna ait metinlerin bir kısmı masal, bir kısmı ise hikâ-
yedir. Diğer taraftan, Özbek sahası başta olmak üzere,
Türk topluluklarında, Beyrek kolunun/boyunun, destanî
özelliklerini sürdürmekle birlikte, bir aşk hikâyesi
hâlinde, kişi adlarını bile değiştirme ölçüsünde, farklı-
laşmış metinlere dönüştüğünü görmekteyiz. Bamsı
Beyrek, Alpamış olarak Altay Dağları etrafında ve
Kafkasya çevresinde yaşayanlarla, destanî halk hikâ-
yesine dönüşürken Özbek sahasında, bütünüyle halk
hikâyesi hâline gelmiştir" cümleleriyle de, Alpamış
Destanı'nın Bamsı Beyrek boyuna ait metinlere ben-
zerliğinden söz etmektedir.

Prof. Dr. Sadık Tural Hocamız, "Korkut Ata Kita-
bı Üzerine" ara başlığı altında, Dede Korkut hakkında
yayımlanan ilk çalışmaların yanında, Türkiye'de, Ka-
zakistan'da, Özbekistan'da, Türkmenistan'da, İran'da,
ve Azerbaycan'da Dede Korkut ile ilgili yayımlanan
çalışmaları kronolojik olarak vermiştir. Sunuş yazısın-
da, Dede Korkut'un, özelliği, kişiliği, destanlar içinde-
ki yerini belirtmesinin yanı sıra, Dede Korkut'la ilgili
hangi çalışmaların gerçekleştirildiğini öğrenmemiz
açısından önemli bilgiler içermektedir.

Prof. Dr. Sadık Tural Hocamız, yazısına bu kon-
da araştırma yapanlara ve yapacaklara teşekkür eder
son vermektedir: "XXI. yy'da, aklını duygusunda yuk-
arı çıkararak bilince dönüştürmek ve bu bilinci, toplumsal
yönetimlik ilişkilere taşımak isteyenler, destanlara
kore daha başvurmak ihtiyacı duyacaklardır. Tarih ö-
ğretmenleri, öğrencileri, halkları, toplumları, milletleri
na ait duyarlılığı destana akıtan Dede Korkut'a da;
bilimci, düşünür, araştırmacılar, Türk soylu olsun olmasın
yönde araştırmalar yapmış, Türk soylu olsun olmasın
bütün bilginleri de, zamanın alkışlayacağına inanıyor
rum. Bu duygularla hepsine minnet ve şükranlarımı
sunuyorum."

Kitapta bulunan son Sunuş yazısını da, "Özbe-
k Kahramanlık Destanı Alpamış" başlığı altında, Prof.
Dr. İristay Kuçkartay yazmıştır. Sayın Prof. Dr. İristay
Kuçkartay, Alpamış Destanı'nın Özbek halkı için önem-
li bir kaynak olduğunu, bu destan hakkında geleneksel
geri ve öneminden bahsederek, destan hakkında geleneksel
bilgilere yer verdiği ayrıntılı bir Sunuş yazısı yazmış-
tır. Alpamış Destanı hakkında bilgi edinmek isteyen
araştırmacılar için önemli bilgiler içeren bu yazıyı, Prof.
Dr. İristay Kuçkartay'ın kendi ifadeleriyle, kısa kı-
sıtlarla özetlemek istiyorum:

"Mevcut bilimsel kaynaklarda kahramanlık destanları,
nu, destan, kahramanlık eposi, epos gibi adlarla anılır.
gelen Alpamış, Özbek halkının en önemli destanları
arasındadır. Alpamış kurgusu ile ilgili folklor eserleri
arasında Alpamış destanını birkaç versiyonda toplamak mümkündür. Bunlar
Altay, Kıpçak, Oğuz ve Kongirat versiyonlarıdır. Kongirat
gırat versiyonu, Özbek, Kazak, Karakalpak dillerinde yayılmıştır.
yayılsa da, bu versiyonda geçen tüm özellikler, Özbek
versiyonuna göredir. Özbek kahramanlık destanı Alpamış
pamış, otuz yakın Özbek bahşidan, otuz beş defa derlenmiştir.
Bu metinlerin çoğunda destan iki kısımda oluşmaktadır.
Fakat Alpamış'ın varyantları arasında tek kısımdan oluş-
an varyantlardan biri Böri bahşı Sadık oğlu varyantıdır.
Alpamış Destanı'nın Böri bahşı varyantı, Fazıl Yoldaş oğlu
ve diğer bahşı varyantlarının ikinci kısmına denk gelse de,
bu kısımlardan hissedilir ölçüde farklı olduğu dikkati çekmektedir.
Alpamış Destanı'nın en mükemmel ve edebî açıdan en iyi varyantı, ün-
vanlı Böri bahşı Fazıl Yoldaş oğlundan derlenmiştir. Alpamış
Destanı'nın Fazıl Yoldaş oğlundan derlenen varyantı iki kısımdan
ibarettir. Her iki kısım nispeten müstakim olsa da birbiriyle
ilgilidir ve biri diğerini tamamlar. Her iki kısmın da kahramanları
Alpamış ve Berçin'dir. Her iki kahraman da kahramanlara bağlı olarak gelişir.
Kahramanlık masallarına özgü arkaik özellikler, Özbek

kahramanlık destanı *Alpamiş*'ta görülür. Eski kahramanlık masallarına özgü olan arkaik unsurlar, *Alpamiş Destanı*'nda temel unsur değildir. Bu yönden *Alpamiş Destanı*, *Türkçe Kam Püre'nin Oğlu Bamsı Beyrek*'e benzer. *Fazıl Yoldaş* oğlu varyantına, *Kongırat* versiyonunun zirvesi denilebilir. Destanda epik beyan ile lirik ifadeler iç içe verilmiştir. Destanda, saf insanî duygulara, insanın iç dünyasının tasvirine büyük önem verilmiştir. Destan metninin esas kısmını manzum kısımlar oluşturur. Destan, düşünlerde, eve toplanan sıradan insanlara söylendiği için, destanda, karışık, uzun cümleler, anlaşılması güç kelimeler hemen hemen hiç kullanılmamıştır. Bu sebeple rahat dinlenir, anlaşılır ve okunur.”

Alpamiş Destanı'nın Önsöz'ünü yazan Prof. Dr. Töre Mirzayev, yazısında özellikle, *Alpamiş Destanı*'nın Özbek halkı arasındaki yeri ve önemine değinmiştir. Prof. Dr. Töre Mirzayev, ayrıca *Alpamiş Destanı*'nın ilk derleniş tarihinden bu yana kimler tarafından, hangi tarihlerde yazıya geçirildiği, ne zaman yayımlandığı hakkında bilgiler vermektedir. Son olarak da, *Alpamiş Destanı*'nın *Fazıl Yoldaş* oğlundan derlenen, *Hadi Zarif* ve *Töre Mirzayev* tarafından hazırlanan destanın tam yayınından, yani tanıtmaya çalıştığımız bu kitaptan bahsetmektedir. Prof. Dr. Töre Mirzayev destanın bu yayınının hakkında verdiği bilgiler ve konu hakkındaki düşünceleri, şu cümlelerle sona ermektedir:

“Destanı yayına hazırlama sırasında metin bütün olarak korundu. Sadece fonetik bakımdan (örneğin, çok yerine yok gibi) edebî dile yakınlıştırıldı. Bunda da tasvir durumuna özel bir dikkat gösterildi ve eserin edebiliği ile ilgili bütün şive özellikleri korundu. Metindeki pornografik kelimelerin yerine üç nokta konuldu. Millî iftiharımız olan *Alpamiş Destanı*'nın tam olarak halkımıza sunulması, medenî gelişmemizdeki büyük bir olaydır. Müstakillik ile gelen birçok imkânlardan birinin halkbiliminde kendine özgü bir şekilde gerçekleşmesidir.”

Eserin baş kısmındaki Sunuş yazıları ve Önsöz'den sonra, destanın metnine geçilmektedir. İki kısımdan oluşan *Alpamiş Destanı*'nın I. kısmını *Aysu Şimşek-Canpolat*, II. kısmını *Dr. Aynur Öz*, Özbek Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarmıştır. Her iki kısımda da dikkati çeken, destanın yaklaşık olarak I. kısmının ilk yirmi sayfası, II. kısmının son yirmi sayfasının *Lâtin* harfleriyle Özbek Türkçesinde verilmesidir.

Alpamiş Destanı'nın özetini verelim:

Çok eski zamanlarda on altı soylu *Kongırat* elinde *Dabanbiy* adlı biri yaşamış. *Dabanbiy*'in *Alpinbiy* adlı oğlu varmış. *Alpinbiy*'in *Bayböri* ve *Baysarı* adlı iki oğlu olmuş. Büyük kardeş *Bayböri* *Kongırat* elinin hanymış; *Baysarı* ise zenginmiş. İki kardeş de varlıklı olmalarına rağmen çocukları olmuyormuş. Bir gün *Kongırat* yurdunda bir düğüne giden *Bayböri* ile *Baysarı*'ya kimse hürmet göstermez. Beyler buna çok üzülürler ve *Şahimerdan Pîr*'in mezarına gidip, kırk gece dua edip yatarlar. Bir süre sonra *Bayböri*'nin bir oğlu bir kızı, *Baysarı*'nın da bir kızı olur. Kırk gün sonra *Şahimerdan Pîri* gelerek *Bayböri*'nin oğlunun adını *Hekimbek*, kızının adını *Kaldırğaçayım*, *Baysarı*'nın kızının adını da *Berçinay* koyar. Sonra da onlara *Hekimbek* ile *Berçinay*'ın evleneceğini ve *Hekimbek*'in çok güçlü olacağını, kimsenin onu yenemeyeceğini söyler. Bir gün *Hekimbek*, yedi yaşında iken, dedesi *Alpinbiy*'den kalma on dört batman ağırlığındaki yayını kaldırıp çeker. Attığı ok *Askar* dağına ulaşır. Bunun üzerine *Hekimbek*'e “*Alpamiş*” adı verilir. Artık o bir *Alp*'tir.

Alpamiş, bir gün babasına, İslâm dinine göre malı fazla olan adamın zekât vermesi gerektiğini söyler. *Bayböri* de zekât almaları için adamlarını *Baysarı*'nın yanına gönderir. *Baysarı*, bu sözü duyunca çok sinirlenir, isyan eder ve adamlarıyla birlikte *Kalmak* yurduna göç eder. *Baysarı* ve halkı *Çilbir Çölu* civarına yerleşirler. Yıllar geçer, *Berçin* 14 yaşında çok güzel bir kız olur. *Kalmak* şahının da doksan tane alpi vardır. Bunların içindeki alplerin en güçlü yedi tanesi *Surhayil* adındaki bir kadının oğullarıdır. En büyüğünün adı *Kökeldaş*, en küçüğünün adı da *Karacan*'dır. Bu alplerin hepsi, *Berçin*'e âşık olur. Bu sırada *Surhayil*'de *Karacan* için *Berçin*'i istemeye gider. Fakat *Baysarı* ve karısı kabul etmezler. Kızlarının *Alpamiş*'la nişanlı olduğunu söylerler. Buna sinirlenen alpler *Berçin*'e “ya bizimle ya hepimizle evleneceksin” derler. *Berçin* de alplerden altı ay süre ister. Alpler bunu kabul edip, giderler. *Berçin* hemen *Alpamiş*'a bir mektup yazar ve kırk tane hızlı süvariyle *Baysin-Kongırat* yurduna gönderir. *Alpamiş* mektubu alınca, *Kalmak* yurduna gitmeye karar verir ve *Bayçibar* adlı atı yanına alarak yola çıkar. *Kalmak* yurduna ulaşan *Alpamiş* *Baysarı*'nın çobanı *Keykubat*'a rastlar ve ondan olan biteni öğrenir. *Alpamiş*, dik bir tepeye tırmanıp, orada dinlenirken, *Karacan*'ı görür. Daha önce *Alpamiş*'ı düşünde

gören Karacan, onun ne kadar güçlü bir yiğit olduğunu anlayıp, onunla dost olur. Alpamiş'ı alıp, evinde misafir eder. Kendisi de Bayçibar'a binip Berçin'e haber vermeye gider. Bu arada Berçin'in alplerden istediği altı aylık süre bitmiştir. Kalmaklar Berçin'den cevap beklerler. Berçin ise, kendisiyle evlenmek isteyen kişinin dört yarışı kazanması gerektiğini söyler. Birincisi at yarışı, ikincisi ok ve yay atışı, üçüncüsü bin adımdan bir gümüş paranın vurulması, dördüncüsü ise güreştir. Alpamiş, diğer alplerin hilelerine rağmen, yarışları kazanır ve Berçin ile evlenir. Yarışlarda kendisine yardım eden Karacan'ı, Kongırat halkını ve Berçin'i yanına alarak, Baysın-Kongırat yurduna döner. Kalmak yurdunda sadece Baysarı ve karısı kalırlar. Alpamiş gidince, alplerin hepsinin ölmesine çok üzülen Sürhayil cadı Kalmakşah'ın yanına gidip onu tahrik ederek, karısı ile Kalmak yurdunda kalan Baysarı'dan öç almasını sağlar. Kalmak Şahı Baysarı'nın malını mülkünü elinden alarak O'nu çoban yapar. Baysarı bir gün Kongırat'a giden bir kervandan kızı Berçin'e mektup gönderir. Mektupta Kalmak Şah'ın yaptığı zulümleri anlatır. Berçin mektubu alır ve Alpamiş'a durumu anlatır. Bu duruma çok üzülen Berçin, Alpamiş'tan babasını kurtarmasını ister. Alpamiş da kırk yiğidiyle beraber Kalmak yurduna gider. Alpamiş'ın geldiğini gören Sürhayil, yalan söyleyerek, onları tuzağa düşürür. Alpamiş'la kırk yiğidinin karşısına kırk kızlarını çıkarır. Onları sarhoş eder. Sonra Kalmak Şah'ın askerlerini çağırarak Alpamiş'ın kırk yiğidini öldürtür. Askerler Alpamiş'ı da öldürmek isterler fakat, Alpamiş'a hiçbir silâh işlemez. Bu sebeple Alpamiş'ı öldüremezler. Sürhayil'in akıl vermesiyle doksan kulaç derinliğinde bir çukur kazarak, Alpamiş'ı içine atarlar. Bu sırada Kongırat'a Alpamiş'ın öldüğü haberi ulaşır. Bunu fırsat bilen Bayböri'nin cariyeden olan Ultantaz adlı oğlu tahta geçer. Alpamiş'ın bütün yakınlarına zulmeder. Bir gün Alpamiş'ın yattığı zindana yaralı bir kaz düşer. Alpamiş kaz iyileşince, kanadına mektup yazar ve onu Kongırat'a gönderir. Kaz mektubu Kaldırğaç'a verir. Kaldırğaç da durumu Karacan'a anlatır. Karacan, Alpamiş'ı kurtarmaya gider. Fakat Karacan'ın "Alpamiş'ı kurtardım" diye böbürleneceğini düşünerek, bunu kabul etmez. Bir gün Kalmak Şah'ın kızı tesadüfen Alpamiş'ı görür ve ona âşık olur. Sarayından

tünel kazdırarak hergün Alpamiş'ı görmeye gider. Böylelikle aradan yedi yıl geçer.

Sürhayil, bir gün olanları görür ve Kalmak Şah'a haber verir. "Alpamiş'ın kuyusunu taşla doldurup öldürelim" der. Bunları duyan Tavka, gidip tutsak olan Bayçibar'ı çağırır. Bayçibar gelip Alpamiş'ı kurtarır. Alpamiş da kurtulunca, Kalmaklarla savaşarak, Kalmak Şah'ı ve Sürhayil'i öldürür. Keykubad'ı padişah yapar. Bu arada Berçin'in Yadigar adlı bir oğlu olmuştur. Ultantaz da Berçin'le evlenmek istemektedir. Alpamiş, yolda gelirken rastladığı Kultay'dan herşeyi öğrenir ve Kultay'ın kılığına girip, Ultantaz'la Berçin'in düğününe gider ve herşeyi kendi gözleriyle görür. Bunun üzerine Ultantaz ve adamlarını öldürür. Baysarı da Kalmak yurdundan gelir. Alpamiş Berçin'le tekrar evlenir. Hepsi birlikte mutlu bir hayat sürerler.

Sonuç olarak tarihin en eski çağlarından süzülüp gelmiş destanlarımızdan biri olan *Alpamiş Destanı*'nın, Türk milletinin zamana direnen hasletlerini dile getiren mesajlarla dolu bir destan olduğunu görüyoruz.

Alpamiş Destanı'nın en kusursuz ve önemli variantının derlendiği, Özbek Türklerinin ünlü bahşiş Fazıl Yoldaşoğlu, *Alpamiş Destanı*'na şu dizelerle son vermektedir:

"Fazıl şâir söyler bildiklerini
Bu sözlerin biri yalan, biri gerçek,
Neşeyle geçsin göreceğin gün,
Hatırlayıp, matırlayıp söylediğim budur.
Hey dersen gelir sözün makulû,
Şâirdir öğrenin söz fakiri"

Böylece gelir sözün sonu.

"Fazıl şâir eyter bilgenlerini,
Bu sözlerin biri yalğan, biri çın,
Vakti huşlik bilen ötsin körğen kün,
Esleb-sëbleb eytgen sözüm boldi şul.
Hay dëseng, këledi sözning ma'kuli,
Şâir boler biling adem fakiri,
Şuytib eda boldi gepning ahiri."

NOTLAR

1. Sadık Tural, *Tarihten Destana Akan Duyarlılık*, 4. baskı, Ankara 2000, s. 49.
2. A.g.e., s. 43.

“Altın Ordu’nun İslâmlaşması ve Yerli Din”

Devin DeWeese, **Islamization and Native Religion in the Golden Horne, Baba Tükles and Conversion to Islam in Historical and Epic Tradition**, The Pennsylvania State University Press (University Park, PA 16802-1003, Pennsylvania, USA), 1994, ISBN 0-271-01073-8, Din ve Dinler Tarihi İncelemesi, Karşılaştırma, XVII+638 sayfa.

Yard. Doç. Dr. Mustafa ÜNAL

Erciyes Üni. İlahiyat Fak.
Öğretim Üyesi

Indiana Üniversitesi, Orta Asya Çalışmaları Kürsüsü profesörlerinden Devin DeWeese tarafından kaleme alınan eser, yedi bölüm ve üç ilâveden oluşmaktadır. Yazar, eserin ana bilgilerini, Ötemiş Hacı’nın *Çingiz-nâme* adlı eserinin Taşkent ve İstanbul nüshalarına ve Abdul Gaffar Kırımî’nin tarih kitabına dayandırmaktadır.

DeWeese, kitabın Giriş bölümünde, Orta Asya üzerinde yazılmış eserleri ve yazarlarının görüşlerini değerlendirir; özellikle Batılı gezgin ve yazarların bölge (dolayısıyla İslâm) ile ilgili yanlış ön yargılarına dikkat çeker. Buna karşılık, İslâm’ın bölgede yayılışını ne gibi olumlu etkilerinin olduğunu anlatır.

Birinci bölümde (s. 17-66), bölgenin dinî durumu ve bölgede kullanılan, “*da’va*, *İslâm*, *iman*, *din*, *ümme*, *millet*” kavramlarının nasıl anlaşıldığı konusu tartışılır. Buna göre Türkler, “*dine girmek*” kavramına, “*İslâm ümmetine girmek*” anlamını kazandırarak, sosyal-dinî anlayışı ön plâna çıkarmışlardır. Kullanılan kaynaklarda Türklerin din değiştirmeleri ifade edilirken, çok resmî anlamda, “*İslâm’a girmek*” deyişi kullanılmış; ama genel anlamda, “*ümme*te girmek, *millet*te katılmak, *dârü’l-İslâm’a girmek*” gibi sosyal-dinî ve siyasal-dinî anlamlar veren ifadeler kullanılmıştır. Nâdiren de, “*tövbe etmek*, *teslim olmak*, *bereketeye nâil*

olmak, *kalbi Allah’a döndürmek*” gibi kelimâ anlamlar ihtiva eden cümleler kullanılmıştır.

Türkler, her ne kadar, İslâm, Hristiyanlık veya Budist din ve kültür alanlarına girmiş olsalar da, “*ilkel din*”, “*animizm*”, “*tabiî din*”, “*arkaik din*” veya “*kabilevî din*” gibi etiketler verilen kendi “*yerli-gelenekli*” dinlerini tercih etmişler ve muhafaza etmişlerdir. Bu aşağılayıcı tanımlamalara karşılık, bölge insanları kendi geleneklerini, net bir isimle olmasa da, “*bizimki*” deyişimiyle nitelendirmişlerdir. Eldeki bilgi ve bulguların ışığında, söz konusu yerli geleneğin unsurlarının Hristiyan, Budist ve İslâm etkisinde kalmalarına rağmen, adı geçen dinlerin içerisinde hayatîyet buldukları anlaşılmaktadır.

Diğer kıtaların eski dinî durumlarını anlatan çalışmalar türünden (meselâ, Hristiyanlık öncesi Avrupa, eski Amerika dini gibi) araştırmalar, İslâm öncesi Orta Asya konusunda yapılmamıştır. Sadece Sovyet dönemi antropologları çok değerli bilgi ve bulgular derlemişlerdir; ama, onları “*dinî*” açıdan genel bir değerlendirmeye tâbi tutmamışlardır. Bunlar yerel anlamda, raflarda kalmıştır. Bazı bilim adamları bu türden araştırmalar yapmışlarsa da, geçmişin inanç ve uygulamalarını Marksist-Leninist ideolojiyi merkez alarak, yorumları saptırmışlardır. Bu ise, tarih araştırmacılığının kabul edemeyeceği bir yaklaşımdır.

Yazara göre, İç Asya’daki Türklerin gelenekli dinlerine Şamanizm demek veya başka “-izm”ler ile adlandırmak, onların dinî hayatını basite indirmek demektir. Zira, Türklerin eski dininde Şaman, sadece yüzlerce parçadan bir tanesidir. Onların inancı, kozmogoni, kozmoloji, insan, hayat, ölüm, ruh, melek, şeytan ve ölüm sonrası kavramlarını ihtiva eder ki, evrensel dinlerin sahip olduğu özelliklere sahiptir. Türk dini, mit-ritüel unsurlarıyla oluşan dinî hayatın, aile, boy ve devlet’te az farklılıklarla şekillendiği bir dindir. Yazar, bu dinin adlandırılmasından daha çok, İslâm’ın “*yerlileştirilmesi*” ya da yabancı dinin yerli din ile “*uzlaştırılması*”na önem verir.

Orta Asya’nın manevî evrenindeki küçük ve büyük kozmik dünyası, kavram açısından iyi gelişmiş olup, “*dinî uygulama*”lar evrenindeki ruhlarla ilişkilidir. Şaman hikâyelerinde, kozmoloji ile ilgili bilgiler pek azdır. Yaratılış destanlarında da, büyük evrenin yaratılışı ile ilgili kutlama törenleri pek yer bulmaz.

Orta Asya topluluklarında, kişileri doğrudan doğruya etkileyen dinî hayat incelenirse, evrenin orijininin

vurgulanmadığı görülür. Buna karşılık, insanın ve sosyal bir varlık olarak kişinin orijinine ağırlık verilir. Orta Asya “yerli” dinlerinde, hayat, sağlık, hastalık ve ölüm’ün törenleştirildiği, kavramsallaştırıldığı normatif bir özellik görülür. Buna bağlı olarak da, Şaman’ın önderliğinde bunlarla ilgili yapılan uygulamalar, dinî anlam kazanır ki, sosyal bir özellik arzeder. Her ne kadar, bazı araştırmacılar tarafından devlet ve halk dini biçiminde ayırım yapılmışsa da, Orta Asya “yerli” dini, genel olarak, insanların birlik ve dayanışmasını muhafaza etmiş olup, onun bu durumu hikâyelerde sık sık vurgulanır. Değişik “din değiştirme”lerinde bu özellik her zaman muhafaza edilir. Ancak törenler “yerel” özellik arz ederken, “evrensel” bir rol ortaya koyar. Böyle bir role örnek olarak, ateş’in kutsallığı, atalar ruhu arasındaki ilişkinin dünya genelindeki yaygınlığını gösterir (Altaylılar ve Teleütler, ocak ateşinin ailenin ve boyun koruyucusu olduğuna inanılır; bunun için törensel amaçlar dışında, evin dışına ocaktan ateş götürmezler) (s. 41-42). Bu inanç ve uygulama, Müslüman Türkler arasında muhafaza edilmiş eski (!) dinin en kutsal unsurlarındandır. Yerel özellikteki kutsal ağaç, dağ, ırmak veya gölün yanı sıra, evrensel düzeyde “dünya dağı”, “dünya ağacı” gibi unsurlar, Türk efsanelerinde temel öge olarak görülür.

“Orta Asya’da İslâm” başlıklı konuya (s. 51-66), yazar DeWeese, “yerli” din ile İslâm’ın nasıl kaynaştırıldığı sorusuyla başlar. Orta Asya’nın “İslâmlaşması”, iki biçimde anlaşılır: Birincisi, İslâmî ölçütlerin yabancı bir coğrafyada, yeni bir çevrede tanıtılması biçiminde; ikincisi, İslâmî kalıpların yerli inanç ve uygulamalar içinde asimile edilerek, yerlileştirilmesi biçiminde. İslâm’ın Orta Asya’da yayılışı, bir varsayım göre, entelektüel kesimde olmayıp, eğitimsiz ve fakir kimseler arasında görülmüştür. Bununla ilgili diğer bir varsayım da, Orta Asya’daki İslâm’ın, nominal anlamda İslâm olmadığı yönündedir. Zira, günlük hayatın içinde gelenekli dinden birçok unsur yer almıştır.

DeWeese, Orta Asya insanların İslâm’ı sadece ad ve işaret olarak kabul ettiği yönündeki varsayımına karşı çıkar. Ona göre, bu insanlar İslâm’ı kutsal bir güç olarak kabul etmişlerdir. Onlar İslâm’a “derinden” ihtida etmişlerdir. İslâm açısından da “Müslüman” adı, kutsallık ifade eden bir anlayıştır. Yazar aynı şekilde, Orta Asya halkının İslâm’a girişinin diplomatik, siyasî ve iktisadî menfaatlere dayandırılması tezini de reddederek; İslâmî anlayışa göre, dünyevî ve uhrevî dü-

zenin sağlanması uğruna kalplerin İslâm’a açıldığını ve insanların bundan dolayı İslâm’ı kabul ettiğini ileri sürer. DeWeese bu kanaate, yerli ve İslâmî inanç ve uygulamaların olayları ile birlikte hikâyeye edildiği Orta Asya destanlarındaki ifadelerle dayanmak suretiyle ulaşır. Örnek olarak, Kırgızların *Manas Destanı*’ndaki kahraman Almambet’in, *Oğuz Destanı*’ndaki Oğuz Han’ın kendi iradeleriyle “Müslüman” olmalarını ve başkalarının da “hidayet”e ermeleri için gayret sarf etmelerini gösterir.

Kitabın ikinci bölümünde (s. 67-158), yazar, Baba Tükles olgusunu ve Özbek Han’ın ihtidasını değerlendirir. Bu konuya başlarken, Altın Ordu’nun “İslâmlaşma”sını tanımlamanın ve anlamının önemine işaret eder. Ona göre, bunu anlamak ve tanımlamak oldukça zor bir iştir. Bu süreç, yönetici kesim ile göçebe nüfus arasında farklı bir biçimde gelişmiş ve farklı anlaşılmuştur. Bununla ilgili olarak, idareci kesimin İslâm’a ihtidasının nasıl anlaşıldığını, nasıl açıklandığını, İslâm’ın yerli dine ne kadar uygun olduğunu nakleden “efsanevi” ve “tarihi” kaynaklar oldukça zengin iken, bölge halkının İslâmlaşmasını anlatan belgelerin neredeyse yok denecek kadar az olduğunu ifade eder.

İslâm’ın bölgede yayılışı, ticarî, kültürel ve siyasî ilişkiler sonucu başlamıştır. Ticaret, Volga Vadisi’nden başlayarak İpek Yolu boyunca güçlendikten sonra, Kafkaslar, Hârezm ve Orta Asya bölgelerinde etkili olmuştur. Aynı zamanda, Hazar ülkesi, her ne kadar resmî olarak Yahudiliği tanımış olsa da, önemli sayılabilecek kadar Müslüman nüfusuna da sahipti. Bu bölgelerde İslâm’ın yayılışını anlatan yazılı ve sözlü kaynaklar hakkında, yazar teferruatlı bilgiler verir.

Bölge, yoğun Hristiyanlık, Budizm, Yahudilik ve İslâmî misyonerlik hareketleri sonucunda, bu dinlere mensup insanların memleketi hâline gelmişti. Bu bakımdan Cöci ulusu Altın Ordu’nun İslâmlaşmasını, Altın Ordu’nun İslâmlaşması da Moğolların İslâm ile tanışmasını kolaylaştırmıştı. Altın Ordu’da İslâm, Berke Han (ö. 1266)’ın hükümlerinde sırasında devlet desteği bulmuş; 1313-1341 yılları arasında hanlık yapan Özbek Han zamanında ise, İslâm müesseseleri ülkede yerleşmeye başlamış, hattâ en sağlam dönemini yaşamıştır. Onun dönemi, siyaset, kültürel, iktisadî ve Mısır Memlükleri ile Bizans’la siyasî evlilikler vasıtasıyla güçlü diplomatik ilişkilerin geliştiği; Karadeniz’de üs kuran Ceneviz ve Venedik ticaret kolonileri aracılığıyla Akdeniz ülkeleriyle ticarî ilişkilerin güçlendiği

ve Altın Ordu şehirleşmesinin başladığı dönemdir. Ancak, aynı zamanda, zaferlerin de peşpeşe kazanıldığı dönemdir.

DeWeese, Özbek Han'ın Müslüman oluşunun hikâyesini değişik kaynaklara göre aktardıktan sonra, araştırmanın temelini oluşturan kendi kaynaklarına geçer. Özbek Han'ın Müslüman oluşu, Rus kaynaklarında ayrıntılı olmamakla birlikte, "amcası Toktahan'ın ölümünden sonra (1313) tahta geçti ve Müslüman oldu" biçiminde anlatılır. Yazarın bilgi ve kanaatine göre, Özbek Han'ın döneminde Altın Ordu'nun İslâmlaşması, sadece "resmî" veya "devlet dini" şeklinde kalmayıp, yaklaşık bütün ülke halkı Müslüman olmuştu. Yazarın naklettiği İslâm kaynaklarında, Özbek Han'ın Müslüman oluşu, Seyyid Ata olarak bilinen Ahmet Yesevî'ye dayandırılıp, mistik bir hava içinde anlatılır. DeWeese, bu konuyla ilgili birçok kaynaktan bilgiler verir.

Kitabın ana konusunu oluşturan Ötemiş Hacı b. Mevlâna Dostî'nin 1550'lerde yazıp, Hârezm Özbek sultanlarından Dost Muhammed Han'a (ö. 1558) ithaf ettiği *Tarih-i Dost Sultan* adlı eserde, Özbeklerin tarihî ve dinî hayatları "rivâyetler"e dayanılarak, ayrıntılı bir biçimde anlatılır. Yazar, Ötemiş Hacı'nın "Bu kitapta bulunan hikâyelerin hiçbirisi başka yerde bulunmaz; çünkü ben bu kitabı, duyduklarımдан yazdım" biçimindeki ifadesini naklederek, kitabın özelliğini ortaya koymaya çalışır; buna göre, eser bazı noktalarda tarihî bilgilere uygun olsa da, sözlü rivâyetleri bolca ihtiva etmesi bakımından, efsanevî kitap özelliğini taşır. Ötemiş Hacı'nın eseri, Cöci sülâlesinin tarihini, Altın Ordu'nun tarihî başlangıcını, Altın Ordu'nun henedan şeceresini, Özbek Han'ın komutanlığı, tahta geçişi ve ihtidasını, Özbekler arasında bilinen yazılı ve sözlü rivâyet ve destanları ve Özbeklerin gelenek, görenek, inanç ve uygulamalarını ihtiva etmektedir.

DeWeese, diğer konuları kısaca aktardıktan sonra, önemine binaen, hemen Özbek Han'ın ihtidası ile ilgili hikâyelere geçer. Rivâyete göre, aralarında Baba Tükles (Tüylü Baba)'in de bulunduğu dört büyük evliyaya Allah'tan ilham gelir ve "Gidin Özbek Han'ı İslâm'a dâhil edin!" emrini verir. Bunlar, bu emre uyarak, Özbek Han'ın sarayına giderler. O esnada, Özbek Han, etrafında Şamanlar olduğu hâlde, atalarının ruhu için saç töreni düzenlemektedir. Bir anda tören durur. Özbek Han, çok saygı ve sevgi beslediği Şamanlara bunun nedenini sorar. Onlar da "Herhalde yakınları-

muza Muhammediler geldi" derler. Özbek Han bunların hemen araştırılmasını emreder. Görevliler dört evliyayı bulup, Han'ın huzuruna getirirler. Han, bunlara karşı şefkât besler; kim olduklarını ve ne amaçla geldiklerini sorar. Onlar da, "Biz Muhammedîleriz ve Allah'ın emrini tamamlamak için seni Müslüman yapmaya geldik" derler. Bunun üzerine, Han'ın etrafındaki kimseler, bu kişilerin cezalandırılmalarını ister iseler de, Han bunu kabul etmeyip, "Kimin dini doğru ise, onunla olacağım" der ve iki grubu tartışmaya sokar. Her iki taraf uzun süre tartışır, ama birbirlerine üstün gelemezler. Sonuçta, doğruluklarını ispatlayabilmeleri için, yanan fırının içine girmeye karar verirler. Ertesi gün, evlialardan Baba Tükles yanan fırına girer; diğer taraftan bir inek eti yanan fırına koyulur. Baba Tükles, fırına girerken zikir çeker, arkadaşları da onun arkasından Fatiha okurlar. Bir müddet sonra fırının kapıları açılır ki, inek eti yanmış hâlde iken, Baba Tükles'in kıllı vücuduna hiçbir şey olmadığı hâlde, o hâlâ zikir çekmektedir; hattâ fırının kapısını açan görevlilere neden erken açtıklarını soğuk kanlılıkla sormaktadır. Han dâhil etrafta bulunan herkes, bu manzara karşısında mevcut inançlarından uzaklaşıp, İslâm'a yönelirler. Hikâye, Altın Ordu'nun dinî tarihi ile son bulur: "Özbek halkı, Berke Han zamanında Müslüman olmuştu. Ancak ondan sonra Hristiyanlaştılar ve kâfir oldular. Ulu Özbek Han Müslüman olduktan sonra ise, Özbek halkının Müslümanlığı son bulmamış, devam etmiştir."

Eserin üçüncü bölümünde, ihtida hikâyesinin dinî anlamı analiz edilir (s. 159-230). Yazar, analiz kısmında, Ötemiş Hacı'nın eserinde temas ettiği konu başlıklarını tarihselcilik ve mitolojik açıdan ele alır. Buna göre, ilgili birtakım tarihî olaylar destanımsı bir özellik kazanmış olup, bu da, kitabın yazılış şekli dikkate alınır, gayet olağan bir durum alır.

Özbek Han'ın ihtida hikâyesi, birçok İslâm öncesi dinî inanç ve uygulamaların motiflerini yansıtır. Yazara göre, bu unsurlar, Ötemiş Hacı ve bilgi aldığı kimseler tarafından biliniyordu ve onlar bu konularda gayet şuurlu ve uyanıktı. Yani, verilen bilgilerin hangilerinin yerli, hangilerinin İslâmî olduklarını biliyor ve ayırt edebiliyorlardı. Ona göre, bu farklılığın bilinmesi, Ötemiş Hacı'nın eserinde özellikle belirtilmiştir. Çünkü, yerli ve İslâmî unsurlar arasındaki gerginlik ortaya koyulduktan sonra, İslâm'ı kabul, "doğru bir tercihtir" sonucu çıkarılmıştır.

İhtida hikâyelerinde İslâmî motiflerin İslâm öncesi yerli motiflere karşı kullanıldığı görülse de, ileriki bölümlerde bunun zıddı ifadeler yer alır. “Baba Tükles” figüründe, bölgede İslâm’ın yerleşmesi simgeleşir; zira, ona tarihî ve efsanevî karakteri içinde “kutsallık” atfedilir. DeWeese bu bölümde, din temsilcileri arasındaki rekabet ve tartışma; gelenekli dönemde yapılan han mezarlarının Müslüman evliya mezarlarına dönüştürülmesi; dramatik karşılaşmalar vasıtasıyla din temsilcilerinin güç gösterisi (yanan fırına girmek gibi) konularını sınıflandırarak, analiz eder.

Din temsilcileri arasındaki münakaşa ve mucize sergileme motifi, Asya milletleri arasında bilinen bir motiftir. Benzer örnekler bütün Asya ülkelerinde görülmüştür. Bu tartışmalar, kralın huzurunda yapılır ve galip gelen din adamı, işine bir de mucize ekler. Sonuçta, kral veya temsilcileri başarılı kişinin dininden yana destek sağlar. Han mezarları (koruk), Orta Asya halklarının dinî hayatında incelenmesi gereken en önemli konulardandır. Koruklar gizlidir; yani onun yerini pek az görevlinin dışında kimse bilmez, bilinmemelidir. Bunun için, hakanın defninden sonra, mezarın üzerinde atlar sürülür ki, fark edilmeyecek hâle gelsin. Görevlilerin dışında herhangi bir kimse(ler) orayı keşfederse, o kişi(ler) öldürülür. Hattâ bazı dönemlerde hakanın cesedini gömen kimseler de öldürülmüştür. Fakat ileriki dönemlerde (XI. yy sonrası), hakan mezarının etrafı çevrilmiş ve korumalar yerleştirilmiştir. Koruk geleneği İslâm’ın hâkim duruma geldiği yerlerde unutulmaya başlamış; Müslüman olmuş hakanlar da, atalarının koruklarını-türbelerini İslâmî erkâna göre ziyaret etmişlerdir. İslâmî dönemdeki han ya da hakan mezarlarının gizli ve tabu olma özelliği ortadan kalkmıştır. “*Aslında mezarların tabu olma özelliğinin, İslâmî dönemde de, mezarlara karşı yapılan birtakım davranışların haram kabul edilmesiyle devam ettiği olduğu anlaşılıyor*” (s. 181-203).

Saçı veya içki törenleri, İslâmî dönemde de, eskiden olduğu gibi, hiçbir sakınca arz etmemekte; Ötemiş Hacı da eserinde bunlardan, yeri geldikçe, bahsetmektedir (s. 204-220). Bu törenlerde kullanılan içkilerin neler olduğundan söz edilmekte, ama kırmız ve kaynatılmış bal şerbetinden özellikle bahsedilmektedir. Törenler her ne kadar İslâmî tarzdaymış gibi anlatılsa da, mayalanmış bal (nebz) ve kırmızın özel törenlerde (saray törenleri, Kurban ve Ramazan bayramlarında), mayalı içkilerin sunulması, İslâm’ın içindenmiş gibi, ola-

ğan işler sınıfında nakledilir. Kırmız saçısı, varlığına inanılan ruhları memnun etmek için yapılır. Meselâ, yer ve gök ruhlarını memnun etmek için havaya; ataların ruhlarını memnun etmek için ise defin esnasında ve sonrasında mezara; ilk ve son meyve (bağ bozumu) için meyveler; ilk döl ve ilk yavru için sürüler üzerine kırmız saçısı saçılırdı. Moğol ve Altın Ordu saraylarında yapılan kırmız saçı törenleri ile ilgili tasvirler, eserde, Ötemiş Hacı’nın eserinden ve diğer gezi notlarından ayrıntılı bir biçimde nakledilir.

Kitabın dördüncü bölümünde, DeWeese, ihtida hikâyeleri ve bunların dinî anlamlarını “Drama” başlığı altında tasvir ve analiz eder. Analizin temel bilgilerini, Ötemiş Hacı’nın ihtida hikâyesindeki tarihîliği sabit olan yerli ve İslâmî dinî bilgi ve olaylardan alır. Bunun yanında o, yerli inanç ve uygulamaları süsleyen Şamanî inanç ve uygulamaları da geniş olarak kullanır: Baba Tükles, Özbek Han’ı irşad ederken İslâm’ın temel ilkelerinden daha çok, İslâmîleştirilmiş Şamanî unsurları kullanır. Yani, kendisi Şaman özelliğinde bir müşiddir. Onun fırına girip de yanmayışı, Özbek Han üzerinde, İslâmî ilkeleri anlatışından daha fazla bir etki yapmıştır. Şamanizm bilgilerimize göre, Şamanların giriş/geçiş törenlerinde ateşte yanmama motifi çok yaygın olup; Baba Tükles’in yanmama motifinin İslâmîlikten daha ziyade, Şamanî özellikte olduğunu gösterir. Buna bağlı olarak, Baba Tükles’in irşad işinde, ihtiyaç anında birçok Şamanî uygulamalar içinde bulunduğu, DeWeese tarafından çok ayrıntılı olarak aktarılır: Meselâ, bir gölün suyunu yutmak ve bunu ateş içindeki arkadaşını kurtarmak için ateşe püskürterek, ateşi söndürmek; bir yerden bir yere uçarak gitmek; birtakım koruyucu ruhlarla irtibata geçmek için yeraltına ve göğe yolculuk yapmak; ateşte yanmamak, vb.

DeWeese, “ocak ateşi” motifini, kahramanın imanını sınama, kurban verme, temizlenme, kutsal mekân, (terlemek suretiyle) yeniden doğuş, koruma ve korunma aracı çerçevesinde analiz eder (s. 243-292). Bu noktada, bu tür inanç ve uygulamaların köken olarak “İslâmî” olmadığı, buna karşılık “yerli” olduğu, ama birtakım “yakın” veya “benzer” motiflerle süslenerek, “İslâmîleştirildiği”ni ifade eder. DeWeese, “ateşe atılma” motifine, Hz. İbrahim’in ateşe atılmasından yola çıkarak “İslâmîdir” denilemeyeceğini; çünkü bunun Orta Asya’da çok yaygın bir biçimde biliniyor uygulandığını aktarır. Ancak, her iki örnekte de maksatlar birbirine benzemektedir: Ateşe atılan veya giren kimse-

nin imanının sağlamlığını ispat etmek ve çevrede bulunan insanların “iman”a gelmelerini sağlamak. Bunlardan başka, tanrı ya da ruhlara sunulan kurbanın, toplumu koruması için ateşe atılması ve bir de ruhî temizlik amacıyla ateşe atma ve girme uygulamaları vardır. Yazar, bu tür olayları, Alp İlteber’in Ermeni Hristiyanlığına, Hazarların Museviliğe ve bazı Türklerin Nasturî Hristiyanlığına ihtida ediş örneklerini karşılaştırmalı olarak inceler.

Kitabın beşinci bölümünde, Baba Tükles’in çalışmaları, kişiliği ve soy kütüğü, dinler tarihi içinde önemli bir değeri olan tarihselcilik yöntemine göre ele alınır (s. 321-408). Ancak, bazen istisnaî olarak, sözlü efsanevî rivâyetlerin tarihî sağlamlasını gerçekleştirmek için, yeri geldikçe, sözlü rivâyetlere müracaat edilir. Tarihî bilgi ve belgeler, Orta Asya Türk, Osmanlı-Kırım Türk, Rus ve İran belgelerine dayanır.

Baba Tükles’in kişiliği, efsanevî sözlü anlatılarda daha eğitimsiz, daha ilkel gösterilirken; tarihî belgelere göre o, gayet iyi yetişmiş biri olarak karşımıza çıkar. Onun efsanevî kişiliği, “fırın” olayından sonra oluşur. “*Baba Tükles*” adının nereden geldiği konusunu DeWeese, Türk tarihi ve diline dayanarak açıklamaya çalışır. Buna göre, “*Baba*” sıfat-adı, Türkler arasında çok yaygın olan ve sevgili din adamlarına verilen addan; “*Tükles*” ise, onun vücudunun fizikî yapısından, yani tüylü oluşundan gelmektedir. Tarihî olarak, Tükles adının, Cöci ulusunun paralarının üzerinde de “*Bulad Timur ibn Tüklas*” (1367) biçiminde yazıldığı görülür. Ayrıca, 1744 tarihinde Abdul Gaffar Kırımî tarafından yazılan ve Kırım Hanı Giray Han’a ithaf edilen (ve İstanbul’da bulunan) *Umdetu’l-Ahbar* adlı eserde de Baba Tükles’ten bahsedilmektedir.

Altıncı bölümde, Baba Tükles’in, hemen hemen bütün Türk ülkelerinin (Karakalpaklar, Özbekler, Nogaylar, Başkırlar, Tatarlar ve Sibiryâ) sözlü ve yazılı destan rivâyetleri ve folklorundaki rolü ve etkisi tartışılır (s. 409-490). Buna göre, buralardaki rivâyetlerdeki kahramanlar, ya bizzat Baba Tükles’in kendisidir, ya da Baba Tükles’in vasif, işlev ve amaçları ile bezen-

miş kimselerdir. Bununla ilgili olarak, DeWeese, benzer birçok örnek verir.

DeWeese, “Baba Tükles’in Mezarı” başlığı altında, onun mezarının (makamının) Başkır, Kazakistan, Ast-rakhan ve başka yerlerde olduğunu ve buraları insanların ziyaret edip, dualarla kurban kestiklerini, dileklerde bulduklarını, değişik seyyahların anlattıklarına ve kendi gözlemlerine göre anlatır (s. 450-453). Baba Tükles, bölge folklor ve rivâyetlerinde de vurgulandığı üzere, mübârek bir insan, koruyucu gücü olan aziz, hoca, sofi ve şeyhtir. Yazar, Baba Tükles’in soy kütüğünün, Türk ülkelerinde haklı bir üne sahip Hoca Ahmet Yesevî ile ilişkilendirildiğine dâir yazılı ve sözlü kaynaklardaki bilgileri de aktarır, analiz eder.

Kitabın yedinci bölümünde, Baba Tükles’in kutsallık kazanmasını sağlayan düşünce, fiil ve onun etrafında gelişen olaylar analiz edilir (s. 491-532). Buna göre o, kendisiyle ilgili efsanelerin anlatıldığı bölgelerin halkının atasıdır. Bu noktada, onun atalığı, fizikî başlangıçtan kaynaklanmayıp, “İslâmlaşma” açısından başlangıcı başlatan Ata’dır. Yani o, İslâmlaşma sürecindeki “İlk İnsan”dır. Onun kutsallığı, önce “yerli” bir özellik taşıyor iken, daha sonra “İlk İnsan” anlayışı doğrultusunda “evrensel” özelliğe kavuşur.

Eserdeki bu bölümlerden başka, Özbek Han’ın ihtidasını anlatan kitapların yazmalarından bazı kısımlar “Ek” olarak (3 tane) verilmiş ve metinler üzerinde dilbilgisi, kelime yapısı ve bazı kelimelerin anlamları hakkında yorumlar yapılmıştır (s. 533-573).

Tanıtımını yapmaya çalıştığımız DeWeese’nin bu eseri, genel Türk tarihi, kültürü, edebiyatı ve Altın Ordu dinî tarihi ile ilgili çok zengin bir “Bibliography” (s. 575-616) ve çok ayrıntılı bir “Index” (s. 617-638) bölümleriyle son bulup; Türk okuyucuları için, başta tarih metodolojisi uygulaması ve ardından bir milletin dinî hayatının karşılaştırmalı dinler tarihi yöntemlerine göre nasıl incelenebileceği konusunda, örnek oluşturacak nitelikte bir şaheserdir.

İsteme Adresi: *The Pennsylvania State University Press, University Park, PA 16802-1003, Pennsylvania, USA.*

“Kitâb-ı Dede Korkut Ansiklopedisi”

Kitâb-ı Dede Korkut Ansiklopediyası,
Baş Redaktör: Prof. Dr. Kâmil Veli
Nerimanoğlu, Redaksiyon Konsey Başkanı:
Anar, Bakü, Azerbaycan.

Akademik Prof. Dr. Bekir NEBİYEV
Bakü-Azerbaycan

Dostoyevski'nin söylediği bir fikirle razılaşmamak imkânsız: “İnsanlığı kültür kurtaracaktır.” Doğrudan insanlık tarihini silâhla, savaşla kurtarmak, ham bir hayâldir. Beşeriyeti kurtarabilecek söz sanatının şaheserlerinden biri, *Kitâb-ı Dede Korkut Oğuznâmeleri*'dir. Eski ve zengin Türk destancılık an'anesinin şaheseri, “ana kitap”, *Dede Korkut* eposu, çağdaş Azerbaycan ve Anadolu Türklerinin, Türkmenlerin ve Gagauzların ulu dedelerinin, Oğuzların, bahadırılık tarihinin yazılı âbidesidir.

Eposun yazıya alınması (XI. yy ve suretinin kâğıda çekilmesinin (istinsah edilmesi) (XV-XVI. yy'lar) nisbeten sonraki yüzyıllara ait bulunsa da, dünya Türkoloji görüşünün (Barthold, Köprülü, Abid, Araslı, Gökçay, Seyidol) oy birliği ile vardığı düşünceye göre, *Dede Korkut* destanları, V-VII. yy'lar arasında oluşup vücuda gelmiştir. Sonraki yüzyıllar zarfında, yazıya alınana dek, *Dede Korkut* boyları belli değişimlere uğramış; bu arada, IX-XV. yy'larda zaman zaman İslâm unsurları içermiş; eski Türk görüşü Şamanlık ve Gök Tanrıcılık'la ilgili motifler sıkıştırıp ve dışarılanmış ve diğer biçime girmiştir. Ama, bunlarla birarada, eposun yazıya alınmış şekli, Türklerin İslâm'a kadarki eski kültürü, folkloru, hayat biçimi ve dünya bakışı ile ilgili tüm görüşleri üzerinde dolgun tasavvur yaratabilir.

Bu muhteşem anıtın ilk cümlesinde, destanın yaratıcısı Dede Korkut üzerine verilen bilgiler, gayet dikkat çekicidir: “*Resul Aleyhisselâm zamanına yakın Bayat boyundan Korkut Ata derler bir er kopdı. Oğuz'un ol kişi tamam bilicisiydi.*” Bu cümle, Dede Korkut'un İslâm'ın oluşması ve ilk yükselişi devrinden (VI-VII.

yy'lar) biraz önce yaşaması üzerine bilgi edinmeye imkân verir. Destanın kendisi üzerine doğurduğu etki, yattığı izlenim ve Dede Korkut boylarının İslâm öncesi yüzyıllarda baş alıp geldiğinin kuşkusuz kanıtıdır. Bu sebeple de, XX. yy'm sonunda Dede Korkut'un 1300. yıl dönümünün bir törenle kutlanması, pek tabiidir.

Destanda, eski Oğuzların hayatı, aile ve yaşantı biçimi, düşünce ve ahlâk yapısı, harp sanatı, devlet fel-sefesi, yurtlarını, topraklarını zapteden yabancı gascı-larla, anayurt ve baba ocağı uğruna mücadele veren asil ruhu ve fedakâr kişilerin şövalyelik ve kahramanlık tarihî, parlak suretle yansımaları bulmuştur. Destandaki Oğuzlar, eski dönemde ve erken orta çağlarda Azerbaycan arazisinde yaşayan Türklerdir. Boylarda olayların vukû bulduğu ve üzerlerinde söz edilen toponimler (coğrafi adlar), çoğunlukla Kafkaslarla ve özellikle Azerbaycan ile ilgili, idarî ve coğrafi yer adlarıdır (Derbent, Berde, Gence, Göyce, Elince Kalesi, Ağ-lağan, Cızıklar, Ala Dağ, Kazlık Dağı, Kara Dere, Acilcan, Dereçam, Ağcakale, Sürmeli, Kara Deniz, Argıç Gır, Ortay Gır, Ağ Kaya, Ağ Soz vb...).

Boyların yarından çoğu, Oğuz destanının esas kahramanı, Hanlar Hanı Salur Kazan'la ilgilidir. Diğer boylar da, bu veya diğer kahramanın (Bayındır Han, Bamsı Beyrek, Deli Dumrul...) ismi etrafında öbeksir. Dizinin düşünce ve zekâ, saz ve söz kahramanı ise, on iki boy'un on ikisine de katılan, destanda soy soy-layan Dede Korkut'un ta kendisidir.

Dede Korkut Destanı'nin yazıya alınmış ilk nüshası (XI. yy) henüz bulunamamıştır. Aynı nüshanın sureti göçürülmüş (istinsah edilmiş) metni ise, (XI. yy), bilim âleminde ünlü Dresden nüshası olarak tanınmaktadır. Mukaddime ve on iki boydan oluşan Dresden nüshası, 1815 yılında Alman şarkiyatçısı F. Dits tarafından bilim alanına tanıtılmıştır. Dits, sözü geçen destanın bir boyunu, “Basat'ın Tepegöz'ü Öldürmesi” kısmını, Almancaya çevirerek aynı yılda yayımlamıştır. Dresden nüshası, *Dede Korkut Destanı*'nin esas nüshası sayılır. Destanın ikinci nüshası sayılan Vatikan nüshası da (XVI. yy'ın başlarına ait el yazmadır), Dresden nüshasından göçürülmedir. Bu nüsha, topu topuna altı boydan ibarettir. Vatikan nüshasının bilim âlemine, İtalyan şarkiyatçı E. Rossi, 1952 yılında sunmuştur. “Dede Korkut” boyları, XIX. yy'dan başlayarak, önce aynı parçalar (Almanya ve Rusya), daha sonrada XX. yy'da bir bütün hâlinde (Türkiye, Azerbaycan, İngiltere, Rusya) neşredilmiştir. Anıtın neşri alanında, Kilisli

Rıfat, O. Ş. Gökyay, H. Araslı, M. Ergin, V. V. Barthold, F. Zeynalov, S. Alizâde, Ş. Cemşidov gibi Türkologların büyük çabası ve zahmeti olmuştur.

Azerbaycan'da, Korkut'la ilgili metinşinaslıkla ilk kez 20'li yıllarda, köklü biçimde Emin Abid uğraşmaya başlamışsa da, destanın yayımı işi tümüyle akademisyen H. Araslı'nın büyük çaba ve gayretleri sonucunda gerçekleşmiştir. Şöyle ki, 1936, 1962, 1978 yıllarında, o, destanın üç defa yeni neşirlerini hazırlamıştır. Destanın Türkoloji alanında en muteber sayılan bilimlik yayımının (*Kitâb-ı Dede Korkut*, Düzenleyen-Yayım Editörü: F. Zeynalov-S. Alizâde, Bakü, Yazıcı 1988) Azerbaycan Türkologlarının gerçekleştirilmesi de, Azerbaycan bilginlerinin büyük bilimlik uğurları sırasında gelir. 1937 yılının baskı dalgası, *Dede Korkut*'tan da vazgeçmemiştir. Aynı yıllarda, *Dede Korkut*'a saldırılar düzenlenmiş, aleyhine makaleler (gazetli, hem de yukarıların siparişi ile örgütlenmiş şekilde) yazılmış; esere Pan-Türkizm damgası vurulmuş ve uzun süre -50'li yılların ortalarına kadar- *Dede Korkut* üzerine olan herşey yasak edilmiştir.

Aslında bu muhteşem destan, Azerbaycan Türklerinin dedesi-ceddi olan Oğuzların kahramanlığından söz eder. Destanda, mertlik, sadakat, bahadırılık, yenilmezlik, yılmazlık, millî gurur, namus, gayret duyguları verilir ve benimsetilir. "*Ana hakkı, Tanrı hakkı*" adına sesini yükselten Oğuz düşüncesi, anne-kadın yüceliğine özel bir saygı duyar. Yiğitler, bahadırılar, başkomutanın Kazan Han'ın maiyetinde sadakatle sıkı surette birleşerek, Oğuz elinin, Oğuz Devleti'nin birliğini, bütünlüğünü korurlar. Aksakala, öndere saygı, sadakat, halk-yurt yolunda her türlü fedakârlığa hazır bulunma ruhu, vatanın-Oğuz elinin toprağını, ad ve şerefini, kanı ve canı pahasına yücelerden yüce tutma ilkesi, destanın ana gayesidir. Şunu da vurgulayalım ki, 60'lı-80'li yıllarda, Azerbaycan'da hızlanan millî benliğini idrâk etme, kendi kimliğini anlama süreçlerinde, soyunu, kökünü tanımak ve uyanış-kurtuluş savaşında *Dede Korkut*'a yönelik yapılan, gerçekleştirilen tüm çalışmaların, yayım, basım, propaganda ve araştırmaların önemli rolü olmuştur. Bugün de, Azerbaycan'ın bağımsızlığı, *Dede Korkut Destanı*'nın sözü edilen durumu ile üst üste düşüyor. Çünkü, *Dede Korkut*, bağımsızlık, millet-soy birliği, devletçilik düşüncesinin taşıyıcısıdır.

Dede Korkut'a Azerbaycan'da devlet düzeyinde iki kez münasebet belirtilmiştir. Birinci defasında, bu mü-

nasebet, imparatorluk siyasetine tâbi, köle taşra-sömürge düşüncesinden ileri gelmişti. 30'lu yılların sömürge düşüncesi, Bakü'de *Dede Korkut*'u itham ederek, yasakladı. İkinci resmî münasebet, bağımsız Azerbaycan devletinde doğrudan doğruya açıklandı: Bağımsız devletçilik düşüncesi *Dede Korkut Destanı*'nın Azerbaycan halkının bedelsiz, millî-manevî serveti olduğunu; püskürtülemez bir gerçek olduğu kanıtladı. Ve bu münasebet resmî ifadesini Azerbaycan Cumhurbaşkanı Cenap Haydar Aliyev'in *Kitâb-ı Dede Korkut* destanının 1300. yılı üzerine imzalanmış, 20 Nisan 1997 tarihli fermanında buldu. UNESCO ve TÜRK-SOY'un isabetli emirleri ile bu ferman, bütünlükte "*Dede Korkut Yıl Dönümü*", Avrupa ve dünya çapında bir olaya dönüştü. Bu da rastgele bir olay değil.

Uluslararası destancılıkta, folklor değerlerinin insanlık sisteminde *Dede Korkut*, Sümer destanları ile ve antik mitlerle, Hint, Çin söz anıtları ve Avrupa destanları ile bir bütün sırayı, ortak diziyi oluşturur. Hem de bu görüş, dünya çapında herkesçe itiraf ve tasdik olunur. Böylelikle, meydana çıktığı ilk günden beri sözü geçen destan, ilmî-teorik düşüncenin çok sürekli ve aralıksız bilimlik, edebî ilgi odağına çevrilmiş; destanı en üst düzeyde değerlendiren, çok alanlı millî ve uluslararası Korkutşinaslık oluşmuştur.

Destan, hem karşılaştırmalı-tarihî, hem de tipoloji bakımından tüm sosyal-humaniter yönlerde (metinşinaslık, dil, felsefe, tarih, hukuk, coğrafya vb.) çok yönlü araştırma ve incelemelerin konusu olmuştur. F. Köprülü, O. Şaik, M. Ergin, B. Ögel, V. Barthold, V. Jirmunsky, E. Rossi, A. Kononov, H. Köroğlu, A. Margulan, İ. Steblova, A. Şmide gibi ünlü, herkesce bilinen Türkologlar, dış ülkelerde uzmanlaşmış, köklü Korkutşinaslığın temelini atmış; A. B. Ercilasun, M. Kırzioğlu, F. Sümer, S. Sakaoğlu, S. Tural, O. F. Sertkaya, Ş. İbrayev, M. Ekici ve diğer ilim adamları, aynı geleneği yeni şartlarda sürdürmüş ve geliştirmişlerdir. *Kitâb-ı Dede Korkut*, A.B. Lord, R. Finn, A. Uysal, K. Rayh, O. Hanser gibi eposşinas bilginlerin örneğinde, destan alanında en yeni, çağdaş teorik fikrin ve metodoloji okullarının da oluşmasına, esas hedef ve konu olarak yakından katılmıştır.

Azerbaycan'da özgün bilimlik yöntemle ve Türkoloji okulu olarak, millî Korkutşinaslığın temeli, daha 20'li yılların başlarında, E. Abid, B. Çobanzâde, M. Alekberli tarafından atılmış; sonraları da aynı doğrultuda an'aneler, Korkutşinaslığın yeni kuşaklarınca be-

nimsenip sürdürülmüştür. H. Araslı, E. Demircizâde, M. Tahmasip, E. Sultanlı gibi bilginler, çok sayıda incelemelemlerle, seleflerinin araştırma fikirlerini geliştirip, daha ileriye götürmüşlerdir. E. Ferzene, C. Hey'et, S. Alizâde, M. Seyidov, Anar, P. Halilov, A. Nebiyev, H. Mirzezâde, K. V. Nerimanoğlu, F. Kasızmâde, Z. Kuluzâde, R. Bedelov, B. Abdulla, R. Efendiyev, M. Cahangirov, Y. Seyidov, V. Aslanov, K. Abdulla, F. Celilov, M. Adilov, H. Caferov, S. Aliyarlı, E. Rehimova, F. Bayat... tarih, felsefe, psikoloji, din, poetik, estetik, sanatşinaslık, etnografi, mitoloji, hukuk, tercüme kategorileri bakımından, destanı detaylı açıklayan çeşitli eserlerle birinciliği sürdürmüşlerdir.

1988 yılında, Bakü'de, *Dede Korkut*'a hasredilmiş "SSCB-Türkiye", 1998 yılında "Azerbaycan-Türkiye" kollokyumları düzenlenmiştir. Aralık 1997 yılında ise, yine Bakü'de *Dede Korkut*'un 1300. yılına hasredilmiş bir bilimlik toplantı düzenlenmiş; Lord Beyts'in hâtıra töreni için tesis edilmiş "Uluslararası Epos Merkezi"nin (ABD) Daimî Teşkilat Komitesi yanında, St. Petersburg Azerbaycan Bilimler Akademisi'nin Nizâmî Adına Edebiyat Enstitüsü ile birlikte "VI. Uluslararası Epos Kongresi" geçirilmiştir.

Konya'da geçirilmiş "Dede Korkut Uluslararası Kongresi" ise, Türk Dil Kurumu ve Selçuk Üniversitesi işbirliğiyle düzenlenmiştir. 1999 yılında, Atatürk Kültür Merkezi tarafından düzenlenen "Dede Korkut Uluslararası Bilgi Şöleni", Prof. Dr. Sadık Tural'ın başkanlığında, uğurla geçmiş ve bu toplantının bildiri metinleri nefis şekilde basılarak, AKM yayınları arasında yer almıştır.

Dede Korkut Destanı'nın 1300. yılı ile ilgili olarak, sadece Bakü'de, 20'den fazla kitap yayımlanmıştır. Bu eserler içinde *Dede Korkut Ansiklopediyası* ise, özel bir yer tutmaktadır.

İlk defa, bir *Dede Korkut Ansiklopedisi* yazılması zaruretini, Anar, *Dede Korkut Dünyası* adlı kıymetli eserinde ifade etmişti. 1988 yılında, O. F. Sertkaya ve T. Melikli'nin teşebbüsü ile düzenlenen "Dede Korkut Türkiye-Sovyet Kollokyumu"nda, resmî olarak böyle bir ansiklopedinin gerekliliği ileri sürülmüştü. 1990 yılında, Azerbaycan Başbakanlığı'nı resmî kararıyla Prof. Dr. Kâmil Veli Nerimanoğlu'nun baş redaktörlüğünde, "Dede Korkut Ansiklopedisi Redaksiyası", Yazarlar Birliği nezdinde kurulmuştur. Yazarlar Birliği'nin, özellikle Anar'ın samimî yardımları, Türksöy'un maddî ve teknik yardımlarıyla 1999 yılında ba-

şa çatmıştır. *Ansiklopedi*'nin hazırlanması sırasında, görkemli Korkut'un bilim adamları, O. F. Sertkaya, A. B. Ercilasun, S. Tural, F. Türkmen, M. Ekici, N. Kösoğlu, *Ansiklopedi*'nin hazırlanması için ellerinde olan bütün imkânlarla yardımda bulunmuşlardır. Rahmetli hocalarımız, Kilisli Muallim Rıfat, Orhan Şâik Gökçay, Muharrem Ergin, H. Araslı, E. Demircizâde, A. Sultanlı, M. Seyidov, F. Sümer, A. Uysal, *Dede Korkut*'un araştırılması, metin tesbiti için çok önemli gayretler göstermişlerdir. Çok takdire lâyıktır ki, metin tertibinde, merhum Muharrem Ergin, sözlükte ise, merhum O. Şâik Gökçay'ın tecrübeleri, esas vazifesi görmüştür. *Ansiklopedi*'nin son hazırlık safhasında, Azer Bağirov'un, Behlül Abdulla'nın, Celal Memmedli'nin, İsrail Abbasov'un faaliyetlerini de değerlendirmemek olmaz.

Ansiklopedi'nin birinci cildi, Cumhurbaşkanı H. ALİYEV'in "Millî Varlığımızın Muteber Kaynağı" adlı yazısı ile açılır. Önsöz'den sonra, Anar'ın "Türk Dünyasının Nadir Söz Âbidesi" adlı makalesi, ardından "Metin" (M. Ergin'in metnine dayanarak, Dresden ve Vatikan elyazmaları esasında, Prof. Dr. Samet Alizâde tarafından hazırlanmıştır), "Açıklamalı Sözlük" (O. Ş. Gökçay'ın lûgatı esasında, T. Hacıyev ve İ. Memmedov tarafından hazırlanmıştır) kısımları gelmektedir. Dresden ve Vatikan elyazmalarının fotofaksimileleri, bilimlik yayın olarak *Ansiklopedi*'nin değerini artırmaktadır.

Ansiklopedi'nin ikinci cildinde, "Ansiklopedik Sözlük Maddeleri", "Dede Korkut Haritası" ile *Dede Korkut* konusunda çekilmiş resimler verilmiştir.

Ansiklopedi, dilcilik, tarih, edebiyat, felsefe, psikoloji, pedagoji, sosyoloji, coğrafya bilimlerinin metod ve bakış açılarının *Dede Korkut*'a yönlendirilmiş sistemidir. Verilen bilgiler, profesyonelliği, bilimlik ağırlığı ile seçilir. Üslûp farkları, esere ağırlık değil de renklilik katmıştır. *Ansiklopedi*'deki makale ve maddeler yalnızca bilgi vermekle kalmamakta, ayrı ayrı alanlardaki araştırmaları da belli boyutları ile ortaya koymaktadır. Dede Korkut boylarının oluşması, poetikası, dil ve üslûbu ile ilgili bilgiler ve *Oğuznâme* kültürü ve karşılaştırmalı tahlil örnekleri (*Orhun Âbideleri*, *Manas*, *Köroğlu*, *Hint Eposu*, *Gilgamiş vb.*), dikkatleri üzerine çekmektedir.

Elbette ki, *Ansiklopedi*, kusursuz değil. İş olan yerde, kusur da olur. Dünya Korkutçuluğunun bütün yanlarını, yönlerini, araştırmalarını ihtiva edecek bir an-

siklopedi, şüphesiz ki, gelecek yıllarda yazılacaktır. *Ansiklopedi*'de, baş redaktör Prof. Dr. Kâmil Veli Nerimanoğlu'nun adını redaksiyon konseyi içinde sıradan bir şekilde verilmesi taaccüb doğurmuştur. Türkiye ve Azerbaycan Türkologlarının, Korkutçularının omuz omuza yazdığı bu eserin, yakın gelecekte Türkiye'de, Türkiye Türkçesi ile yayımlanacağına da inanıyoruz.

Ansiklopedi'nin ilhamcısı Azerbaycan Cumhurbaşkanı Sayın Haydar Aliyev cenabları başta olmak üzere, baş redaktörü, çok değerli ilim adamı Sayın Prof. Dr. Kâmil Veli Nerimanoğlu'na, redaksiyon konseyi başkanı, Sayın Anar'a, konsey üyelerine, müelliflere derin teşekkürlerimi bildiriyor; onlara yeni yeni yayınlarla dolu başarılar diliyorum.

Merzifon'da Büyük Uyanış...

Avrupalı ve Türkiyeli otuz bilim adamınının

katılımı ile uluslararası bilgi şöleni

**“Merzifon Haftası ve Merzifonlu Kara Mustafa Paşa
Uluslararası Sempozyumu”**

Merzifon'da düzenlendi.

Kara Mustafa Paşa Beraât Etti

**“Osmanlı'nın Güney Eyaletlerinde
Kültür İzleri Uluslararası Bilgi Şöleni”**

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ

tarafından düzenleniyor...

Hatay, 24-27 Ekim 2000

“Yunanistan’daki Türk Mimarî Mirası”

Nurtop-Ümit Yardım, **Yunanistan’daki Osmanlı Mimarî Eserleri**, Göytürk Neşriyat, Bakü 1999, 157 sayfa.

Abdullah TÜYLÜ
Uzman-Araştırmacı

Yunanistan, en seçkin Osmanlı mimarî eserlerinin bulunduğu ülkelerden biridir. Ancak, Türk medeniyetinin en önemli mimarî birikiminin mirasını barındıran Yunanistan’ın, bağrındaki bu eserlerin korunması yönünde yeterli tedbirleri aldığı söylenemez. Hattâ, Türk mirasının “Yunanistan’da bugünkü durumu içler acısıdır. Siyasî literatürden bir terminoloji aktarmasıyla, bunu tarihin en büyük kültür-medeniyet soykırımlarından biri olarak nitelemek mümkündür.”¹

Değerli diplomatlarımızdan Ümit Yardım ve eşi Nurtop Hanım, Atina Büyükelçiliğimizdeki görevleri esnasında, adalarıyla beraber Yunanistan’ı boydan boya katederek, bir politika dâhilinde Yunanistan’ca yok edilmek istenilen Türk eserlerinin fotoğraflarını çekmişler ve bu fotoğrafları *Yunanistan’daki Osmanlı Mimarî Eserleri* adıyla, Bakü’de kitap hâlinde yayımlamışlardır.

Ümit Yardım, kitabın veciz Önsöz’ünde, her Türk’ün ibretle okuması ve düşünmesi gereken hususlara işaret ederek, şöyle der:

“*Osmanlı Devleti’nin mirası olan mimarî eserlerin en yoğun olduğu ülkelerden birisi de Yunanistan’dır. Seyahatnâmeler, arşivler ve diğer belgeler bu eserlere ilişkin oldukça detaylı bilgileri bugüne aktarmaktadır. Bu konuda çok değerli çalışmalar yapmış olan rahmetli E. H. Ayverdi, ‘Avrupa’da Osmanlı Mimarî Eserleri: Bulgaristan, Yunanistan, Arnavutluk’ isimli kitabında, bu ülkedeki Osmanlı vakıf eserlerinin sayısını şehir şehir, köy köy ve kategori (cami, medrese, hayrat vb.) şeklinde belirleyerek, 3771 olarak vermiştir. Bu*

sayıya askerî nitelikli yapılar ile XIX. ve XX. yy’da inşa edilmiş mimarî eserler dâhil değildir. Bunların da eklenmesi hâlinde ortaya şüphesiz ki çok daha büyük bir sayı çıkacaktır. Tek başına bu gerçek dahi Osmanlı medeniyeti ve mirasını inkâr eden ve ülkede yaklaşık 5 asır süren Türk hâkimiyet ve yönetimini basit bir işgal olayı gibi gören ve silip atmaya çalışan çevrelere en anlamlı cevabı vermeye kâfidir.

Ülkedeki Osmanlı geçmişi yok etmek isteyen Yunanistan’ın resmî politikaları çerçevesinde imha edilen bu eserlerin çok azı bugünlere gelebilmiştir. Bu da tarihî sorumluluklarını ve imzaladığı çeşitli sözleşmeler çerçevesindeki yükümlülüklerini yerine getirmeyen bu ülkenin Türk kültür-mimarî mirasına karşı uyguladığı yok etme politikasını çok açık bir şekilde gözler önüne sermektedir. Bu politika, tarihe, eşine zor rastlanırlar bir medeniyet ve kültür düşmanlığı olarak geçmektedir.

Çeşitli eserlerde açıkça ortaya konulmuş olan bu gerçeğin bir kez daha bu albümdeki fotoğraflarla gözler önüne serilmesine çalışılmıştır. Şüphesiz ki, burada yer alan fotoğraflar bu ülkedeki harap durumdaki mimarî mirasımızın ancak çok azını gösterebilmektedir.

Yunanistan’a yolu düşen her Türk insanının bu ülkeye bir de bu gözle bakması, Mora isyanından bugüne kadar burada katledilen onbinlerce şehidimizi hatırlaması ve rahmetle anması gerektiği inancıyla...”

Bu albüm-kitabın Bakü’de yayımlanması, Azerbaycan basını tarafından büyük bir ilgi ve heyecanla karşılanmış; dikkatler Yunanistan’daki Türk mimarî mirasına çevrilmiştir. Bu arada, *Azadlık* gazetesi, 22 Haziran 1999 tarihli nüshasında, “Soykırım: Hedef Türk Âbideleridir” başlığı altında bir inceleme yayımlamıştır. Yunanistan haritası üzerinde Türk mimarlık eserlerinin bulunduğu yerler işaretlenmiş; bazı eserlerin de fotoğrafları verilmiş; Türk âbidelerinin sistemli olarak yok edilmekte olduğu duyurulmuştur. Bu arada, aynı tarihli *Halk* gazetesinde yayımlanan “Yunanistan’daki Türk Mimarlık Âbideleri” adlı geniş incelemeyi de kaydetmeliyiz.

Sayın Yardım’ın da belirttiği gibi, Türk düşmanlığının her seviyede ve her sahada görüldüğü Yunanistan’da, dünyaca meşhur Türk kahvesinin adının bile Yunan kahvesi yapıldığı; geçmişte bazı belediyelerin, Türk kültürünü yansıttıkları için, kendi bölgelerindeki leylek yuvalarının bulunduğu servi ağaçlarını bile yok etmek üzere imha kampanyaları düzenledikleri hatırlanır.

landığında, Türk mimarî şaheserlerinin korunmasını beklemek biraz safdillik olurdu.

Kimi Türk eserleri, devlet düzeyinde bilinçli ve sistematik olarak imha edilmiş; kimileri kasten korunmayarak yok olmalarına göz yumulmuş; kimi eserlerin restore adı altında özelliği ve Türk kimliği örtülmüş, sinema, atölye, dükkân, depo olarak kullanılmış; kısacası, Osmanlı-Türk medeniyetinin mirası soykırıma tâbi tutulmuştur.

Kısaca, bugün Yunanistan'da bulunan Türk mimarî varlığını bir kitap-albümde toplayan Nurtop-Ümit Yardım'ın eseri, ibretle incelenmesi gereken bir çalış-

madır. Bu eserde, şimdi sinema olan, müze olan, depo olan, göğsüne haç asılarak, kilise yapılan, yakılıp bir avuç kül olan ecdat camilerini, yıkık minareleri, gözü yaşlı çeşme kitabelerini, yıkılmış çeşmeleri, boynu büyük türbeleri, terkedilmiş tekkeleri, han-hamam kalıntılarını resimleriyle görmek mümkündür.

Bakü'de yayımladıkları bu çalışmayla, Türk Dünyasının dikkatini bu büyük trajedinin üzerine çeken Ümit Yardım ve değerli eşi Nurtop Hanımefendi'yi, bu eser vesilesiyle kutlarız. Bu güzel eserin Türkiye'de de yayımı hususunda ilgili kurum ve kuruluşların gerekli ilgi ve dikkati göstereceklerinden emin olduğumuzu ayrıca belirtiriz.

“Türk İnanışları ile Millî Geleneklerinde Renkler ve Sarı, Kırmızı, Yeşil”

(Almanca, İngilizce)

(Reşat GENÇ)

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINI

- Yakında çıkacak -

“Ali Şir Nevâî ve Hârezm Evliyalari”

Hamidhan İslâmî, Ali Şir Nevâî ve Hârezm Evliyalari, Taşkent 1998, 68 sayfa.

Aysu CANPOLAT

Ali Şir Nevâî'nin eserlerini araştırıp, gizli kalmış birçok bilgiyi gün ışığına çıkaran bu kitap Türk Dünyasının manevî gücü olan, ama tamamı bilinmeyen evliyalari tanımamızı ve onlar hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlamaktadır. Eser, Hz. Necmüddin Kübra ve onun hocalari, öğrencileri hakkında, Ali Şir Nevâî'ye ait kaynaklar dikkate alınarak yazılmıştır.

Eserde, Necmüddin Kübra'nın tasavvuf yolunda talim ve terbiye alırken yaşadıkları ve Kübra'ya bağlı tasavvuf yolu ehilleri hakkında da bilgiler verilmiştir. Ayrıca, Kübra'nın hocalari ve öğrencileri aracılığıyla tasavvuf yoluna bağlı olan meseleler anlatılmıştır.

Kitabın takrircisi Muhammedcan Hekimov, kitabın başına “Ehtiram Remzi” (Hürmet Sembolü) adlı bir yazı yazmıştır. Hekimov, yazısında, eser hakkında bilgi vermenin yanında, eserin öneminden de bahsetmektedir. Hekimov, kısaca şu tesbitlerde bulunmuştur:

“Hamidhan İslamiy'in bu eseri Ali Şir Nevaî'nin evliyalari hayati hakkında yazdığı 'Nesayim ul-Muhabbet' ve Feridüddin Attar'ın 'Tezkiretu'l-Evliya' adlı eserlerine dayanmaktadır. Eserde Necmüddin Kübra'nın tasavvuf yolundaki pîri, mürşidleri ve onun öğrencileri hakkındaki kaynaklar ve de Hârezm evliyalari mirası okuyucuya takdim edilmiştir. İlk kez şimdi öğrenilen, vatandaşımız Necmüddin Kübra ve Hârezm evliyalari'nin tasavvufa ait tarihi ve bu yoldaki faaliyeti, ulu fikirleri, cesur çalışmaları bugünkü evlâtlari'nin manevî dünyasını zenginleştirmede önemli bir yere sahiptir. Bu kitap, Necmüddin Kübra faaliyeti ve Hârezm evliyalari manevî dünyasını öğrenmede bundan sonra yapılacak araştırmalar için önemli bir kaynaktır.”

Kitabın yazarı Hamidhan İslâmî, “Tasavvuf, için insanîyetin manevî âleminde en güçlü ve en derin ilmi

görüş desek hatâ olmaz. Tasavvuf, Allah'a özlemle yönelme yolu olup, insan işte bu yol yardımıyla Allah kudretini bilip, özünü anlayıp, kalbinin açılmayan yerlerini çalıştırma, bununla birlikte Allah'ın kerâmet ışığından yararlanma imkânına sahiptir. İnsan kendi ruhunu Allah'a yakınlaştırarak, sınav dünyasının faniliğini, gelip geçiciliğini anlar ve kendinin ruhî kemaline doğru yönelir. Allah'ın gücünün sonsuzluğunu anlar” sözleriyle başladığı kitabın “Giriş” kısmında, tasavvufun tanımını yaparak, tasavvufu ilgili bilgilerden bahsetmiştir.

Giriş kısmından sonra yazar, Necmüddin Kübra'nın hayatından bahsederek, sırayla, “Hazreti Necmüddin Kübraning Şagirdleri”, “Nevai Hazreti Necmüddin Kübraning Üstazleri Hakıda” başlıklı bölümlerle, onun öğrencileri, hocalari, yaptığı çalışmalar hakkında bilgi vermektedir. Bunun yanında, Necmüddin Kübra'nın üstadlarını tek tek tanıtmaktadır. Aşağıda bu evliyalari hepsine kısa kısa değineceğiz.

Yazar, Necmüddin Kübra'dan bahsedilen kısımda, yazar şu bilgilere yer vermiştir:

“Ali Şir Nevâî'nin Hazinet ul-Asfiye eserinde yazılanlara göre, Hazret-i Necmüddin Kübra, 540 (1145) yılında Hârezm'in Hive şehrinde doğdu. Onun hakkında birçok elyazma ve taşbasma eser var. Bunlardan birisi, Hz. Ali Şir Nevâî'nin Nesayim ul-Muhabbet min Şemayimul Futuvvet tezkiresidir. Eserde, Orta Doğu, Hindistan ve Türkistan'da yaşayıp, faaliyet gösteren VII. asırdan Nevâî'nin yaşadığı devre kadar olan tasavvuf ehli olmuş 770 evliya hakkında bilgi vermektedir. İşte bu eserin 'Evliyaullağa Vake' Bolğan Havarık Adet Keramet Beyanı” (Evliyalari'nin Hayatındaki Birbirine Zıt Âdetler ve Kerâmetlerin Beyanı) başlığı altındaki 472 tertip rakamından başlayarak, Necmüddin Kübra hakkında bilgiler vermektedir.”

Yazar, daha sonra, Ali Şir Nevâî'nin Necmüddin Kübra ile ilgili yazdığı bilgilerin ışığında Necmüddin Kübra'nın hayatıyla, tasavvufa duyduğu ilgiyle, hayatındaki önemli olaylarla, kişiliğiyle, eserleriyle ilgili bilgilere değinmiştir. Bu bilgilerden birkaç paragrafı özetleyerek verelim:

Şeyh Necmüddin Kübra'nın asıl adı Ahmed b. Umar el-Hevakîy, lâkabı Kübra'dır. Küçük yaşta üstün zekâsı ile birçok münazara ve toplantılara katılan Kübra, kısa sürede herkesin dikkatini çekti. Necmüddin Kübra'nın tasavvuf yoluna girdikten sonra, onu yetiştiren hocalarla tanışması şöyle oldu. Bir gün, “Hazreti

Şeyh, Tebriz’de, bir toplulukta kitap okurlarken, içeri Baba Ferec Tebriziy girdi. Baba Ferec, onu beğendi etkilendi ve Allah’ın ‘Fena’ derecesinde duran ‘Meczub’ ve Allah’ın dostu mânasındaki ‘Mahhub’ sıfatıyla Kübra’nın evliyalığı belli oldu. Bu olayla Hazreti Necmüddin Kübra’nın Velîlik yolu başladı. Bir yolculuğu sırasında hastalanan Necmüddin Kübra, Şeyh İsmail Kasrî ile tanıştı. İsmail Kasrî kısa sürede onun ikinci pîri, mürşidi oldu. Ondan birçok şey öğrenen Kübra, daha sonra, Şeyh İsmail Kasrî tarafından Ammar Yasir’e gönderildi. Ammar Yasir, onu Kübra’nın öğrenmek istediği bilgilere vakıf olan Rozbehan Kebiriy Mısrî’nin huzuruna gönderdi. Bir süre Rozbehan Kebiriy Mısrî’nin yanında kalan Kübra, yaşadığı esrarengiz bir olaydan sonra, onun manevî büyüklüğünü anladı. Burada tasavvuf eğitimini bitirdi. Rozbehan Mısrî, Necmüddin Kübra’nın tasavvuf eğitimini tamamladığını anlatan bir mektupla onu tekrar Ammar Yasir’in yanına gönderdi. Rozbehan Mısrî’ye göre, Kübra eğitimi tamamlasa da son kez Ammar Yasir’in yanında terbiye görmeliydi.”

Necmüddin Kübra’nın Ammar Yasir’in yanında ne kadar kaldığı bilinmiyor. Fakat bütün bu eğitim süresinin ardından Necmüddin Kübra, XII-XIII. asırda en ulu ve en büyük evliya mertebesine erişti. Büyük şöhret kazandı. Allah yolundan ayrılmayan Kübra’nın 600’den fazla müridi ve öğrencisi oldu. Müridleriyle birlikte hep insanlara yardım etmeye çalıştı. Moğolların Hârezm’e saldırısında, müridleriyle birlikte onlara karşı koydu. Bu savaşta şehit oldu. Necmüddin Kübra, XII-XIII. asırlar tasavvuf eğitimi ve dünya manevî hayatında ölümsüz bir yere sahip oldu.

“Hazreti Necmüddin Kübraning Şagirdleri” adlı bölümde yazar, Necmüddin Kübra’nın talebelerinden bahsetmektedir. Bunları sırayla verecek olursak:

Şeyh Mecdüddin Bağdadî: Adı, Mecdüddin Şeref ibn el-Müeyyid ibn Ebil-Fatih el-Bağdadiy’dir. Bağdatlıdır. Babası sultanın yakın adamlarındandır. Mecdüddin, babasının karşı olmasına rağmen, Necmüddin Kübra’nın müridi olmuştur. En zor tecrübeleri geçiren Mecdüddin Bağdadî’ye, zor yolları geçirip yüksek mertebe olan ‘velîlik’ verilmiştir. Mecdüddin Bağdadî, iftiralar yüzünden padişah buyruğu ile Amuderya’ya gönderilip, öldürülmüştür. Ölüm tarihi 707 olarak bilinir. Ölümüyle ilgili birçok şüphe vardır.

Şeyh Sa’düddin Hemevî: Adı, Muhammed ibn el Müeyyed b. Ebi Bekr b. Ebi el-Hasan b. Muhammed

Hemevî’dir. Zahirî ve batinî ilimlerde tek olarak bilinmektedir. Sa’düddin Hemevî’nin kitapları hakkında Ali Şir Nevâî “*Akl ve Fıkr Nezeri Aning Keşfu Hallidin Acizolur*” (Sorunları çözme, sonucunu çıkarma ve bulmada akıl ve fikir acizdir) diye yazmıştır. Şeyh Sa’düddin Hemevî 650 (1252)’de vefat etmiştir.

Şeyh Seyfüddin Baharzî: Zahir eğitimini aldıktan sonra, Şeyh Necmüddin Kübra’nın yanında terbiye oldu. Birçok bilim hakkında ders verdi. 658 (1259 M.)’de ölmüştür. Mezarı Buhara’dadır. Tüm âlemede meşhurdur.

Aynü’z-zaman Cemalüddin Giylî: Nevâî’nin anlatığına göre, Necmüddin Kübra’nın sohbetine niyet edip yola çıkan Giylî, yolda giderken âlimlerden öğrendiği bilgileri yanına aldı. Hârezm’e yaklaştığı sıralarda üç gece boyunca rüyasında Hazret-i Şeyh’i gördü. Şeyh rüyasında, “*Ey Giyliy, yükünü bırak, öyle gel*” diyordu. Önce bunu anlamayan Giyliy, daha sonra Necmüddin Kübra’nın ne demek istediğini, “*yükünü at*” demekle, elindeki kitabı atmasını istediğini, bunun sebebinin de tasavvuf yoluna giren kişinin düşüncesini, aklını, dikkatini sadece Allah’a vermesi gerektiği için olduğunu anladı. Elindeki kitabı denize attı ve yoluna devam ederek, Necmüddin Kübra’nın huzuruna ulaştı. Gördüğü terbiye ve eğitimden sonra, Cemalüddin Giylî ‘velîlik’ mertebesine yükseldi.

Baba Kemal Cündî: Necmüddin Kübra’dan ‘velîlik’ mertebesini alan Kemal Cündî, hocasından şeyhlik hırkasını giydi. Şemsiddin Müftî, oğlu Ahmed Mevlânâ’yı genç yaşta terbiye etmesi için Necmüddin Kübra’nın yanına gönderdi. Necmüddin Kübra da, Ahmed Mevlânâ’yı eğitmesi, terbiye etmesi için Baba Kemal Cündî’yi görevlendirdi.

Şeyh Necmüddin Raziyy el-Ma’rif Bidaye: Necmüddin Kübra, onun terbiyesini Mecdüddin Bağdadî’ye havâle etmiştir. *Mirsadül-İbad ve Bahrul-Hakayık* adlı tefsirlerin yazarıdır. 654 (1256)’te vefat etmiştir. Mezarı Bağdat’tadır.

Raziuddin Ali Lale el-Ğaznevî: Şeyh Ali Lale’nin babasıdır. Necmüddin Kübra’nın yanında terbiye almaya başlaması gördüğü bir rüyadan sonra tesadüfî bir şekilde karşılaşmaları sonucu olmuştur (642’de Rebbiul/Evvel ayının 3’ünde vefat etmiştir). Ali Şir Nevâî *Nesayim ul-Muhabbet* adlı eserinde Bahauddin Velled’in -gerçi o tam olarak müridi olmasa da- Necmüddin Kübra’nın sohbetinde bulunduğunu yazmıştır.

Bahaüddin Veled: Asıl adı Muhammed b. el-Hüseyn b. Ahmed el-Hatibiy el-Bekriy'dir. Ali Şir Nevâî Bahaüddin Veled hakkında bilgiler verdikten sonra, kısaca Mevlânâ Celâleddin Rumî'den de bahsetmiştir.

Feridüddin Attar: Mecdüddin Bağdadî'den terbiye almıştır. Nevâî, Attar'dan övgüyle söz etmiştir. Ayrıca onun tasavvufa ait, tasavvufun sırlarını çözmeye bağışladığı, *Esrarnâme*, *Müsibetnâme*, *İlâhîynâme* gibi eserlerinin olduğunu belirtmiştir.

Bir sonraki bölüm olan "Neva'iy Hazreti Necmüddin Kübraning Üstazleri Hakıda" (Nevâî'nin Hazreti Necmüddin Kübra'nın Hocaları Hakkında Yazdıkları) adlı bölümde yazar, Ali Şir Nevâî'nin *Nesayim ul-Muhabbet* eserinde Necmüddin Kübra'nın hocalarıyla ilgili verdiği bilgileri aslını koruyarak anlatmıştır. Nevâî, Necmüddin Kübra'nın hocaları Şeyh İsmail Kasrî, Şeyh Rozbehan Kebirî Mısrî, Şeyh Ammar hakkında kısa bilgiler verdikten sonra, diğer hocalarını kendi isimlerinin başlığı altında, açıklamıştır. Necmüddin Kübra'nın diğer hocaları:

Abdullah Mübârek: Doğu ve Batı'nın en önemli evliyalarından birisidir. Hıratlı Aliyyul Karî'nin yazdığına göre, VIII. asra kadar "Yirmi bin hadisi içine alan 20 eserini Ebu Hanife'nin fıkıh parçalarına göre hazırlamıştır." Kendisi hadis ilmiyle uğraşmıştır. Ali Şir Nevâî, Abdullah Mübârek ile ilgili yazdıklarının sonuna, Abdullah Mübârek ile ilgili bilgiler için Muhammed Sıddık Rüşdiy Kaşgarî'nin tercüme ettiği Feridüddin Attar'ın *Tezkiretu'l Evliya-i Türkiy* eserine müraaat edilmesini gerektirdiğini yazmıştır. Yazar bu kısımda, Ali Şir Nevâî'nin belirttiği, Abdullah Mübârek'e rüya esnasında bildirilen bir haber ve bu haberin tüm Müslümanlara ibret için yazıldığından ve Abdullah Mübârek'in hikmetlerinden söz ederek, şu cümlelerle sözlerine son vermektedir: "Abdullah Mübârek, hadis ilminin ilk bayraktarlarından. Onun mirası, Müslüman âleminin, Türk Dünyasının kısaca Özbekistan'ın millî, manevî mülküdür. Abdullah Mübârek, VIII. asr-daki ilk Türkistan mutasavvıfıdır. Onun mirasını iyi bir şekilde öğrenmek ve öğretilmesini sağlamak halkımızın görevi olmalıdır."

Pehlevan Mahmud: Yine Ali Şir Nevâî'nin *Nesayim ul-Muhabbet* eserinde verdiği bilgilere göre, asıl adı Pehlevan Mahmud Pekeyar'dır. Hiveli'dir. Güreşte çok başarılı olduğu için "Pehlevan" adını almıştır. Tasavvuf yoluna girdiğini gizli tutmuştur. Pehlevan Mahmud'un Allah'a olan aşk ve muhabbeti çok derindir.

'Evliya' mertebesinde olan Mahmud'a, Allah, kendi sonsuzluk âleminin perdelerini açıp, onun gözüne kendi kudretini göstermiştir. Allah'ın böyle büyük merhameti, çok az evliyaya nasip olmuştur. Pehlevan Mahmud'un mezarı Hive'dedir.

Alaüddin Attar: Asıl adı Muhammed ibn Muhammed el-Buharî'dir. Hoca Bahaüddin Nakşibendî'nin en inançlı ve en çalışkan talebelerinden biridir. 'Veli' mertebesine ulaşmıştır. Bu sebeple Hoca Bahaüddin Nakşibendî, kendi müridlerinin terbiyesini Alaüddin Attar'a bırakmıştır. Hoca Bahaüddin Nakşibendî Hazretleri'nin üç esas halifesinden birincisi Alaüddin Attar, ikincisi Hoca Muhammed Parsa, üçüncüsü Ya'kub Çerhiy'dir. Alaüddin Attar'ın tasavvuftaki mukaddes sözlerini toplayan Hoca Muhammed Parsa, *Mekamat Hoca Alaüddin Attar*, *Menakıb* ve *Şemali Hazreti Hoca Alaüddin Attar* adlı eserleri yazmıştır. Alaüddin Attar 1400'de vefat etmiştir.

Ebul Vefa Hârezmî: Ali Şir Nevâî, Ebul Vefa Hârezmî hakkında "Allah yoluna inanan, bu yolun lezzetini tadan dostları Ebul Vefa Harezmî'nin şerbetinden tad alır" sözlerinden sonra, evliyanın altı rubaîsini vererek, 1481'de öldüğünü de haber vermektedir.

Şeyh Alaüddin Hârezmî: İmam Yafî ile arkadaş. Türkiye'de yaşamıştır. İmam Yafî, eserlerinde ondan geniş bir şekilde bahsetmiştir. Nevâî, Şeyh Alaüddin Hârezmî ile ilgili olağanüstü olaylardan bahsetmektedir.

Hubbi Hoca: Hârezmli'dir. Evliyalar içinde önemli ve güçlü kerâmetler sahibidir. Onun kerâmetleri hakkında günümüze kadar ulaşan birçok elyazma vardır.

Şeyh Ebul Hasan İşkî: Hârezmli'dir. Soyu Sultanu'l-Arifin Sultan Bayezid Bistamî Rahmetulla'ya kadar ulaşır. Ebul Hasan'ı o terbiye etmiştir. Şeyh Ebul Hasan İşkî, zamanındaki 'fakir' mertebesindeki evliyaların birincisi ve sonuncusudur.

Mukrî Mahmud: Hârezmli'dir. Birçok mürid ve talebelere hocalık yapmıştır. 1475'te vefat etmiştir. Cesedi, ulu üstad Sa'duddin Kaşgarî kabristanına defnedilmiştir.

Eserin "Hatime" (Sonuç) bölümünde yazar, Ali Şir Nevâî'nin yazdıklarını özetleyerek, tekrar Necmüddin Kübra hakkında bilgiler vermektedir. Bu bilgiler, Necmüddin Kübra'nın yetiştirme şeklini, onun hocalarını, soy ağacının Hz. Muhammed'e dayandığını ispatlayan bilgileri, diğer evliyalar arasındaki özel yerini ve onun bu yere sahip olma sebeplerini içermektedir.

Daha sonra yazar, Hârezm evliyalari hakkında Ali Şir Nevâî'nin *Nesayimü'l-Muhabbet* eseriyle bilgi edinmeye başladığımızı ve bu eserin, bu konuyla ilgili daha sonra yapılan ve yapılacak olan çalışmalar için önemli bir kaynak olduğuna değinmektedir.

Eserin son kısmında iki ek bulunmaktadır. "Birinci ilâve" bölümünde, "Ta'rifi Vilayeti Hârezm" başlığı altında Hârezm'in tarifi yapılmaktadır. Yazar burada, "Bu tarihi ilâve Kübra'nın yaşadığı devirde (XII-XIII. asrın başı) Harezmi'nin tarihî manzaralarını göstermek için koyuldu" açıklamasıyla, kitaba neden böyle bir ilaveyi yaptığını açıklamaktadır. "İkinci ilâve" bölümünde ise, Necmüddin Kübra'nın soyunun Hz. Muhammed'e dayandığını gösteren bir soy ağacı bulunmaktadır. Bu soy ağacında şu isimler vardır: Necmüd-

din Kübra, İsmail Kasrî, Ebu Necib Sühreverdî, Muhammed Menkil, Muhammed İbn Davud, Ebu Abbas İdris, Ebu Kasım b. Ramazan, Ebu Yakub Teberî, Ebu Abdullah İbn Usman, Ebu Yakub Nahracurî, Ebu Yakub Sevsî, Ebul Vahid b. Zeyd, Kümeyl İbn Zeyd, Ali İbn Ebi Talib, Muhammed Aleyhisselâm.

Yazar, tasavvufla ilgili bilinmeyen kelimeler için küçük bir "Sözlük" hazırlayarak kitabına son vermiştir.

Öncelikle kitapta adı geçenler başta olmak üzere, daha adını bilemediğimiz nice "gönül erleri"nin, insanın ve toplumun olgunlaştırılmasına yönelik birleştirici telkin, tebliğ ve teşvikleriyle, bugün Türk Dünyasının inanç ortak paydasında buluşmasında; dinimizin doğru yaşanmasında büyük emekleri olmuştur. Aziz ruhları şad olsun!

"Türk Adının Anlamı"

(Almanca, İngilizce)

(Tuncer BAYKARA)

"Tarihten Destana Akan Duyarlılık"

(Almanca, İngilizce)

(Sadık TURAL)

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINI

- Yakında çıkacak -

“Atatürk ve Türk Halk Kültürü”

Nail Tan, *Atatürk ve Türk Halk Kültürü*,
Folklor Araştırmaları Kurumu Yayını,
Ankara 2000, 128 sayfa.

Yard. Doç. Dr. Nâzan KIRIMHAN

Gazi Üni. Fen-Edb. Fak.
Öğretim Üyesi

Kültür, bir toplumu diğer toplumlardan ayırma-ya yarayacak türden benlik ve kimlik belirtisi niteliği taşıyan değer, norm ve sosyal kültür unsurlarından oluşur.

Maddî ve manevî varlığımızın, millî bünyemizin özelliklerinden ilham alarak geliştirilmesinde, millî kültürümüz çok önemli bir rol oynamaktadır. Halkbilimi, işte bu mahallî kimlik gibi, meslekî kimlik gibi görünen unsurları araştırır ve değerlendirir. Konusu, halkın manevî kültürüdür. Devraldığımız millî kültürümüzü gelecek nesillere zenginleştirilmiş olarak devretmek zorundayız. Bu gerçeği çok iyi bilen Atatürk, halk kültürümüzle yakından ilgilenmiştir. Kuracağı yeni devletin temellerinin sağlam atılması için, gerçek temele, yani halk kültürüne ihtiyacı olduğunun bilincinde olan Ulu Önder, halk kültürüne gereken önemi vermiştir.

Folklor Araştırmaları Kurumu yayınlarından, 28 numarada Nail Tan imzasıyla çıkan *Atatürk ve Türk Halk Kültürü* isimli kitap, Atatürk'ün doğumunun 120. yıl dönümüne armağan olarak hazırlanmıştır. Önsöz de dâhil olmak üzere on bölümden oluşan kitap 128 sayfadır.

“Önsöz Yerine” adıyla verilen ilk bölümde, Atatürk'ün Türk halk kültürüne yaptığı hizmetler, 12 madde altında topluca verilmiştir. Bu maddelerden öğrendiğimize göre, 1922 yılında Atatürk'ün denetiminde halk kültürü ürünlerinin derlenmesine başlanmıştır. Aynı yıl, halk türkülerinin derlenmesine başlanarak, İstanbul Belediye Konservatuarı ve Ankara Devlet Konservatuarı'nın katkılarıyla, çok sayıda türkü tari-

hin karanlıklarında yok olmaktan kurtarılmıştır. Atatürk, üç Rumeli türküsünü bizzat kendisi derlemiştir.

Yazar, bu ilk bölümde, Atatürk'ün, başta Ankara Etnoğrafya Müzesi olmak üzere, el sanatlarıyla ilgili müze ve müze bölümlerinin kurulmasındaki katkılardan; güreş, cirit, at yarışı gibi ata sporlarının unutulmaması için düzenlediği çeşitli gösterilerde, Türk töresinin unutulmaması için bayramlaşma, yardım, hastamezarlık ziyaretleri hususunda gösterdiği titizlikten bahsetmiştir.

Nail Tan, kitabı yazmaktaki amacını bu bölümde şöyle açıklamaktadır: “*Atatürk'ün Türk halk kültürüne ilgisini ve hizmetlerini ortaya koymak amacıyla, yüce insanın doğumunun 100. yıl dönümü olan 1981 yılında bir kitapçık yayınlamıştım. 100. yıl kutlamalarına yetiştirebilmek için geniş bir tarama yapmadan hazırladığım bu kitapçık, tamamlayıcı üç makale yazmama rağmen, beni rahatsız etmiştir. Çünkü bu yayınlarım, Atatürk'ün halk kültürü alanındaki hizmetlerini, ilgisini açıklamakta çok yetersiz kalmıştır.*”

“Önsöz Yerine” adlı bölüm, 1981 yılından sonra Atatürk ve Türk halk kültürü konusunda yapılan çalışmaların isimleri zikredildikten sonra tamamlanmıştır.

İkinci bölüm, “Atatürk ve Türk Halk Edebiyatı” ismini taşımaktadır. Bu bölümde, halk edebiyatı ürünlerinin, halk diline ve kültürüne yönelmeyi ilke edinen Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp ve Ali Canip Yöntem'in kaleminde oluşturduğu yenilikler anlatılmıştır. Aynı bölümde, yurdumuzda 1922-37 tarihleri arasında yapılan derlemeler ve bu derlemeler sonucunda edebiyat dünyasına kazandırılan eserler zikredilmiştir.

Türk Dili Cemiyeti'nin 12 Temmuz 1932 tarihinde kurulması ve *Söz Derleme Kılavuzu*'nun yayımlanması, *Halk Bilgisi Mecmuası*, *Halk Bilgisi Haberleri* gibi dergilerle birlikte on üç kitap ve broşür bastırılması ve 1931 yılında Sivas'ta ilk “Halk Şâirleri Bayramı”nın düzenlenmesi konusunda Atatürk'ün desteklerini, yine bu bölümden öğrenmekteyiz. Atatürk'ün Âşık Veysel'le tanışması, 27 Şubat-5 Mart 1938 tarihleri arasında Bayburt'ta bir “Saz Şâirleri Haftası” düzenlenmesi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne bağlı olarak 12 Aralık 1924 tarihinde kurulan Türkiyat Enstitüsü'nün çalışmaları bu bölümün konuları arasındadır. Zekeriya Karadavut'un *Âşıkların Diliyle Cumhuriyet* adlı kitabına eklenen kaynakça ve Atatürk döneminde yaşayan halk şâirlerimizin şiirlerinden örnekler verilerek, bu bölüm tamamlanmıştır.

Üçüncü bölüm, “Atatürk ve Geleneksel Türk Tiyatrosu” adı altında oluşturulmuştur. Bu bölümde, Atatürk’ün Karagöz, Orta Oyunu ve kukla gösterilerine ve sanatçılara destekleri ve bu oyunları halka sevdirmekte önemli bir rolü olan *Karagöz* gazetesine yapılan maddî ve manevî yardımlarla, Cemal Granda, Kuklacı Hâdi Poyrazoğlu, Karagözcü Camcı İrfan Açıkgöz ve Hayâlî Küçük Ali’nin anılarına not düşülerek, Atatürk’ün sanata olan yakın alâkası dile getirilmiştir.

Kitabın dördüncü bölümü, “Atatürk ve Türk Halk Müziği”dir. Bu bölümde, Atatürk’ün her çeşit müziği sevdiğine, fakat Rumeli türkülerine ayrı bir düşkünlüğü olduğu konusuna değinilmiştir. Müzik eğitimi olmamasına rağmen musıkîden çok iyi anlaması, Atatürk’ün bir özelliği olarak vurgulanmıştır. Daha sonra, kendisinin sevdiği şarkı ve türküler sıralanmıştır. Bu bölümden öğrendiğimize göre, Atatürk, Bektaşî nefeslerini de dinlemekten hoşlanırdı. Bu bölümde ayrıca, Ata’nın Türk müziği üzerinde yenilikler yapmak istemesinin temel sebepleri sayılmıştır. Buradan, Ziya Gökalp’in görüşlerinin Atatürk’ün üzerindeki etkisinin önemini anlamaktayız.

Atatürk’ün, “*Türk musıkîsinin modern teknik içinde yükseltilmesi gerekir*” sözünün yanlış anlaşılması sebebiyle, Türk müziği konusunda yapılan birtakım yanlış uygulamaların, yine Atatürk’ün emriyle düzeltilildiğini öğrenmekteyiz. Bu bölüm, yazarımızın Türk müziği konusundaki tesbit ve umutlarını anlatan cümlelerle sona ermektedir.

“Atatürk ve Türk Halk Oyunları” adlı beşinci bölümde, Atatürk’ün mahallî oyunlara duyduğu ilgi anlatılırken, en çok zeybek oyunlarından hoşlandığı, Fransızca *İslâm Ansiklopedisi* kaynak alınarak gösterilmektedir. Atatürk, Selim Sırrı Tarcan isimli bir Beden Eğitimi öğretmenini zeybek oyunlarının geliştirilmesi ve yurda yayılması ile görevlendirmiş ve bayramlarda bu oyunların oynanmasını istemiştir. Türkiye’de düzenlenen ilk milletlerarası halk oyunları festivali sırasında Atatürk ekiplerin oyunlarına katılmıştır.

“Atatürk ve Zeybek Oyunları” alt başlığıyla verilen bir diğer bölümde, Selim Sırrı Tarcan tarafından Atatürk’ün emriyle oluşturulan Tarcan Zeybeği’nden bahsedilmektedir. Bir erkek oyunu olan zeybek, bu türünde, kadın ve erkek beraber oynanır şekilde düzenlenmiştir. Atatürk’ün semâ ve semâha gösterdiği ilgi anlatılırken, yakın çevresindekilerin anılarına da yer ve-

rilmiştir. Bunlardan bize çok ilginç gelen birisini sizlerle naklediyoruz:

“*Atatürk, Merinos Fabrikası’nın açılışı nedeniyle 1938 yılında düzenlenen tören sırasında hastalığının ileri dönemlerindeydi. Kauldığı baloda, vals çalan orkestraya zeybek çalmalarını söyler. Ödemiş ve Aydın efelerini hayran edecek bir zeybeğin kahraman figürlerini icraya başlar. Rejime riayet ederse, en çok dokuz ay yaşayabileceğini bilen bir adam, dizlerini yere vura vura zeybek oynuyordu. Bu oyunu izleyen saray erkânının gözlerinde acı bir endişe belirdi. Onların gözlerinde oluşan gözyaşlarının sebebini anlayan Atatürk, raksını daha da şiddetlendirdi. Raks sona erince, kadınlar ipek mendillerini gözlerine bastırırken, Atatürk ağız dolusu bir kahkaha attı.*”

“Atatürk ve Türk Halk Sporları” adlı bölümde, Atatürk’ün halk sporları içinde en fazla güreş sporunu sevdiği belirtilmiştir. Subaylığı sırasında Mehmetçikleri güreştiren Atatürk, Muhafız Alayı’na en iyi güreşçilerin alınmasını temin etmiştir. Atatürk’ün seyrettiği güreş müsabakaları tarih sırasına göre verildikten sonra, güreşçilere verdiği armağanlar ve Kurtdereli Mehmet Pehlivan’a yazdığı mektup; 1936 Berlin Olimpiyatları’nda Grekoromen stilde 61 kiloda dünya şampiyonu olan Yaşar Erkan’a çektiği telgraf aktarılmıştır. At yarışlarına, cirite de önem veren Atatürk, 10 Haziran 1927’de “Gazi Koşusu” adıyla at yarışları düzenlemiş ve Karacabey, Sultansuyu, Çukurova, Çifteler, Konya haralarını da kurdurmuştur.

Kitabın “Atatürk ve Türk Gelenek, Görenek, İnançları, Halk Hekimliği” adını taşıyan yedinci bölümünde, Atatürk’ün lâik düzenin kurulması sırasında gösterdiği titizlik dile getirilmiştir. Atatürk, halk gelenek ve göreneklerine saygılı bir insandı. Amacı, Türk töresini hurafelerden uzak tutarak yaşatmaktı. Bu bölümde, Atatürk’ün bu konudaki çabaları anlatılmıştır.

TBMM’nin açılışı için cuma gününü seçen Atatürk, Başkan seçilince, başkan yardımcılıklarına Mevlî postnişini Abdülhalim Çelebi’yle, Bektaşî şeyhi Cemalettin Çelebi’yi seçerek, Alevî-Sünnî ayırımı yapmadığını göstermiştir. Bu bölümde ayrıca, Atatürk’ün mevlitlere katılması, cami ziyaretleri, hatim indirtmesi, yetim ve kimsesiz çocukları koruma altına alması, Türk geleneklerine bağlılığının bir ispatı olarak gösterilmiştir. Atatürk, İslâmiyet’in vasiyet geleneğine uyarak, kendisine ait gayrimenkûlleri devlete bağışlamıştır.

Bölümün alt başlığı olarak “Atatürk’lü Nevruz Bayramları” anlatılmıştır. Nevruz’un Türk tarihindeki önemi belirtildikten sonra, İstiklâl Savaşı sırasındaki Nevruz kutlamalarından bahsedilmektedir.

Sekizinci bölüm, “Atatürk ve El Sanatları” adını taşımaktadır. Bu bölümde, Atatürk’ün 16 Mart 1923 tarihinde, Adana’da esnaf ve sanatkârlara hitaben yaptığı konuşma yer almaktadır. Atatürk bu konuşmasında, Osmanlı Devleti’nin yöneticilerini el sanatlarına değer vermedikleri için tenkit etmiştir. Bu dönemde Rum ve Ermenilerin küçük sanatlarda söz sahibi olmalarının müsebbibi olarak bu yöneticileri göstermiştir. Bu bölümde ayrıca, Atatürk’ün Sümerbank’ın kuruluşundaki gayretleri anlatılmaktadır.

“Atatürk ve Türk Mutfağı” isimli dokuzuncu bölümde, Atatürk’ün akşam yemeğine gösterdiği özen den bahsedilerek, sevdiği yiyecek ve içeceklerin isimleri sayılmıştır. Türk kahvesine ve rakısına aşırı düşkün olan Atatürk’ün, yemeğe düşkün bir insan olmadığı da dile getirilmiştir.

Kitabın yazarı, Kemal Paşa Tatlısı hakkında şunları söylüyor: “*Bu tatlının adlandırılışı konusunda doğru bir bilgiye ulaşamadım. Bu konuyu kitabın di-*

ğer baskılarında aydınlatmaya çalışacağım.”

Kitabın son bölümünde, Atatürk’ün Türk halk kültürüyle ilgili sözleri yer almaktadır. Aşağıya aldığımız sözü, Atatürk’ün halk kültürüne verdiği önemin işaretidir:

“*Arkadaşlar, başarılı olmak için aydın sınıfla, halkın zihniyet ve amacı arasında doğal bir uygunluk olması gerekir. Yani, aydın sınıfın halka önerceği ülküler, halkın ruh ve vicdânından alınmış olmalıdır.*”

Atatürk’ün Türk halk kültürüne hizmetlerini çeşitli belgelerle ve anılara dayanarak bizlere aktaran bu kitabın her bölümünün sonunda geniş bir bibliyografya verilmiştir. Yazarımız, kitabını konuyla ilgili fotoğraflarla süsleyerek, adı geçen şahısları tanıma fırsatını okuyuculara sunmaktadır.

Ulu Önderimiz Atatürk’ün Türk halk kültürüne verdiği önemi ve hizmetleri kronolojik olarak ve belgelerle ispatlanmış bir şekilde Türk okuyucusunun hizmetine sunan Nail Tan’ı bu çalışmasından dolayı kutlarız. Bu ve buna benzer çalışmaların Türk kültürünün unutulmaması ve yaşatılması hususuna yardımcı olacağı kanaatindeyim.

* Sadık Tural, *Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler*, Ankara 1992, s. 14, 109.

“Millî Bütünlüğümüzün Kaynakları: Asya’dan Anadolu’ya Taşınanlar”

(Almanca, İngilizce)

(Abdurrahman KÜÇÜK - Harun GÜNGÖR)

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINI

- Yakında çıkacak -

“Altay Destanı Maaday Kara”

Emine Gürsoy-Naskali, *Altay Destanı Maaday Kara*, Yapı Kredi Yayını, İstanbul 1999, 374 sayfa.

Eyüp BACANLI

Fatih Üni, Fen-Edebiyat Fak.
Türk Dili ve Edb. Böl. Araştırma Görevlisi

Prof. Dr. Emine Gürsoy-Naskali, Türkiye’deki Türkoloji araştırmacılarına 1999 yılında mühim bir eser kazandırdı: *Altay Destanı Maaday Kara*. Altay, Radloff’un Türkoloji araştırmaları için başlangıç noktası olarak seçtiği yerd. Zira, en eski Türk yurdu olan Altay, Türkçenin de ilk konuşulduğu yerd. Ülkemizde Altayca üzerine yapılan çalışmalar Sovyetler Birliği’nin yıkılmasından sonra hız kazandı.¹

Maaday-Kara, Güney Sibirya’da yaşayan Altay Türklerinin destanıdır. Şamanist sistem, destana hâkim gözükmektedir. Ancak, “*Her ne kadar Şamanizm destana hâkim birinci inanç olsa da, o coğrafyada yeni yeni tesirini göstermeye başlayan (Budizm’in Tibet versiyonu olan) Lamaizm’den de izler destanda görülür.*”

Altay destanları, bazı Türkologlarca tartışma konusu olmuştur. Tartışma, Altay destanlarının “destan” mı yoksa “masal” mı olduğu hususundadır. Yaygın kanaat, bu türleri “*destandan masala geçişin en mükemmel örnekleri*” olarak kabul eder. Ancak Malov ve Dimitriev, bu türlerin “masal” olduğu konusunda ısrarcıdır. Potapov ve Koptelov ise, bu görüşe şiddetle karşı çıkarlar ve “destan” olduğunu söylerler.²

Elimizdeki kitabın Altayca metni, Sazon Saymoviç Surazakov tarafından 1964’te Aleksey Grigoreviç Kalkin’in anlatımından derlenmiş. Kitabın bölümleri şu şekildedir: Sunuş (s. 7), Giriş (s. 11), Altay Destanı (s. 33), Genel Dizin (s. 253), Özel İsimler Dizini (s. 355), Bibliyografya (s. 361).

Sunuş bölümü, yazar tarafından kaleme alınmış. Bu bölümde, destan hakkında kısa bilgiler verildikten sonra, destanın ilk olarak S. S. Surazakov tarafından der-

lendiğini ve Türkiye’de S. Tezcan tarafından yazılan iki tanıtım yazısının 1986’da yayımlandığını öğreniyoruz.

Giriş bölümünde, sayın Gürsoy-Naskali, Altay destanının nasıl bir destan olduğu ve hangi gözle incelenmesi gerektiği konusunda, destandaki olayların yeryüzü, yeraltı ve gökyüzü olmak üzere üç farklı boyuta uzandığını; dünya ve öbür dünyayı algılayış biçiminin Şamanist düşünce doğrultusunda olduğunu; Şamanizm’in ve Şamanların Altay Türklerinin hayatındaki yerini anlatıyor. “Maaday-Kara Destanında Olayların Akışı” başlığında, destandaki olaylar özetleniyor. “Altay Destanının Anlatım Şekli ve Derlenmesi” başlığında, destan ve hikâye anlatımındaki ustalıklarıyla bildiğimiz “*Kayçılar*”ın “*çörçök*”ü (destanı) “*topşuur*” adlı müzik âleti eşliğinde nasıl terennüm ettikleri, coğrafyacı A. V. Anohin’in “*topşuur*” hakkında verdiği bilgiler yer alıyor. “Maaday-Kara ve Aleksey Grigoreviç Kalkin” başlıklı bölümde de, Altaylıların meşhur *kayçısı* A. G. Kalkin’in hayat hikâyesi ve *Kayçılık* sanatında nasıl bir gelişme seyri gösterdiği anlatıldıktan sonra, Kalkin’in yazıya geçirilmiş olan anlatımlarından yayımlanmış olanların listesi (12 tane), Gorno Altay (Başkent) Tarih, Dil ve Edebiyat İlmi Araştırmalar Enstitüsü’nde muhafaza edilmekte olan ve henüz basılmamış hikâyeleri (6 tane) ve henüz yazıya geçirilmemiş olan destan ve hikâyeleri (16 tane)nin listesi ve bunları kimlerden dinlediği sıralanıyor.

Destan, bire bir tercüme edilmemiş. Bu yönüyle hem Türkoloji araştırmacılarına, karşı sütundaki metinle kıyas imkânı sağlıyor; hem de diğer meraklı okuyucuları bire bir tercümenin zorluklarıyla başbaşa bırakmamış oluyor. Bugüne kadar yapılan metin-tercüme çalışmalarında önce metnin tamamı verilir, sonra da tercümesi yapılırdı. Gerçi numaralandırma sayesinde hangi cümlenin tercümesinin nerede olduğunu bulabilirdik; ancak, bu iş çoğu zaman yorucu olurdu. Elimizdeki kitapta ise, bir sayfa iki sütuna ayrılarak, her satır karşı satıra tercüme edildiği için mukayese yapmak oldukça pratik hâle getirilmiş. Metnin ve tercümenin verilmiş metodu hakkındaki bu bilgilerden sonra kısaca destanın konusuna da değinelim:

Maaday-Kara, Altay’da rahat bir hayat sürüp, halının ve hayvanlarının sayısını artırdıktan sonra gün gelip ihtiyarlamıştır. Maaday-Kara, bu ihtiyarlık zamanında derin bir uykuda iken, karısı Altın-Targa onu uyandırır. Zira, yurttan acayip olaylar gelişmektedir. Maaday-Kara’nın bütün halkı göçmüş, hayvanları da

ortalıktan kaybolmuştur. Bütün bunları kötülük timsali Kara-Kula Kağan yapmış ve "Altay'ı mahvetmek için harekete geçmiştir." Maaday-Kara, kendisine destek verecek bir oğlu olmadığına üzüle üzüle eve gelirken, bir oğlunun olduğunu haber alır. Oğlunu Kara-Kula Kağan tehlikesinden uzak tutmak için yiyecek-içecek gibi ihtiyaçları aldıktan sonra, onu Kara Dağ'a götürür. Çocuk burada emniyet içinde büyür.

Maaday-Kara'nın kendisi, eşi, halkı ve hayvanları Kara-Kula Kağan'a esir düşerler. Maaday-Kara'nın oğlu emniyet içinde dağda büyürken, günün birinde Altay'ın sahibesi olan yaşlı kadın onu bulur; yanına alıp, savaşçı olarak yetiştirir ve ona "Kögüdey-Mergen" adını verir. Çocuk, günün birinde silâhlarını kuşanır ve anne-babasını bulmak için yaşlı kadına veda ederek, Kara-Kula Kağan'ın ülkesine doğru yola çıkar. Yolda üç büyük engeli de atının yardımıyla aşarak, Kara-Kula Kağan'ın ülkesine varır. "Burada karşılaştıkları manzarayı Kögüdey-Mergen'in pamuk yeleli gök boz atı izah eder. Gördükleri davar, anne ve babasının davarıdır ve gördükleri halk da, kendi halkıdır. Kara bir boğaya binmiş kız da, Kara-Kula Kağan'ın karısı olan, Erlik Bey'in kızıdır ve kocasının yokluğunda ülkeyi yönetmektedir." "... Erlik Bey'in kızı yeraltı dünyası hakkında bilgi sahibidir ve bilinmeyi bilmekte, sezilmeyeni sezmektedir. Kögüdey-Mergen'in de ülkede olduğunu ve Kara-Kula Kağan'ı yeneceğini bilmektedir. Ancak tekrar yeraltına gitmek istemediği için Kögüdey-Mergen'le evlenmek niyetindedir."

Kögüdey-Mergen bir Tastarakay'a, atı da iki yaşında mavi bir tosuna dönüşür. Erlik Bey'in kızı, önce yetmiş köpeği, sonra da doksan iri boğayı boynuzlarıyla köpekleri dürtüp çoşturması için gönderir. Tastarakay, bu saldırılardan kurtulur ve annesiyle babasının çadırına gelir. Selâmlaşmadan sonra Kögüdey-Mergen, halkına "yılan ve kurbağa etiyle bit sirkesi çorbası verildiğini görerek, hemen Erlik Bey'in kızının kara boğasını ve sürüsündeki baş deveyi keser." Etlер pişerken, anne ve babasına kim olduğunu açıklar ve onları kurtarmaya geldiğini söyler. Sonra hürriyetin sırrını bilen yedi Lama'yla buluşmak ve tekrar dönmek üzere yanlarından ayrılır.

Kögüdey-Mergen, Lamalara yetmiş çiçekten yaptığı "aracan" içkisini hediye olarak götürür ve iki gün Lamaların çay hizmetinde bulunduktan sonra onlardan Kara-Kula Kağan'ı öldürmenin sırrını öğrenir: "Üç kuşak göğün derinliklerinde, üç maralın karnında altın

bir kutu vardır, bu kutunun içinde birbirine eş iki bildircin yavrusu bulunmaktadır. Bunlardan birisi Kara-Kula Kağan'ın, diğeri de Kağan'ın atının ruhudur. Bu bildircinler ölürse, Kağan da, atı da ölecektir. Üç maral ise, altmış çatal boynuzlu yavrusu Andalbaa'nın feryadını duyunca yeryüzüne inip yardımına koşacaklardır. Andalbaa da Maaday-Kara'nın Altay'ında gizlenmektedir. Kögüdey-Mergen ve atı Altay'a gelerek, bir alageyik şekline girerler ve böğürerek Andalbaa'yı çağırırlar. Andalbaa'yı yenerler ve durumu ona anlatıp yardım isterler. Andalbaa da feryad edip, üç maralı çağırır. Kögüdey-Mergen, ortanca maralın karnından vurup bildircinleri alır ve Kara-Kula Kağan'ın ülkesine doğru yola çıkar."

Kağanın ülkesine gelen Kögüdey-Mergen, Kara-Kula'yla dövüşür ve dövüş esnasında cebinden çıkardığı bildircinleri parçalayarak, hem Kara-Kula'yı, hem de atını öldürür. Anne-babasını ve halkını kurtardıktan sonra, ülkelerine dönecekleri esnada, "Erlik Bey'in kızı kendisiyle evlenip, yeryüzünde yaşamak istediğini söyler. Kögüdey-Mergen onun yüzüne tükürür. Fakat Erlik Bey'in kızı intikam almaya yemin eder. Onlar dönerlerken Erlik Bey'in kızı büyü yapar ve Kögüdey-Mergen'in atı güçten düşer. Kögüdey-Mergen vadilerdeki nefis atlardan birine biner; ancak, bu at onu Erlik Bey'in kızının yanına götürür. (...) Erlik Bey'in kızı onun bedenini yakıp ruhuyla birlikte yaşayacağını söyler ve başına nöbetçiler diker. Kögüdey-Mergen'in pamuk yeleli gök boz atı, dört kanatlı bir kartala dönüşür ve uçarak gelip, Kögüdey-Mergen'i kurtarır."

Altay'a dönen Kögüdey-Mergen, ailesi ve halkıyla huzur içinde yaşamaktadır. "Kögüdey-Mergen babasına evlenmek istediğini söyler. (...) Babası da Ay Kağan'ın kızı Altın-Küskü'yü tavsiye eder. Ancak Ay Kağan'ın ülkesi hem çok uzaktır, hem de kızının pek çok talibi vardır ve bunlardan birisi de Erlik Bey'in oğludur."

Kögüdey-Mergen, yolda kendisinin tıpatıp aynısı olan bir bahadıyla karşılaşır. Atı da, kendi atının aynısıdır. Bu şekilde toplam altı bahadıyla karşılaşır. Bahadırların tamamı Kögüdey-Mergen'in aynısıdır ve herbirinin de altı değişik yeteneği vardır. Yedisi birlikte yola devam ederler. "Yedi bahadır Ay Kağan'ın ülkesine vardıklarında, düğün hazırlıkları başlamıştır. Yedi bahadırın geleceğini bilen Erlik Bey'in kızı, yedi bahadırı öldürmek için hazırlıklar yapmıştır." "(...) Demirden bir zindan yaptırmış, içine zehirli içki ve tütün

koymuştur. (...) Bahadırlar zehirli içki ve tütünü içmezler. Demirden zindana girerler; ama göl suyu içip gölleri kurutan bahadır, ateşle kıpkızıl hâle gelen zindanı soğutur. Zindan yedi parçaya ayrılır ve bahadırlar kurtulur. Bundan sonra, yeri havaya kaldıran Tenek-Bökö ile çarpışırlar. Taş-toplayan ve dağ-göçüren iki bahadır Tenek-Bökö'yü yenerler. Son olarak da, Erlik Bey'in kızının kazdırdığı çukura düşmeyerek, bu tuzağı da atlattılar."

"Ay Kağan, kızını vereceği bahadırı belirlemek için bir yarış düzenler: Yetmiş dağın yanından, yetmiş ırmağın kenarından, yer ile göğün kavuştuğu yerden, demir dağın yamacından bir avuç kara kum getirecek olan ilk bahadıra kızını verecektir. Erlik Bey'in kızının bütün engelleme çabalarına rağmen diğer bahadırların da yardımıyla Kögüdey-Mergen yarışı kazanır." "(...) Ancak Erlik Bey'in kızı köpürür ve Altın-Küskü'yü dokuz köşeli bir dağın içine kapatır. Kögüdey-Mergen ve gök boz anı, sineğe dönüşürler ve dağın içine dalarlar. Ancak Erlik Bey'in kızı, Altın-Küskü'yü yaşlı bir kadın hâline sokmuş; kendisi de Altın-Küskü kılığına girmiştir. Kögüdey-Mergen, atının uyarmasıyla durumu farkeder ve Altın-Küskü'yü de alarak, Ay Kağan'ın yurduna döner. Ay Kağan, Kögüdey-Mergen'i birkaç imtihandan daha geçirdikten sonra, kızını verir ve Kögüdey-Mergen, yanına Altın-Küskü'yü de alarak, Altay'a doğru yola çıkar. Yolda birbirleriyle cilveleşirler. Kılık değiştirip, birbirlerini kovalarlar."

"(...) Altay'a vardıkdan sonra düğün yapılır. Huzurlu bir şekilde yaşarlarken, (...) Kögüdey-Mergen'in annesi ve babası ölür. Erlik Bey'in kızı, dediğini yapmış ve kötülükleriyle onu rahat bırakmayacağını göstermiştir. (...) Kögüdey-Mergen rüyasında Erlik Bey'in kızını görür. Kız, Maaday-Kara'nın 'Kөгüdey-Mergen'i ve gelini Altın-Küskü'yü yeraltında görmek istediğini' söyler. Kögüdey-Mergen köpürür ve Erlik Bey'in kızını öldürür. Sonra da atının eyerini ters bağlar ve yeraltına iner. Yeraltında, dünyada iyi ve kötü yaşayan insanlara nasıl muamele edildiğini hayretle görür. (...) Erlik Bey'i öldürdükten sonra, kötü insanları orada bırakır. İyi insanları da yanına alarak, aylı güneşli Altay'a geri döner. Halkının huzur ve sükân içinde bir aile gibi yaşamalarını diler. Çoluk çocuğu doyurmalarını; yeryüzünü kin ve kötülükle yöneten şeytani öldürdüğünü, bundan sonra halkını korumak için yıldız olup göğe çıkacağını bildirir. Karısı Altın-

Küskü'yle birlikte yıldız olup uçarlar. Gökteki 'Yedi Kağan' diye bilinen yedi yıldız, birbirine eş, yedi Kögüdey-Mergen'dir, Kutup yıldızı dediğimiz yıldız ise, Altın-Küskü'dür. 'Üç Maral-Üç Dişi Geyik' denilen takımyıldızın üstünde tek başına duran kırmızı bir yıldız vardır; bu da Kögüdey-Mergen'in ortadaki maralın karnını yardığı kanlı oktur. Kögüdey-Mergen'in altınları, gümüşleri Altay'ın toprağında saklıdır; sürüleri ise, Altay'da otlamaktadır. Kögüdey-Mergen'den yâdigâr kalanlar işte bunlardır."

Destandaki mısralar, beşli olarak numaralandırılmış. Bu durum, Türkoloji araştırmacılarına aranan kelimeyi ve kelime şeklini bulmakta büyük kolaylık sağlıyor. "Genel Dizin" bölümünde, destandaki bütün kelimeler ve bu kelimelerin hangi beşliklerde, hangi ekle, ne şekilde kullanıldığı gösteriliyor. Dizin'de, kelimelerin ve bu kelimelerin ek almış şekillerinin hangi sayfada geçtiği değil, hangi mısradaki geçtiği gösterilmiş ki, Dizin'in bu şekilde hazırlanmış olması, bilhassa Türkiyat araştırmacıları için zamandan kazanma hususunda büyük kolaylık sağlıyor. "Özel İsimler Dizini" bölümünde, destanda geçen kahramanların isimlerinin nerede ve ne şekilde geçtiği, aynen yukarıdaki "Genel Dizin" metoduyla kaydediliyor.

Eserin "Metin-Tercüme" kısmından sonra, belki de en önemli özelliği, araştırmacılara sunulan zengin "Bibliyografya". Bu zengin Bibliyografya'dan neredeyse Altay Türkleri ve Türkçesi hakkında merak edilen hususlardaki bütün eserler bulunabilir. Bizim sayabildiğimiz kadarıyla toplam 265 kaynak verilmiş.

Eser, görüldüğü gibi, baştan sona titiz bir çalışmanın ürünü. Eserin araştırmacılar ve bu sahanın meraklıları için pek çok kolaylık sağlayacağı ve yeni araştırmalara kaynaklık edeceği düşüncesindeyiz.

NOTLAR

1. Atatürk Kültür Merkezi'nin de bu yıl içinde üç ayrı güzel iş yaptığını görüyoruz: a) Altaylı Kam-Araştırmacı Nadya Yuguşeva'ya Türkiye'de, hem Dede Korkut Bilgi Şöleni'nde bildiri; hem de "Altay Şamanlığı" konulu bir konferans verdirdi. b) Dede Korkut Uluslararası Bilgi Şöleni'ni gerçekleştirip, bildirimlerini bastırdı. c) Hem Kazaklardaki, hem de Özbeklerdeki Alpamış/Alpmanaş/Bamsı Beyrek'le ilgili destanı, iki ayrı cilt hâlinde yayımladı.
2. Dr. Mehmet Aça, "Tuva Türklerinin Destancılık Geleneği Hakkında Birkaç Söz", **Türk Kültürü**, Cilt 37, Sayı 434, s. 365-370.
3. E. Gürsoy-Naskali ve Muvaffak Duranlı'nın birlikte hazırladıkları **Altayca-Türkçe Sözlük** (TDK Yay., Ankara 1999)'te aracan: Moğ.< Skr. (rasajana "hayat suyu") 1. sıcak, ısıtılmış. 2. süt votkası, anlamlarında verilmiş. s. 27.

“Orta Toros Geçitlerinde Türk-Fransız Mücadelesi (1915-1921)”

Yard. Doç. Dr. Süleyman Hatipoğlu,
**Orta Toros Geçitlerinde Türk-Fransız
Mücadelesi (1915-1921)**, Mustafa Kemal
Üniversitesi Yayınları, No: 5, Hatay 1999,
VII+165 sayfa.

Yard. Doç. Dr. Yusuf Ziya BİLDİRİCİ
Pamukkale Üni. Fen-Edebiyat Fak.
Öğretim Üyesi

Bölgeyle ilgili ilk çalışmasının¹ ardından, VII+165 sayfa bulan yeni yayını ile Hatipoğlu, Türk Millî Mücadelesi ile ilgili önemli bir araştırma yapmıştır. Kitap, 144 yazılı kaynak, 34 hâtıra, 3 rapor, 12 basılı belge ile 10 adet özel arşiv, 40 adet resmî arşiv belgesi ve 6 kişinin verdiği bilgilerden derlenerek hazırlanmıştır. Üç bölümden oluşan kitabın Ekler kısmına, 20 Ekim 1921 tarihli Ankara İtilâfnâmesi, 1 arşiv belgesi, 9 hâtıra, 4 Osmanlıca gazete, 9 resim ve 6 adet harita sureti konulmuştur.

Kitabın Önsöz kısmında, Osmanlı Devleti’ni çöktürmeye çalışan Avrupalı büyük devletlerin çabaları söz konusu edilerek, 1915 yılından Ekim 1921 tarihine kadar Orta Toros geçitleri ve Çukurova’da meydana gelen olaylara ışık tutulmaya çalışıldığı açıklanmıştır.

Araştırmanın Giriş kısmında, araştırmacı Şark Meşalesi’ne değinerek, Büyük Osmanlı Devleti üzerindeki Kapitalist Emperyalizm’in ilgi sebepleri (s. 3) içerisinde, Orta Toros ve Çukurova’nın önemini vurgulamıştır. Fransa’nın, bölgede yaşayan Ermenileri etkileyerek, çatışma ve bölünmeler yaratma amacıyla olduğu iddia edilirken, 1909 Adana Olayları (s. 6) ile Fransa arasında bir ilintiye değinilmemiştir.

Araştırmacı, birinci bölümde, Birinci Dünya Savaşı’nın bölge açısından sonuçlarını sıralarken, geniş bir kaynak taraması yapmış, kullandığı dipnotlarda, olayların ek açıklama ve tenkitlerini vermiştir. Uzun süren

savaşlar ve son zamanlarda bunlardan çoğunun başarısızlıkla sonuçlanması, Çukurova’da yaşayan Türk insanında da tedirginlik yaratmış; Birinci Dünya Savaşı bir ailede birkaç ferden değişik cephelerde şehit düşmesine sahne olmuştur. Araştırmacı, Sina-Filistin ve diğer cephelerdeki çarpışmalarda komuta ettiği kuvvetleri İngilizlerle savaşa savaşa güvenli yerlere getiren (s. 28); mahallî destekli İngilizlere karşı başarılı olabilmenin Türklerle meskûn coğrafyada gerçekleşeceğini gören 7. Ordu Kumandanı Mustafa Kemal Paşa’nın Adana’ya gelişine ait olayları titizlikle ele almıştır.

Sürekli gelişme gösteren İngiliz ileri harekâtının durdurulması, Toros geçitlerini tutmakla mümkün görünmekteydi. Osmanlı Devleti’nin 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi’ni imzalaması üzerine, Mustafa Kemal Paşa, Kasım ayının ilk on günü bölgenin savunulması için Adana’da askerî yetkililer ve şehir ileri gelenleriyle görüşmelerde bulunmuş (s. 35) ve bazı tedbirler aldirarak, yurdun siyasî gidişatına etkide bulunacak merkez olan İstanbul’a gitmişti.

Fransa, gelişen tekstil sektörü için Suriye-Musul Çukurova üçgeninde² bir kontrol sahası oluşturmak istiyordu. Fransızların Ortadoğu’ya yönelik tabii ve tarihî çıkarları da bunu gerektirmekteydi. Anılan bölgelerin etnik yapısıyla Haçlı seferlerinden bu yana yakından ilgilenen Fransa,³ geçmişte Kilikya diye adlandırılan Çukurova coğrafyasında Roma ve Bizans’ın tehcir siyaseti sonucu sığıntı olarak yaşayan Ermenileri devlet kurma vaadiyle, işgalle birlikte (s. 49) bölgeye taşıyacaktı. Fransızlar kendi kontrollerinde bir Hristiyan Ermeni Devleti’nin Müslüman Türkler ve Araplar arasında tampon görevi (s. 47) yapacağına inanıyor; böylece azınlığın çoğunluğa hükmedeceği Türk coğrafyasında sömürge uygulamasına geçmeyi plânlıyordu. Mütarekeden sonra, yerel basın aracılığı ile Fransa’dan asil bir davranış bekleyen Çukurova insanı, 15 Eylül 1919 tarihli Suriye İtilâfnâmesi ile Çukurova’ya getirilen Ermenilerin sözde intikam amacıyla yaptıkları katliâmlar karşısında, kendini savunmak amacıyla silâha sarılmıştır. Hatipoğlu, bu bölümde Genelkurmay Başkanlığı ATASE Arşivi belgelerinden, dönemi yaşayanların hâtıralarından, özel arşiv belgelerinden, değişik araştırma ve incelemelerden yararlanarak, Fransız yayımlarının bölgeye ulaşma aşamasını, Ermeni fanatizminin (s. 56 vd.) Çukurova’daki Türkler üzerindeki korkunç etkisini ortaya koymuştur.

Ermenilerin Çukurova’da yaptıkları katliâmlar, eserde sıralandığı kadar olmayıp, ATASE Arşivi bel-

gelerinden ve mahallî hâtıratlardan faydalanarak, bunları çoğaltmak mümkündür. Araştırmacının, çalışmasında bölgedeki Türk-Fransız mücadelesini ağırlıklı olarak ele aldığından, söz konusu ayrıntılara girmenin kitabın hacmini genişleteceğini düşünerek, konuyu sınırlı tuttuğu kanaatindeyim.

Çalışmanın ikinci bölümünde, öncelikle Fransızların bilgisi ve teşvikleriyle bölgeye getirilen yoğun Ermeni nüfusu içinde bulunan komitecilerin Türklere karşı başlattıkları öldürme olayları ve bölge genişletme politikalarına karşı, hür ve bağımsız yaşamaya alışmış, Anadolu'nun tapusunu Bizanslılardan alarak toprağı vatanlaştırmış Türk insanının ferdî-mahallî direnişlerini örgütlenmesi (s. 67 vd.) ortaya konulmuştur.

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıkıp, Millî Mücadele'ye ağırlığını koymasından önce, Adana ve çevresinde yapılan millî direniş örgütlenmeleri, Sivas Kongresi sırasında ele alınarak, sivil görünümlü subayların önderliğinde Kuva-yi Milliye Komutanlığı (s. 82 vd.) şekline dönüştürülmüştü. Araştırmacı, bölümün bu kısmında, Piyade Yüzbaşı Osman Nuri, Jandarma Yüzbaşı Ali Ratip ve Topçu Binbaşı Kemal Bey'lerin görevlendirilmeleriyle teşkilâtlarını kuvvetlendiren, tank, uçak ve diğer gelişmiş silâhlara sahip düzenli Fransız birliklerine karşı bölgede gerçekleştirilmiş, tamamı büyük fedakârlık dolu mücadeleleri arşiv belgeleri ve çarpışmalarda bulunanların hâtıralarından faydalanarak işlemiştir.

Fransa, İngiltere ile yaptığı 15 Eylül 1919 tarihli Suriye İtilâfnâmesi gereği, İçel, Adana, İskenderun, Maraş ve Antep'i işgal ederken, Suriye'de bölge gerginliğinin artması; Çukurova ile İç Anadolu'nun tek geçit yeri olan Pozantı'da kendisinden çok şeyler beklenen işgalci Binbaşı Mesnil Taburu'nun Karboğazı mevkiinde teslim olması, Fransızlara Ankara yolunu öğreten gelişmelerdi. Fransa, TBMM Hükûmeti ile 29-30 Mayıs 1920 tarihinden geçerli olmak üzere yirmi günlük ateşkes antlaşması yapmakla (s. 100), millî hükûmetin varlığını tanımış oluyordu. Araştırmacı, İtilâf Devletleri arasında derin ayrılıkların bir halkası olan bu konuya değinmekle, Çukurova'da gelişen direniş hareketlerinin Millî Mücadele'deki önemini ortaya koymaktadır.

Fransızlar, bu antlaşma ile Çukurova'ya yeni kuvvetler getirirken; Ermenilerin Adana şehir merkezi, Küçük Dikili, Camili, Dedepınarı ve İncirlik köylerinde yaptıkları katliâmlara seyirci kalmakla, ateşkesi bo-

zan taraf olmuşlar;⁴ böylece bölgedeki çatışmalar mütarekenin bitiminden önce yeniden başlamıştı. Araştırmacı, Fransızların 18 Haziran 1920 tarihinde Zonguldak ve Ereğli'ye asker çıkarmalarını hükûmetler nezdinde mütarekenin bozulma sebebi olarak değerlendirmiş; 11, 12, 14, 15 Haziran 1920 tarihlerinde yüzlerce Türk'ün katliâmına ait olayları mütarekenin bozulma sebepleri arasında saymamıştır. Fransız - Ermeni dayanışmasında Çukurova'da Türk'ü imha siyasetinin, arşiv belgeleri üzerinde daha yoğun bir çalışma ile ortaya çıkarılacağı kanaatindeyim.

Yirmi günlük mütareke sayesinde, taze kuvvetler getirilerek, Çukurova'daki Fransız tahkimatının sağlamlaştırılmasının ardından, Mustafa Kemal Paşa, askerî ve mülkî erkânla birlikte 5 Ağustos 1920 tarihinde Pozantı'ya gelerek, bir kongre düzenlemişti. Millî Mücadele'yi konu edinen kitaplarda bu kongreden pek bahsedilmez. Çünkü kongreyi konu edinen sayılı kaynaklarda verilen bilgilerin kısıtlılığı, Mustafa Kemal Paşa'nın bizzat nezaretinde bölge ve müfreze komutanlarının pek çoğu ile çevre illerden davet edilen delegelerin katılımıyla gerçekleşen bu büyük olayı bugüne kadar gözlerden uzak tutmuştu. Araştırmacı, Kültür Bakanlığı tarafından 1989 tarihinde yayımlanan *Fransa'nın Çukurova'yı İşgali ve Pozantı Kongresi* adındaki çalışmasının yanı sıra, eserinin üçüncü ve son bölümünde verdiği bilgilerle (s.114 vd.), Pozantı Kongresi'nin varlığını Türk Millî Mücadelesi'nin içinde lâyük olduğu yere oturarak, önemli bir görevi yerine getirmiştir.

Nitekim, bölgedeki mücadelenin söz konusu kongre ile TBMM Hükûmeti'nin kontrolüne alınarak, askerî ve mülkî teşkilâtların oluşturulmasıyla verilen mücadele, Fransızların beşinci kol faaliyetine rağmen, başarıyla sonuçlanınca, Fransa Hükûmeti, bütçesine bir hayli yük getiren, Fransız aydınları tarafından da sürekli eleştiriye uğrayan Çukurova macerasını TBMM Hükûmeti ile yaptığı 20 Ekim 1921 tarihli Ankara İtilâfnâmesi ile sona erdirmişti. Hatipoğlu, son bölüm çalışmasını yoğun bir kaynak taramasına ek olarak, *TBMM Gizli Celse Zaburları*'nı inceleyerek, ayrıntılı bilgileri dipnotta zikretmek suretiyle gözler önüne sermiştir.

Araştırmanın Sonuç kısmında, Hatipoğlu, sanayi inkılabını gerçekleştiren Avrupa'nın ilim ve teknikle ilerlemenin sağladığı üstünlükler sayesinde başlattığı "Sömürgecilik" devrinin daha sonra "Emperyalizm"e dönüştüğünü; Fransa'nın, Kilikya Ermeni Devleti kurma vaadiyle kandırarak Çukurova'ya getirdiği Erme-

niler vasıtasıyla, sömürgeciliği meşrulaştırmaya çalıştığını (s. 147) belirtmektedir. Yazara göre, Fransa, Çukurova'da kurulacak olan tampon bir Ermeni Devleti ile Türkiye'nin Suriye'ye doğrudan müdahalesini önleyecek; bu ise, Suriye'deki Fransız hâkimiyetine bir güvence meydana getirecekti (s. 147).

Araştırmacının diğer tesbitleri, "Ermenilere askerî harekâta yer verilmesi ve Çukurova'nun idarî yönden Ermenileştirilmesinin sonucu olarak, bölgede Ermeni mezaliminin şiddetlendiği;... bir anda sömürge halkı durumuna düşürülmeye çalışılan Türk insanının direniş hareketlerini başlattığı;... bu hareketin Mustafa Kemal Paşa aracılığıyla TBMM Hükûmeti'nin nüfuzuna girmesiyle düzenli bir şekle dönüştüğü; Mustafa Kemal Paşa'nın İngiltere ile Fransa arasındaki çıkar çatışmasını görerek, bölgede düzenli ordu birlikleri yerine çete savaşlarını devam ettirerek" (s. 148) sonuca gittiği; "Pozantı Kongresi'nde takip edilen politikanın millî iradeyi ortaya koyduğu" şeklindedir.

Hatipoğlu'nun, "Mustafa Kemal, bütün yurttan olduğu gibi, Orta Toros geçitlerinde de halk ile bütünleşerek mutlu sona ulaşmıştır" (s. 149) diye sonuçlandırdığı çalışmasının, Çukurova'da sömürge uygulaması yapmak isteyen Fransızlara karşı, bölge insanının verdiği mücadele konusunu çalışan kişilerin dikkat ve ilgisini çekeceği görüşündeyim.

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Bölümü'nde 1995 yılında tamamladığım "Adana'da Ermenilerin Yaptığı Katliâmlar ve Fransız-Ermeni İlişkileri" konulu doktora çalışmam sırasında da, sayın Hatipoğlu'nun 1991 yılında gerçekleştirdiği basılmamış bu çalışmasından faydalanmıştım. Ancak, yaptığım alıntılar teknik sebeplerle dipnotta zikredilmemişti. Üzülerek belirtiyim ki, bu hatâ doktora tezimin 1999 yılında aynı adla yayımlanması sırasında da devam etmiş; Sayın Hatipoğlu'nun çalışmasından yaptığım alıntılar belirtilmemiştir.

Bunlar sırasıyla şöyle: Üçüncü Bölüm: Y. Z. Bildirici, dipnot 7 (S. Hatipoğlu s. 21), 12 (24), 19 (27), 22 (28), 33 (35), 37 (35), 41 (38). Dördüncü Bölüm: 23 (93), 27 (95), 125 (120), 130 (123), 152 (136), 161 (138).

Sayın Hatipoğlu'nu büyük çabası için tebrik eder; yukarıda belirtilen teknik hatâ için özür diler; başarılının devamını temenni ederim.

NOTLAR

1. Süleyman Hatipoğlu, *Fransa'nın Çukurova'yı İşgali ve Pozantı Kongresi*, Kültür Bakanlığı Yayını, No: 1023, Ankara 1989.
2. Yusuf Ziya Bildirici, *Adana'da Ermenilerin Yaptığı Katliâmlar ve Fransız-Ermeni İlişkileri*, *Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Serisi: 15*, Ankara 1999, s. 93, 201.
3. Steven Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi*, Çev. Fikret İşıltan, Ankara 1989, Cilt I, s. 157 vd; Cilt II, s. 289 vd; Cilt III, s. 76 vd.
4. Yusuf Ziya Bildirici, a.g.e., s. 123 vd.

"Türk Dünyasında Halı ve Düz Dokuma Yaygıları"

(Bekir DENİZ)

Renkli, Büyük Boy

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINI

- Yeni çıktı -

“Osmanlı Dönemi Türk İşlemeleri”

Örcün Barışta, **Osmanlı Dönemi Türk İşlemeleri**, Kültür Bakanlığı Yayınları: 2342, Sanat Eserleri Dizisi: 253, TTK Basımevi, Ankara 1999, 265 sayfa, 407 resim.

Şebnem ERCEBECİ

Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı

Osmanlı İmparatorluğu dönemi işlemeleri, pek çok yerli, yabancı müze ve koleksiyonu zenginleştiren Osmanlı İmparatorluğu döneminin dünya sanatına bir hediyesidir. Türk kültürünü ulusal düzeyden uluslararası platforma taşıyan bu parçalar, engin bir geçmişin ürünüdür.

Kültür Bakanı Sayın İstemihan Talay'ın Önsöz'de belirttiği üzere, *Osmanlı Dönemi Türk İşlemeleri* isimli bu kitap, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun 700. yıl dönümünde ve XXI. yy'ın eşiğinde Türk sanatının dünyaya armağan olarak sunduğu işlemelerin günümüze ve gelecek yüzyıllara bir kaynak oluşturması amacıyla hazırlanmıştır. Bu yolla Anadolu ve çevresinde beş yüzyılı aşan bir zaman diliminde hüküm süren Osmanlı İmparatorluğu döneminde oluşan zengin kültürün görkemli hazinesi olan işlemeler tanıtılmaya çalışılmış ve sanatçıların teknikleri sanatseverlerin beğenisine sunulmuştur.

İşlemeler konusunda yaptığı çalışma ve araştırmalarla tanıdığımız Sayın Prof. Dr. Örcün Barışta, bu kitabında Türk işleme sanatının en güzel örneklerini gözler önüne sererek ve diğer sanat dalları ile karşılaştırma yoluna da giderek, Türk sanatının önemli bir dalı olan bu konuyu araştırarak okurlara sunmuştur.

Sayın Örcün Barışta'nın 1981 yılında yayımladığı *Osmanlı İmparatorluk Dönemi Türk İşlemelerinden Örnekler* adlı yayınının girişinde belirttiği gibi, “Günümüze değin Türk işleme sanatı üzerinde yapılan çalışmaların azlığı ve yayımlanan kaynaklar arasında derleme kataloğu niteliğinde çalışma bulunmayışı,

müzelerimizde öğrenci, amatör ve araştırmacıların gereksinimi, beni bu dalda hazırladığım ‘XXI. Yüzyıldan Bu Yana Türk Saray ve Saraydışı İşlemeleri Arasında ki Benzerlik ve Farklılıklar’ konulu doktora tezimin katalog bölümünü yayımlamaya yöneltmiştir.” Ayrıca, “Osmanlı İmparatorluk Döneminde Genellikle Seçilen İşleme Türleri” adı altında (*II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, V. Cilt, Ankara 1983, s. 53-59) yayımlanan yazıda da ifade edildiği gibi, “Osmanlı İmparatorluk döneminden kalan örnekler bütün işleme türleriyle ilgili eksiksiz bilgi verecek nitelikte olmamasına rağmen, bu dönemde işleme türleri seçimi, sosyal, coğrafi, ekonomik koşullara bağlı olarak zaman şeridi içinde değişiklikler yanı sıra süreklilik göstermiş ve inançlar, âdetler, gelenekler, görenekler moda gibi kaynaklardan sürekli beslenmiştir. Günümüze ulaşan işleme türleri, bu dönemde Türk kültürünün Doğu ve Batı kültürleri arasında karşılıklı olarak bir geçişi simgelediğini yansıtmakta, giyim ve ev donatımı türleriyle zengin bir sentezi sergilemektedir.”

Türk sanat ve kültürünün işleme türündeki ürünlerini de, diğer sanat dallarını ve kültür varlıkları gibi üç kıtaya taşıyan Osmanlı İmparatorluğu, diğer bazı imparatorluklar gibi dünya kültür ve sanatına büyük katkıda bulunmuştur. Rönesans döneminde kurulan imparatorluk, hak, hukuk prensipleri yanı sıra günümüz çağdaş sanat anlayışına paralel, cesur çıkışlarıyla işleme dalında çok başarılı uygulamaları dünya sanatına armağan etmiş ve onları mahallî düzeyden uluslararası platforma ulaştırmıştır.

Bilindiği gibi, Osmanlı İmparatorluğu döneminde Asya, Avrupa ve Afrika gibi farklı tarihî coğrafyalarda yaşayan Türkler, işlemecilik dalında da o çevredeki toplumla karşılıklı bir etkileşim alanına girmişler; bu sanat dalının kişilik çizgisini koruyarak, ona değişiklikler ve yenilikler ekleyerek sürdürmüşlerdir. Maddî kültür boyutunda ise, Türk işlemeciliği, söz konusu diğer toplumlarda klâsik estetik kurallarına göre güzel sanatlar dışında bırakılarak, uygulamalı sanatlar, el sanatları kapsamında dar bir alana sıkışmış olan işlemecilikten farklı bir konumdadır.

Türklerin beşikten mezara kadar dünyalarını bezediği işlemeler, onların inanç, düşünüş, duyuş, heyecan, sevgi, estetik değerlerini yansıtan; çeşitli ellerle, çeşitli merkezlerde, işçi, usta, zanaatçı ve sanatçıların verdiği ürüne göre el sanatı, süsleme sanatı ve güzel sanat kapsamı içinde yer alan plastik sanatlardan biridir. İş-

çinin, ustanın, zanaatçının bir meslek olarak sürdürdüğü bu dal, sanatçının yaratıcı gücünü, düşünce sisteminde beliren bir mesajı, estetik bir yaklaşımla, plastik değerlere başvurarak aktardığı bir tekniktir. Başka deyişle, hem bir iş, bir uğraş, hem sanatçının tasarımlarını arı bir dille, tual yerine beze, boya yerine iplikle, çeşitli işleme iğneleriyle göze hitap ettiği, hem de kişinin kişiyle, toplumla iletişim sağladığı bir sanat dalıdır. Bu sanat dalının Osmanlı İmparatorluğu üzerinde yöreden yöreye, bölgeden bölgeye dağılmış ürünlerinde her yöre, her bölge kendine has bazı plastik özellikleri yansımasına rağmen, işlemlerde türlerin seçimi, uygulanan teknikler, türlerin biçimlendirilmesi, süsleme konusu programı ve gözlenen üslûplar açısından temelde yatan Türk kültürünün verilerinden kaynaklanan paralellikler vardır.

“İşlemenin Tanımı ve Teknikleri” bölümünde, işleme, iplik, yün, keten, pamuk, metal vb. iplikler kullanılarak, çeşitli iğneler ve uygulama biçimleri aracılığıyla, keçe, deri, dokuma çeşitlemeleri vb. üzerine yapılan bezemeler olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca, beş ana grupta ele alınan işleme teknikleri ayrıntılı bir şekilde ele alınarak, örneklerle tanıtılmaktadır.

“Osmanlı İmparatorluğu Dönemi İşlemelerinin Anadolu ve Çevresindeki Türk Kökenli Kaynakları” adlı bölümde ise, işlemlerin özellikle *Divanü Lûgati't-Türk*'ten hareketle kökenine inilmekte, minyatür, çini ve mezar taşındaki bezemeler de baz alınarak, kaynaklar ve ilk örnekler gözler önüne serilmektedir.

“Osmanlı İmparatorluğu Dönemi Türk İşlemelerine Genel Bakış” bölümünde, XVI. yy'dan XX. yy başlarına kadar olan dönemdeki konu ile ilgili bilgilere yer verilmektedir. Günümüze ulaşan işlemlerin yanı sıra bazı belgeler, yazılı kaynaklar, yerli yabancı sanatçıların yapmış oldukları minyatürler, gravürler, sulu boya resimler, yağlı boya resimler, fotoğraflar ve bazı mezar taşlarındaki tasvirler, bu dönem işlemlerinin yapıldığı merkezler, toplumdaki yeri, önemi, işlevi ve plastik değerleri konusunda bizlere bilgi verilmektedir.

“XVI. Yüzyıl İşlemeleri, İşlemlerde Gözlenen Türler” bölümünde, diğer yüzyıllara göre daha az örneği bulunan XVI. yy'a ait işlemeli parçalar her yüzyılda olduğu gibi giyim kuşamda kullanılan işlemeli eşyalar ve ev dekorasyonunda kullanılan işlemeli eşyalar olarak iki ana başlık altında toplanabilir. Bu gruplardaki eşya cinslerine, bu sınıflama dışında kalan çadırlar da eklenmiştir. Ayrıca bohçalar, kavuk örtüleri,

peşkir yatak örtüleri, yastıklar, taht örtüleri resimlerle tanıtılmıştır. “İşlemlerde Kullanılan Gereçler” bölümünde ise, işleme yapımında kullanılan malzeme ve âletler belirtilmiştir. “İşlemlerde Uygulanan Teknikler” bölümü ve “Seçilen Konular, Konuların Biçimlendirilişi, Renklendirme, Kompozisyon” başlıkları altında, işlemlerdeki bu özellikler ortaya konmuştur.

“XVII. Yüzyıl İşlemeleri” başlığında da, “İşlemlerde Gözlenen Türler, Kullanılan Gereçler, Seçilen Konular, Konuların Biçimlendirilişi, Renklendirme, Kompozisyon” başlıkları altında, bu dönem gözler önüne serilmeye çalışılmıştır.

Birçok müzeye yayılmış daha bol örneğe sahip olduğumuz XVII. yy'dan günümüze ulaşan parçaları kaftan, merasim mendili, traş önlüğü, ok torbası, bohça, kavuk örtüsü, uçkur, çarşaf, ayna örtüsü, peşkir, nihali, seccade, taht örtüsü şeklinde sıralamak mümkündür. Sözü edilen bütün bu örnekler, buldukları yerler ve envanter numaraları da dâhil olmak üzere, fotoğraflarla teker teker anlatılmıştır.

XVIII. yy işlemleri, giderek artan sayıda saraydışı örnekle de izlenebilen işlemeli parçaları, bohça, kavuk örtüsü, makrama, uçkur, kare kuşak, çocuk kaftanı, traş önlüğü takımları, havlu, seccade, puşide, puşide levhası, nihali, yatak örtüsü, yastık, beşik örtüsü, ayna örtüsü, hayvan koşumları, ok yay torbaları, çadır olarak sıralanmaktadır. Bütün bu örnekler sayın Örcün Barışta tarafından ele alınarak, fotoğraflarla belgelenmiş ve ayrıntılarıyla sunulmuştur.

XIX. yy işlemleri hakkında ise, daha detaylı bilgilere sahip olduğumuz dile getirilirken, bindallı entari, bindallı etek, bindallı ceket, üç etek, hırka, yelek, kupon kumaş, uniforma, erkek yeleği, cepken, şalvar, gelin duvağı, kemer, nalın bantı, terlik, ayakkabı yüzü, çanta, portföy, mendil, çevre, sayeban hakkında döneme has özellikler vurgulanarak anlatılmıştır.

XX. yy ilk çeyreği işlemleri, ev, çarşı, saray, askerî birlik, okul, istahâre (hapishane) ve tekke gibi merkezlerde yapılmış örnekleriyle zengin bir alana dağılmaktadır. Önceki yüzyıllarda olduğu gibi yazılı kaynaklar yanı sıra yerli ve yabancı ressamların minyatür gravür ve yağlı boya resimlerinde izlenebilen işlemler, aynı zamanda fotoğrafın yaygınlaşmasıyla kartpostallara da konu olmuş ve iletişim boyutu geniş bir perspektife yayılmıştır. XX. yy'da piyasaya sürülen banknotlar, pullar vb. iletişim araçları yanı sıra kartpostallar, Türk işlemlerinin her düzeyde toplum ke-

simlerine ulaşmasında güçlü bir iletişim aracı olmuştur. Bu bağlamda sözü edilen malzemeler, ulusal ve uluslararası platformda Türk işlemlerinin sergilenmesine vesile olmuştur.

XVI-XX. yy Türk işlemlerini tanıtan bu kitabın diğer kitaplara örnek teşkil etmesi gereken en önemli özelliği, arkasında yer alan "Sözlük" kısmıdır. Bu sözlükte, oldukça ayrıntılı bir şekilde işlemlerle ilgili teknik, bezeme vb. özellikler resimlerle de belirtilerek, tek tek açıklanmıştır. Diğer el sanatlarımıza ait böyle ayrıntılı bir sözlük hazırlanmasının gerekliliğini vurgularken, kitaptaki bu düzenleme için yazarı kutluyor; bu çalışmanın daha da geliştirilerek yayımlanmasını beklediğimizi ifade etmek istiyoruz.

Kaynakça'dan sonra işlemler tanıtılırken, göze hitap ederek, belgelenen malzemelerin (407 fotoğraf) listesi verilmiştir. Osmanlı Devleti'nin kuruluşunun 700. yıl dönümü çerçevesinde hazırlanan bu kitapta amaç, beş yüzyılı aşan bir birikimi sergilemektir. Burada, yazılı ve görüntülü kaynakların yanı sıra, günü-

müze ulaşan örneklere dayanarak, yüzyıl özellikleriyle ve türleriyle Türk işlemleri tanıtılmaya çalışılmış; bu yolla bir dönemin geniş yelpazeye yayılan Türk kültürünün estetik beğenisinin göze hitap eden uzantısı belgelenmeye; bu sanat dalındaki güzellikler paylaşılma-ya çalışılmıştır. 274 sayfada özetlenen bilgiler ve 407 fotoğrafla belgelenen Türk işlemlerini tanıtan bu yayının bize ulaşmasına katkıda bulunanlara teşekkür ediyor; hocamız Sayın Örcün Barışta'nın, konuya gösterdiği titizliği ve hâkimiyeti gözler önüne serdiğini ifade etmek istiyoruz.

Büyüklerimizin yardımları ve destekleri doğrultusunda gençlere aşılayacakları kültür miraslarımızı yaşatma bilinciyle Türk işlemlerini gelecek nesillere ancak bu konudaki yayınların tanıtacağını vurgulamak istiyoruz. Sayın Prof. Dr. Örcün Barışta'nın yıllardır inceleme ve birikimlerini yoğunlaştırdığı özellikle Türk işlemleri hakkındaki daha başka yayınlarını da bilim âlemine sunmasını beklediğimizi belirtmeden geçemiyoruz.

DEĞERLİ YAZARLARIMIZIN DİKKATİNE

Bilge ve Erdem

dergilerimizde yayımlanan yazıların
telif bedellerinin en kısa süre içerisinde
alınması rica olunur.

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ BAŞKANLIĞI

Kur'ân ve Modern Astronomi İlişkisi Hakkında Gayrimatbû Bir Eser

M. Fatih KÖKSAL

Cumhuriyet Üni. Türk Dili ve Edb. Böl.
Araştırma Görevlisi

Astronomi, asırlar boyu İslâm âlimlerince hep ilgi ve merak konusu edilmiş ve müspet ilimler arasında en çok rağbet gören bir alan olagelmıştır. Bu merak ve ilgi, özellikle Orta Çağ'da Türk-İslâm âlimlerinin bu ilim dalında oldukça ileri bir seviyeye gelmelerini sağlamıştı. İslâm dininde ibadetlerin birçoğunun "takvim" ve "vakit"le doğrudan irtibatlı olması, astronomideki tükenmeyen araştırma merakının en önemli âmilllerinden olsa gerektir. İslâm'ın temel ve birincil bilgi kaynağı olan *Kur'ân-ı Kerim*'de bu ilim dalıyla ilgili terminolojinin yoğun bir şekilde yer alıyor olması da, şüphesiz, Müslüman âlimlerdeki bu yönelişin bir başka gerekçesidir.

İşte bu yazımıza konu olan eser de, *Kur'ân* ve astronomi ilmi arasındaki irtibat ve münasebeti araştıran, *Kur'ân*'ın modern astronomi (felekiyyât/gökbilimi) ilmi ile olan uygunluğunu ortaya koyma ve değerlendirme gayesine matuf bir çalışmadır. Bahsedeceğimiz kitap bu yönüyle -devrin ulemâsından bir zâtın takrizindeki ifadesine göre- İslâm dünyasında bu konuda yapılan ilk çalışmadır ve önemli bir eksikliği doldurmaktadır. Söz konusu eserin adı, *El-Musâhabâtü'l-felekiyye f'l-işârâti'l-Kur'âniyye*'dir. İsmi Arap gramerine göre verilmiş olmakla beraber, dili Türkçedir. Yazarı ise, Hacı Hâfız Abdurrahman adlı bir zâttır.

Tanıtacağımız yazma, kitabın tamamı değil, içindekileri bütün ayrıntısıyla açıklayan 88 sayfalık bir fihristtir. Bu yazmayı değerli kılan bir başka taraf ise, fihriste geçmeden önce, ilk 7 sayfada, devrin bazı âlimleri ve şâirlerinin -muhtemelen kendi el yazılarıyla yazdıkları- eserle ilgi övücü sözlerin bulunduğu mensur ve manzum takrizlerinin mevcudiyetidir. Bunlar arasında özellikle Kayserili Mevlevî şeyhi ve şâir Ahmed Remzî (Akyürek) Dede'nin kaleminden çıkan manzum tarihin, şâirin bilinen şiirleri arasında¹ yer alması ayrıca önemlidir.

El-Musâhabâtü'l-felekiyye f'l-işârâti'l-Kur'âniyye'nin tamamı, -elimizdeki fihrist cildi hâric- üç ciltten oluşmaktadır.² Eserin bu üç cildi Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi, Nu. 11678'de kayıtlıdır. Müellif hattı olan nüsha, 28.5x20 (22x14.5) cm. ebatında olup, rik'a ile 27 Teşrinievve 1921 tarihinde yazılmıştır. 1. Cilt, 437; 2. Cilt, 441; 3. Cilt ise 451 sayfadan müteşekkildir. Her sayfada 29 satır bulunmaktadır.³

Yazımıza konu olan fihrist cildi ise, Prof. Dr. Hasan Yüksel'in özel kütüphanesinde bulunmaktadır. Bu cilt, fizikî özellikleri bakımından sadece yazı türü itibariyle diğer üç ciltle benzeşmektedir. Yani elimizdeki nüsha da rik'a hattıyla yazılmıştır. 8-10. sayfalar arasında yer alan "Eser Hakkında Bir İki Söz" başlıklı mukaddimenin sonundaki imzadan bu nüshanın da müellif hattı olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda iki ihtimalle karşı karşıyayız: Ya yazar -türlü sebeplerle iki ayrı nüsha tertip etti; yahut üç cildi İSAM Kütüphanesi'nde bulunan eser için müstakil bir fihrist cildi hazırladı. Bize ikinci şık daha inandırıcı gelmektedir. Çünkü, ekteki fotokopide de görülebileceği gibi, eserin basılmasında bir mahzur görülmediğine dair "Tedkiki Mesâhif ve Müellefât-ı Şer'iyye Meclisi"nin şerhinde de sözkonusu üç cildin sahife tutarları tamı tamına aynıdır. İki ayrı nüsha olsa, bu sayının tamamen aynı kalmasının pek mümkün olmadığını düşünüyoruz. Üçüncü bir ihtimal olarak, müelliften başkasının bu fihrist cildini yazmış olabileceği hatıra gelirse de, zaten basıla emri çıkmış bu son dönem Osmanlı eserinin, üstelik sadece fihrist cildinin, başka birisi tarafından hazırlandığına ihtimal vermiyoruz. Kaldı ki, hem yukarıda temas ettiğimiz gibi müellifin imzasının, hem de diğer takriz sahiplerinin takrizlerin sonunda imzalarının bizzat yer alıyor olması, bizce bu ihtimali daha da geçersiz kılmaktadır. O hâlde diyebiliriz ki, bu fihrist cildi, diğer ciltlerden istifadeyi kolaylaştırıcı ve eseri tamamlayıcı dördüncü bir cilttir.

Müellif hattı olduğunu düşündüğümüz bu cildin nüsha tavsifi şöyledir: 18.5x14 (11x13) cm. ebatında, rik'a ile 5 Mart 1338 (Pazar) tarihinde yazılmıştır. 88 sayfadan sonra iki boş sayfa vardır. Satır sayısı muhtelif, cilt siyah renkli sahtiyan. İkinci sayfada, eserin adının altında, yazar okuyucuya şu ibarelerle sunulmuştur: "*Fransa Cem'iyet-i İlmiyye-i Felekiyyesi A'zâsından Sâbık Sofya Ataşe Militeri ve Harîta-i Muntazama Dâ'iresi Nirengi Şu'besi Müdri Erkân-ı Harbiyye*

ye *Kâimmakâmı Hâcı Hâfız Abdurrahman*". Yazarın künyesini açıkça veren bu ibarenin hemen altında da "Sene 1337" yazmaktadır.

Üçüncü sayfada, "*Mazhar-ı feyz-i rûhânî olanlardan gayr-ı ilm-i hey'et ve teşrîhi bilmeyen kimse ma'rifetullahı tanımakda kâsırdır*" hadisi, Arapça aslı ve Türkçe meâliyle birlikte yazılmış ve hemen altına Hoca Tahsîn Efendi'den bir kıt'a aktarılmıştır. Dördüncü sayfada, "Bâb-ı Fetvâ Meclis-i Tedkîk-i Mesâhif ve Müellefât-ı Şer'iyye"nin 14 Kânunuevvel 1337 tarih ve 52 sayılı takdir yazısı yer almaktadır. Bu yazıda, eser övülmekte ve yayımlandıktan başka, diğer lisanslara çevrilmesi de tavsiye edilmektedir. Bu fetvanın altında da adı geçen şer'iyye meclisinin başkâtibi Bahunizâde'nin yazara hitaben yazdığı tebrik yazısı ile imzası bulunmaktadır. Eski Trabzon Meb'usu ve Şeyhülmeb'usûn Ali Nakî Efendi ile Mevlevî şâirlerden Üsküdarlı Tal'at Bey de esere birer mensur takriz yazmışlardır (s. 5-6).

Ahmed Remzî Efendi'nin 18 beyitlik tarih manzumesi hâlinde yazdığı takrizi ise, altıncı ve yedinci sayfalarda yer almaktadır. Diğer takrizlerdeki tarihler 1337 ve 1338 iken, Ahmed Remzî Dede'nin manzum takrizindeki tarihin 1340 olması, Rûmî-Hicrî takvimlerin birarada kullanılmış olmasından dolayıdır. Her ikisi de miladî 1921 yılının sonlarına tekabül etmektedir. Nitekim Tal'at Bey'in takrizinde her iki tarih de atılmıştır.

Eserde yer alan son takriz de manzumdur ve bu şiire her nedense fihristten sonra yer verilmiştir (s. 87-88). Çankırılı Ahmed Hamdi tarafından kaleme alınan 11 beyitlik manzumenin "tarih" in verildiği son beyti şudur:

*"Târîhini Hamdî eserin cevhere gark it
Dünyâca bilinsin ne imiş rütbe-i hâcet" (1340)*

Yazar, "Eser Hakkında Bir İki Söz" başlığı altında yazdığı mukaddimesine, eserini "gençlik"le "din ulemâsı" nı barıştırmak ve bu iki zümreyi fen ve hikmette birleştirmek gayesiyle yazmaya niyetlendiğini ifade ederek başlar. Giriştiği bu işin güçlüklerinden, özellikle de vakit ve "nakit" sıkıntısında olduğundan ve hattâ bu yüzden bir ara vazgeçmeyi de düşündüğünden bahseder. Ancak, bu vazgeçişe, eserin özellikle gençler üzerinde çok etkili olacağını gördüğünden, vicdanının el vermediğini söyler. Kitabı yazmaya kesin karar verdikten sonra ise, süratle konuyla ilgili eserleri okumaya başladığını, bunlar arasında da özellikle Gazi Muh-

tar Paşa'nın *Serâirü'l-Kur'ân*'ından çokça yararlandığını zikreder.

Bir astronomi uzmanı olan yazar, *Kur'ân-ı Kerim*'deki felekiyyât (astronomi) ile ilgili âyetleri tesbit ve tayin ederken nasıl bir usûl takip ettiğini de şöyle anlatmaktadır: "*Bazı âsârdan aynen aldıklarımдан başka, görülecektir ki daha birçok âyât-i kerîme zikredilmiş ve ilm-i celîl-i hey'et nokta-i nazarından tefsîrleri cihetine gidilmiştir. Hazret-i Kur'ân'dan birer birer toplanmış ve salahiyatdâr ulemâ-yı muhtereme ile uzun musâhabelerden sonra işbu kitâba geçirilmiş bulunan âyât-ı celîlenin adedi yüzlere bâliğ olmuştur. Çünkü Kur'ân-ı azîmüşşân ilm-i celîl-i hey'et kadar hiçbir fenden bahsetmemiştir.*" Hâfız Abdurrahman, bundan sonra, Batılıların bulduğu şeyleri aslında *Kur'ân*'ın asırlarca önce zikrettiğinden, hadislerle de bu astronomik bilgilerin desteklendiğinden, fakat bunun kavranamadığından esefle söz eder. Sonsuz bir derya olan *Kur'ân*'dan yeterince faydalanılmadığını belirten yazar, kendisinin yaptığının sadece bu "*bahr-i bî-pâyân*" dan nasiplenmek olduğunu söyler.

Hacı Hâfız Abdurrahman, eserini kaleme alırken faydalandığı kaynakları da liste hâlinde okuyuculara aktarmaktadır. 10 maddede topladığı bu çalışmalara göz attığımızda, hepsinin çağdaş astronomiyle ilgili olduğu dikkat çekmektedir. Müellifin Fransa Cem'iyyeti-i İlmiyye-i Felekiyye (Fransa Astronomi Bilim Kurumu) âzâsı olduğundan yukarıda bahsetmiştik. Henüz modern ilimle her safhada ciddî mânada tanışma fırsatını bulamamış Osmanlı toplumunda, bunun bilim açısından ne derece önemli bir paye olduğu açıktır. Yani elimizdeki eser, astronomiden çok astrolojiyi ilgilendiren fal ve kehânet maksatlı bir yıldıznâme, yahut eski ilm-i nücûma ait kaynağı meçhul hurâfelerle dolu bir kitap değil, modern astronomi verilerinin kullanıldığı ve *Kur'ân* âyetlerinin böyle bir bakış açısıyla yorumlandığı çağdaş bir eserdir. O gün için devrinin çok önünde olan bu çalışmadaki bilgiler, elbette geçen uzun zaman zarfında yenilenmeye ve güncelleştirilmeye muhtaçtır. Ancak, bütün bunlar ilginç ve câzip konusu bakımından tek olması itibarıyla eserin önemine hâlel getirmez.

Yazar, eserin tertibinde, önce *Kur'ân*'daki astronomiyle ilgili âyetleri tesbit ederek, o âyetlerin sırasına göre ilgili açıklamalar yapmayı düşündüğünü; fakat sonra bu tertipten vazgeçip mufassal bir felekiyyât kitabı hazırlayarak, yeri geldikçe konuyla ilgili âyet-i ke-

rîmeleri göstermeyi tercih ettiğini; bunu da daha geniş kitlelere hitap edebilmek için yaptığını; ayrıca okuyucuyu sıkmamak için de mümkün mertebe açık ve anlaşılır bir dil kullandığını belirtir.

Mukaddimenin sonunda, ilk defa işlendiğini tahmin ettiği böyle bir konu üzerine bir eser vermenin kendisi için bir şeref vesilesi olduğunu belirten müellif, eserini gelecek nesle ve araştırmacılara armağan ettiğini ifade ile bu işi başardığı için Allah'a şükrederek mukaddimesini bitirir. Mukaddimenin sonunda imzası yer almaktadır.

Fihrist, "Birinci Cildin Mündericâtı" başlığı ile 11. sayfadan başlamakta, sırayla "cild", "kitap", "fasıl" alt başlıkların altında konular madde madde gösterilmektedir. Eser, yazarın da mukaddimede belirttiği gibi, ayrıntılı bir astronomi kitabı olarak hazırlanmış, verilen astronomik bilgiler üzerine *Kur'an-ı Kerim*'de işaretler varsa, bu âyetlerin hangileri olduğu yazılmış ve gerekli açıklamalar yapılmıştır. Hem kitabın esasının daha iyi anlaşılması, hem de bu fihrist cildinin tanzimi hakkında örnek teşkil etmesi açısından birkaç maddeyi aktarmakta yarar görüyoruz. Meselâ, birinci cilt, birinci kitap, ikinci fasılın 29-42. maddelerinde sırasıyla şu bahisler vardır: "*Küre-i semânın tarifi, sâbiteler, seyyâreler, bize en yakın sâbite ve bunun mesâfesi; güneşe en yakın ve en uzak seyyâreler; seyyârâtın cesâmet itibariyle iki kısma ayrılması; seyyârâtın şemse olan mesâfeleri; seyyârâtın birbirine nazaran cesâmet-i nisbiyyeleri; Kopernik Mesleği; seyyârâtın arza nazaran büyüklükleri; eski zaman insanların teşekkül-i kâinât hakkındaki nakta-i nazarları; en evvel bir manzûme düşünen Batlamyus ve Mesleği; Batlamyus Mesleği'nin butlanını ispat eden Kopernik ve Mesleği; Kopernik Mesleği'ne nazaran seyyârâtın hareket-i devrânîye ve intikâliyesi; muntikatü'l-burûc ve isimleri; arzın öküz boynunda bulunduğu hurâfesi; Kepler'in seyyârât hakkındaki üç aded kanunu; Nevton kanunları*". Bu başlıklardan sonra, "*manzûme-i şemsimizin kaç devrede vücûd bulunduğunu mübeyyin âyât-i kerîme*" başlığı altında, sırayla, Fusillet Sûresi'nin 9, 12 ve 10. âyetleri, Hüd Sûresi'nin 7. âyeti, Enbiyâ Sûresi'nin 30. âyeti, yine Fusillet Sûresi'nin 11. âyeti, Rahman Sûresi'nin 14 ve 15. âyetleri ile İnsân Sûresi'nin ilk âyetine işaret edilmiş. Fihristte ayrıca her sûre adı ve âyet numarasının yanında, o âyetin başlangıcındaki birkaç kelimeye de yer verilmiş. Eser böylece, modern astronomik bilgilere *Kur'an*'da mevcut işaret-

lerin yeri geldikçe gösterilmesi ve izâhı şeklinde tertip edilmiştir.

Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi adlı çok kıymetli katalog çalışmasında, yazarla ilgili bilgi verilmektedir.⁴ Bu önemli çalışmanın daha Önsöz'ünde yazarımızın adını görüyoruz. Bu Önsöz'de müellif, Fatin Gökmen'le birlikte kitapta yer alan müelliflerin en yenileri olarak takdim edildikten sonra, "*Yeni astronomi ilmi ile Kur'an-ı Kerim âyetlerindeki astronomi ile ilgili verilen bilgilerin uygunluğu hakkında*" yazdığı eserinden söz edilmektedir.⁵ Soyadı Kanunu'ndan sonra Aygün soyadını aldığı anlaşılan yazar, Mudanyalıdır. Yukarıda metnini verdiğimiz eserin kapağındaki künyesinden de anlaşılacağı gibi, asker kökenli olan Hâfız Abdurrahman, Sofya'da askerî ataşelik, erkân-ı harbiye kaymakamlığı ve Harîta-i Muazzama'da dâire başkanlığı gibi Osmanlı askerî bürokrasi ve diplomasisinde oldukça önemli görevlerde bulunmuştur. Yazarın *-Diyânet Dergisi*'nde yayımlanan bir yazısından dolayı olsa gerek- 1962 yılında henüz hayatta olduğu yine *Astronomi Literatürü*'nde bildirilmektedir.

Hâfız Abdurrahman'ın Harîta-i Muazzama'da Nî-rengî Dâiresi başkanlığı yaptığı bilindiğine göre, büyük ihtimalle mühendis olması gerektiği düşüncesinden hareketle, baktığımız *Mir'ât-ı Mühendishâne* adlı eserde geçen Mülkiye Mühendis sınıfı 1306 senesi mezunlarından Abdurrahman adlı bir zâtın⁶ yazarımız olması ihtimali vardır. Mühendishâne-i Hümâyûn'da "*zekâvet ve istidadları erkân-ı harbiye şâgirdânının zekâ ve istidadları derecesinde olan*" öğrencilerden bir "*mümtaz sınıfı*" oluşturulmuştu. Bu sınıftaki öğrenciler üç sene daha tahsil gördükten sonra yüzbaşılıkla okulu bitirmekteydiler. İşte, adı geçen Abdurrahman da bu seçkin sınıfın ilk mezunlarından. *Mir'ât-ı Mühendishâne*'de ismi geçen Abdurrahman'ın yazarımız olmasını elbette sadece bir ihtimal olarak ortaya koyuyoruz. Esasen buradaki malûmatın hepsi, 1306 senesinde mezun olduğu ve yüzbaşı rütbesiyle Tokat sancağına tayin edildiğinden ibarettir.

El-Musâhabâtü'l-felekiyye'ye yazılan takrizler, eserin okuyanlar tarafından büyük takdir gördüğünü ortaya koymaktadır. Bunlardan bazıları öylesine övücüdür ki, mübalâğa payının ne kadar olduğunu tesbitte müşkilât çekmemek elde değildir. Özellikle, Ahmed Hamdî'nin manzum takrizi, eski kasîdelerde şâirlerin memduhlarına yazdıkları medhiyelere taş çıkartacak türdendir. *El-Musâhabâtü'l-felekiyye* müellifini Fârâbî'yle,

İbn-i Sînâ'yla karşılaştıran Ahmed Hamdî, bu eserin onların eserlerinden de üstün olduğu iddiasındadır.⁷

*"Fârâbî ile İbn-i Sînâlarla ve sâir
Âsârına nisbet bu eser ayın-ı kerâmet"*

Müellifin dinî konularda bilgisinin fazla derin olmadığı kendisinin mukaddimedeki ifadelerinden de anlaşıldığı hâlde, Ahmed Hamdî'nin, eseri bir "tefsir", müellifimizi bir "müfessir", hattâ daha da ileri giderek bir "müceddid" olarak göstermesi oldukça çarpıcıdır:

*"Her asrda müceddid gelecek kavline bizzât
Tefstriniz imekte selâsetle şehâdet"*

Bu beyitleri elbette dost hâtırına söylenmiş ve fakat mübalâğada aşırılığın da ötesine geçen ifadeler olarak değerlendirebiliriz.

Eser için yazılmış iki manzum takrizden birinin Üsküdar Mevlevihânesi postnişini, devrin tanınmış simâlarından Kayserili Ahmed Remzî (Akyürek) Dede'ye ait olduğunu yukarıda söylemiştik. Ahmed Remzî Dede'nin aynı zamanda bir tarih manzumesi olan takrizi, aşırı övgülerden âzâde, eseri bihakkin değerlendiren ve gereğince tanıtan bir şiir görünümündedir.⁸

*"Eâzım-ı Fuzelâ-yı Mevlevîyye'den İmrahor Der-
gâh-ı Şerîfî Postnişini Reşâdetlü Ahmed Remzî Efendi
Hazretleri Tarafından Lutfen İhdâ Buyurulmuştur."*

*Oku Kur'ân-ı pür-gufrânı ey âkil basîretle
Temâşâ eyle ulviyyâtı şöyle çeşm-i ibretle
Bulursun noktada bahr-i fûnûnu âyet âyet bak
Saçılmışdır hakâyık dürleri vahdetle kesretle
Görürsün zerrelere âfütâb-ı âlemârâyı
Semâ-yı kudrete mîrsâd-ı hikmetden nezâretle
Kitâb-ı nâtık u sâmet seni irşâda kâfidir
Fakat meşhûm olur ma'nâsı ancak say' u gayretle
Bugün erbâb-ı fen tahsîne şâyândır ki âlemde
Neler keşf idiler hayretfezâdır harf-i kudretle
O keşfiyyât-ı i'câz âyeti erbâb-ı tahkîkât
Görür âsâr-ı vahy-i Kibriyâdan acz ü hayretle
Henüz hall olmayan esrâr-ı lâ-tuhsâ-yı ecrâmı
Muhakkak muhtevî Kur'ân sarâhatle işâretle
Semâvât ile arzın hilkatî kudretümâdır kim
Temâşâ akl ile mefrûz olur ta'mîk-i fikretle
İderken fenn-i hâzır ma'ni-i Kur'ân-ı te'yîd
Yakışmaz ehline atf-ı nazar aslâ hakâretle
Fûnûnu âyet âyet eyliyorken dîn-i Hak îzâh
Revâ mı ehl-i ilmi eylemek inkâr nefretle
Sipihr-i vahdete şems ü kamerdir dîn ü fen elbet
Tenevvür eyleyen bunlarla kalsun mı küdürretle*

*Bu asrın ihtiyâcî bir kitâba gayr-ı münkerdir
Beyân itsün fûnûnu şer' ile bir hüsn-i sûretle
Kitâbullâh'ı kimse sanmasun akla mugâyirdir
Hasîn-i i'tikâr add eylesün fenni beşâretle
Cenâb-ı Abd-i Rahman Bey umûmî eyledi irşâd
Muvaffak oldu fenni şer'e tatbîke mahâretle
Odur kâimmakâm u müfhir-i Erkân-ı Harbiyye
Görür emsâlini çeşm-i felek dünyâda nedretle
Sana katın Hudâ ihsân ide sûretde ma'nâda
Yazılmaz böyle bir âlî eser bir başka ücretle
Sezâdır gönderilse câ-be-câ etrâfa eknâfa
Ecânib tab' iderler nüshasın elbette dikkatle
Yazup târîh-i cevher itdi ihdâ Mevlevî Remzî
Basıldı mu'teberdir bu kitâbı oku ibretle*

Sene: 1340"

El-Musâhabâtü'l-felekiyye, Özege Kataloğu'nda yer almamaktadır. Millî Kütüphane'de ve İSAM'ın bilgisayar programı olarak hizmete açtığı katalogta da bu kitabın basıldığına işaretini bulamadık. Astronomi Literatürü'nde bu konuyla ilgili olarak "... basımı gerçekleştirilememiştir" denilmektedir.⁹ Ahmed Remzî Dede'nin, hemen yukarıdaki beyitte görüleceği gibi, açıkça "basıldı" demesine rağmen, basılacağından emin olarak bu tarihi düştüğünü tahmin ediyoruz. Çok değerli katalogunda yer almayan bazı matbu eserlerin varlığını bilmemize rağmen, hacimli üç ciltten oluşan böyle bir eserin basılmasından Seyfeddin Özege'nin haberdar olmaması herhalde mümkün değildir. Bu önemli, fakat nisyâna terk edilmiş talihsiz eserin -fihristiyle beraber- başta Diyanet İşleri Başkanlığı ve Diyanet Vakfı olmak üzere, herhangi bir şekilde konuyla ilgili olan bir kurum marifetiyle basılmasının çok faydalı olacağı açıktır.

NOTLAR

1. Prof. Dr. Hasibe Mazıoğlu, *Ahmed Remzî Akyürek ve Şiirleri*, Sevinç Matbaası, Ankara 1987.
2. Eksik bilgilerin tamamlanmasında yol gösterici katkılarından dolayı DTCF Felsefe Bölümü, Bilim Tarihi Kürsüsü Başkanı Sayın Prof. Dr. Esin Kâhya Hanumefendi'ye teşekkür ederim.
3. E. İhsanoğlu-R. Şeşen-C. İzgi-C. Akpınar-İ. Fazlıoğlu, *Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi*, Cilt 2. IRCICA Yayını, İstanbul 1997, s. 727.
4. A.g.e., Cilt 2, s. 725-727.
5. A.g.e., Cilt 1, s. VII-VIII.
6. Mehmed Es'ad, *Mir'ât-ı Mühendishâne-i Berr-i Hümayûn*, Karabet Matbaası, İstanbul 1312. s. 273.
7. *Adı geçen yazma*, s. 87.
8. *Adı geçen yazma*, s. 6.
9. E. İhsanoğlu vd., a.g.e., Cilt 2, s. 726.

Bozkırın Çılgılığı Neşet Ertaş

Dr. İdris KARAKUŞ

Atatürk Yüksek Kurumu APK Şb. Müd.

Bir topluluğun topyekûn yaşayış tarzına “kültür” diyoruz. Bu topyekûn yaşayış tarzı, dil, edebiyat, tarih, din, sanat, örf, âdet ve gelenekler gibi unsurlardan oluşur. Halkın estetik zevk, istek ve arzu, beğenme ve beğenilme duygusu, hayâl dünyası, anlayış, düşünce, inanç, bedîî tafekkür, ideal ve ülkü gibi değer ve normlarında ortak payda oluşmuşsa, millî birlik ve bütünlük sağlanmış demektir. Kültürü oluşturan unsurlar, topluluklara millet olma vasfı kazandırır ve o millete can veren hayat damarlarını oluşturur. Türk milletine hayat veren damarlardan biri de sanattır. Türk sanatının kollarından biri -diğer milletlerde de olduğu gibi- musikîdir. Türk müziğinin en temel dallarından biri Türk halk müziğidir. Türk halk müziğini son kırk yıldır besleyen kaynaklardan belki de en çoşkunu Neşet Ertaş’tır.

Türk millî sanatına şuursuzca yaptığı katkılardan dolayı Türk milletinin Neşet Ertaş’a bir vefa borcu olmalıdır ve vardır. Devlet televizyonumuz TRT, bir belgesel (Bozkırın Tezenesi) hazırlayarak; Sayın Bayram Bilge Toker de bir vatandaş ve sanat adamı olarak *Neşet Ertaş Kitabı*’nı yayımlayarak, Neşet Ertaş’ın gönülünü almışlardır. Bu davranışı Neşet Ertaş’a vefa borcunun ödenmesi olarak telâkki edebiliriz. Biz de, bir okur yazar insan olarak Sayın Toker’in hazırladığı *Neşet Ertaş Kitabı*’nı Bilge okuyucularına tanıtarak, çorbada tuzumuzun bulunmasını istedik.

Türk Edebiyatı dergisi ve diğer bazı dergi ve gazetelerdeki yazılarıyla tanıdığımız Sayın Bayram Bilge Toker, kendi ifadesiyle, “... Öz değerlerimizin, hayat felsefemizin, millî ve tarihî maceramızın en güzel ifadesini bulduğu türkülerimize bir pencere...” açan Neşet Ertaş’ı anlatan bu kitabı, onun zengin halk müziği geleneğimize yerini anlatmak amacıyla yazdığını söylüyor ve kitap hakkında şu ifadeleri kullanıyor: “Bizim bu çalışmamızın, bütün mesaisini ucuz yoldan para kazanmaya, kısa yoldan şöret olmaya harcayan bazı uyanık ‘gazeteci/yazarların’ yaptıklarıyla elbette

bir ilgisi yok. Hani kahramanları popüler kişiler olan sansasyonel olayları ya da toplumda ‘yükselen değer’ görüntüsü veren ‘durum’ları hemen kitaba dönüştürerek birkaç gün içinde birkaç baskı yapan ‘acaip’ kitaplardan ve onların ‘garip’ yazarlarından söz ediyorum... Gerçi ne konumuzun (türkü) geniş kitleleri etkileyen bir çarpıcılığı, ne de kahramanımızın (Neşet Ertaş) o anlamda bir popülaritesi var; ama yine de Neşet Ertaş’ın türkülerle, türkülerin Neşet Ertaş’la ve bu satırların yazarının da her ikisiyle olan köklü ve derin ilişkisini bilmeyenlere söyleyelim ki; bu çalışma, Neşet Ertaş gibi bütün dünyası müzikten ibaret olan bir sanatçının, kırk iki yıldır tüm samimiyeti, gayreti ve gücü ile bütün bir ömrünü adadığı sanatını anlamaya ve anlatmaya yönelik hasbî bir ‘monografi’ denemesidir.”

“Hacı Bektaş’tan Koyun Abdal’a”, “Âşık Said, Şemsi Yastıman ve Diğerleri”, “Yaşayan Efsane”, “Neşet Ertaş ve Saadetin Kaynak”, “Bir Közdür Kaynak Kişiler”, “Bozkırın Tezenesi”, “Üç Hayat Bir İnsan”, “Kar Yağdırdın Başa Leyla”, “Garip Sılayı Andıkça”, “Yerellikten Evrenselliğe”, “Gurbet, Hasret ve Hikmet Burçları”, “Ayaklar Turabı, Gönüller Hızmatçısı”, “Abdallığın Binasını Sorarsan”, “Cerit Irakka’dan Sökün Edince”, “Muharrem Ertaş”, “Aydoğdu Deyince Yeri Göğü İnleten”, “Kalktık Horasan’dan Sökün Eyledik”, “Ferman Padişahın Dağlar Bizimdir”, “Oğul Ertaş’ın Dilinden Baba Ertaş”, “Muharrem Ertaş’a Ağıtlar”, “Gökubbeye Salınan Çılgılık: Bozlak”, “Kim Ne Demiş?”, “Bozlak Nedir, Ne Değildir?”, “Barak ve Maya”, “Bir Bozlak Ustası”, “Muharrem Ertaş’ın Okuduğu Eserler”, “Neşet Ertaş ve Bozlaklar”, “Keskinli Hacı Taşan”, “Türkü Yozgat’ta Doğar, Keskin’de Elenir”, “Hacelobasını Engin mi Sandın?”, “Eserleri”, “Tavir ve Üslubu”, “Hacı Taşan’ın Okuduğu Eserler”, “Kırşehirli Çekiç Ali”, “Tavir ve Üslubu”, “Çekiç Ali’nin Okuduğu Eserler”, “Dünden Bugüne Ustalar Muhabbeti”, “Bağlama Dediğin Üç Tel Bir Tahta”, “Ben Bu Sazı Çala Çala”, “Anadolu Saz Kahramanları ve Neşet Ertaş”, “Bir Yorumcu Olarak Neşet Ertaş” ve “Neşet Ertaş’ın Okuduğu Eserler” gibi alt başlıklardan oluşan “Neşet Ertaş’ı Anlamak ve Anlatmak” adlı birinci bölüm, sayın Toker’in Önsöz’deki ifadesiyle, “*Neşet Ertaş’ın hayatı ve sanatının, ait olduğu toplumsal ve kültürel yapı ile birlikte ele alındığı, beslendiği kaynakların ve temsilcisi olduğu Orta Anadolu abdal müziği geleneğinin teknik ve estetik özelliklerinin tartışıldığı, Neşet Ertaş’ın sanatının çağdaşları*

ile mukayese edilerek Türk halk müziği geleneği içerisindeki yerinin irdelendiği, hemen tümü ilk defa ortaya konulan tesbit, görüş ve düşüncelerden oluşuyor.”

“Hiçbir kalıp ve kuralları sınırlarını zorlayan eserleri” arasında ilişki kurup, onun sanatı ve sanatçılığı üzerine yazı yazmanın zorluğunu ifade eden Sayın Toker, *Neşet Ertaş Kitabı*’nın kendi alanında “ilk” olmasının da getirdiği zorluklar olduğunu; bu sebeple ilmîlik iddiasında bulunmadığını ve “samimî bir gayretin ürünü” olarak ortaya çıktığını söylüyor.

Sayın Toker, sanat ve sanatçı ilişkisi gibi kompleks bir konuda kitap yazmanın zorluğunu beyan ediyor; ne kadar haklı olduğunu ben daha iyi anlıyorum. 1980’li yıllarda henüz Hacı Taşan sağ iken, ben, arkadaşım Mehmet Özder ile mahallî *Keskin* gazetesini çıkartıyorduk. Hacı Taşan ile defalarca görüştük. Gazetede birkaç yazı yazdım hakkında... 1989 yılında *Meş’ale* dergisinde bir de makale yayımladım. *Keskin*’de öğretmenlik yaptığım yıllarda da Hacı Taşan ile ilgili pek çok bilgi ve belge topladım. Girift bir konuda ve uzman olmadığım bir sahada kılavuzsuz yürüyemeyeceğimi, başarılı olamayacağımı kabullenerek, elimdeki bilgi ve belgeleri üniversitedeki hoca arkadaşlarıma verdim. Sayın Toker’i, bu kitabı çıkarma cesaretinden ve başarılı olmasından dolayı yürekten tebrik etmekteyim. Sayın Toker’in sanatçı kişiliği, böyle bir başarılı eserin ortaya çıkmasında etkili olmuştur, kanaatindeyim.

“... Zaman içinde devamlı kendini yenileyen ve değiştiren, yörelere, kişilere ve kullanılan sazlara göre farklı tavır, üslûp ve tekniklerle karşımıza çıkan, alabildiğine kompleks ve derin bir müzik” olan, metodik bakımdan genel kabul görmüş ilmî bir teorisi henüz yazılmamış ve “Her yiğidin kendine göre bir yoğurt yeyişi vardır” misali, ustalara göre farklılık arzeden bir şekilde çalgılarının eğitim ve öğretimi yapılan Türk halk müziği içerisinde, “... söylediği türküler, bu türkülerini söyleyiş tavır ve üslûbu, sesini kullanma teknikleri, gerek seste, gerek sazda bastığı perdeler, bağlama çalma tekniği ve hattâ kullandığı bazı makamlar, mevcut kuralların sınırlarını zorlayan uygulamalar”ıyla nev’i şahsına münhasır bir sanatçı kişiliğine sahip olan Neşet Ertaş’ı anlatmak elbette kolay değildir.

Sayın Toker, bu kolay olmayan işi başarmış; *Neşet Ertaş Kitabı*’nı ortaya koymuştur. “Sazı ve sesi ken-

dinden başka kimseye benzemeyen otantik bir yöre sanatçısı” ve “Türkü ve bozlakların en güçlü yorumcusu” olan Neşet Ertaş’ı, yazar, “yaşayan bir efsane” olarak adlandırıyor ve onu “... sazı gümbür gümbür ses veren; âdeta davulla eşlik eder gibi sazın göğsünden pençesiyle sesler çıkaran; hep samimî ve kendi hâlinde yüreğinin acılarını seslendiren; hiçbir medyatik yönü olmayan; kalabalıklardan ve şöhretten âdeta köşe bucağın kaçarak pek ortalıkta görünmeyen; mezhep, parti ve etnik kimlik çağrışımlarına prim vermeyen; türkülerini, bozlakları tamamen kendine has bir tavır ve üslûpla okuyan; sazından ve sesinden gayri hiçbir şeye sığınmayan ve hiçbir şeyden medet ummayan...” bir garip insan ve “türküyü bağlamaya, bağlamayı türküye (...) yakınlaştıran ve yakıştıran, âdeta birbirlerinin içinde eritip yok eden”, “havalandırdıkları, yani besledikleri türkülerini halk müziği repertuarı içerisinde hem nicelik hem nitelik itibarıyla farklı ve ağırlıklı bir yere sahip” sanatçı olarak tasvir ediyor.

“Bin dokuz yüz otuz sekiz cihana
Kırtıllar köyünde geldin dediler
Babama Muharrem, anama Döne
Dediysen Ata’yı bildin dediler.

Dizinde sızıydı anamın derdi
Tokacı saz yaptı elime verdi
Yeni bitirmiştim üç ile dördü
Baban gibi sazıcı oldun dediler.

O zaman babamdan öğrendim sazı
Engin gönül ile Hakk’a niyazı
O yaşımda yakıtı bir âhu gözü
Mecnun gibi çölde kaldın dediler.”

diye, hayat hikâyesini anlatan Neşet Ertaş, “Ay dost deyince, yeri göğü inleyen” gönül delisi Muharrem Ertaş’ın oğludur.

“Ana vatanımsın, baba yurdumsun
Ozanlar diyarı şirin Kırşehir
Uzak kaldım gurbet elde derdimdin
Hasretin bağrımda derin Kırşehir.
Feleğin yazdığı kara yazıyanan
Çok yürüdüm bağrımdaki sızıyanan
Kara kaşlarıyanan, kara gözünyen
Âşık etti beni birin Kırşehir.”

diye yazıp, sazının tellerine verdiği, Kırşehir’in Kaman ilçesine bağlı Kırtıllar köyünde, 1938 yılında doğmuştur. Ömrünün ilk yirmi yılını Kırşehir’de, ikinci yirmi yılını Ankara’da, üçüncü yirmi yılını ise, elân yaşadığı Almanya’da geçirmiştir.

Neşet Ertaş deyince ilk akla gelen, kara düzen çaldığı meydan sazı, kendine özgü farklı sesi ve söylediği türküler içinde müstesna bir yeri olan bozlaklardır. O hâlde bozlaklar üzerinde biraz durmak gerekir. Bozlak, gelenekli halk musıkîmizin en karakteristik ve en otantik ezgilerini ihtiva eden bir uzun hava formudur. Bağlama ailesi çalgılarından telli tezeneli, sazdan büyük, eskiden “bozuk” adı verilen bir müzik âletiyle çalındığı için “bozlak” adının verildiği ihtimal dâhilindedir. Bozlak, büyük bir ihtimalle, kelime olarak “bozlamak”tan gelmez. Çünkü “bozlamak”, bağırarak ve böğürmek anlamındadır. Bozlak da zaten yüksek sesle bağırılarak söylenmektedir. Kanaatimizce bozlaklar, halk hikâyelerine benzer, fakat onlardan biraz farklı bir özelliğe sahiptir. Halk hikâyelerinde manzum kısımlar nesiri tamamlarken, bozlaklarda nesir manzum kısımları tamamlar veya manzumeler arasında bağlantı kurar, geçişi sağlar. Halk hikâyelerinin de, bozlakların da genellikle bir konu etrafında işlenen hikâyeleri vardır.

Bozlağın asıl vatanı ve en çok söylendiği yer Kırşehir ve Kırıkkale-Keskin'dir. Zaten bozlak söyleyen meşhur sanatçılar da genellikle buralarda yetişmiştir: Muharrem Ertaş, Neşet Ertaş, Çekiç Ali, Hacı Taşan, Dede Bekâr, Nuh Akgün, Ekrem Çelebi, Seyit Çevik... Günümüzde Ankara, Yozgat, Çorum, Aksaray, Niğde, Kayseri, Adana, Kahraman Maraş, Gazi Antep gibi illerimizde de yaygın olarak bozlak söyleyen sanatçılar görmek mümkündür.

Türk insanının hareketlerini, mizacını, yiğitliğini ve insana verdiği değeri, vatan sevgisini, aşkını, hasretini, hastalık ve ölümünü, aşiret kavgalarını, tabiat sevgisini tema olarak işleyen bozlak, folklor malzemesi olarak henüz işlenmiş değildir.

Dağları, bağ ve bahçeleri, çiçekleri, yavukluyu, gelini, güzelliği, yiğitliği, turnaları, savaşları, evlât acısını, hastalığı ve ölümü, gurbeti konu edinen bozlakta, Avşar, Türkmen, Cerit boyları arasında hüsrarla, ölümlü sona eren hazin maceralar, sevdiği kıza hasret çeken veya kavuşamayan yiğidin yürek yakan aşkı dile getirilir.

Neşet Ertaş, yaşadığı bölge, toplumun yapısı ve kendi mizacı itibarıyla bozlak ile iç içe olmuştur. Hatâ o, “... Ses genişliği, rengi ve tınısının yanı sıra, gırtlak nağmeleri, çarpma, titretme ve trilleri, kendine has ses kullanma teknikleri ve bütün bunların yanında iyi bir bozlak icracısı için olmazsa olmaz şartlardan biri

olan yiğitçe edası” ile en büyük bozlak ustası olan Muharrem Ertaş'ın oğludur ve onun yanında yetişmiştir. “Babasına göre daha kural ve kaideler içinde kalan sesi ve icra anlayışı ile, bozlak okurken, Muharrem Usta kadar doğal ve spontane görünemediği, özellikle de onun kadar cesur ve atak olmadığı söylenebilir. Son yıllarda söylediği bozlaklardaki atak ve cesurâne tavırlarıyla mukayese ettiğimizde bile görürüz ki, Neşet Ertaş ilk yıllarında hayli çekingen ve temkinlidir”; ancak, “özellikle bağlamadaki olağanüstü teknik beceri ve ustalığını büyük ölçüde bozlaklarda sergilediği için bir anlamda asıl virtüözitesini bozlaklarda gösterdiği”ni ve “o geniş, yumuşak, istediğinde renkten renge giren ve tam bir enstrüman gibi kullandığı sesinin en orijinal renk ve tınısını bozlaklarda sergilediği”ni kabul etmemiz gerekir.

Neşet Ertaş'ın sazı, saz çalma tekniği herkesten farklıdır. Radyodan anons edilmeyen, bağlama ile bir halk müziği ezgisi dinleseniz, kime ait olduğunu kolayca tesbit edemezsiniz; fakat, Neşet Ertaş'ın bağlamasının sesini duyarsanız, hemen tanır, “Bu sazı çalan Neşet Ertaş'tır” diyebilirsiniz.

“Neşet Ertaş, babası Muharrem Usta'dan tevarüs ettiği saz çalma tavır ve tekniğini öyle bir geliştirir ki, daha önce Muharrem Ertaş, Hacı Taşan ve Çekiç Ali gibi ustaların sazını ve sesini hiç duymayan, ya da duysa bile kulaklarında kalıcı bir iz bırakmayan geniş kitleler, Neşet Ertaş'ın sazından fevkalâde etkilenirler. Çünkü ne sazın, ne o sazı çalanın sesi ve ne de saz çalılış şekli, bugüne kadar duyduklarına hiç benzemektedir. Neşet Ertaş, sazı çok tane tane ve her perdenin, her notanın hakkını vererek, her sesi duyarak ve duyurarak çalar. Her sesi en güzel baskı ve en güzel tezene şekliyle verebilmek için olağanüstü gayret gösterir. O türküyü söylerken, âdeta kendini eritip, sazın tellerine sıvar; sazla, türküyü o kadar bütünleşir. Okuduğu her türkünün kahramanı kendisidir. Sazı da kendinden bir parçadır.

Müziğin olmazsa olmaz en temel öğelerinden biri olan ritim, Neşet Ertaş için başlı başına bir kendini ifade aracıdır. O ritmi yüreğinde, hücrelerinde hisseder ve eğer çalıp okurken kendine eşlik eden davul vb. bir ritim âleti yoksa, kendisi sazın göğsünü âdeta davul gibi kullanır. Tezene tuttuğu sağ elin baş ve işaret parmağının dışında kalan parmaklarını birlikte ve aynı anda sazın göğsüne öyle bir vurur ki, neredeyse ayrıca bir ritim saz eşliğine ihtiyaç hissettirmez.

Sazın göğsünü bir tür ritm âleti gibi fonksiyonel kılan göğüse pençe vurarak çalma tarzı, Neşet'le başlamış olsa bile, onunla şöret bulmuş, yaygınlaşmış ve Neşet tarzı bağlama çalmanın alâmet-i farikası olup çıkmıştır nerdeyse...

Neşet Ertaş'ın bağlama icracılığına katkısı, olağanüstü yeteneği ile yoğurduğu değişik perde baskıları, vibrasyonlar, çektirme, glissando, tel kıstırma ve çeşitli çarpmaların yanı sıra, tamamen kendine has tezene teknikleri ile bütünleşen o müthiş aciliteden ibaret değil elbette. Saz, Neşet Ertaş'ın elinde aynı anda kendisine eşlik eden bir ritm âleti (davul) fonksiyonu görür; alt, orta ve üst tel gruplarına eklenen bam telleri (sırma tel) ile bir oktav pesten farklı ses renkleri verir; icra edilen eserin ve icracının ruh hâline göre bazen inleyen, ağlayan, bazen coşan, asil bir çalgı hüviyetine kavuşmuştur."

Neşet Ertaş, saz çalmada ne kadar usta ise, söylediği türkülerini yorumlamada da o kadar ustadır:

"Bütün bunlardan sonra, bana öyle geliyor ki, Neşet Ertaş'ın okuduğu her türküye yeni bir yorum getirmesi, bilinçli bir çabadan ziyade, türkünün o anda kendisinde uyandırdığı duygu ve düşüncelerin etkisiyle, farkında olmadan gösterdiği tabii bir refleks denebilir. Elbette bunu, yaşadıklarını türkülerle anlatan ve türkülerin tümüyle aynı zamanda yaşayan bir insanın irade dışı bir tasarrufu olarak da değerlendirmek mümkün. Çünkü o türkü, o anda ona o tür duygular, düşünceler ilham etmiştir. O kelimenin o anda yüklenmediği anlam öylesi bir vurguyu ve telâffuzu gerektiriyor. O sözün altındaki nağme, o anda ruhunda başka fırtınalar estirdiği için, her an yeni bir söz, yeni bir müzik cümlesi ile ağızdan dökülebilir. Ya da bağlamanın tellerinden yükselen inilti, bir anda feryada dönüşebilir. Daha önce sessizce dardını döken saz, bir anda feryada başlayabilir vb..."

Neşet Ertaş Kitabı'nın ikinci bölümünün adı: "Neşet Ertaş'la Başbaşa". Bu bölümde Sayın Toker, Neşet Ertaş ile karşılıklı konuşuyor, sohbet ediyor... Bu bölüm, röportaj özelliği de taşıyor. Yazar, bir folklor araştırmacısı gibi "deşeyici" sorular soruyor; Neşet Ertaş da içinden geldiği gibi, tabii, içten ve samimî ce-

vaplar veriyor. Yazar konuşuyor; o, hayatını, başından geçenleri, sanatını, hayata bakış açısını, duygu ve düşüncelerini riyasız anlatıyor.

Kitabın "Konuşmalar" adını taşıyan üçüncü bölümünde de, sohbetler, röportajlar yer alıyor. İkinci bölümde, Sayın Toker ile Sayın Ertaş, karşılıklı sohbet ediyorlardı; üçüncü bölümde yazar, farklı sahaların uzmanları ile röportaj yapıyor. Bu bölümde, Türk halk müziği, Neşet Ertaş'ın müzik kültürümüz ve müzik tarihimizdeki yeri ve halk müziğimize katkısı hakkında bilim adamları ve müzikologların düşünceleri aktarılıyor. Sohbet edilen veya röportaj yapılan uzmanlar, Neşet Ertaş ile ilgili olarak Prof. Dr. Ahmet Yaşar Ocak, "Abdalları tek bir köke bağlayamayız"; Mehmet Özbek, "Uzun havalarımızın temeli bozlaklardır"; Oğuz Aral, "İlk pop müzikçimiz Neşet Ertaş'tır"; Muammer Sun, "Ayağımızı toprağımıza basmamız gerek"; Âşık Mahsunî Şerif, "O ulu gönüllü bir Türkmen çocuğudur"; Ârif Sağ, "Ertaş'ın yaptığı hiçbir şey basit değildir" gibi düşüncelerin özeti ifadeler kullanıyorlar. Yeri gelmişken belirtmemiz gereken bir husus var: Abdalân-ı Rum (Anadolu Abdalları)'un Türk soylu bir halk olduğuyla ilgili, Türkmenistan ve Kazakistan ile Altay'daki Abdallarla ilişkileri konusunda bizlerle bir sohbet yapan Prof. Dr. Sadık Tural'ın bilgilerini yazmasını isteriz. Eğer o bilgiler yazılırsa, Ocak'ın cümlelerinin ayağı yere basar. Diğer taraftan, Prof. Dr. S. Tural'ın, TRT programında, "geleneğin emzirdiği adam" ifadelerinin geçtiği konuşmasına niçin yer verilmediğini doğrusu anlayamadık.

Dördüncü bölümde, Neşet Ertaş'tan seçilmiş 30 türküye yer verilmiş. Seçilen bu türküler, Neşet Ertaş klâsiği hâline gelmiş türküler...

Kitabın sonunda fotoğraflar ve kaynakça var. Bu kitabı böyle kısa bir yazı ile tanıtmak, tahlil etmek, elbette mümkün değil... Şimdilik bu kadar... İleride yine yazacağız...

Akçağ yayınları arasında Türk kültürüne kazandırılan bu çok değerli eseri yazanı ve yayımlayanları tebrik etmez isek, vebal altında kalırız. Teşekkürler Sayın Toker... Teşekkürler Akçağ yetkilileri...

“Nasreddin Hoca Lâtifelerinin Şerhi (Burhaniye Tercümesi)”

Prof. Dr. Fikret Türkmen, **Nasreddin Hoca Lâtifelerinin Şerhi (Burhaniye Tercümesi), Transkripsiyon, İnceleme, Metin**, İzmir 1999, Akademi Yayınları, 171 sayfa.

Nail TAN

Halkbilimi Uzmanı

1999 yılında ve 2000 yılı başlarında, “Osmanlı Devleti’nin 700. Kuruluş Yılı Dönümü” dolayısıyla birçok kitap yayımlandı. Bunlardan biri de, Türk destanları, halk hikâyeleri ve Nasreddin Hoca alanlarındaki çalışmalarıyla tanıdığımız, Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. Fikret Türkmen’in *Nasreddin Hoca Lâtifelerinin Şerhi* kitabıdır. Kitap, Prof. Türkmen’in Nasreddin Hoca konusundaki makalelerinin bir bölümüyle, Seyyid Burhaneddin’in *Burhaniye Tercümesi* adıyla da bilinen eserinin metin ve incelemesinden oluşmaktadır.

Bilindiği gibi, Nasreddin Hoca, Türk Dünyasının ortak fıkra tipidir ve batı dünyasınca da çok iyi tanınmaktadır. Türk’ün mizah gücünün en başta gelen temsilcisidir. Denilebilir ki, dünyanın en yaygın fıkra kahramanıdır. Kitabının Önsöz’ünde yazar, Nasreddin Hoca’nın Türk kültüründeki yerini şu cümlelerle anlatıyor: “*Türk milletinin insanlık âlemine sunduğu değerlerden belki de en büyüğü, Nasreddin Hoca’dır. Her milletin kültüründe, karakterini aksettiren şahsiyetler ve eserler vardır. Bazı eserler, milletlerarası seviyeye yükselir ve insanlığa mâl olur. Bugün klâsik dediğimiz eserler böyledir. Bu eserler, temel olarak içinden çıktığı halkın düşünce ve duygularından gıdalanmıştır. Bu yüzden, bir bakıma halk klâsikleridir. Bizce, Hoca’nın en büyük özelliği, halk klâsiği olmasıdır. Onda, Türk’ün safdillliği ve zekâsı birleşmiş olup, eskilerin ‘nekregû’ dedikleri ince ve gizli bir felsefeyle yükü derinlik, şaşırtıcı bir duygu zenginliği vardır.*”

Kitap, iki bölüm olarak hazırlanmış. Birinci bölümde, Prof. Türkmen’in Nasreddin Hoca konusundaki temel makaleleri yer alıyor. Nasreddin Hoca araştırmalarına ışık tutan, yöntem öneren, yorum getiren bu makaleler sırasıyla şunlardır: “Nasreddin Hoca Fıkralarının Yayılma Sahaları” (s. 1-11), “Nasreddin Hoca Fıkralarında Söz ve Hareket Komiği, Hoca’ya Ait Fıkraların Ayırt Edilmesi İçin Bir Metot Denemesi” (s. 12-20), “Mizahta Üstünlük Teorisi ve Nasreddin Hoca Fıkraları” (s. 21-27), “Modern Mizah Teorilerine Göre Nasreddin Hoca Fıkralarının Yorumu” (s. 28-32).

Prof. Dr. Fikret Türkmen’in söz konusu makaleleri, bilinen, fıkraları derleme, tasnif etme, içindeki tipleri, hayvanları inceleme, yazma ve basma eserleri tanıtmanın dışında, esasen yeni bir yaklaşım sunmaktadır. Fıkralardaki söz ve hareket komiği unsurlarından yararlanarak, gerçek Nasreddin Hoca fıkralarını ayırt etme denemesi; mizahta üstünlük teorisi ışığında fıkralara yaklaşımı ve diğer modern mizah teorilerinden “uyumsuzluk ve rahatlama”dan yararlanarak, Hoca fıkralarını yorumlaması, bu alana önemli katkıda bulunmuş, yöntem yeniliği getirmiştir.

İkinci bölümde, orijinali Afyon İl Halk Kütüphanesi’nde bulunan, Mevlânâ’nın soyundan Seyyid Burhaneddin’in yazdığı *Hâce Nasreddin Lâtifeleriyle Burhaniye Tercümesi* adlı, Nasreddin Hoca fıkralarını şerh eden, açıklayan, yorumlayan eserin incelemesi, transkripsiyonu ve tercüme bölümlerinin sadeleştirilmesi, Türkiye Türkçesine aktarılmış metinleri yer almaktadır. Prof. Türkmen’in incelemesinden öğrendiğimize göre, 58 yapraktan oluşan yazmanın yazarı Seyyid Burhaneddin, 1814-1897 yılları arasında Konya’da yaşamış, nüktedan, şâir bir Mevlevîdir. Nasreddin Hoca fıkralarını şerh etmiş ve *Burhaniye* adını verdiği bir kitapta toplamıştır. 120 fıkranın şerh edildiği bu kitap, 1885 yılında Konya Vilâyet Matbaası’nda basılmıştır. Konyalı halkbilimci Feyzi Halıcı, bir makalesinde bu kitabı tanıtmış ve örnek olarak 10 fıkranın metnini ve şerhini yayımlamıştır (“Mevlevî Şâiri Burhaneddin’in Nasreddin Hoca Fıkralarını Şerh Eden Eseri”, *Millî Kültür*, Cilt 3, Sayı 3, 8/1981). Feyzi Halıcı, daha sonra söz konusu kitabı, yeni alfabemizle baskıya hazırlamış ve Atatürk Kültür Merkezi’nce yayımlanmıştır (Ankara 1994, 56 sayfa, AKM Yayınları:173). Yazmada ise, 121 fıkra bulunmaktadır. Yazma ile taşbaskı kitap arasında küçük farklar görülmektedir. Söz gelimi, yazmada fıkraların şerhi “Tercüme” başlığı altında yapılırken, taşbaskı kitapta “Yağni” olarak verilmektedir.

Seyyid Burhaneddin'in Nasreddin Hoca fıkralarını şerh eden yazma eserine ilk dikkati çeken, rahmetli Ord. Prof. Dr. Ahmet Süheyl Ünver olmuştur ("Nasreddinimizin Fıkralarındaki Mistik Anlamlar Üzerine", *Eskişehir Anma Günleri Dergisi*, Sayı 4, 1979, s. 7-9). Prof. Dr. Fikret Türkmen, bu dikkate değer yazmayı incelemiş, transkripsiyonunu yaparak yayımlamıştır (*Letâif-i Nasreddin Hoca-Burhaniye Tercümesi*, Ankara 1989, 102 sayfa, Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları:109). İkinci bölümde, işte bu kitabın geliştirilmiş yeni baskısı bulunmaktadır.

Yazma eserde, Seyyid Burhaneddin, aldığı dinî eğitim ve yetiştiği Mevlevî kültür çevresi dolayısıyla Nasreddin Hoca fıkralarına mistik açıdan bakmış; onları yorumlarken, âyet ve hadislerden, Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinden, çeşitli şâirlerin şiirlerinden ve mahalî sözlerden yararlanmış. Nasreddin Hoca'yı, dinî kültür almış, dinî bütün bir insan olarak kabul eden Seyyid Burhaneddin, onun ağzından çıkan veya ona atfedilen nüktelerin rastgele söylenmiş olabileceğini kabul etmemekte; düşünülerek, bir dinî amaçla söylendiğini var saymaktadır. Bu sebeple de, yorumlarında çoğu zaman inandırıcı olamamaktadır. Söz gelimi, Hoca'nın Konya'da helvacı dükkânında izinsiz helva yemesi üzerine dayak atıldıktan sonra söylediği, "*Ne güzel belde imiş. Bu Konyalı helvayı döğe döğe yedirir*" nüktesi, Seyyid Burhaneddin tarafından şöyle yorumlanmıştır: "*Konya, ermişler durağı bir şehirdir. Onun için, bu şehirde insanları, helva yedirir gibi darbelerle, terbiyeyle tasavvuf yoluna sokarlar. Mevlânâ'nın dergâhına dâhil olanlarla, müzik ve semâ ile yol gösterip, lokmasını dahi terbiye ile vererek, gıdalandırırılar*" (Fıkra 8, s. 47). Yazma eserde 121 fıkra, benzer şekilde mistik açıdan yorumlanmaktadır (s. 43-120).

Yazmanın sonunda, Seyyid Burhaneddin, "*Rivâyet olunur ki, Hoca, her ilimde mâhir, her fende kâmil imiş. Talebe kendinden ders rica etmekte Kudûrî'den gayrı ders okutmaz imiş. Bazıları der ki, Kudûrî okuturken keşf-i kerâmet sahibi olmuş. Kudûrî okutmanın hikmeti bu imiş*" (s. 89). Seyyid Burhaneddin, bu ifa-

desiyle, Nasreddin Hoca'nın, Hanefî fakihlerinden Kudûrî'nin (972-1037) eserlerinden öğrendiği dinî bilgiler sayesinde, anlamlı, hikmetli nükteler yaptığını belirtmektedir.

Nasreddin Hoca'nın dili gayet sâde olduğu hâlde, yazmadaki Nasreddin Hoca fıkralarında dil oldukça ağdalıdır. Arapça ve Farsça kelimeler, tamlamalar kullanılmıştır. Bu sebeple, kitabın sonuna bir "Sözlük" eklenmesi (s. 121-136) mecburiyeti doğmuştur. Prof. Türkmen, "Tercüme" başlığı altında verilen yorum bölümlerini Türkiye Türkçesine, sâdeleştirerek aktarmış; böylece yazmanın bu temel özelliğinin daha iyi kavranmasını sağlamıştır. Kitap, yararlanılan "Bibliyografya" (s. 137-138) ve yazmanın "Tıpkıbasım"ıyla (s. 141-171) sona ermektedir.

Kitabın ana özelliklerinin daha iyi anlaşılabilmesi için, içinden bir fıkrayı ve Seyyid Burhaneddin'in yorumunu aktaralım (Lâtife 91, s. 113):

"Bir gün Hoca, birkaç adamla balık avlamaya gider. Denize ağ atıp balık tutmaya çalışırlarken, Hoca da kendini denize atar.

- Hoca, ne yapıyorsun? dediklerinde,

- Kendimi balık sandım, der."

Seyyid Burhaneddin'in "Tercüme" başlığı altında sunduğu yorumunun sâdeleştirilerek Türkiye Türkçesine aktarılmış şekli:

"Sen bir damlasın; kendini deryâya sal. Bilgisi deniz gibi geniş olanlardan ol ki, o zaman sen de geniş gönüllü olup, birlik sırrına ulaşasın. Şimdiden aşk kemendini boynuna takıp, ben sen demeyi aradan kaldır.

Mesnevî-i ma dükkân-ı vahdet est

Gayr-ı vâhid herçe bini an put est

(Mesnevîmiz birlik dükkânıdır

Birden başka her ne görürsen puttur)

diye birlikten haber verir."

Nasreddin Hoca konusunda araştırma yapacakların ilk okumaları gereken kitaplardan birini kitaplığımıza kazandıran Prof. Dr. Fikret Türkmen'i kutluyoruz.

“Hikâyeden Hâtıraya”

Şükrü Elçin, *Hikâyeden Hâtıraya*,
Ankara 1999, 136 sayfa.

Süleyman KAZMAZ

Hayati meydana getiren olaylar, yaşandıktan sonra hâtıraya dönüşür; bazen tatlı bir hayâl, bazen ibret levhası, bazen de korkulu bir rüya olur. Aziz dostum Prof. Dr. Şükrü Elçin’in *Hikâyeden Hâtıraya* adlı son kitabı, hâtıraların, geçmişin tatlı hayâlleri olduğu kadar, tarih ve kültür açısından da büyük bir değer taşıdığını belirtmektedir.

Hikâyeden Hâtıraya, “Hikâyeler” ve “Hâtıralar” olmak üzere iki bölümden, değişik başlıklar altında kaleme alınan 25 yazıdan oluşmaktadır. Değerli yazarın akıcı bir üslûpla yazdığı hâtıralar, geçmiş yıllardan kalan tatlı izlenimlerdir; tarih, edebiyat ve toplum hayatından alınmış kesitler niteliğindeki yazıları değişik açılardan değerlendirmek mümkündür. Biz, sadece birkaçı üzerinde duracağız.

“Hacı Derviş’den Duyduklarım”, Millî Mücadele’den canlı bir bölüm. Hacı Derviş, Sivas Kongresi sırasında Atatürk’ün hizmetinde çalışan bir memur. Bir gün, Atatürk, Hacı Derviş’e büyük bir defter satın alması hususunda emir verir. Hacı Derviş çarşığı dolaşır; büyük bir defter bulur, getirir. Atatürk, bütün masrafların deftere yazılmasını söyleyince, Hacı Derviş, “*Paşam, bu hengâmede senden kim hesap sorar?*” der. Atatürk şu cevabı verir: “*Çocuk, bir gün gelir, millet benden de, başkasından da tek tek hesap sorar.*” Bu sözler, devleti yönetenlerin taşıdığı sorumluluk duygusunun en güzel anlatımıdır; devlet adamının başlıca niteliği, milletini sevmek ve yaptığının hesabını her an ona verecek durumda olmaktır.

Ord. Prof. Dr. Reşit Rahmeti Arat’ın tebliğine ilişkin hâtıra da, Atatürk’ün başka bir yönünü dile getirmektedir. Atatürk inkılâbı, bir yönüyle Türk medeniyetine dönüş olarak nitelenebilir. Arap, Fars ve Batı medeniyetlerinin etkisini ortadan kaldırarak, Türk medeniyetini özüne kavuşturmak, Atatürk’ün en önemli

eserleri arasında yer alır. Bunların başında da, tarih ve dil çalışmaları gelir. O kadar ki, Atatürk, bu çalışmalarla doğrudan meşgul olur, yazıları okur, yanlış bulduklarını düzeltmek için sahiplerine gönderirdi. R. R. Arat’la ilgili hâtıra da bu nitelikte. Prof. Arat, Dolmabahçe Sarayı’nda toplanacak kurultay için bir tebliğ hazırlar. Atatürk tebliği okur, yanlışların düzeltilmesi için geri gönderir. Cümle yanlışları düzeltildikten sonra, tebliğ Dolmabahçe’ye teslim edilir. Hâtıra, Atatürk’ün dil konusuna duyduğu ilgiyi göstermesi bakımından büyük bir değer taşımaktadır.

Yazı, hayatı bir tutkudur; adını matbaa harfleriyle görmek zevkinden başlar, adım adım büyük eserlerin heyecanına kadar yükselir. Bu tutku bir başka şekilde de anlatılır: Matbaa mürekkebinin kokusunu alan iflâh olmazmış; bugünkü anlatımıyla, yazı yazmak hastalığından kurtulamazmış. Bu anlatım, kuşkusuz bilgisayar döneminden önceye aittir. Çünkü, artık basın işinde mürekkep kalmamıştır. Kitabının müsveddesini alıp, kitapçıları dolaşmak veya ürkek adımlarla şiirinin basılmasını sağlamak amacıyla bir gazete ya da dergi yönetim yerine gitmek, hepimizin yaşadığı ilk heyecanlardır. Hele te’lif hakkı, daha doğrusu basılan şiir ya da makale karşılığında para almak, ilk heyecanın ikinci aşaması. İlk alınan para, maddeden çok manevî değer taşır. Artık basın hayatı yolu açılmış demektir. Şükrü Elçin, yazı hayatının başlangıcı niteliğinde olan bu duyguları, “Aldığım İlk Te’lif Ücreti” başlıklı yazıda bütün canlılığıyla dile getiriyor.

“Mehmet Kaplan İçin” başlıklı bölüm, okuma, yazma ve konuşmayla geçen bir ömrün kısa hikâyesi; hayatını ilme ve edebiyata vakfeden insanların alın yazısı. Sessiz hayatları içinde fikir ve sanatı yaratan onlardır. Bunları hatırlatan “Mehmet Kaplan İçin” başlıklı yazı, bizi artık birer tarih olan Küllük Kahvesi ve Sahafklar Çarşısı’na götürüyor. Tatlı hâtıralar canlanıyor, ama boşluğun da acıları içimizi kaplıyor: Günümüzde artık öyle çevreler yok. Ankara’daki Özen, bir dönem Küllük’ün yerini tuttu, ama, o da zamanın akışı içinde tarih oldu.

“Adres Defterim”... Eski arkadaşların hatırlanışı ne kadar güzel... Tatlı hâtıralar bir bir önümüzden akıp gidiyor. Bu geçişin bir de acı tarafı var: Onların bir kısmı bu dünyadan göçeli çok oldu. Hatırlamanın tadı, yitirmenin acısı yan yana yaşıyor. Şükrü Elçin, bu duyguları toplumumuzun yarattığı yeni insanlardan biriyle tamamlıyor: Yap-satçı. Sanat adamı, toplumun akı-

şını izlemeli, yenilikleri de ortaya koymalı. Şükrü Elçin, bu yazıda onu yapmış. Şehirleşmenin geliştirdiği yapı mesleğinin ortaya koyduğu insan. Arsa alıyor; bina yapıyor; dairelerin bir kısmını arsa sahibine veriyor, ötekileri de satıyor. “Adres Defterim”de, ticaret hayatımıza yeni giren bu insanı tanıyoruz.

Şimdi, Şükrü Elçin’in yurt dışından getirdiklerini okuyalım. İlk dikkatimi çeken nokta, Avusturyalının sözleriydi. Değerli yazarımız, Viyana’da bir berberde traş olmaktadır. Berber, müşterisinin yabancı olduğunu anlar; hangi milletten olduğunu sorar; Türk olduğunu öğrenince, şöyle der: “*Biz, sabah kahvaltımızı bitirmeden, ordunuz Kıbrıs’a çıktı. Bu müthiş bir şey, mucize!*” Ordumuzun gücünü anlatması bakımından bu sözler önemli. Daha önemli bir nokta var. Avusturyalının bu sözleri, Avrupa’yı saran Türk korkusunun da sebebinin açıklamış oluyor ve tarihî bir konuyu hatırlatıyor: “*Türkler geliyor!*”

Fikir bakımından her biri ayrı bir değer taşıyan hâtıralardan, son olarak, “Madam Lodi”yi okuyalım. Paris’te, Lodi sokağında oturan bir Fransız karı koca. Evin reisi memur emeklisi, eşi de yaşlı bir hanım. Çocukları var; ama, Batı’nın sanayi medeniyetinin getirdiği ilkeler gereği ayrı yaşıyor. Öyle ya, ekonomik özgürlük var; herkes kendi hayatını yaşamalı; onun için adam, anasından ve babasından ayrı evde oturuyor. Ana baba da, yalnızlığı gidermek için iki yol seçmiş: Biri, pansiyonculuk. Odalarını kiraya vermişler. Şükrü Elçin kiracıları. Değerli yazar, bunu şöyle anlatıyor: “*Mösyö Andre’nin (ailenin oğlu) yerine evlât gibi kabul edilen Şükrü Elçin.*” Denebilir ki, pansiyonculuk ailedeki yalnızlığı gidermenin yolu. Aile, çocuk demektir. Rahmetli annem Hüsnüye Kazmaz şöyle derdi: “*Evde çocuk olacak ki eğleneceksin.*” Rahmetli, eğlenmek kelimesini, meşgul olmak anlamında kullanır-

dı. Evin yaşlısı, çocukla meşgul olacak; çocuk da, sevgi ve şefkati onda bulacak. Ne var ki, yeni medeniyet yaşlıyı evden bakımevine aktardı.

Fransız ailenin yalnızlığı gidermesinin ikinci çözüm yolu da, kedi... Madam Lodi, Şükrü Elçin’in deyişiyle, Tekir Hanım. Madam Lodi evde dilediğini yapar. Sofraya çıkar, ama, tüyleri dökülür. Fransız karı kocanın temizlik anlayışına göre, bunun sakıncası yok; tüyler, masada yemek yiyenlerin ciğerlerine gitse bile. Dahası var. Kediye, evdekilerin yemek yediği porselen tabakla pirlola ikram ediliyor. Çünkü o, insanlardan daha itibarlı. O kadar ki, evin erkeği, sokakta mızıkça çalarak para isteyen perişan adama, “*O bir serseridir*” diyerek, yardım edilmesine engel olur. Bu çelişkiyi Şükrü Elçin şöyle anlatır: “*Onun kediye gösterdiği bu duyarlılığı insanlara da göstermesi beklenirdi.*”

Hayvanlara sevgi, güzel bir davranış; fakat, insan ve insan sevgisi daha önde gelir. Batı’nın sanayi medeniyetinde böyle değil. Hayvanlara özenme, insanlardan daha fazla. Bizim hayvanseverlerin kulakları çınlasın. İnsana kuduz hastalığını bulaştırırsa bile köpeğe dokunulmaz. Kedi köpek bizde de var; ama, kedi evde hem fareleri kovalar, hem de hayvan sevgisi ihtiyacını karşılar. Köpek yalnız sahibine sadıktır; başkalarına karşı saldırgandır. Onun için kapının dışında bağlı durur; koruma işini yapacağı zaman salıverilir. İşte iki medeniyetin farkı: Birinde insan ve insan sevgisi önde gelir; kedi ve köpek ondan sonra. Batı’da ise, tersi görüş hâkim. Onun için Batı hayranlığı saplantısından hâlâ kurtulamayanlar, Madam Lodi’nin hikâyesini okumalıdır.

Şükrü Elçin, *Hikâye’den Hâtırâ*’ya adlı kitabıyla hem edebiyatçı, hem de fikir adamı olarak fikirle hâtırâyı kaynaştırmanın güzel bir örneğini vermiştir. Bu değerli kitabın okuyanlara yarar sağlayacağı kanaatindeyiz.

“Harran Tarihi”

Prof.,Dr. Ramazan Şeşen, **Harran Tarihi**,
Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,
Ankara 1996, 135 sayfa.

Süleyman KIZILTOPRAK
Mimar Sinan Üni. Fen-Edb. Fak.
Araştırma Görevlisi

Bir şehri şehir yapan, sadece nüfus yoğunluğu, ticarî ve ekonomik faaliyetleri değildir. Şehrin mimarî yapıları, kültür ve sanat faaliyetlerinin icra edildiği mekânlar, gezi ve eğlence yerleri, eğitim ve öğretim alanları, şehri oluşturan önemli unsurlardır. Bütün bunların olduğu yerde, o şehrin tarihi, kültürel yapısı ve diğer medenî unsurları karşımıza çıkar. Günümüzde, hızlı sanayileşmenin sonuçlarından birisi olarak, nüfusun ekonomik cazibe merkezlerinin önce içinde, sonra yakın çevresinde yoğunlaşması sebebiyle, küçük nâhiyelerin ilçe, ilçelerin il olduğuna tanık oluyoruz. Nüfus yoğunluğu idarî yapıda problemler yaratınca, yeni bir şehir doğuyor.

Güneydoğumuzdaki ekonomik canlanma ile birlikte gelişmeye aday şehirlerimizden biri de, Harran'dır. Bölgenin GAP ve benzeri projelerle ihyâsı yanında kültürel zenginliğinin de yaşatılması yönünde yapılan çalışmalar sayesinde, Harran yeniden gündeme geldi. Bir tarih canlanırken, Harran yeniden ayağa kalkmaya, eski kültür varlıklarını yaşatmaya çalışıyor. Bu konuda, Harran Üniversitesi'ne düşen rolün ehemmiyeti, elbetteki büyüktür. Tarihte önemli bir rol oynamış olan bu bölgemizi tanıttacak eserlerin sayısı ve kapsamı çok azdır. Bu yüzden, konunun uzmanı tarihçilerimize de bir kadirşinaslık görevi düşmektedir. Bu konuda yazılmış olan *Harran Tarihi*, büyük bir boşluğu doldurmuş olarak okuyucuların istifadesine sunulmuştur. Bu yazıda, konunun ve kitabın önemini vurgulamak amacıyla, söz konusu eserden referanslar vererek, bu kentin tarihine ilişkin yazarın belirttiği ana noktalara temas edeceğiz.

Harran Tarihi, 135 sayfadan oluşmaktadır. Eserin son kısmında bir “Bibliyografya”, bir “Dizin” ile Har-

ran'a ait görüntüler yer almaktadır. Yazar, eserin Ön-söz'ünde, daha önceki dönemlerde yapılan çalışmalara yer veriyor. Yazar, şehrin tarihi üzerinde yapılan çalışmalardan, özellikle A. Mez, D. S. Rice, G. Fehérvári ve Fikret Işıltan'ın yaptığı araştırmalara değiniyor. Ayrıca, Aynur Özfırat tarafından kaleme alınan *Eski Çağ'da Harran** isimli eserden de bahsetmek yerinde olacaktır. Sayın Şeşen, bir Orta Çağ tarihçisi olarak, şehrin Eski Çağ tarihine haklı olarak yeterince değinememiştir. Okuyucular, Özfırat'ın eseriyle, hem şehrin eski çağlarına ait bilgiler edinebilir; hem de şehrin gezilecek tarihî yerlerinin resim ve krokilerini görebilirler.

Yazar, *Harran Tarihi*'nde, Harran'ın İslâm öncesi dönemlerde dünyanın en eski yerleşim merkezlerinden biri olduğunu söylüyor. Verilen bilgiye göre, tarihte Harran, büyük bir ziraat ve ticaret merkeziydi. Aynı zamanda, şehir, ay, güneş ve gezegenlerin kutsal sayıldığı eski Mezopotamya putperestliğinin en önemli merkezlerinden biriydi. Hz. İbrahim, Ur şehrinden ayrıldıktan sonra, bu şehirde bir süre kalmıştır. Harran, bu bakımdan, Tevhid inancını barındıran ilk şehir sayılır (s. 3).

Harran hakkındaki ilk bilgilere, M.Ö. 2000 başlarına ait Mari ve Kültepe tabletlerinde rastlanılıyor. “*Harran, tarih boyunca sırasıyla Babililerin, Kaldelilerin, Hititlerin, Asurların, İranlıların, İskender İmparatorluğu'nun, Roma'nın, Bizans'ın, çeşitli İslâm devletlerinin, Selçukluların, Zengilerin ve Eyyübilerin idaresi altında bulunmuş; çok defa el-Cezire bölgesinin merkezliğini yapmıştır*” (s. VIII). M.Ö. 2000 sonlarında, bölge Arap Yarımadası'ndan gelen Aramî göçlerinin etkisi altında kalmıştır. Harran, Medler sonrası Persler döneminde, İran hâkimiyetine girmiş ve bölgenin dili ve yazısı, Pers İmparatorluğu'nun resmî dili ve yazısı olarak kabul edilmiştir (s. 5). Ayrıca, kitapta anlatıldığına göre, bölgeye İskender'in fetihleri sırasında epeyce Yunanlı yerleşti. Böylece, Hellenizm kültürü bölgeye hâkim oldu. Bu kültüre, Aramî dil ve kültürünün etkisi, IX. asırda İslâm kültürünün hâkim olmasına kadar devam etti. Roma İmparatorluğu döneminde, bölge Romalılarla Perslerin nüfuz mücadelesi alanı hâline geldi. Perslerin yerine geçen Sasanilerle Romalıların bölge için mücadelesi devam etti. Bu dönemde Roma İmparatorluğu'nda Hristiyanlık yayılmış ve yeni bir güç hâline gelmişti. Urfa'nın zamanla Hristiyanlığın en önemli merkezlerinden biri hâline gelmesine karşılık; Harran, Putperestlik ve Hellenizm kültürünün

en büyük merkezlerinden biri olmaya devam etti. Roma İmparatorluğu'nda Hristiyanlığın resmî din ilân edilmesinden sonra gözden düşen Hellenizm kültürü ve sapık ilân edilen Hristiyan mezhepleri, bu bölgede tutundular. Bu durumun ortaya çıkmasında İran'ın da büyük bir payı olmuştur. Bu akımlar doğuya doğru yayılma imkânı buldular (s. 7). Bölge, bir İran istilâsı yaşamaya rağmen, Bizans tarafından geri alındı. İslâm fetihleri sırasında, bölge Bizans'ın idaresindeydi. İslâm fetihleri öncesinde, Sasani ve Bizans çekişmelerinin etkisiyle, bölgede tampon Arap devletleri kurulmuştur. Tampon devletlerin etkisiyle el-Cezire bölgesine bazı Arap aşiretleri yerleşmiş; fetihle birlikte de yenileri katılmıştır. Bu yüzden, Araplar bölgeyi Arap kabilelerine göre Diyâr-ı Mudar, Diyâr-ı Rabîa ve Diyâr-ı Bekr olmak üzere üçe ayırdılar. Diyâr-ı Mudar'ın merkezi Harran'dı (s. 9). Harran ve çevresi Hz. Ömer devrinde İyaz b. Ğanm tarafından 640 yılında amanla (sulhen) fethedilmiştir. Harran, Hz. Osman ve Hz. Ali'nin döneminde Şam'a bağlı olarak yönetildi (s.10). Emeviler döneminde Harran, Şam ve Irak idaresinin siyasî çekişmelerine sebep olmuştur. 709'da Halife Velid'in el-Cezire valiliğine tayin ettiği kardeşi Mesleme b. Abdülmelik, eyâlet merkezini Harran'a taşıdı. Ömer b. Abdülaziz zamanında, İskenderiye Mektebi'nin son bulması üzerine, Hellenistik felsefenin temsilciliği önce Antakya'ya, sonra Harran'a geçti (s. 10).

732 yılında halife olan Hişam b. Abdülmelik el-Cezire'nin, Doğu Anadolu ve Azerbaycan bölgesine vali tayin ettiği II. Mervan'ın vilâyet merkezi Harran'dı. Mervan'ın zamanında, Müslüman, Hristiyan ve Putperest halk birlikte yaşıyordu. Mervan, Harran'da bir hükümet sarayı yaptırdı. Şehirde büyük imar faaliyetine girişti. Bölgede ziraat ve ticareti geliştirdi. II. Mervan döneminde, el-Cezire bölgesi ve merkezi Harran, en parlak dönemlerinden birini yaşadı. El-Cezire, bu dönemde devletin en çok vergi ödeyen vilâyeti hâline geldi (s. 11). II. Mervan'ın hilâfeti döneminde (744-750), Harran, Emevi Devleti'nin başkenti oldu. Bu dönemde devlet çok önemli olan iç ve dış tehlikelerle karşılaştı. Bunlardan en önemlisi olan Abbasi hareketi neticesinde, Mervan'ın yenilmesi ile birlikte Emevi Devleti yıkıldı ve onun son başkenti Harran, Abbasilerce işgal edildi. Abbasiler döneminin başlarında, Harran, zaman zaman iç siyasî çekişmelerin alanı hâline geldi ve kimi zaman da merkezî otoriteye baş kaldırdı. 877 yılından sonra zayıf Abbasi halifeleri zamanında, Harran, Tolunoğulları ile Sacoğulları arasında

hâkimiyet mücadelelerine sahne oldu (s. 14). Bizans, İslâm dünyasındaki siyasî parçalanmışlıktan yararlanıp, bölge üzerindeki baskılarını artırarak, Urfa'yı ele geçirdi ise de, Harran'ı hiçbir zaman ele geçiremedi. Ama şehir, Urfa gibi önemli bir hintarlandını kaybetmekle ikinci plâna düştü (s. 14).

937 yılında, Seyfüddevle el-Hamdâni'nin Diyâr-ı Mudar'a sahip olmasıyla birlikte Harran'da Hamdâniler dönemi başladı. Hamdâniler devrinde, Harran, siyasî çekişmelere sahne oldu. Bu siyasî çekişmelerin yanında ağır vergiler konması nedeniyle Harran ve halkı fakirleşti. Siyasî çekişmeler sonunda Hamdâni valileri bağımsızlıklarını ilân ettiler (s. 15). 991 yılında, Hamdânilerin Harran valisi olan Vessâb b. Sabık el-Nümeiri'nin bağımsızlık ilânı ile Harran'da Nümeiri hâkimiyeti başlamış oldu. Göçebe Benû Nümeiri Araplarının zamanında, Harran, ticaret ve ziraat bakımından en zayıf yıllarını yaşadı (s. 17). 1086 yılında, Selçuklu Sultanı Melikşah Harran'a uğradı ve şehri teslim aldı. 1105 yılında, I. Kılıç Arslan döneminde, Harran, Anadolu Selçuklularına bağlandı. 1107'de, Kılıç Arslan'ın ölümü üzerine, Haçlılar şehri kuşattıysa da, geri çekilmek zorunda kaldılar (s. 18). 1109 yılında, Harran, Şerefüddin Mevdud'un Musul Atabeyliği'ne bağlandı. 1127 yılında Selçuklu Sultanı Mahmud, Musul-Harran-Halep'e İmameddin Zengî'yi Atabey tayin etti. 1144 yılında Zengî, Harran'ı üs edinerek, Urfa ve Fırat'ın doğusundaki Haçlı topraklarını aldı. 1182 yılında, Gökböri'nin Selahaddin el-Eyyûbi tarafına geçmesi ile birlikte Harran'da Eyyûbiler devri başladı. Bu devirde Harran, el-Cezire bölgesinin merkezi oldu (s. 21). 1260 yılı başlarında, Hülâgü, Harran'ı kuşattı ve aman suretiyle teslim aldı. 1272 yılında, Memlûk Sultanı Baybars'ın kumandanlarıncâ Harran ve Urfa, Moğollardan geri alındı. Şehir bu dönemde göçebelere yakın olması ve Moğol-Memlûk çatışması nedeniyle eski önemini kaybetti (s. 28). XIV. asrın ilk yarısında Memlûkler bölgeye iyice yerleştiler. 1400 civarlarında, Harran, Timur'un idaresine girdi. 1406 yılından sonra Harran, Memlûkler-Karakoyunlular, sonra Akkoyunlular arasında el değiştirmeye devam etti (s. 29). 1516 Merc-i Dabık Zaferi ile birlikte bölge Osmanlılara geçti. Osmanlı Devleti'nin bölgede hâkimiyetini sağladığı yıllarda Harran, artık bir köydü.

Cumhuriyet devrinde Harran, Urfa vilâyetinin Akçakale ilçesine bağlı bir köy oldu. Şehrin tarihî değeri ve GAP projesiyle alacağı önem gözönüne alınarak,

1987 yılında çıkarılan bir kanunla, ilçe olması kararlaştırıldı. Harran, bugün virane hâldedir; fakat, Harran ovası sulanmaya başlanmıştır. Yakın gelecekte, Harran ve bölge, iktisadî ve kültürel açıdan eski dönemlerdeki rolünü oynamaya adaydır.

Yazar, şehrin siyasi tarihine değindikten sonra, kültür tarihini üç bölüm altında incelemektedir. Birinci bölümde, şehrin arkeolojik ve mimarî yapısından bahsedilmektedir. Eser, bu bölümde, onlarca asırlık bir geçmişe sahip olan bu şehirden günümüze çok az tarihî yapının gelmesine esefle eğiliyor. Eserden öğrendiğimize göre, şehir elips şeklinde destekleme kuleleriyle takviye edilmiş yontma taşlardan ve kireç harcından inşa edilmiş bir surla çevrilmiş. Şehirdeki yabancı ve yerli arkeoloji çalışmaları neticesinde şehirde bulunan tarihî yapılardan Firdevs Camii veya Büyük Cami, kule, bazilika, 28 m. yüksekliğindeki tümülüs, Şeyh Hayat'ın türbesi, şehrin surlarında bulunan sekiz kapının kalıntıları ortaya çıkarılmıştır (s. 35). *Harran Tarihi*'nden öğrendiğimize göre, şehirden bahseden eski eserlerde anlatılan bazı tarihî yapılar henüz ortaya çıkarılmamıştır. Günümüzde Harran kazıları sürmektedir. Şehirde bulunan tarihî eserlerin kalıntı ve plânlarının ortaya çıkarılması için çok uzun bir süre gerektiği yazar tarafından bildirilmektedir.

Kültür tarihinin ikinci bölümünde, Harranlıların dinî ve felsefî düşüncelerinden bahsedilmektedir. Harran, İslâmiyet öncesinde, putperestliğin en önemli merkezlerinden biriydi. Harran putperestliğinde, ay, güneş ve gezegenlere tapılırdı. Harranlı putperestlere, Sabiîler de denmektedir. *Kur'an*'da ehl-i kitap ile birlikte üç defa bahsedilen Sabiîler, fakihlere göre ehl-i kitaplarla aynı haklara sahiptirler (s. 41). Sabiîler kutsal, hâkim, noksan sıfatlardan münezze, yaratılmamış, celâl ve azametine ulaşılması imkânsız, fakat ruhlar aracılığıyla kendisine yaklaşılabilen bir yaratıcıya inanırlar. Ruhun temiz olduğuna ve Tanrı huzurunda şefaathçi olacağına inanırlar (s. 42). Dinlerinin yıldız ve gezegenlerle ilgili olması, onların astronomi, astroloji ve fizik alanlarında ilerlemelerine yol açmıştır. Domuz, köpek, pençeli, yırtıcı kuşların etini yemezler. Kadın ve erkek, eşit mirasçılardır. Boşanma, hâkim kararıyla olur. Yakınlarından biriyle ve birden fazla kişiyle evlenemezler (s. 43). Tenâsüh ve hulûl inancı, Harranlılardan çıkmıştır. Tenâsüh inancı (devr-i dâimin sonsuza kadar tekrarlanması) nedeniyle, sevap ve cezanın bu dünyada olacağına inanırlar. Hulûl inancı

nedeniyle de (yaratıcının bir varlıkta vücut bulması), Allah'ın kendisine büründüğü varlık aracılığıyla hareket edeceğine inanırlar (s. 50).

Harran bölgesi çok eski devirlerden beri ilim ve felsefe akımlarının yoğun olduğu bir bölgeydi. Bunda Harranlıların inanç ve felsefelerinin etkisi büyüktür. Bölgenin Aramî halkının alfabesi diğer medeniyetleri etkilemiştir. Sabiîlerden, Sâbit, Câbir b. Hayyan, İbn Vaşiyye, Ebu Cafer el-Hazin gibi bilginlerin matematik, astronomi, tıp, felsefe ve tabii ilimlerin Arapçaya tercümesinde ve gelişmesinde önemli katkıları olmuştur (s. 52). İslâmiyetin bölgeye gelişi ile birlikte faaliyetlerini sürdüren Harran ve çevresindeki mektepler, oluşan yeni hürriyet ortamında canlandılar ve tekrar dünya medeniyetinin en önemli merkezi hâline geldiler. Çeşitli dinî grupların yüksek mekteplerinin faaliyetleri sonucu oluşan bu ilmî ortam, İslâm tarihinde tercüme ve te'lif hareketinin ortaya çıkmasında etkili oldu. Emeviler devrinde, el-Cezire bölgesi ve özellikle Harran, büyük bir gelişme gösterdi. Halife Ömer b. Abdülaziz devrinde, İskenderiye Mektebi kapatılınca, hocalar Antakya ve Harran'a gittiler. Buralarda Hellenizm kültürüne ait mektepleri oluşturdular. Mekteplerde hukuk ve bazen de dinî ilimler okutuluyordu (s. 54).

Abbâsiler devrinde de, Harran'da başarılı bilginler, tabliler ve mütercimler bulunmaktadır. Harran'dan Sâbit b. Kurra başta olmak üzere, el-Battani, Sinan b. Sâbit b. Kurra, Ali b. İsa, Sâbit b. Sinan, Ebu İshak İbrahim b. Sinan b. Sâbit b. Kurra, Ebû Said Câbir İbrahim el-Sabi gibi başarılı âlimler çıkmıştır. Sâbit b. Kurra, Harran Sabiîlerinin İslâm tarihinde felsefe, tıp, matematik, astronomi ve tabii ilimlerde tercüme ve te'lif hareketine öncülük etmiştir. İslâm medeniyetindeki en büyük mütercimlerden olan Sâbit, Yunanca, Süryanice ve Arapçayı çok iyi biliyordu ve bu dillerde eserler yazdı; Süryanice ve Arapçaya kitaplar tercüme etti. Yine bir Harranlı olan el-Battani'nin astronomi konusunda yaptığı çalışmalar sonucunda, onu İslâm medeniyeti dışında Avrupa medeniyeti bile tanıyordu. Eserleri Avrupa'da ders kitabı olarak okutuldu (s. 70). Harran, sadece ilmî çalışmalar yapmış âlimler yetiştirmekle yetinmemiş, bunun yanında Ebu'l-Tayyib Abdurrahman b. Ahmet el-Harrani, Ebu'l-Haris Muhammed b. Abdullah el-Harrani gibi yazar ve şâirler de çıkarmıştır (s. 82).

Harran, aynı zamanda, İslâm tarihinde dinî ilimlerin, tarih yazarlığının önemli merkezlerinden biri ol-

muştur. Harran'dan hadis, fıkıh, tefsir, tarih gibi ilim alanlarında değerli eserler veren pek çok bilgin yetişmiştir. Eserin bizce en önemli bölümü olan kültür tarihi kısmının üçüncü bölümünde, Harran'dan çıkan bu İslam âlimlerinden önemle bahsediliyor.

Harran'dan, dinî olmayan ilimlerde Sâbit b. Kurra'nın ailesine karşılık; dinî ilimlerde de İbn Teymiyye ailesi çıkmıştır. İbn Teymiyye ailesinin ilk büyük âlimi olan Fahrüddin Muhammed b. Hıdr, Harran'daki bilginlerin şeyhi derecesine yükselmiştir; otuz bir cilt hacminde, rivâyet yönetimiyle bir *Kur'ân* tefsiri yazdı. Hanbeliyye fıkıhında, Gazzali'nin *el-Basit*, *el-Vâsit*, *el-Veciz* adlı kitapları tarzında üç eser te'lif etti. Mecdüddin abu'l-Berekat Fahrüddin b. Teymiyye'nin kardeşinin oğlu olup, başta fıkıh olmak üzere çeşitli konularda eserler yazmıştır. Şeyhülislâm Takiyyeddin abu'l-Abbas Ahmet b. Abdülhamid, İbn Teymiyye ailesinin en ünlü ferdidir. Hayatı devamlı mücadele içinde geçmiştir. Kendisini dinî konularda çok iyi yetiştirmiştir. Siyasî konulara devamlı bulaştığı için hayatı devamlı mücadele ve münakaşa içinde geçmiştir. Yazdığı, *el-Hamaviyyat el-Kübra* adlı eserinde, şiddetle Eş'arilere ve kelâm ilmine çattı. İbn el-Arabi taraftarı Vahdet-i Vücutçulara karşı mücadele etti. İbn Teymiyye, Mali-

kî ve Şafiî baş kadıları ile de anlaşmazlığa düşmüştür (s. 106). Eserlerinin çoğunu, kendi öğretisini savunmak amacıyla yazmıştır. İbn Teymiyye, Hanbelî mezhebi büyüklerinin en büyük takipçisi olup, yazdığı eserler ve mücadeleleri ile onları aşmıştır. Harran, Hanbelî ekolünün en önemli temsilcisi olup, günümüzde etkisi Vahhabîler ve Seleffiyeciler yoluyla da devam etmektedir. İbn Teymiyye'nin fikirleri doğrultusunda Vahhabî mezhebi kurulmuştur (s. 111). İbn Teymiyye, zamanımızda da Sünnî ortamlarda en çok ilgi gören İslâm bilginlerinden biridir. İbn Teymiyye ailesi dışında, Harran'dan pek çok önemli İslâm bilgini çıkmıştır.

Sonuç olarak, Harran, bölgenin gelişmesiyle birlikte, tarihinde olduğu gibi yeniden bölgenin ticaret, ziraat ve kültür merkezi olmaya adaydır. Bir şehrin yeniden dirilmesinde, canlanıp gelişerek bir cazibe merkezi olmasında, o şehrin tarihinin büyük bir katkısı vardır. Şüphesiz, *Harran Tarihi* isimli kitabı, ilim dünyasına kazandıran kıymetli hocamız Prof. Dr. Ramazan Şeşen'in katkısı ise, aynı ölçüde önemli ve dikkate şayandır.

* Aynur Özfirat, *Eski Çağ'da Harran, Arkeoloji ve Sanat Yayınları*, 1994.

“Dede Korkut Oğuznameleri I-II”

(Fahrettin KIRZIOĞLU)

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINI

- Yeni çıktı -

“Sâmiha Ayverdi Bibliyografyası” ve Düşündürdükleri...

İsmet Binark, Sâmiha Ayverdi
Bibliyografyası, Kubbealtı Neşriyatı: 69,
Ayverdi Enstitüsü Neşriyatı: 14, 1. Baskı,
İstanbul 1999, XLVIII+528 sayfa.

Yahya Kemal TAŞTAN

Kırıkkale Üni. Fen-Edb. Fak. Tarih Böl.
Araştırma Görevlisi

Prof. Dr. Sadık Tural, Ayverdi ailesini değerlendirenken, onları, bugün adına sivil toplum örgütleri dediğimiz kuruluşların işlevini yüklenmiş; kazandığı mal ve mülkü Hakk'ın ve halkın hizmetine tahsis etmiş insanlar olarak tanımlamaktadır.¹ Buna göre, onları günümüzün çağdaş kolonizatör dervişleri olarak mütalââ etmek mümkündür. Gerçekten de, Ayverdi soyadı düşünüldüğünde, bu aileden iki ismin Türk kültürüne olan hizmetleri ortadadır. Bunlardan biri, mimarlık ve sanat tarihi sahasında çalışmaları bulunan Ekrem Hakkı Ayverdi;² diğeri ise, tarih, edebiyat, kültür, eğitim ve tasavvuf gibi çeşitli alanlarda eserler veren ve bir ekol yaratan Sâmiha Ayverdi'dir.

Sâmiha Ayverdi, İttihat ve Terakki, mütareke, işgâl ve Cumhuriyet dönemlerini yaşamış ve idrâk etmiştir. Bir buçuk yaşından sonrasını sahne sahne hatırladığını söylemektedir ki, bu, Osmanlı İmparatorluğu'nun en uzun yüzyılı sayılacak dönemi hakke'l-yakîn müşahade ettiğinin bir delilidir. Onun bu özelliği, tarih, edebiyat, sosyoloji ve kültür tarihi çalışanlar için zengin bir hazine teşkil etmesine sebep olmuştur. O, bu zenginliğin farkındadır. Asıl zenginliğin maddede olmadığını söylediği şu cümleler, sanki onun lisan-ı hâlini izah etmektedir: “Zengin kime denir, zenginlik nedir, diyecek olursak, şu gökkubbe altında ebedî geçer akçesi olan iman, ihlâs, insaf, doğruluk, cömertlik, hasbîlik, fergat, fedakârlık, güzel ahlâk, vatan aşkı, hikmet ve irfan gibi ulvî vasıfları mayalayıp, etraflarına taşıyanlar yeryüzünün gerçek sahipleridir” (s. V). Sâmiha Ay-

verdi'nin sahip olduğu bu zengin kültürün temelinde anneannesinden aldığı şifahî kültür ve tarih şuuru, İbrahim Efendi Konağı'nda yaşadığı Osmanlı-Türk soy-luluğu, Şark'ı ve Garb'ı tanıması ve hayatına şekil veren İstanbul Fatih'te Altay Ümm-i Ken'an Dergâhu Şeyhi Ken'an Rifâî yer alır. Bu çeşni, hayatını olduğu kadar eserlerini de şekillendirmiştir. Onun bu derin ilim ve irfanına dikkat çeken Meşkûre Sargut, Sâmiha Ayverdi'yi, Kur'an'ın Kehf Sûresi'nin 109. âyeti ile tanımlamaktadır. Bu âyette şöyle denilmektedir: “Denizler mürekkep olsa, ağaçlar kalem olsa, Cenab-ı Hakk'ın kelimesi olan insân-ı kâmil'i tarife kalksalar (özelliğini anlatsalar), denizler kurur, ağaçlar kırılır. Bir o kadar getirsen, yine kurur ve yine kırılır” (s. XVIII).

Sâmiha Ayverdi, bu zenginliğin idrâki içindedir. Bu yüzden, etrafına sahip olduğu bu zenginliği cömertçe dağıtmaktan hiçbir zaman çekinmemiştir. Seksen yedi yıllık hayatı boyunca vermiş olduğu eserler elden ele dolaşmıştır. Onun eserlerinde vatan ve millet aşkı ilâhî bir boyut kazanmış ve imanın asıl kaynağını vatan sevgisinde bulduğu ortaya konmuştur. Bu özellik onu, piyasada gezen din bezirgânlarından farklı kılmakta; “dini-dar”lar ile hakikî dindarlar arasındaki farkı anlamamızı sağlamaktadır. Sâmiha Ayverdi'nin rahle-i tedrisinde yetişenler ve ondan feyz alanlar, vatan, bayrak, Türklük sevgisi ve tarih şuuruna sahip; millî benliğini kavramış; millî iftiharlarının ve zenginliklerinin farkında; mazisiyle barışmış; imanlı nesiller (s. XVI) olarak karşımızda durmaktadır.

Sâmiha Ayverdi'nin yazı hayatını inceleyenler, eserlerini dikkate alarak, bu hayatı çeşitli devrelere ayırmaktadır. İlk dönemde (1938-1950), tasavvuf ve ilâhî aşkı konu alan ve inandığı değerlere hizmet eden eserler yazmıştır. Bu dönemde kaleme aldığı eserler, *Aşk Budur* (1938), *Batmayan Gün* (1939), *Ateş Ağacı* (1941), *Yaşayan Ölü*, *İnsan ve Şeytan* (1942), *Son Menzil* (1943), *Yolcu Nereye Gidiyorsun* (1944), *Mesih Paşa İmamı* (1948) romanları; *Mâbedde Bir Gece* (1940) isimli hikâye kitabı ve *Yusufcuk* (1946) ismi ile yayımlanan nesirleridir. Bu dönemdeki eserlerinde, beşerî aşk ile ilâhî aşkın mukayesesi, Şark ve Garb medeniyetinin mukayesesi, madde ile mâna arasındaki ezeli mücadele, insanın kâinattaki yeri ve kendini bilmesi gibi temalar işlenmiştir. Bunlar, insanı olgunlaştırmak isteyen bir mürebbi edası ile yazılmıştır. Bu eserler, 1950'den sonra kaleme aldığı, içtimaî konuların işlendiği eserlerine bir hazırlık niteliğindedir. Çün-

kü o, cemiyetin insanlardan müteşekkil büyük bir birim olduğunun farkındadır.

Yazı hayatında ikinci devreyi teşkil eden 1950 yılından itibaren ise, içtimaî meselelere yönelmiş ve cemiyetin tarihî, kültürel, manevî yönünü ve bedî zevkini ele alan eserler yazmıştır. Millî ve manevî yönden tekâmülünü tamamlamış nesillerin yetişmesi ve Türk kültürü ile mezc olmuş bir İslâm anlayışının yerleşmesi asıl gayesidir. Bu perspektifte yetişecek nesile “*halk-ı cedîd*” adını vermiştir. Böylelikle Türk Rönesansının gerçekleşeceğine inanmaktadır. Aslında onun bu isteği ve “*cedîd*” tabiri, yeni bir hareket olarak yorumlanmakta ise de, mazinin derinliklerinden gün ışığına çıkarılmış bir harektir. Mehmet Âkif’in “*Âsım nesli*”, Yahyâ Kemâl’in “*Mehlika Sultan’a âşık yedi genç*”i ne ise, Ayverdi’nin “*halk-ı cedîd*”i de odur. Ancak aralarında bazı nüanslar vardır. Ona göre, “*Türk toplumunda halk-ı cedîd, Batı’nın ilim ve tekniğine de vâkif; millî tarihi ve mazisi ile barışık; millî kültürünü bilen ve tanıyan; an’anesinin, âdetlerinin, ifiharlarının, dilinin, dininin, imanının değer ve zenginliklerine yaslanmış; ilim ve irfan sahibi Türk insanı eliyle olacaktır*” (s. XX). O, millî kültürün şuuruna ermiş; millî ve manevî mukaddeslerinin, millî düşünce sisteminin ve hayat tarzının kendisini hiçbir yabancı ideolojiye muhtaç ve mahkûm etmeyecek zenginlikte olduğunu bilen, gören; bu değerler ve güzelliklerle yaşayan Türk insanının Türkiye’nin geleceğini aydınlatacağını (s. XVI) savunur. Bu konuda üzerine düşen vazifeyi hakkıyla yerine getirmiş ve geçmiş asırlardan süzülüp gelen çağdaş bir Baciyân-ı Rûm olarak vatan annesi olmaya hak kazanmıştır.

İkinci dönem sayılan 1950-1993 yıllarında kaleme aldığı eserleri, *Ken’an Rifât ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık* (1951), *Âbide Şahsiyetler* (1976), *Edebî ve Manevî Dünyası İçinde Fâtih* (1953), *Dost* (1980) isimli biyografi, otobiyografi çalışmaları; *İstanbul Geceleri* (1952) isimli denemesi; *On Üçüncü Asır Anadolu’sunda Tasavvuf ve Hz. Mevlâna* (1955), *Gençlik Mes’eleleri ve Mes’ulleri*, *Yunus Emre ve İlahiler*, *Millî Kültürümüzde Gaflet Mıhrakları* (1969), *Maârif Dâvâmız*, *Maârifimiz* (1970), *Millî Kültür Mes’eleleri ve Maârif Dâvâmız* (1976), *Kur’ân Ahlâkı Nedir* (1986) isimli tebliğ, konferans ve sohbetlerinin neşredildiği broşürler; *Boğaziçi’nde Tarih* (1966), *Türk-Rus Münasebetleri ve Muharebeleri* (1970), *Türk Tarihinde Osmanlı Asırları* (1975-1976), *Bir Şehid Anasına*

Tarihin Söyledikleri, Türkiye’nin Ermeni Meselesi (1976) isimli siyaset ve kültür tarihi ağırlıklı çalışmaları; *Bir Dünyâdan Bir Dünyâya* (1974), *Hâtıralarla Başbaşa* (1977), *Rahmet Kapısı* (1985), *Bağ Bozumu* (1987), *Hey Gidi Günler Hey* (1988), *Küplüce’deki Köşk* (1989), *Ah Tuna Vah Tuna* (1990) isimli hâtırat bunlardan bazılarıdır. Yine, cemiyette nizamın tesisi gayesi ile 1956-1957 yılları arasında *Havadis* gazetesinde fikrî yazılar yazmıştır.

Sâmiha Ayverdi’nin yarattığı ekol, bugün bir bakıma muasır Türk medeniyetinin köşe taşlarından birini teşkil etmektedir. Millî şuur, tarih bilinci, sahip olduğu kültüre ve medeniyete sahip çıkma ve ona modern bir çehre kazandırma, bugün Türkiye Cumhuriyeti ve Atatürk ilke ve inkılâplarına sahip çıkmak isteyen herkesin ortak amacıdır. Yine bu meyanda, onun, ortaya koyduğu ekolün, dini, hurafelerden, Fars ve Arap geleceğinden ayırma gayretleri de dikkate şâyandır. Bugün dini asıl mecraından uzaklaştıran, İslâm’ı siyasallaştırma eğilim ve özentilerine karşı, herşeyden önce ilâhî bir din olan İslâm dininin aşk, insan sevgisi, diğergâmlıkla süslenmiş saf hâlini temsil eden bu insanlar, toplumda uzlaşmanın mimarı olacaktır.

Ayverdi’nin millî, içtimaî ve siyasî hayatta önemli bir misyon yüklediğini fark eden insanlar, onun hakkında çeşitli yazılar, makaleler ve araştırmalar kaleme almıştır. İsmet Binark imzası ile yayımlanan *Sâmiha Ayverdi Bibliyografyası*, bu çalışmalarını biraraya getirerek, okuyuculara ve araştırmacılara büyük bir kolaylık sağlamıştır.

Esere Takdim yazısını yine Ayverdi ailesinden, İlhan Ayverdi yazmıştır. “*Sâmiha Ayverdi’nin Hayat Çizgisi, Edebî Şahsiyeti ve Gayesi*”, “*Bibliyografya Hakkında Açıklama*”, “*Basım Tarihlerine Göre Sâmiha Ayverdi’nin Kitap ve Broşürleri*”, “*Sâmiha Ayverdi’nin Yazı Yazdığı veya Yazılarının İktibas Edildiği Gazete, Mecmua, Yıllık, Antoloji ve Diğerleri*”nin yer aldığı kısımda, hayatı, eserleri, üslup ve işlediği tema, hakkında yazılanlar ve söylenenler, eserlerinin künyesi verilmektedir (s. XI-XLIII). Açıklamalı bibliyografya ise, esas itibarı ile üç bölümden meydana gelmiştir. Birinci bölümde, “*Sâmiha Ayverdi’nin Eserleri*” başlığı altında, eserleri basım tarihine göre tanıtılmış; ana temaları ve eserleri hakkındaki değerlendirmelere yer verilmiştir. Bu bölüm kendi içinde, “*Kitap ve Broşürler (Basım Tarihlerine Göre)*” ve “*Gazete, Mecmua ve Yıllıklardaki Mensur Şiir, Makale, Hâtıra, Tebliğ ve*

Çeşitli Türdeki Yazılar (Basım Tarihlerine Göre)” şeklinde tasnif edilmiştir.

İkinci bölüm, “Sâmiha Ayverdi Hakkında Yapılmış Tez Çalışmaları, Yazılmış Kitap ve Makaleler, Haberler, Bahseden Eserler (Yazar Soyadlarına Göre)” adını taşımaktadır. İndeks’in yer aldığı üçüncü bölüm ise, altı kısımdan oluşmaktadır. “Sâmiha Ayverdi’nin Eserleri” ana başlığı altında toplanan kısımda, Ayverdi’ye ait “Kitap ve Broşür Adları İndeksi”, “Gazete, Mecmua ve Yıllıklardaki Mensur Şiir, Makale, Hâtıra, Tebliğ ve Çeşitli Türdeki Yazılarının Ad İndeksi” ve “Yazı Yazdığı veya Yazılarının İktibas Edildiği Gazete, Mecmua, Yıllık, Antoloji ve Diğerlerinin Ad İndeksi” yer almaktadır. Diğer bölümler ise, “Yazar Adları İndeksi”, “Sâmiha Ayverdi Hakkında Yapılmış Tez Çalışmaları, Yazılmış Kitap ve Makaleler, Haberler, Bahseden Eserler Ad İndeksi” ve “Sürelî Yayın Adları İndeksi” adlı bölümlerdir. Yine, Sâmiha Hanım’dan bahseden eserler de kendi içinde, “Hakkında Yapılmış Tez Çalışmaları”, “Hakkında Yazılmış Kitaplar; Tertiplenmiş Panellerin Programları ve Basılmış Panel Konuşmaları”, “Bahseden Eserler”, “Bibliyografyanın Muhtevası ile İlgili Kaynaklar” ve “Hakkında Yazılmış Haber ve Makaleler” diye tasnif edilmiştir.

Bibliyografyanın hazırlanışında modern usûllere başvurulmuş; analitik bir tasnifle araştırmacılara kolaylık sağlanmıştır. Bibliyografyaya kitap ve makalelerin alınışı sırasında şu hususlar göz önünde bulundurulmuştur:

• Eserlerin bibliyografik künyelerinin tertip ve tesbitinde, genellikle “Basma Eserler Alfabetik Katalog Kaideleri”ne uyulmuştur.

• Makalelere ait referanslarda, makale yazarının soyadı, adı, makalenin adı; süreli yayının adı, cilt sayısı, sayısı veya numarası (parantez içinde), yayımlandığı tarih (gazetelerde gün, ay, yıl; dergilerde ay ve yıl); makalenin süreli yayın içerisinde bulunduğu sayfalar yer almış; ancak gazetelerde sayfa kaydı verilmemiştir.

• Bibliyografyanın birinci bölümünde, “Sâmiha Ayverdi’nin Eserleri” başlığı altında, önce “Kitap ve Broşürler (Basım Tarihlerine Göre)” yer almıştır. Bu başlık altında, Ayverdi’nin basılmış kitap ve broşürleri basım tarihlerine göre, aynı basım tarihini taşıyanlar ise, seri kayıtları gözönüne alınarak verilmiştir. Bundan dolayı da, Ayverdi’nin şimdiye kadar hazırlanmış bibliyografyalarından farklı bir sıralama ortaya çıkmıştır. Bibliyografik künyelerin altında, o eserin diğer

baskılarına atıfta bulunulmuş; eserle ilgili tamamlayıcı ve açıklayıcı bilgilere yer verilmiştir. Nihâyet, eserin konusu belirtilmiş, bu yapılırken, eserin yorumunu yapan, yazarın sanatını, fikir ve ruh dünyasını değerlendiren, basında çıkmış yazılara yer verilmiştir.

• Birinci bölümde, “Gazete, Mecmua ve Yıllıklar-daki Yazılar (Basım Tarihlerine Göre)” başlığı altında, Sâmiha Ayverdi’nin, “Mensur Şiir, Makale, Hâtıra, Tebliğ ve Çeşitli Türdeki Yazıları” yer almaktadır. Bibliyografik künyelerin altında, tamamlayıcı bilgilere yer verilmiş, yazıların, Ayverdi’nin hangi kitabında yer aldığına dâir atıflarda bulunulmuş veya kendisinden iktibaslar yapılmıştır. Bilâhare, yazıların konusu verilmiş, bu yapılırken, basında çıkmış yazılardan ve yazarın kendisinden iktibaslar yapılmıştır.

• İkinci bölümde, “Sâmiha Ayverdi Hakkında Yapılmış Tez Çalışmaları, Yazılmış Kitap ve Makaleler, Haberler, Bahseden Eserler (Yazar Soyadlarına Göre Alfabetik)” yer almaktadır. Aynı yazarın birden fazla yazısı, kendi içinde kronolojik sıralamaya tâbi tutulmuştur. Yazarı olmayan veya tesbit edilmemiş yazılarda, yazının başlığı alfabetik sıralamada dikkate alınmıştır. Bu bölümde, yayımlanmış tez çalışmalarına da yer verildiği gibi; Sâmiha Ayverdi hakkında yapılmış çalışmalar, bibliyografik bilgi kaynaklarını topluca görme ve değerlendirme imkân ve kolaylığı düşünülerek, birarada verilmiştir. Ayrıca, bibliyografyanın muhteva bütünlüğü dikkate alınarak, ilgili ansiklopedik kaynaklara ve müracaat eserlerine, bu bölümde atıflar yapılmıştır. Yine bu bölümde, gerektiğinde, bibliyografik künyelerin altında tamamlayıcı bilgilere yer verilmiş; yazı başlıklarının yazı muhtevalarını ifade etmemesi durumunda ve kitap tanıtımlarında açıklamalar yapılmıştır.

Türk kültürüne hizmeti hayatının gayesi edinmiş Sâmiha Ayverdi gibi âbide şahsiyetlerin, toplumumuzun manevî mimarlarının, bu tarz eserlerle yâd edilmesi bizleri mutlu etmektedir. Sayın İsmet Binark’ın bu çalışması, okuyucular ve tarih, edebiyat, kültür tarihi ile ilgili çalışmalarda bulunan araştırmacılar için yararlı olacaktır.

NOTLAR

1. Neval Konuk, “Ekrem Hakkı Ayverdi’nin Aziz Anısına...”, *Bilge*, Sayı 24, Bahar 2000, s. 103.
2. Ekrem Hakkı Ayverdi’nin hayatının, eserlerinin ve onun hakkında yapılan çalışmaların konu edildiği *Ekrem Hakkı Ayverdi Bibliyografyası* da, Kubbealtı Neşriyatı yayımları arasında çıkmış ve mezkur eser *Bilge* dergisinin 24. sayısında tanıtılmıştır.

“Türk Edebiyatında Manzum Sûrnâmeler”

Doç. Dr. Mehmet Arslan, **Türk Edebiyatında
Manzum Sûrnâmeler (Osmanlı Saray
Düğünleri ve Şenlikleri)**, Atatürk Kültür
Merkezi Yayını: 195, Ankara 1999,
X+837+[XVII] sayfa.

Kadriye TÜRKAN

SDÜ Burdur Eğitim Fak.
Araştırma Görevlisi

Sûrnâme, padişah çocuklarının sünnet düğünlerini, ziyafetleri, kızlarının ve kız kardeşlerinin düğünlerini manzum ve mensur olarak anlatan edebî eserlerdir. Kaside nazım şekliyle kaleme alınanlara ise, *Sûriyye* adı verilmektedir. Kültür tarihimiz açısından büyük önem taşıyan *Sûrnâme*'ler, Doç. Dr. Mehmet Arslan'ın kitabında pek çok yönüyle incelenmiştir. Yazar, eserin yazılış amacını ise, Sözcübaşı'nda şöyle ortaya koymaktadır:

“Bizim edebiyatımızda mukayaseli çalışmalar pek fazla değildir. Hem bu tür bir çalışma yapmak, hem de tek bir müellif ya da eser yerine belli bir konuda ve türde yazılan eserlerin tamamı üzerinde yapılacak bir araştırmanın daha verimli olacağı düşüncesiyle, böyle bir çalışma alanını tercih ettik. Belirttiğimiz gibi, ‘Türk Kültür Tarihi’ açısından da büyük bir öneme hâiz olan ‘Sûrnâmeler’in özelliklerinin ve mahiyetinin edebiyatımıza ve kültürümüze kazandırılması amacıyla ‘Manzum Sûrnâmeler’ konusunu ihtiva eden bu çalışmayı hazırlamış bulunuyoruz. Toplam olarak hacmi ve miktarı daha çok olan ‘Mensur Sûrnâmeler’i de ayrı bir çalışma konusu yapmak düşüncesindeyiz” (s. 1).

Eser, “Kısaltmalar” (s. X), “Sözcübaşı” (s. 1-4) ve üç bölümden oluşmaktadır. Eserdeki bölümler, “Sûrnâmelere Genel Bir Bakış”, “Düğün ve Şenliklere Genel Bir Bakış”, “Metinler” adını taşımaktadır.

“Sûrnâmelere Genel Bir Bakış” (s. 5-15) bölümünde, *Sûrnâmeler*'in konusu, mâhiyeti, yazılış amaçları,

dil özellikleri, manzum *Sûrnâmeler*'in vezinleri ve *Sûrnâme* türünde yazılan eserler üzerinde durulmuştur. Bunlar, “I. Sûrnâme Türü, Konusu ve Mâhiyeti”, “II. Sûrnâmelerin Yazılış Sebepleri”, “III. Sûrnâmelerde Dil ve Üslup”, “IV. Manzum Sûrnâmelerde Vezin”, “V. Kronolojik Olarak Müstakil Manzum ve Mensur Sûrnâmeler”, “VI. Sûrnâme Türünde Yazılan Eserler” başlıklarıyla verilmiştir. Bunu, “Müstakil Manzum Sûrnâmeler” başlığıyla altı, “Müstakil Mensur Sûrnâmeler” başlığıyla sekiz ve müellifi belli olmayan beş *Sûrnâme* takip etmektedir. Daha sonra “Sûriyye Kasideleri” adıyla, şenlikleri edebî bir dille anlatan sekiz kaside yer almakta; düğün ve şenliklerin tarihleri üzerinde duran dört “Sûriyye Tarihi” ile bölüm sona ermektedir.

“Düğün ve Şenliklere Genel Bir Bakış” (s. 117-331) adlı bölüm, kendi içinde on altı alt dala ayrılmıştır. İncelenen manzum ve mensur *Sûrnâme*'lere dayanılarak, düğün ve şenliklerin yapılış nedenlerine, düğünlerin başlangıcından bitişine kadar hazırlıklarından yapılan masraflara ve davetlilere; düğün hediyelerinden süslere, düğün ziyafetlerine; şenliklerdeki yağmalardan esnaf alaylarına; oyun ve spor gösterilerine kadar hemen her konu teferruatıyla ele alınmıştır. İkinci bölümün sonunda, 317-331. sayfalar arasında, alfabetik sıra gözetilerek düzenlenmiş bir de “Bibliyografya” bulunmaktadır.

“Metinler” (s. 335-833) kısmı, eserin en hacimli bölümüdür. Buraya, beşi mesnevî, bir tanesi ise kaside şeklinde yazılmış, Âli Nâbi, Rif'at, Es'ad, Hızır ve Tahsin *Sûrnâme*'leri alınmıştır. Gelibolulu Âli'nin *Sûrnâme*'sinin üç nüsha üzerinden “edisyon kritik”li metni verilirken, diğerlerinin başka nüshaları bulunmadığı için tek nüshaya dayanılmak suretiyle transkripsiyonlu metinleriyle yetinilmiştir.

“Metinler”i, “İçindekiler”de gösterilmeyen “İndeks” (s. 834-837) ve on sekiz adet minyatürün bulunduğu ki, bunlardan biri de kitabın kapağını süslemektedir, “Sûrnâme ve Benzeri Eserlerde Düğün ve Şenliklerle İlgili Minyatürler” (s. I-XVII) izlemektedir.

Doç. Dr. Mehmet Arslan, bu eseriyle son derece zahmetli, ancak o kadar da ilgi çekici bir çalışmaya imza atmıştır. Kitap, bu konuyla ilgilenen herkes için önemli bir başvuru kaynağı olacaktır. Kitabı yayımlama işini üzerine alan Atatürk Kültür Merkezi'ni kutluyoruz.

“Karagöz ve Kukla Sanatımız”

Hayrettin İvgin, **Karagöz ve Kukla Sanatımız**, Ekip Grafik, Ankara 2000, UNIMA Türkiye Millî Merkezi Yayını, 112 sayfa.

Nail TAN

Türk halk kültürünün önemli dallarından gelenekli Türk tiyatrosunun gölge oyunu ve kukla sanatları konusunda halkbilimci Hayrettin İvgin'in hazırladığı ve Kültür Bakanlığı'nın desteğiyle UNESCO'ya bağlı Uluslararası Kukla ve Gölge Oyunu Birliği (UNIMA) Türkiye Millî Merkezi'nin yayımladığı *Karagöz ve Kukla Sanatımız* adlı el kitabı, uzun zamandan beri beklediğimiz bir eserdir.

Sunuş'undan öğrendiğimize göre (İsmet Erdoğan-Mevlüt Özhan imzalı), kitap, Türk gölge oyunu Karagöz'ü ve kukla sanatlarımızı tanıtmak, bu konularda çalışma yapacaklara, sanata yeni başlayacaklara yardımcı olmak amacıyla hazırlanmıştır. UNIMA Türkiye Millî Merkezi'ni bu kitabı yayımlamaya zorlayan bir önemli olaydan da söz etmeden geçemeyeceğim. Millî Merkez, 1997 yılından bu yana Kültür Bakanlığı'yla işbirliği yaparak, yaşayan sanatçıları teşvik ve bu sanatlarımızı yeni kuşaklara tanıtmak amacıyla, yurt içi turne temsilcileri düzenliyor. 1997-1998 yıllarında 11 il ve 2 ilçe, yine 1998'de Cumhuriyetin 75. yıl dönümü kutlamaları çerçevesinde 15 ilde; 1999'da Osmanlı Devleti'nin 700. kuruluş yıl dönümü dolayısıyla 15 ilde Karagöz ve kukla temsilcileri verildi. Her temsilden sonra öğretmen ve öğrenciler yayın isteğinde bulundular. Okul müdürlerinden de sık sık kitap isteyen yazılar geliyordu. Bu istekleri karşılayabilmek için Millî Merkez, bir el kitabı yayımlamayı kararlaştırdı ve hazırlama görevini halkbilimci Hayrettin İvgin'e verdi.

Hayrettin İvgin'in hazırladığı, UNIMA Türkiye Millî Merkezi'nin yayımladığı kitap, iki bölüm ve iki ekten oluşuyor. Birinci bölüm, Türk gölge oyunu Karagöz'e ayrılmış. Bu bölümde, Karagöz sanatımızın kısa tarihçesi, ünlü Bursa Ulu Cami söylencesiyle birlik-

te anlatıldıktan sonra, Karagöz oyunu ve tekniği üzerinde durulmuş; Karagöz oynatma araçları, tasvir ve perde yapımı hakkında temel bilgiler verilmiştir. Yazılanlardan öğrendiğimize göre, Karagöz oynatırken, araç olarak perde, ışık, def, nâreke, hayâl ağacı (çatal) tasvirler ve sopalar kullanılmaktadır. Gölge oyunu perdeleri, perde bezi (çatal), (ayna), peştahta ve püskülünden oluşmakta olup; Karagöz oynatmaya uygun bir perdenin nasıl yapılacağı, kitabın 12-14. sayfaları arasında anlatılmaktadır.

Gölge oyununun en önemli araçları, hiç şüphesiz ki tasvirlerdir. Tasvirler, deve, sığır, eşek, manda derisinden yapılmakta olup, ışığı en iyi geçirdiğinden, deve derisi tercih edilmektedir. Boyalar (kök boya veya sentetik boya), sıırım (kiriş) diğer gereçlerdir. Tasvirler, genellikle Karagöz oynatıcıları tarafından nevreğân, zımba, biz, makas, çekiç, ıhlamur kütüğü, gürgen tahtası, fırça ve tasvir kalıpları kullanılarak yapılmaktadır.

Gölge oyunu konusunda sözünü ettiğimiz temel bilgiler sunulduktan sonra, oyunun edebî yönü ele alınmış; Karagöz oyunlarının bölümleri (mukaddime-perde gazeli, muhavere, fasıl, bitiş-son deyiş), ana tipleri (Karagöz, Hacivat, Zenne, Çelebi, Tiryakî, Bebe Ruhi), yan tipler ve oyunların konularıyla ilgili özlü bilgiler sıralanmıştır. Oyun metni olarak da, Karagöz'ü günümüzün sosyo-kültürel ortamında yaşatmaya yönelik bir oyun metniyle eski bir metne yer verilmiştir (Dr. Tekin Özertem, “*Karagözüm İki Gözüm*”; Hayrettin İvgin-Metin Özlen, “*Balıkçılar*”).

Gölge oyunu ile ilgili birinci bölümde, XIX. yy sonlarıyla XX. yy'nin ölmüş veya yaşayan ünlü gölge oyun sanatçıları da isim olarak tanıtılmıştır. Aramızda olmayan, kendilerini rahmetle andığımız gölge oyuncularını Hayalî Memduh, Camcı İrfan, Hayalî Küçük Ali, Kâtip Salih, Ragıp Tuğtekin, Safvet Efendi, Talât Dumanlı, Arap Cemal, Behiç Efendi, Mazhar Baba, Serçe Mehmet, Hâzım Körmükçü, Hayalî Torun Çelebi (Tuncay Tanboğa) ve Mustafa Hürcan'dır. Son olarak, bu saygıdeğer kervana 17.1.2000'de Hâdi Poyrazoğlu, 25.2.2000 tarihinde de İhsan Dizdar katıldılar. Günümüzde bu sanatı yaşatan bir avuç diyebileceğimiz sanatçılar şunlardır: Taceddin Diker, Orhan Kurt, Metin Özlen, Mustafa Mutlu, M. Hâzım Kısakürek, Ünver Oral, Şinasi Çelikkol, Cengiz Özek, Nejat Öznacar, Duygu Tansı ve Halûk Yüce. İbrahim Pirinç, hasta ve yaşı dolayısıyla artık Karagöz oynatmamaktadır.

Kitabın sonundaki iki ekten biri de, gölge oyunuyla ilgili. Gölge oyununun ana tiplerinden Karagöz, Hacıvat, Çelebi, Bebe Ruhi, İhtiyar ve iki göstermelik boyama kalıbı, renkli fotoğraflarıyla birlikte basılmıştır.

İkinci bölüm, kukla sanatımıza ayrılmıştır. Bu bölümde de, ilk önce kukla sanatımızın kısa tarihçesi verilmiş; Türk kukla geleneğinde üç tür kuklanın varlığından söz edilmiştir: 1. İskemle kuklası, 2. El kuklası, 3. İpli kukla. Kukla oyunlarındaki ana tipler (İbiş, İhtiyar), diğer tipler ve oyunların konularıyla ilgili kısa bilgilerden sonra, kukla denilen bebeklerin nasıl yapıldığı, kukla perdesinin nasıl hazırlandığı, oynatma teknikleri ve müzik konusunda bilinmesi gerekenler anlatılmıştır. Kukla oyunu metinlerine örnek olarak da, Hâdi Poyrazoğlu'nun "*Piyango Bileti*" ile M. Hâzım Kısakürek'in "*Nevruz*" oyunu metinlerine yer verilmiştir.

Hayrettin İvgin'in hazırladığı bu el kitabından öğrendiğimize göre, XX. yy'da Talât Dumanlı, Necdet Güldürür, Mazhar Baba, Hâdi Poyrazoğlu ve İhsan Dizdar, kukla oynatışlar ve ebediyete göç etmişler-

dir. Günümüzde, hâlen Taceddin Diker, Orhan Kurt, M. Tahir İkiler, Mehmet Baycan, Duygu Tansı, M. Hâzım Kısakürek, Osman Ubuz ve Halûk Yüce, kuklayı yaşatmaya çalışıyorlar.

Kitabın sonundaki Ekler bölümünde, UNESCO'ya bağlı Uluslararası Kukla Birliği (UNIMA) ve onun Türkiye'deki uzantısı olan UNIMA Türkiye Millî Merkezi'nin kuruluş ve amacı, görevleri, teşkilât yapısı ve yaptıkları önemli hizmetler anlatılmaktadır.

Değerli halkbilimci Hayrettin İvgin, aynı zamanda UNIMA Türkiye Millî Merkezi Yönetim Kurulu Üyesi sıfatıyla, Karagöz ve kukla sanatımız konusunda öğrencilere ve bu sanatlara ilgi duyup öğrenmek isteyenlere ihtiyaç duyacakları temel bilgileri kapsayan bir el kitabı hazırlayarak, UNIMA Türkiye Millî Merkezi de bu kitabı yayımlayarak, Türk kültürüne önemli bir hizmette bulunmuşlardır. Yeni baskılarında, ölmüş ve yaşayan sanatçılarla ilgili fotoğraflara ve bir-iki Karagöz müziği notasına da yer vererek, eseri daha da zenginleştireceklerine inanıyorum.

“Arayışlar Devri Türk Şiiri Antolojisi”

(M. Kayahan ÖZGÜL)

TÜRKİYE DİYANET VAKFI YAYINLARI

arasında

yeni çıktı

Bulgaristan'da Yeni Bir Türkçe Dergi: "Kaynak"

Yard. Doç. Dr. Ömer TURAN
ODTÜ Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

1980'li yıllarda tarihlerinin en karanlık dönemlerini yaşayan; ana dillerini konuşmaları, Türk olduklarını ifade etmeleri yasaklanmış; annelerinin koydukları Türkçe isimlerini bile kullanabilmekten alıkonulmuş Bulgaristan Türkleri, 10 Kasım 1989 tarihinde gerçekleştirilen bir halk ayaklanmasının sonucunda, bu insanlık ayıbı rejim ve bu rejimin zalim yöneticilerinden kurtuldular.

10 Kasım 1989'dan bugüne on yıldan daha fazla bir zaman geçti. Bulgaristan'da totaliter Jivkof yönetiminin ve Komünist rejimin yıkılmasından sonra, Bulgaristan Türkleri, değiştirilen isimlerini yeniden almaya, yeniden Türkçe konuşmaya ve yazmaya başladılar. Eski rejimin yıkılmasının üzerinden iki ay geçmeden, 4 Ocak 1990 tarihinde, Hak ve Özgürlük Hareketi'ni kurdular. Hareket çok kısa bir süre içerisinde Hak ve Özgürlükler Partisi (HÖH) ismini alarak, siyasî bir partiye dönüştü. HÖH'ün kuruluşu Bulgaristan Türklerinin siyasal tarihinde çok önemli bir kilometre taşıdır. HÖH, 1878'de Bulgaristan Prensiği'nin kuruluşundan 1990 yılına kadar bu ülkedeki ilk ve tek Türk partisidir. Parti, 1990 ve 1991 seçimlerinde 20'nin üzerinde milletvekili çıkarabildi ise de, daha sonraki yıllarda yapılan seçimlerde, hem aldığı oy sayısı, hem de milletvekili sayısında bir azalma oldu. HÖH'den sonra 1990'lı yıllarda Türkleri temsil iddiasıyla 4-5 parti daha kuruldu. Bu partiler ve Bulgar partilerinden aday olan bazı Türk milletvekilleri her ne kadar HÖH'ün oylarını ve o nisbette de gücünü bölse de, bugün HÖH Bulgaristan Türklerinin en büyük partisidir.

Bulgaristan Türklerinin 1990'lı yıllarda kültür alanında kaydettikleri grafik, siyaset alanındaki çok benzer. Bulgaristan'da demokratik düzenin kuruluşunu takiben çıkan ilk Türkçe süreli yayın, Bulgaristan Başmüftülüğü'nün çıkardığı *Müslümanlar* gazetesidir. 26 Nisan 1990 tarihinde yayın hayatına atılmıştır. Gazete, ilk yıllarda ayda bir hattâ iki defa yayımlanırken, daha sonraları iki ayda bir sayıya gerilemiş, son za-

manlarda ise neredeyse "çıkacağı zaman çıkar" şeklini almıştır. *Hak ve Özgürlükler* gazetesi ise HÖH'ün yayın organı olarak 11 Şubat 1991'de yayın hayatına atılmıştır. Başlangıçta düzenli olarak yayımlanan gazete son yıllarda neredeyse çıkmamaktadır. Bu dönemde Bulgaristan Türklerinin çıkarmış oldukları bir diğer önemli Türkçe süreli yayın *Güven* gazetesidir. 14 Nisan 1992 tarihinde çıkmaya başlayan gazete, 1990'lı yılların ortalarında yayın hayatını tamamen durdurmuştur. Her üç gazete de yayımlandıkları dönem zarfında birer çocuk dergisi çıkarmışlardır. Haziran 1995'ten itibaren Bulgaristan'da çıkmaya başlayan *Ümit* dergisi ise, düzenli olarak yayın hayatını sürdürmektedir. Bulgaristan Türklerinin hâlen çıkmakta olan en ciddi kültür ve sanat dergisidir. Bunların dışında, sadece birkaç sayı çıktığı için isimlerini vermediğimiz başka Türkçe süreli yayınlar da olmuştur.

2000'li yıllara girerken, Bulgaristan Türklerinin yeni bir kültür ve yayın hamlesi içerisinde olduklarını görüyoruz. Yazımızın ana konusunu teşkil eden "XXI. Yüzyıl Türk Kültür Merkezi", 29 Haziran 1999 tarihinde Sofya şehir mahkemesinde tescil edilerek faaliyetlerine başlamıştır. Merkez'in amaçları şöyle ifade edilmektedir: "*Genel Bulgaristan kültürünün bir parçasını oluşturan Bulgaristan Türk toplumuna ait kültürel değer ve gelenekleri koruma, tesbit etme ve zenginleştirme çabaları gösterecek; Bulgaristan'da demokratikleşme sürecine destek verecek; ülkemizin genel Avrupa kurumlarına ve örgütlerine entegre olabilmesi uğrunda devlet yönetiminin gayretlerine katkıda bulunacak; Bulgaristan'ın bütün Balkan ülkeleri ile iyi komşuluk ve yardımlaşma sağlayabilmesi için gayretlerini, emellerini esirgemeyecek; Bulgaristan'daki Türk Toplumunu kültürünün gelişmesi hususunda iyi fikirli, destekleyici olan, memleket içinde ve memleket dışındaki tüm topluluk ve örgütlerle işbirliğine gidecek; aynı zamanda kültürlerarası değiş tokuşta bulunacak; Bulgarları ve Türkleri birbirlerine bağlayan ve yakınlaştıran komşuluk, iyi geçinme ilişkileri, her iki etnik grubun gelenek ve göreneklerine saygılı olmak, hoşgörüsüyle bakmak tipinden genel tarihî değerlerle ilgili araştırma yapacak ve onları yazılı veya sözlü şekilde yayımlayacak; bilimsel araştırma ve yaratıcılık süreçlerinin daha semereli, daha dolgun gerçekleştirilebilmeleri uğrunda teşvikte bulunacak, emeğini esirgemeyecek; memleket içinde olduğu gibi yabancı ülkelerde de bilim ve sanat uzmanları tedavülî gerçekleş-*

tirecek; ülkemizde tarihî ve mimarî mirasın korunması, varlıklarını sürdürüebilmeleri, bu sayıdan mescitler, camiler ve Müslümanların başka anıtları için kendi üzerlerine angaje almış olan kurum ve makamlarla birlik, beraberlik içinde olacaktır.”

Türk Kültür Merkezi, *Kaynak* isminde bir dergi çıkarmaya başladı. İlk sayısı Ocak 2000’de çıkan derginin editörü Sabri Alagöz, “Demokrasinin Tomurcukları: Yirmi Birinci Yüzyıla Açılırken” başlıklı Sunuş yazısında, dilin önemini ve dil ile kültür arasındaki ilişkiyi şu şekilde ifade ediyor: “Anadil millî birliğin sarılmaz temelidir... dilsiz kültür yaratılamaz, gelenek ve görenekler, tarih yaşatılamaz. Kültür ise, tarihin içinde oluşur ve her bir ulusun bilinci demektir.” Alagöz, derginin isminin “*Kaynak*” olarak seçilmesinin sebeplerini anlatırken, derginin yayın politikası hakkında da bizi aydınlatıyor: “*Kaynak* kelimesinin bir sıra anlamı vardır. Başlıca, bir suyun çıktığı yerdir; kaynarca, pınar, menba demektir. İnanılır kaynak mânasında bir haberin çıktığı yerdir; araştırma ve incelemelerimizin mihenk taşını oluşturacak belgeler demektir. ‘*Kaynak*’ kelimesi, menşe anlamı da taşıdığı için dergimizin sayfaları geçmişimize, günümüze ve yarınlarımıza açık olacaktır. Dergimiz, Bulgaristan Türklerine, dağ başındaki unutulmuş köylerimize bile ışık kaynağı olmaya çaba gösterecektir. ‘*Kaynak*’, yılların bir azınlık olarak kırıp döktüğü parçalarımızı ışık ve ısı yoluyla birleştirip yapıştırmaya çalışacaktır. Avrupa Birliği’ne yöneldiğimiz bu dönemde Bulgaristan Türklerini ve bütün vatandaşlarımızı hayata yeni anlayış ve boyutlardan bakmaya davet ediyoruz. Edebiyat ve sanatın sihirlî ellerini arayıp bulmak isterseniz, ‘*Kaynak*’ dergisini izlemelisiniz. İnsana saygı, övgü ve olumlu girişimlerinden duyulan coşku, yazılarımızın başlıca konuları arasında yer alacaktır. Yergiye değil, sevgi ve sezgiye öncelik tanınacaktır. Bizler, hâlâ ayrılık rüzgârları estirerek, dilimize, kültürümüze, dinimize saygısızlık göstererek yabancı kalmak isteyenlerden farklı olarak, birleşme, kaynaşma, yekvücut olma görüşlerini savunuyoruz.”

Derginin yazılarının büyük bir kısmı Türk dili ve varlığı ile ilgili. Bazı başlıklar, hem bu yazılar, hem de derginin genel temaları hakkında bir fikir vermekte: “Anadilimiz-Türkçemiz: Varlığımız Dirliğimiz”, “Kültür Sorunlarımız Çözüm Bekliyor”, “Türk Mutfak Kültürü”, “Tarihsel Miraslarımız: Osmanlı Âbideleri”, “Yordan Yovkov ve Türk Mimarîsi”, “Bulgaristan Türklerinin Halk Şiiri”. Sabahattin Ali, Muharrem

Tahsin, Lâtif Ali Yıldırım, bu sayıda tanıtılan ve eserlerinden örnekler verilen edebiyatçılar. Dergide yer alan şiirlerin tamamı vatan sevgisi ve Türkçe ile ilgili. Ayrıca, Eğitim Bakanlığı’nın *Balon* dergisi ve *Filiz* gazetesi ile ortaklaşa düzenledikleri “Anadilimiz Türkçe-Kompozisyon ve Şiir Yarışması” sonuçları, “Umutlar Yeniden Yeşeriyor” başlığı ile veriliyor. Dergide, 1990 öncesi totaliter rejimin genç yaşta hayata gözlerini yummasına sebep olduğu, Bulgaristan Türklerinin büyük karikatürçüsü Turhan Rasiev de unutulmamış. Hayatı anlatılıyor; eserlerinden örnekler veriliyor.

Derginin muhteviyatı, Bulgaristan Türklerinin edebiyat, kültür ve sanat ürünleri ile sınırlı değil. Bulgaristan’da azınlık hakları ve bu cümleden olarak Türk azınlığı ile ilgili yazılara da yer verilmiş. Bulgaristan Anayasası’nın, İnsan Hakları Genel Beyannâmesi’nin, Sivil ve Politik Haklar Antlaşması’nın ve Azınlıkları Savunma Antlaşması’nın, insanların eşitliği ve azınlıkların hakları ile ilgili maddeleriyle bir sahife yapılmış. 1990’lı yıllarda Bulgaristan’da azınlık meseleleri ile ilgili çok ciddi faaliyetler ve yayınlar yapmış olan Azınlıklar ve Kültürel İşbirliği Sorunları Uluslararası Merkezi Başkanı Antonina Jelazkova ile yapılmış bir söyleşi de, kendi konuşmasında geçen “*Türk güvenilir dosttur*” cümlesi başlık yapılarak veriliyor.

Dergide, Rodop bölgesindeki bir dağ köyü, âdetleri ve sosyal hayatı ile ele alınıyor. Mustafa Kemal (Atatürk)’in Sofya’da askerî ataşe olduğu günleri konu alan, Lilyana Serafimova’nın kitabı tanıtılıyor. Türk Tarih Kurumu’nun Ekim 1999’da Ankara’da düzenlediği “XIII. Türk Tarih Kongresi” ve Atatürk Araştırma Merkezi’nin Kasım 1999’da Kazakistan’da düzenlediği “IV. Atatürk Kongresi” ile ilgili haberlere yer veriliyor. Daha da önemlisi, Ruscuk’ta kurulmuş bir başka Türk vakfından haberler veriliyor. İsmail Tunalı’nın başkanı olduğu Güren Dunav Vakfı, Türk ve Bulgar kültürünü araştırmak, bu konularda çalışacak gençleri desteklemek ve toplantılar yapmak üzere kurulmuş. Bu cümleden olarak, Türkiye kütüphaneleri ile Bulgaristan kütüphaneleri arasında karşılıklı yardımlaşma ve işbirliği toplantılarına başlamış bile. Bir diğer güzel haber, söz konusu vakıf, *Levent* isimli bir dergi ve *Dostluk* isimli bir gazete çıkarmak niyetinde.

Temennimiz, kendi ifadeleri ile iki milyona yakın bir nüfusa sahip olan Bulgaristan Türklerinin, bu tür kültür ve sanat kurumlarını ve yayın organlarını çoğaltmaları ve devamlı kılabilmeleri...

“Cumhuriyet Özel Sayısı I”

Erdem, Cumhuriyet Özel Sayısı, Cilt 11, Sayı 31-32-33, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Mayıs 1999, 1 Sunuş Yazısı, 71 Makale, 14 Tanıtma Yazısı.

Durmuş BUNARCIOĞLU

GÜ Fen-Edb. Fak.
Türk Dili ve Edb. Böl. Öğrencisi

Bir toplumda, bir toplulukta eskiden kalmış olmaları dolayısıyla saygın tutulup kuşaktan kuşağa aktarılan, yaptırım gücü olan kültürel değerlere, alışkanlıklara, bilgiye, töreye ve davranışlara gelenek diyoruz.

Dergi, “*sınırlı bir konuda bir düşüncenin, metotlu muhakemenin aktığı, nehir veya derelerdir.*”

Mâzisi çok eski olmamasına rağmen bir gelenek olmayı başaran *Erdem* dergisi, 31, 32 ve 33 sayılarını “Cumhuriyet Özel Sayısı” adı altında yayımladı.

Erdem dergisi hakkında öncelikle kısa bir bilgi verdikten sonra, Cumhuriyetin 75. yılında yayımlanarak daha da anlamlı hâle gelen “Cumhuriyet Özel Sayısı”nın tanıtımına geçmek istiyoruz.

Erdem dergisi, ilk sayısını 1985 yılının Ocak ayında çıkardı. 16x24 cm ebadında, 1. hamur beyaz kağıda basılan dergi, dört ayda bir yayımlanmaktadır.

Otuz dördüncü sayıya ulaşan *Erdem*, altı ana başlık altında toplam on dört sayısını özel sayılara tahsis etmiştir. Bunlar: “Atatürk Özel Sayısı, 12 (1988)”; “Ahmet Yesevî Özel Sayısı, 21 (1995)”; “Hoşgörü Özel Sayısı I, II, III, 22, 23, 24 (1996)”; “Aydın Sayılı Özel Sayısı I, II, III, 25, 26, 27 (1996)”; “Halı-Kilim Özel Sayısı I, II, III, 28, 29, 30 (1999)”; “Cumhuriyet Özel Sayısı I, II, III, 31, 32, 33 (1999)”. Yeri gelmişken müjde niyeti taşıyan bilgiyi Sadık Tural’ın cümleleriyle vermek istiyoruz: “*Erdem’in 35 ve 36. sayıları matbaada, 37-38-39. sayılarını ihtiva eden cilt, ‘Türklerde Felsefe Hareketleri ve Hayatı’; 40-41-42. sayıları ise, ‘Türk Halk Kültürü: Alanları, Yaşayışı, Araştırma Metodları’ konusuna ayrılmış özel cilt olarak hazırlanı-*

yor. Böylece, daha önceki özel sayılara yenileri eklenmiş olacak...”²

Derginin kurucusu, Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı (1913-1993). Sahibi, Atatürk Kültür Merkezi adına Başkan Prof. Dr. Sadık Tural. Yazı İşleri Müdürü, Merkez Sekreteri İmran Baba’dır. Dergi Hazırlık Komisyonu, Prof. Dr. Sadık Tural, Prof. Dr. Mübahat Türker-Küyel ve Dr. Müjgan Cunbur tarafından oluşmuştur.

Yukarıdaki bilgilerin neticesinde “Cumhuriyet Özel Sayısı”nı tanıtmaya geçebiliriz.

Erdem’in “Cumhuriyet Özel Sayısı” üç sayı hâlinde, 1101 sayfa olarak yayımlanmıştır. İçerisinde bir Sunuş yazısı, 71 makale ve 14 tanıtma yazısı mevcuttur. Tanıtma yazımızda, dergide yer alan yazıların ana fikrini aktarmaya çalışacağız. Takdir ise, okuyucuya ait olacaktır.

“Cumhuriyet Özel Sayısı-I” Sayı 31. 337 sayfadan oluşan 31. sayıda Cumhurbaşkanımız Süleyman DEMİREL’in Sunuş yazısı, biri İngilizce olmak üzere 22 makale ve üç adet tanıtma yazısı yer almaktadır.

31. sayıda yayımlanan yazıların bibliyografik künyesi aşağıdaki gibidir:

Süleyman DEMİREL, “Sunuş” yazısı, s. V-VIII; Makaleler: Mehmet Alpargu, “Atatürk, Cumhuriyet ve Dünya Barışı”, s. 1-9; Ayça Ergun-Ayşe Ayata, “Atatürk ve Türk Kadını”, s. 11-22; Ahmet Ayhan, “Atatürk, Cumhuriyet, Bilim ve Teknoloji”, s. 23-43; N. A. Baloch, “Mustafa Kemal’s Unique Role in the World History”, s. 45-56; Mustafa Eski, “Atatürk, Cumhuriyet ve Kıyafet Devrimi”, s. 57-77; İsmet Giritli, “Atatürk Cumhuriyeti ve Dünya Barışı”, s. 79-88; Zekai Güner, “Millî Mücadele’de Türk Kamuoyunu Oluşturan Basın”, s. 89-103; Mehmet Haberal, “Atatürk, Cumhuriyet, Eğitimde Ulusallık ve Bütünlük”, s. 105-116; Süleyman Kazmaz, “Atatürk, Cumhuriyet ve Lâik Hukuk”, s. 117-138; Vahdet Keleşyılmaz, “Belgeler Türkiye’nin Birinci Dünya Savaşı’na Giriş Süreci”, s. 139-153; Hüseyin Kıvrıkoğlu, “Türk Ordusu, Atatürk ve Cumhuriyet”, s. 155-169; Zeynep Korkmaz, “Atatürk ve Yazı İnkılâbı üzerine”, s. 171-177; Özçelik İsmail, “Atatürk, Cumhuriyet ve Tarih Şuru”, s. 179-195; Yücel Özkaya, “Cumhuriyetin İlânı ve Rejim Olarak Eğitime Katkıları”, s. 197-206; Süleyman Sağlam, “Atatürk ve Üniversite”, s. 207-213; Ali Sarıkoyncu-Mehmet Kayıran, “Atatürk, Cumhuriyet ve

Türk Tarımı: Atatürk'ün Tarım Politikası ve Sonuçları", s. 215-241; Oktay Sinanoğlu, "Atatürk ve Bilim, Eğitim Dili Türkçe", s. 243-244; Hale Şıvgın, "Atatürk ve Türk Kadın Hakları", s. 245-258; Mahmut Tezcan, "Kültür Kurumlarımızın Oluşmasında Atatürk'ün Rolü", s. 259-272; Vural Ülkü, "Atatürk, Cumhuriyet ve Millî Benlik", s. 273-287; Gülsün Gürkan-Yay, "Atatürk Döneminde Para Politikası", s. 289-319; Abdülkadir Yuvalı, "Atatürk, Millet ve Milletleşme", s. 321-327. Tanıtım Yazıları: Songül Boybeyi, "Atatürk'ün Kültür ve Medeniyet Konusundaki Sözleri", s. 329-332; Alev Kahya-Birgül, "Sosyoloji Açısından Atatürk", s. 333-336; Ali Tuna, "Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri", s. 337.

Cumhurbaşkanımız Süleyman DEMİREL, dört sayfalık Sunuş yazısında bir dünya devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'nin 75. yılını muhasebe ederek Türkiye'nin dünya devletleri içindeki yerini tayin ediyor.

Mehmet Alpargu: "Cumhuriyet ve Dünya Barışı". Prof. Alpargu, Atatürk'ün ihmal edilen, fazla değerlendirmeye tâbi tutulmayan yönünden: Barışçılığın ve dünya barışına olan katkılarından bahsediyor. Bu bahsi de Atatürk ve Barış Fikri, Cumhuriyet ve Barış, Atatürk ve Dünya Barışı, Barışın Sağlanması ve Sürdürülmesi adını taşıyan dört başlık çerçevesinde izah ederek sonuca bağlıyor.

Ayşe Ayata-Ayça Ergun: "Atatürk ve Türk Kadını". Yazıda, evvela Atatürk'ün Türk kadının haklarına yönelik reformlar hakkında yazarların görüşlerine yer veriliyor. Daha sonra da Atatürk'ün Türk kadını için yaptığı reformlar tafsilatı ile anlatılarak Atatürk'ten sonra, kadına gösterilen ilginin azalmasına ve kadınlarımız için yapılması gerekenlere değiniliyor.

Ahmet Ayhan: "Atatürk, Cumhuriyet, Bilim ve Teknoloji". "Arkadaşlar, bundan sonra pek mühim zaferlere kavuşacağız. Fakat bu zaferler süngü zaferleri değil, ilim ve iktisat zaferleri olacaktır. Yeni ilim ve iktisat zaferlerine hazırlanalım." Sayın Ayhan, Atatürk'ün yukarıda zikredilen düşüncelerinden yol alarak bilime verdiği öneme vurgu yapmakla kalmıyor; ayrıca Cumhuriyetimizin kurulmasıyla beraber Atatürk'ün önderliğinde ilim ve fen alanında gerçekleştirilen yüksek başarının onun ölümüyle birlikte dumura uğraması, bilimin geri plâna itilmesi, bunun neticesinde teknoloji ihraç edebilecek bir ülke olabilecekken, teknoloji ithal eden bir ülke hâline gelmesini örneklerle okuyucuya aktarıyor.

N. A. Baloch: "Mustafa Kemal's Unique Role in the World History" (Dünya Tarihinde Mustafa Kemal'in Eşsiz Rolü). *Erdem* dergisinde yayımlanan önceki yazılarından tanıdığımız Bolach, bir Atatürk hayranı. En son yayımlanan yazısında Atatürk'ün bir yabancı gözüyle değerlendirerek farklı bir bakış açısı oluşturuyor. Atatürk'ün 1918'den başlayarak kurtuluş ve bağımsızlık mücadelesini nasıl kazandığını, Cumhuriyeti ilân ederek modern Türkiye'nin kurulmasını nasıl sağladığını ve Türkler için Atatürk'ün ne ifade ettiğini merak edenlerin mutlaka okumaları gereken bir yazı. (Bu yazınının tanıtılmasında yardımcı olan Mustafa Durmuş'a teşekkür ediyoruz.)

Mustafa Eski: "Atatürk, Cumhuriyet ve Kıyafet, Devrimi". Makalede, Kastamonuluların Kurtuluş Savaşı'na katkıları ile Atatürk'ün 1925 yılına kadar çok istemesine rağmen Kastamonu'yu ziyaret sebeplerinden başlayarak, 1925 yılında ziyaretin başlangıcından bitimine kadar bütün ayrıntıları anlatılmış. Bu ziyaret çerçevesinde Kıyafet Devrimi'nin neden Kastamonu'da yapıldığı da izaha kavuşturulmaya çalışılmış. Bu bilgiler ışığında makalenin başlığının eksik olduğunu düşünüyoruz.

İsmail Giritli, "Atatürk Cumhuriyeti ve Dünya Barışı". "Dış politikamızda barış ve ilişkiler amacı içtenlikle izlenmektedir. Umarım ki uluslararası ilişkilerde, dostluklara gerçekten bağlı olan ve hiçbir ulusun karşısında bulunmayan açık ve sağlıklı tutumumuz gittikçe daha iyi anlaşılacaktır." Makalenin son paragrafındaki Atatürk'e ait bu sözler İsmail Bey'in makalesinin adeta özetidir.

Zekai Güner: "Millî Mücadele'de Türk Kamuoyunu Oluşturan Basın". Türk Basın hayatının başlangıcından Millî Mücadele'ye kadar olan kısmı ile Millî Mücadele'de basınımızın üstlendiği rol ve Millî Mücadele'ye karşı olanlarla destekleyenler tâli başlıklar altında irdelenmiştir.

Mehmet Haberal: "Atatürk, Cumhuriyet, Eğitimde Ulusallık Bütünlük". Başöğretmen Atatürk gibi, kendisi de bir eğitimci Mehmet Bey. Bu sıfatıyla eğitimimizdeki arızaları da en iyi tesbit edebilenlerden. Yazısında Atatürk'ün eğitime ve Türkçeye verdiği kıymeti, uzun uzadıya anlatıyor. Yine yazıda Atatürk'ün ulusun topyekûn eğitilmesi gerektiği fikrinin ne kadarını gerçekleştirebildiğimizin sorgulaması yapılarak, eğitim meselesinde ilk önce öğretmenlerden başlayarak bu milletin diğer fertlerine de görev düştüğü hatırlatılıyor.

Süleyman Kazmaz: "Atatürk, Cumhuriyet ve Lâik Hukuk". Tasavvufun yaratıcı niteliğiyle maddeye hükmeden düşünce anlayışının neticesi olarak kurulan, zamanla taassubu benimseyip batıdaki gelişmelere, dine aykırıdır, diye bigâne kalan bir de, halkının duygu ve düşüncelerini ihmal eden bir devletten halkına değer veren, dini devlet işlerinden ayrı tutarak dinin siyasallaşmasını önleyen lâiklik anlayışının cumhuriyet rejimini kabul eden yeni bir devletin anatomisini, avukat olmakla beraber folklor araştırmaları yapan bir edebiyatçının kaleminden okumak gayet tabii ki, çok farklı olacaktır.

Vahdet Keleşılmaz: "Belgelerle Türkiye'nin Birinci Dünya Savaşına Giriş Süreci". Başlıktan da anlaşılacağı üzere bir devletin savaşa sürüklenişi, bilgi yönünden makalelerin taraf olan veya hâtura kitaplarının duygusallık taşıyan tavrı ile değil, bunların dışında yalnızca olan bildiren gizli ibareli devlet yazışmaları ile bizlere sunuluyor.

Hüseyin Kıvrıkoğlu: "Türk Ordusu, Atatürk ve Cumhuriyet". Genelkurmay Başkanımızın makalesi yedi kısımdan oluşuyor. I. kısımda konuya giriş yapıldıktan sonra II. kısımda, tarihî süreç içerisinde Türk Ordusu; III. kısımda, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'nin ve Türk ordusunun durumu, IV. kısımda, Millî Mücadele yıllarında Atatürk ve silâh arkadaşları ile onları destekleyen halkın yaptıkları ve bağımsızlığın kazanılması; V. kısımda, Cumhuriyetin ilân edilmesi, Atatürk ve Türk milletinin Türk ordusuna verdiği görevler; VI. kısımda, Cumhuriyet Döneminde Türk ordusunun başarısı ve son olarak VII. kısımda ise, Türk ordusunun hedefleri okuyucuya aktarılıyor.

Zeynep Korkmaz: "Atatürk ve Yazı İnkılâbı Üzerine". Aziz Hoca, Mustafa Kemal Atatürk'ün Türkiye Cumhuriyeti'ne kazandırdığı birçok değerden siyasî ve sosyal anlamda birer temel değer olma sıfatına mâlik şu üç değere ifade ederek makalesine başlıyor: "1. Padişah ve hânedan iradesinden millî egemenliğe ve halkın iradesine geçiş, 2. Teokratik bir devlet yapısından ve şeriat düzeninden lâik devlet yapısına geçiş, 3. Türk toplumunu çağdaş medeniyet düzeyinin ön safına geçirecek temel ilkeleri benimsemek ve gerçekleştirmek". Yukarıda zikredilenlerden üçüncü madde ön plâna çıkartılarak, bu temel değer çerçevesinde yazı inkılâbını değerlendiriyor. Her cümlesinin altını çize çize okumamız gereken bir yazı.

İsmail Özçelik: "Atatürk, Cumhuriyet ve Tarih Şuru". Makalede, Atatürk'ün bir milletin neden tarih şu-

uruna gerek duyduğu, bunun içinde neleri yaptığı ve neleri yapmaya çalıştığını daha net olarak ortaya koymak için yabancı devletlerin izledikleri iç ve dış siyaset ile çıkarıcı ve emellerinin iyi incelenmesi gerektiğine vurgu yapılmış. Ayrıca, Atatürk'ün tarih çalışmalarına gösterdiği ilgiden başlayarak bütün teferruatıyla millî bilince ulaşmak için tarih şuurunun teşekkülünün gerekliliği içinde neleri yaptığı ortaya konmuş.

Yücel Özkaya: "Cumhuriyetin İlânı ve Rejim Olarak Eğitime Katkıları". Makaleyi okuduktan sonra, Cumhuriyetin bizler için bir nimet olduğunu yeniden fark ediyoruz. Prof. Dr. Yücel Özkaya, Cumhuriyetin ilânı ile birlikte Atatürk'ün önderliğinde eğitimimizdeki gelişmelere ışık tutuyor.

Süleyman Sağlam: "Atatürk ve Üniversite". Süleyman Bey de, Yücel Özkaya gibi, Cumhuriyetle birlikte eğitimimizdeki gelişmeyi anlatmış. Ama, Sayın Sağlam'ın Özkaya'nın yazısından farkı ise, eğitimimizdeki gelişmenin genelini değil, yalnızca üniversitelerimizdeki gelişmeyi izah etmiş olmasıdır.

Ali Sarıkoyuncu-Mehmet Kayıran: "Atatürk, Cumhuriyet ve Türk Tarımı". Atatürk'ün Tarım Politikası ve Sonuçları. Okuyunca anlaşılacaktır ki, titiz bir çalışmanın ürünü olarak ortaya konulan makale, giriş bölümü haricinde üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Türkiye Cumhuriyeti'nin devraldığı tarımsal yapı ve tarımın genel görünümü I. bölümde, Atatürk'ün tarım politikası; II. bölümde, Atatürk devrinde uygulanan tarım teşvik tedbirleri ve uygulamalar; III. bölümde ise, Atatürk döneminde uygulanan tarım politikası ve sonuçları yer almaktadır.

Oktay Sinanoğlu: "Atatürk ve Bilim, Eğitim Dili Türkçe". Yazar, makalesinde Atatürk'ün Türkçeye verdiği kıymeti yine onun sözleri ile anlatarak bizlere (eğitimsicilere) düşen görevleri hatırlatmayı ihmal etmiyor.

Hale Şıvgın: "Atatürk ve Türk Kadın Hakları". Gazi Üniversitesi öğretim üyesi olan Hale Hanım, III. Selim döneminden başlayarak 1934 yılında seçme ve seçilme haklarını kazanarak erkeklerle eşit haklara sahip olana dek Türk kadının yaşadığı sergüzeşti okuyucuya aktarıyor.

Mahmut Tezcan: "Kültür Kurumlarımızın Oluşmasında Atatürk'ün Rolü". Yazar, makalesinin muhtevasını şu sözlerle ifade ediyor: "... kültüre ilişkin temel kavramlar ve bunların tanımları, önemi üzerinde kurumsal açıklamalarda bulunduktan sonra, ulu önder

Atatürk'ün bu konudaki çalışmaları, katkıları, onun bu kavrama bakışı hangi kurumların geliştiği gibi konular üzerinde durulacaktır."

Vural Ülkü: "Cumhuriyet ve Millî Benlik". Ferdî benlik, toplumun benliği ifade eden millî benlik ve nihayetinde de kimlik oluşturma çabalarının ilk örneği olan Avrupalılardan başlayarak Atatürk'ün öncülüğünde Türk milletinin millî benliğinin teşekkülü kronolojik olarak farklı bir bakış açısıyla okuyucuya ulaştırılıyor.

Gülsün Gürkan-Yay: "Atatürk Döneminde Para Politikası". Sayın Yay, Cumhuriyetin ilânından Atatürk'ün vefatına kadar olan 1923-1938 arası Türkiye'nin Para Politikasının dört başlık etrafında inceliyor. Bunlar: 1. Giriş, 2. Devletin Rolünün Sınırlı Olduğu "Liberal" Yıllar (1923-1930), 3. 1930-1938 Devletçilik Yılları, 4. Sonuç.

Abdülkadir Yuvalı: "Atatürk, Millet ve Milletleşme". Kıymetli Hoca, yaklaşık 120 civarında devlet kurmuş olan Türkleri sadece Göktürk ve Mustafa Kemal

Atatürk'ün kurduğu Türkiye Devletinin millet adıyla anılmış olduğu, diğerlerinin ise farklı adlarla anıldığı gerçeğinden yol olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin Atatürk liderliğinde milletleşme sürecine değiniyor.

Abdülkadir Yuvalı'nın yazısı 31. sayının son makalesidir. Buradan sonra tanıtma yazıları başlar.

Bu sayıda Atatürk Kültür Merkezi uzmanı Songül Boybeyi *Atatürk'ün Kültür ve Medeniyet Konusundaki Sözleri* adlı eseri, yine Atatürk Kültür Merkezi uzmanlarından Dr. Alev Kahya-Birgül *Sosyoloji Açısından Atatürk* isimli yayını, son olarak da, Atatürk Araştırma Merkezi uzman yardımcısı Ali Tuna *Atatürk'ün Tamimi, Telgraf ve Beyannameleri* adını taşıyan eseri tanıtmışlardır.

Tanıtma yazılarından sonra 31. sayı sona erer.

NOTLAR

1. Sadık Tural, "Takdim Yazısı", *Atatürk Kültür Merkezi Süreli Yayınlar Kataloğu*, Ankara 2000, s. V.
2. A.g.e.

"Atatürk Kültür Merkezi Süreli Yayınlar Kataloğu"

(Erdem, Bilge, Arış)

(Durmuş BUNARCIOĞLU)

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINI

- Çıktı -

Romanya'da Türkçe Bir Dergi: "Genç Nesil"

Dr. İdris KARAKUŞ

Romanya Demokrat Türk Birliği'nin içerisinde, Köstence Mahkemesi'nin kararıyla 23 Ağustos 1990 tarihinde kurulan Romanya Atatürk Gençler Teşkilâtı tarafından yayımlanan *Genç Nesil* adlı aylık derginin ilk dört sayısı elimize geçti. Şubat 2000'de 4. sayısı çıkan *Genç Nesil*'i bize ulaştıran Ovidius Üniversitesi Türkoloji Okutmanı Sayın Namık Kemal Yıldız Bey'e teşekkür ederek, sevincimizi *Bilge* okuyucularıyla paylaşmak istedik.

Dergide, yazılar Romence ve Türkçe olarak yayımlanmış. *Genç Nesil*'in ilk sayısı Kasım 1999'da çıkmış (Noiembre 1999). Derginin kapağında, "*Genç Nesil*" adının üzerinde Atatürk'ün meşhur "*Ne mutlu Türküm diyene!*" vecizesi yer alıyor. Derginin adının altında "*Tânâra Generatie*" ve "*Romanya Atatürk Gençler Teşkilâtı'nın Yayın Organıdır*" ifadeleri yer almış.

Kapakdaki Atatürk portresinin altına, yine Atatürk'ün gençlere ithafen söylediği meşhur söz yerleştirilmiş: "*Gençler! Cesaretimizi güçlendirecek ve sürdüreceksiniz. Siz, almakta olduğunuz eğitim ve anlayış ile insanlık meziyetinin, vatan sevgisinin, fikir özgürlüğünün en kıymetli simgesi olacaksınız.*"

Ey yükselen yeni nesil! Gelecek sizindir. Cumhuriyeti biz kurduk, onu yüceltecek ve devam ettirecek sizlersiniz."

Derginin kapağında sarı renkli tram üzerinde redaksiyon kurulunun "Dragi cititori" başlıklı mesajı yayımlanmış.

Kapakta, "Kısa Tarihçemiz" başlığı altında Romanya Atatürk Gençler Teşkilâtı'nın 1999 yılı içerisinde gerçekleştirdiği faaliyetler anlatılmış. Derneğin nasıl ve ne zaman kurulduğu; Köstence, Tekirghiol, Mecidiye, Tulça ve Kobadin şehirlerinde teşkilâtın şubelerinin açıldığı; Romanya Demokrat Türk Birliği'nin merkez şubesinde Romence ve Matematik kurslarının düzenlendiği, konferanslar verildiği; "19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı" etkinlikleri çerçevesinde Köstence'de 1 Numaralı Spor Kulübü tarafından fut-

bol turnuvası düzenlendiği; Atatürk Gençler Teşkilâtı içerisinde folklor ekibi kurulduğu; 10 Kasım 1999'da teşkilâtın genel merkezinde "Atatürk'ü Anma Haftası" münasebetiyle çeşitli etkinliklerin gerçekleştirildiği ve Atatürk'ün anıldığı gibi faaliyetler zikredilmiş. Yazı Feizi Aisel tarafından kaleme alınmış.

Derginin ilk sayısının ön iç kapağında, "Yurttan Haberler", "Türk Dünyasından Haberler" sütunları yer alıyor. "Yurttan Haberler" Romence, "Türk Dünyasından Haberler" Türkçe verilmiş. "Yaralarımız kapanmıyor" ve "Deprem ekonomiyi vuruyor" başlıklı Türkçe haberlerde, 17 Ağustos 1999 Marmara depreminin temas edilmiş. Ayrıca, 18 Kasım 1999'da İstanbul'da gerçekleştirilen Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilâtı (AGİT) toplantısı haber konusu yapılmış.

Dergide, "Türk Adı ve Türk'ün Tanımı" başlıklı önemli bir makaleye yer verilmiş. Makaleyi Namık Kemal Yıldız kaleme almış. Yazar, Prof. Dr. Salim Cöhçe'nin *Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi* adlı eserinden faydalanarak yazdığını ifade ettiği bu makalesinde, Türk adının ortaya çıkış sürecini ve çeşitli kaynaklarda ne şekilde zikredildiğini anlatıyor ve sonuçta aşağıdaki ifadeleri kullanıyor:

"Türklerde baş kabilenin yani hâkim unsurun fazilet, erdem, kuvvet, muhkem, us gibi kelimeleri kendilerine ad olarak aldıklarını bilmekteyiz. Nitekim 42 tarihli bir Pars (Sasani) metninde 'Türk' kelimesi Altaylı kavimleri ifade etmekte ve Hunların bu kelimeyi 'Türk-Hun/kudretli Hun' şeklinde kullandıklarını ortaya koymaktadır. Öyle ise, çok eski çağlardan beri Türkçede cins isim olarak bulunan Türk kelimesi, belirli bir topluluğa ait etnik bir ad olmayıp, siyasî bir addir. Göktürk Kağanlığı'nın kuruluşundan itibaren önce bu devletin, daha sonra da bu devlete bağlı kendi özel adları ile anılan Türk kavimlerinin ortak adı olmuş, zamanla Türk soyuna mensup bütün toplulukları ifade eden millî bir ad hâline gelmiştir. Dolayısıyla, hâkim unsur olarak devleti ele alan Kökbörioğulları, kendilerine iktidarın gücünü, niteliğini ifade için aldıkları, yani hâkimiyet adları olan 'Türk' kelimesini Kadirgan Dağları'ndan Azak Denizi'ne kadar uzanan ve siyasî teşekkülleri içerisindeki (M.S. VI. yy) bütün soydaşlarına kendi özel adlarının yanında bu adı da kabul ettirmiştir. Esasen Kökbörioğulları niçin ve hangi şartlarda iktidar olduklarının şuurunda olup, bu şuurla aynı kandan olanların birliğini sağladıkları gibi, onları ortak bir ada da kavuşturmuştur. Onların bu su-

urlu hareketlerini Bengü taşlarda açıkça görmek mümkündür.”

Dergide yer alan bir diğer yazıyı da, Feizi Aisel kaleme almış: “Tarihin Derinliklerinde Kök Salmış Ulu Bir Ömür: Osmanlı Cihan Devleti”. Sayın Aisel, duygu ve heyecan yüklü şu cümleleri sıralıyor: “Asırları şereflendiren bir tarihimiz var. Büyük cihan devletleri kurmuş, dünyaya yüzyıllarca hükmetmiş bir milletin evlâtlarıyız. Üstelik bu hükmediş, adâlet, şefkat, merhamet ve medeniyet esasları üzerine kurulmuş. Ecdadımız gittikleri her yere inancın, medeniyetin, insanlığın ışıklarını ve kıvanç tablolarını götürmüştür...” Yıllarca komünist rejimin baskısıyla, millî kimliğini kaybeden bir ülke insanının, bu cümleleri yazması ibret verici bir hâdisedir. Sayın Feizi Aisel, yazısında, İngiliz tarihçi Arnold Toynbee’den de şu cümleleri nakleliyor: “Osmanlı Türklerinin bu kadar küçük bir başlangıçtan, o kadar elverişsiz şartlar altında, bu derece sürekli bir devlet kudretine erişmesi, cihan tarihinin en fevkalâde tezahürlerinden biridir. Osmanlıların Yakın Doğu’da yerlerine geçen Avrupalı veya yerli hiçbir devlet, bu bölgeyi Osmanlılar kadar iyi idare edememişlerdir. Avrupa devletleri, Osmanlılardan aldıkları ülkeleri ancak zulümle idare edebilmişlerdir.” Sayın Aisel, yazısının son kısmında, üzüntüsünü şu cümlelerle ifade ediyor: “Ne hüzündür ki, bugünün nesilleri, aynı yüzyılı paylaştıkları ve onun mirası olan topraklarda onun eseriyle iç içe yaşadıkları hâlde, bu muhteşem devletin tarihini yeterince bilmiyorlar. Hattâ büyük ölçüde de yanlış ve eksik biliyorlar.”

“Bizim Geleneklerimiz” başlıklı yazı, Sayın İsmail Adnan tarafından hazırlanmış. Yazıda, Tuna Nehri ile Karadeniz arasında yer alan Dobruca’da Türklerin XIII. yy’dan beri yaşadıkları ve bu tarihten günümüze kadar da oluşturdukları örf, âdet ve geleneklerini devam ettirdikleri anlatılıyor.

“Bizim Geleneklerimiz” başlıklı yazının hemen altında da, “Cuma Gecesi” isimli bir şiir yer alıyor.

Derginin “Din Sayfası”nın hazırlayıcısı Septar Sevinci. Bu sayfa, Peygamber Efendimizin “Din demek, güzel davranış demektir” hadisi ile başlıyor. Hem Romencesi, hem Türkçesi verilen bu yazıda, İslâm dininin bazı özellikleri özet olarak anlatılıyor.

Dergide “Burçlar” a da yer verilmiş. Astrolojiye göre hangi burçtaki insanların hangi karakteristik özellikleri taşıdığına Romence anlatıldığı “Burçlar” bölümü, Sali Selime ve Beitula Feihan tarafından hazırlanmış.

Derginin “Spor Sayfası”nda, Romen asıllı Galatasaraylı futbolcu Gheorge Hagi’ye geniş yer verilmiş; Türk millî takımının başarısına alkışlar tutulmuş. Spor sayfası, Veli Elis tarafından hazırlanmış.

Dergide, redaksiyon kurulunda da yer alan İbrahim Ervin, Bediha Coci ve Omer Ilcnur’un da Romence yazıları yer almış.

Derginin ikinci sayısının kapağında yeni yıl ve Ramazan Bayramı kutlama mesajı yer almış. Feizi Aisel tarafından Türkçesi yazılan “Yılbaşı” başlıklı yazının Romencesi Asan Nilgun tarafından kaleme alınmış.

İkinci sayının “Haberler” sayfasında birkaç haber yer alıyor. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu bağlı kuruluşlarından Atatürk Araştırma Merkezi tarafından Romanya’da düzenlenen panel haber konusu yapılmış.

Birinci sayıda başlanan “Bizim Geleneklerimiz” başlıklı makaleye ikinci sayıda da devam edilmiş; atasözleri ve “Köstence’nin İçi” adlı türkünün sözlerine yer verilmiş. Magazin ve moda sayfası Alev Balgi tarafından hazırlanmış.

Derginin ikinci sayısının “Din Sayfası”nda, “Din ve Ahlâk Köşesi”nde, T. C. Köstence Başkonsolosluğu Din Hizmetleri Ataşesi Sayın Mustafa Çalışkan tarafından “Ramazan Ayı ve Oruç” başlıklı bir makaleye yer verilmiş.

“Burçlar” bölümüne ikinci sayıda da yer verilmiş. Aynı sayfada Ebru Gündeş ayın starı olarak takdim edilmiş ve geçirdiği beyin kanaması rahatsızlığı ile ilgili bilgiler aktarılmış.

İkinci sayının spor sayfası Veli Elis ve Omer Ilcnur tarafından Romence olarak hazırlanmış.

Genç Nesil’in üçüncü sayısı Ocak 2000’de yayımlanmış. Derginin üçüncü sayısının kapağında, “Bayram Günleri” başlıklı bir yazı, bayram fotoğraflarıyla birlikte yayımlanmış.

Üçüncü sayının “Haberler” sayfasında, “Clinton’dan İslâm’a Övgü”, “Milenyum sözü yanlış kullanılıyor” ve “Dünya beşik gibi sallanıyor” başlıklı haberler yer almış.

Bu sayıda, Dr. Zişan Omer, grip hastalığı ile ilgili Romence bir makale hazırlamış.

Genç Nesil’in üçüncü sayısında, Köstence Ovidius Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkoloji Okutmanı Namık Kemal Yıldız’ın iki güzel makalesi yer alıyor.

Sayın Yıldız, “Kültür Nedir? Türk Kültürüne Giriş” başlıklı makalesinde, bilim adamları tarafından yapılan kültür tariflerini verdikten sonra, şu ifadeleri kullanıyor: “*Kültürün bütün tanımlarında hareket noktası, insan topluluğudur. Sonra, birlikte sahipleniş, ortak kabul, ortak yaşama biçimi söz konusudur. Demek oluyor ki, kültürden söz edebilmek için önce bir topluluğun sonra da bu topluluğa ait ve öteki topluluklardan ayırıcı nitelikte ortak kabullerinin var olması gerekmektedir... Ortak inanç ve uygulamalar kültürel değerlerdir. İşte bu değerler bir milleti diğer milletlerden farklı kılar. O hâlde kültürler millîdir. Her milletin kendine özgü bir kültürü vardır. Türk kültürü, Yunan kültürü, Romen kültürü gibi.*”

Sayın Yıldız’ın ikinci makalesi, “Türklerin Tarihi” başlığını taşıyor. Yazar makalesinde, Türk tarihini özetleyerek, Romanya’da yaşayan insanların kolayca okuyup anlayabileceği bir dil ve üslûpla anlatıyor.

Dergide, Ayyıldız gazetesinden nakledilen “A’dan Z’ye Internet” başlıklı bir yazı yer alıyor. Bu yazıda, internet ile ilgili geniş bilgi veriliyor.

“Muzıca Pop” başlıklı, Romen diliyle yazılmış yazıda, Türk pop müziğinin tarihî gelişimi kısaca anlatılmış; Türk pop müziği sanatçılarından bahsedilmiş ve bazı açıklamalar yapılmış. Yazı, Nurgean Mustafa tarafından hazırlanmış.

Ervin Ibrahim, “Categoria cazurilor în Limba Turca” başlıklı, Romen diliyle yazdığı yazısında, Türkçe hâl eklerini örnekler vererek anlatmış.

Üçüncü sayının “Din ve Ahlâk Köşesi”nde, “Ramazan Bayramı”nın anlatıldığı makale, Mustafa Çalışkan tarafından kaleme alınmış.

Derginin magazin sayfasında, yine “Burçlar” a yer verilmiş. Ayrıca, Romen diliyle Serdar Ortaç’ın müzik hayatı ve şarkıları anlatılmış.

Üçüncü sayının spor sayfasında, basketbolla ilgili *Milliyet* gazetesinden alınma bir haber var.

Derginin arka dış kapağında, İsmail Adnan, “Nasrettin Hoca”yı, Romen diliyle kaleme aldığı “Traditüle Noastre” başlıklı yazısında anlatmış.

Genç Nesil’in dördüncü sayısının ön kapağında, Başbakan Bülent Ecevit’in Romanya ziyareti fotoğraflarıyla desteklenerek anlatılmış. Bu haber yazısını Feizi Aysel kaleme almış.

Dördüncü sayının “Haberler” bölümünde, “Türk Basınından Haberler” nakledilmiş. Türkçe ve Romen-

ce olarak hazırlanan bu bölüm, Feizi Aysel ve İsmail Adnan tarafından kaleme alınmış.

Dördüncü sayıda, Sayın Namık Kemal Yıldız’ın “Türklerin Dili-Türkçenin Konuşulduğu Alanlar” başlıklı önemli makalesi yer almış.

Bu sayıda internet ile ilgili teknik bilginin verildiği “Chat-ul pe Internet” başlıklı yazıyı Ionescu Timur kaleme almış.

Orhan Cocoi, Prestij Müzik şirketinin kuruluş sürecini ve çalışmalarını teferruatlı bir şekilde anlatmış.

Trakya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Başkanı Sayın Prof. Dr. İlker Alp tarafından kaleme alınan “Türk Gençliği” adlı makalede, XX. yy’ın başlarındaki Osmanlı Devleti’nin durumu kısaca anlatılmış; Atatürk’ün inanç ve idealleri hakkında kısa bilgiler verilmiş ve Atatürk’ün Türk gençlerine olan güveni kendi cümleleri ile ifadelendirilmiş: “*Her şeye rağmen muhakkak bir nura doğru yürümekteyiz. Bende bu imanı yaşatan kuvvet, yalnız aziz memleket ve milletim hakkındaki payansız (sonsuz) muhabbetim değil; bu günün karanlıkları, ahlâksızlıkları, şarlatanlıkları içinde sırf vatan ve hakikat aşkıyla ziya (ışık) serpmeye ve aramaya çalışan bir gençlik gördüğümendir.*”

Dördüncü sayıda, ülkemizin büyük şâir ve tiyatro sanatçılarından Sayın Semih Serger’in meşhur “*Mus-tafa Kemal*” isimli şiiri de yer almış.

“Din ve Ahlâk Köşesi”, yine Sayın Mustafa Çalışkan tarafından hazırlanmış. Sayın Çalışkan, bu sayıya “Gençlik” başlıklı bir makale hazırlamış.

Bu sayıda, İsmail Adnan, Türk ve dünya büyüklerinden derlediği vecizeleri “Kim Ne Dedi” adlı sütunda vermiş.

Dördüncü sayının magazin sayfasında, yine “Burçlar” yer almış. Ayrıca bu sayfada, Türk müziğinin en büyüklerinden biri olan ve Atatürk Kültür Merkezi Bilim Kurulu Asıl Üyesi iken 3 Şubat 1999’da vefat eden Barış Manço’nun hâtırasına düzenlenen “Barış ve Sevgi Konseri” ile ilgili habere yer verilmiş.

Çok zor şartlarda ve imkânların imkânsız olduğu bir ülkede, Romanya’da, azınlık statüsünde bulunan Türkler tarafından böyle bir derginin çıkmasında emeği geçen insanları kutlamazsınız da ne yaparsınız?! Ben en içten duygularımla tebrik ediyorum ve ilgilenirsiniz diye de derginin telefon ve belgegeçer numarasını veriyorum: 041-618999.

“Folklor”

Dr. Armağan ELÇİ
Folklor Araştırmacısı

Türkiye’de her bilim alanında olduğu gibi, folklor (halkbilim) alanında da, çeşitli dergiler yayımlanmıştır. Dergilerin başlıcaları şunlardır: *Halk Bilgisi Mecmuası* (1928), *Halk Bilgisi* (1929-1947), *Folklor* (1943), *Folklor Postası* (1944-1946), *Türk Folklor Araştırmaları* (1949-1980), *Türk Etnografya Dergisi* (1956-1992), *Folklor* (1969-1987), *Folklor ve Turizm Dergisi* (1971-1974), *Folklor Doğru* (1969), *Türk Folklor ve Turizm Dergisi* (1972), *Halk Bilim-ODTÜ* (1973), *Türk Folkloru* (1979-1987), *Folklor ve Edebiyat* (1995), *Cem* (1995), *Nefes* (1995), *Milli Folklor* (1983), *Motif* (1998)...

Dergiler arasında en çok arananı ve kaynak gösterileni, İhsan Hınçer tarafından Ağustos 1949’da yayımlanmaya başlayan *Türk Folklor Araştırmaları Dergisi*’dir. Dergi, Türk folklorunun derlenmesi, araştırılması konusunda bir okul rolü oynamıştır ve 8905 sayfalık bir folklor hazinesidir. İhsan Hınçer’in ölümünden (Ekim 1979) sonra üç sayı daha yayımlanarak, 366. sayıda (Ocak 1980) kapanmıştır.

Yine, bu dergiler arasında yer alan *Folklor*, İstanbul’da Türk Folklor Kurumu (şimdiki adı Folklor Kurumu) tarafından Mayıs 1969’da çıkarılmaya başlanmış ve Ekim 1971 tarihine kadar 30. sayısı tamamlanmıştır. Mart 1984’te 31., daha sonra 32., 33. ve Ekim-Aralık 1984’te 34., 1987’de 35. sayısı yayımlanmıştır. Üç ayda bir yayımlanan derginin 46. sayısında, bir giriş, bir çeviri, iki tanıtma, bir şiir, bir bulmaca ve sekiz tane inceleme olmak üzere toplam 14 yazı bulunmaktadır. Bu yazıları ve muhtevalarını kısaca şöyle özetleyebiliriz:

Orhan Yeniheyat, “Folklor’dan Tüm Folklor Dostlarına”, s. 2. Yeniheyat, giriş yazısında, bu sayının hazırlanma görevinin kendisi ile Birol Ölmez’e verildiğini, bu konuda Erol Aktı ile Nabey Önder’den yardım aldıklarını ve bu sayıyı hazırlama şeklini aktarmıştır. Ayrıca Bursa yöresine mâl olmuş olan kılıç-kalkan oyunlarının tarihçesi ile, kılıç-kalkan’ın halk oyunları olup olmadığı konusuna dikkat çekmiştir.

Doç. Dr. Emrullah Güney, “İran’da Kaşgay Türkmen Göçer-Konarlarının Çadırlarında” (Yazanlar: Je-

an Shor-Franc Shor), s. 3-13. *National Geographic Magazine*’in 1952 yılı Haziran sayısında yayımlanan, orijinal adı *We Dwelt in Kashgai Tents* (Cilt CI, Sayı 6, s. 805-832, Washington DC) olan bu yazıda, kökenleri (kendi efsanelerine göre Afganistan ve Kuzey İran’ı, Cengiz Han’ın öncü kollarıyla birlikte geçen Kaşgay Türkmenleri, köken olarak Çin Türkistan’ından gelmişlerdir) Cengiz Han’ın göçebe fatihlerine dayanan ve İran Körfezi kıyılarındaki otlaklar ile Zağros dağlarındaki yaylalar arasında düzenli olarak yer değiştiren Kaşgay Türkmenlerinin hayatı, hayat için verdikleri mücadele, avlanma, yemek kültürleri, ulaşım şekilleri, atış teknikleri, binicilikleri, yönetim şekilleri, müzikleri, çocuklarını yetiştirme şekilleri, kadınlara verdikleri büyük önem, halı dokuma şekilleri ve göç hazırlıkları anlatılmıştır.

Ali Çavaz, “Otantik Halk Oyunları Uygulamaları Açısından Öz ve Biçim Çelişkisi”, s. 14-19. 7 Mayıs 1997 tarihinde HASAD Derneği ile Bakırköy Halk Eğitim Merkezi’nin düzenlediği “Halk Oyunlarının Dünü-Bugünü-Yarını” konulu uluslararası sempozyum bildirisini olan bu yazı, halk oyunları açısından çok yerindedir. Çavaz, halk oyunlarının üretildikleri tabii mekândan seyirlik bir sanat dalı olarak icra edildikleri yapay mekâna, yani sahneye taşınırken geçen süreçteki otantik özelliklerin bilimlik bir yöntemle araştırılması gerektiğini vurgulamıştır. “*Halk oyunlarının bağımsız bir bilim dalı olması gerekmektedir*” düşüncesini tekrarlamış ve halk oyunları ile ilgili şu konulara dikkat çekmiştir: Halk oyunlarının kökeni, doğuş sebebi, katkıları, otantik olabilmesi için sahip olması gereken özellikler, halk oyunlarını yaratan iç dinamikler, halk oyunlarının gerçekten otantik olup olmadığının araştırılması, kareografiye dikkat edilmesi.

Melek Erkan-Buket Önem, “Folklor Kurumu 35 Yaşında”, s. 20-23. Bu yazıda, 1964 yılında kurulan ve amacı folkloru bir bütün olarak ele alıp, akademik bir tabana oturtturarak Türk folkloru üzerinde inceleme ve araştırma yapmak olan Folklor Kurumu’nun 35. yıl kuruluş etkinlikleri aktarılmıştır.

“Bursa Kılıç-Kalkan Oyunu- Tarihçesi ve Giyimi”, s. 25-36. Bu bölümde Birol Ölmez ve Orhan Yeniheyat, Bursa kılıç-kalkan oyununun tarihçesi, giyimi ve özellikle muhtevası hakkında sırasıyla Serdar Bombacı, Gökserin İleri, Ahmet Demirbağ, Şinasi Ünal, Ali Çavaz’a yer vermiş ve söyleşi yapmışlardır.

Erol Aktı, “Çatal Türkülerin Oluşumu”, s. 37-38. Aktı'nın İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Müziği Devlet Konservatuvarı'nda verdiği “Türk Halk Müziği Bilgileri” ders notlarından aktarılan bu yazıda, varyantlı ya da çatal türküler ele alınmıştır. Aktı, varyantlı ya da çatal türkülerin, aynı ezginin farklı söz kalıbına koşulmuş olmasını ya da bunun tam tersi, bir söz kalıbının farklı ezgiler üzerine döşenmiş olmasını aktarmıştır.

Engin Şafak Gürler, “Türk Halk Oyunlarında Müzik”, s. 39. Gürler, halk oyunlarında yapılan müzikle ilgili çok önemli ve takdire şâyân tesbitlerini vermiştir. Oyun müziklerindeki terimlerin belirginleşmemesine dikkat çekmiştir. Bilime ve deneye dayanmayan uygulamaların, sadece çok seslilik açısından değil, diğer hususlar açısından da değerlendirilmesinin yapılması gerektiğine değinmiştir. Halk oyun müziklerini günümüz şartlarına göre çok seslendirme mecburiyeti, birçok meseleyi beraberinde getirdiğini; çözümsüzlük ortamında üretilen bu fikirlerin ve uygulamaların, tartışmaların odak noktasını teşkil ettiğini vurgulamıştır.

Esin Sezen, “Türk Halk Müziği Terminolojisinin Önemi”, s. 40-41. Sezen, gelenekli halk müziğinin bir bilim olarak kabul edilmesinde terminolojinin öneminin büyük olduğuna ve kavram kargaşasını ortadan kaldıracığı gerçeğine dikkat çekmiştir. Ayrıca, çok önemli olan ve bizim de fikrine katıldığımız bir konuya değinerek, şunları aktarmıştır: *“Ülkelerin ileri gelen müzik adamlarının biraraya gelerek oluşturacakları geniş tabanlı akademik kurullar tarafından kavramlar ve terimler üzerindeki karanlık örtünün kaldırılması, artık bir zorunluluk hâline gelmiştir. Bunun yapılabilmesi için müzik adamlarının yanı sıra, ülkenin sosyolojik yapısının da bilinmesinde sayısız faydalar vardır. ... O hâlde hiç vakit geçirilmeden ilgili otoriteler, konservatuarlar, güzel sanatların birimleri, Türkiye radyolarındaki uzman kimseler biraraya gelerek, ‘ben dedim oldu, ben yapım oldu’ mantığından uzak, gerekli terminolojiyi oluşturarak, eğitimdeki kargaşayı artık yok etmelidirler. Devlet, saha araştırmaları için bir an önce duruma el atarak, yeterli ödenekleri sağlamalıdır. Parçadan bütüne giderek, belli yörelerden bölgelere ulaşarak, ortak terminoloji bulunmalıdır. Geleneksel halk müziğinin metodolojisinin yapılması da bu terminolojiden geçmektedir.”*

Enver Kurtuluş, “Artvinli Böyle Giyilir...”, s. 42-45. Kurtuluş, yazısını yazarken, Şinasi Özdemir ve Os-

man Özcan isimli kaynak kişilerden yararlanmışır. Önce Artvin yöresi erkek giysilerini, daha sonra da Artvin yöresi kadın giysilerini maddeler hâlinde tanıtmıştır.

Yeliz Üstel, “Kitap Dünyasından”, s. 48. Üstel, Necdet Hoşgöl ile Tolga Tanyel'in, Vladimir Propp'dan çevirdikleri ve folklor için çok önemli bir kaynak olan *Folklor-Teori ve Tarih* isimli kitabı tanıtmıştır.

Doç. Dr. Metin Saip Sürücüoğlu-Doç. Dr. A. Özfer Özçelik, “Damak Tadımız/Buyurun Sofraya”, s. 49-59. Niğde'nin Çamardı, Bolu'nun Mudurnu ilçelerindeki ailelerin yemek servis şekilleri, yörenin yemek çeşitleri, özel günlerde yemek ve kışlık yiyecek hazırlama durumlarını belirlemek için plânlanan bu araştırma, 200 aile üzerinde yapılmıştır. Bir giriş yazısı ve materyal ile metodun aktarılmasından sonra, “Araştırma Bulguları ve Tartışma” başlığı altında, ailelerle ilgili genel bilgiler, istatistikî olarak kapsamlı bir şekilde verilmiştir. Kırılık kalkınmanın sağlanabilmesi için eğitim durumunun yükseltilmesi gerektiğine ve bunun sonucunda ülkemizde görülen beslenme ve sağlık meselelerinin birçoğunun çözümlenebileceği noktasına dikkat çekmişlerdir. Toplumun beslenme kültürü, kişilerin beslenme alışkanlıklarını yönlendirmekte ve biçimlendirmektedir.

Salih Tangül, “Kimler Geldi, Kimler Geçti/Folklor Kurumu'nda Müzik”, s. 60-63. Tangül, 1964 yılında temelleri atılan Folklor Kurumu'nda yapılan müzik çalışmalarının geçmişini aktarmıştır. Bu geçmişi aktarıırken, Folklor Kurumu'nun bu konudaki amacına değindikten sonra, müzik çalışmalarının yapısını ele almıştır. Daha sonra kurumda yapılan çalışmaları ve programları örnekleyerek vermiştir. Halk müziğinde görev almış öğreticiler ve öğrencileri isim olarak verdikten sonra, buradan çeşitli kurum ve kuruluşlara geçenleri ve kurumun bugünkü konumunu aktarmıştır.

Hasbettin Altınok, “Bulmaca”, s. 64. Altınok tarafından hazırlanan bulmacada, başta halk oyunları isimleri olmak üzere Türk müziği terimleri ve diğer konulara ait terimler işlenmiştir.

Buraya kadar tanıtmaya çalıştığımız derginin 46. sayısı, dolu dolu 64 sayfadan oluşmuştur. Yıllardır bir meş'ale gibi bizleri aydınlatan *Folklor* dergisi, ele aldığı konular ve bu konularda görüşlerine başvurduğu bilim adamlarının isabetli seçimi ile başarısını bir kez daha göstermiştir. *Folklor* dergisine çizgisinde başarılar diliyor ve devamını bekliyoruz.

“Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi”

Berna TÜRKDOĞAN

Atatürk Araştırma Merkezi Uzman Yard.

Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 134. maddesi uyarınca, 2876 sayılı kanunla, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'nun kuruluşuna dâhil, tüzel kişiliğe sahip, bilimlik hizmet ve faaliyetlerde bulunmak üzere 1983 yılında kurulmuştur.

Merkezin kuruluş amacı, Atatürkçü düşüncüyü, Atatürk ilke ve inkılâplarını bilimlik yoldan araştırmak, tanıtmak, yaymak ve bu konuda yayımlar yapmaktır. Bu amacı gerçekleştirmek için yerine getirdiği görevlerden biri de, toplumun her kesiminin Atatürkçü düşünce, Atatürk ilke ve inkılâpları konularında, aynı görüş, inanç ve düşüncede birleşmesini sağlayacak açık, kesin ve temel kavramları ortaya koymak üzere bilimlik araştırmalar yapmak; varılan sonuçları ve konulara kaynak teşkil eden fikrî materyali ve bu amaçla başta Atatürk'ün eserleri olmak üzere Atatürkçü düşüncenin yerleşmesinde ve yayılmasında hizmeti geç-

miş fikir adamlarının bu konudaki konuşma, konferans ve yazılarını toplayarak, yaymak ve yayımlamaktır.

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi de bu amaç doğrultusunda, 1983 yılından beri yılda üç defa yayımlanmaktadır. Mart 2000'de 46. sayısına ulaşan dergi, “K. G. Saur Verlag München-Turkish Biographical Archive (TBA)”, “ABC-Clio Library”, “Ulrich's International Periodicals Directory” adlı uluslararası referans kataloglarında yer alan hakemli bir dergidir.

Sahibi, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi adına Başkan Prof. Dr. Azmi Süslü'dür. Yönetim yeri, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, Gazi Mustafa Kemal Bulv., Nu: 133, 06570 Maltepe-Ankara'dır. İrtibat telefonu, +312 232 44 16-231 28 38, Belgegeçer, +312 232 55 66; İnternet adresi, <http://www.atam.gov.tr>, info@atam.gov.tr'dir. Derginin abonelik şartları, yıllık üç sayı için posta giderleri dâhil 5.100.000.-TL'dir. Dergiye gönderilen yazılar, yayımlansın, yayımlanmasın iade edilmez. Yayımlanan yazılarda ileri sürülen görüşler yazarlarına aittir. Gönderilen makalelerde Türkçe-İngilizce 1 sayfalık özetin olması ve Word dosyası olarak diskete kaydedilmesi istenmektedir.

1983'ten bu yana yayımlanan *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*'nde, Atatürk, Millî Mücadele döneminden günümüze kadar Türkiye ve meseleleri konusunda makaleler, konferans metinleri, kitap tanıtımları yer almaktadır.

“Dedem Korkut'un Kitabı”

(Orhan Şâik GÖKYAY)

ikinci defa

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI YAYINLARI'ndan

çıkmıştır

Atatürk Döneminde Yazılan Alfabe Kitapları Üzerine Bir İnceleme

Yard. Doç. Dr. Musa ÇİFTÇİ

Afyon Kocatepe Üni. Uşak Eğitim Fak.
Türkçe Eğitimi Böl. Öğretim Üyesi

Bu dönemde (1923-1938) yazılmış 115'in üzerinde okuma kitabı,¹ yaklaşık 140 kadar alfabe, 45 kadar da gramer kitabı vardır. Bunların tamamının değerlendirilerek bir makalenin sınırı içerisine sığdırılması mümkün değildir. Bu güçlüğ gözönünde bulundurularak mevcut kitapların içerisinden her sınıf için birer tanesi tercih edilmiştir. Elbette, bu tür kitaplar homojen bir yapı taşımazlar; ancak, burada incelemeye alınanlar ve inceleme dışında tutulanların tamamı, Millî Talim ve Terbiye Dairesi'nce kabul edilmiş kitaplardır. Bu sebeple, tercih edilen kitapların diğerleriyle aynı kriterlerden geçmesi, doğruya çok yakın bir örnekleme imkânı vermektedir.

Çalışma dönemimizin teknik ve ekonomik imkânları da hesaba katılarak seçilen kitaplar, daha çok muhtevaları itibarıyla değerlendirilmeye çalışılmıştır. Ayrıca, kitapların dış özellikleri (kâğıt cinsi, cildi vb.) yukarıdaki gibi çeşitli faktörlere bağlı olarak, metodun gerektirdiği vasıflara uygun olmayabilir. Bu ise, bize doğruyu veya yanlışı değil, pratik ihtiyaçların tezahürünü gösterir. Bu sebeple, kitapların dış özellikleri detaylı şekilde ele alınmamıştır. Çalışmamızda elifbânın öğretilmesinden çok, yeni harfli alfabenin öğretilmesine yer verilmiş; ancak, bir örnek oluşturması ve elifbânın öğretilmesine dâir fikir vermesi maksadıyla 1928'den önce yazılmış bir elifbâ kitabının da değerlendirilmesinin uygun olacağı düşünülmüştür. Eski harfli alfabe kitaplarının içerisinden, bu alanda geniş çalışma tecrübesi bulunan *alfabe*, *gramer* ve *okuma* kitapları telif eden Ahmet Cevat (Emre)'in *Cümle Usûlüyle İlkokuma Kitabı* tercih edilmiştir.

*Cümle Usûlüyle İlkokuma Kitabı*²

A. Cevat Emre, eserin mukaddemesinde elifbâ öğretimi metodunun kısa bir tarihçesine temas etmekte, "terkibi" ve "tahlilî metodu" eleştirdikten sonra "cümle usûlü"nü önemi vurgulamaktadır. Yazar, İngilte-

re'de ve Amerika'da başarıyla denenmiş cümle usûlünün, imlâsı İngilizceye benzeyen Türkçede (Osmanlı Türkçesi) de rahatlıkla uygulanabileceğini belirtmektedir.³

a) Kitabın dış özellikleri

• Konuya uygun küçük, siyah-beyaz resimlere yer verilmiştir. Resimlerin çoğu hareketsiz tasvirlerdir. Bazen üste, bazen bir köşeye, bazen de sayfanın ortasına yerleştirilmiştir; her yanı yazıyla doldurulmuş olduğu için gözü yorucu, gözün satırları takibini güçleştirici nitelik taşımaktadır.

• Punto:⁴ Konuların işlenmesinde aynı sayfa içerisinde 24 ve 14 puntoluk yazılara yer verilmiştir. İlk derslerde bile aynı sayfada farklı puntolarla 12 satır dizildiğini görüyoruz. Bu da gözü yorucudur. İlk derslerden itibaren, küçük puntolu el yazısına da yer verilmiştir. Hâlbuki, Kitap Tetkik Komisyonu'nun Elifbâ Raporu'nda,⁵ elifbâ kitaplarında kullanılacak punto numarasının, hangi tür yazı olursa olsun, 24'ten aşağı olmaması istenmektedir.

• Konu başlığı olan veya o derste öğretilecek kelimeler siyah dizilmiştir. Öğrenci bu tür kelime ve cümleleri diğerlerinden kolaylıkla ayırt edebilir.

b) Kitabın iç özellikleri

• Yazar, Elifbâ Kitapları Tetkik Komisyonu'nun Raporu'dan alıntılar yaparak istenen esaslara uyulduğunu belirtmekte, çocukların ilgisini çekmesi için ilk derslere konuşma cümleleriyle başladığını ifade etmektedir.

• Alfabeye iki üç kelimelik kısa soru cümleleriyle başlanmış, öğretilecek kelimeler sık sık tekrar edilmiştir. "*Bu ne dir? Ne dir bu? Bu da ne dir? Bu da arıdır.*"

• İlk derslerde kelimelerin tek heceli olmasına dikkat edilmiş, tek heceli olmayanlar da heceler halinde yazılmıştır: "*ne dir, arıdır*" gibi. Böyle bir yola müracaat etmek de, Elifbâ Komisyonu Raporu'nda tenkit edilmektedir: "*Bazı kelimeleri gûya daha kolay okutacağız diye evvelâ münfasıl harflerle gösterdikten ve bu şekilde birkaç temrinler yaptırdıktan sonra asıl tabii şeklini talebeye gösteriyorlar. Meselâ, diri, dizi kelimelerini bir müddet دیری، دیزی şeklinde gösterdikten sonra kelimelerin asıl imlâsına avdet ediyorlar. Bu kelimeyi evvelâ bir şekilde, sonra başka bir şekilde öğretmek ve tanımak mecburiyetinde kalan çocukların bu usûl neticesinde ne kadar mühim bir zarara uğradıkları teamüle şâyandır.*"⁶

Ayrıca, hece usûlünün en çok tenkit edilen yönlerinden biri de, çocuklarda kalıcı olarak heceleme alışkanlığının oluştuğu iddiasıdır.⁷

• 1926 programında (Hedefler 1. md.) belirtildiği şekilde (“*Yedi, sekiz yaşındaki çocukların bildikleri ve ekseriyetle kullandıkları kelimelerin kuraatini öğretmek*”), çocukların bildikleri ve kullandıkları kelimelere yer verildiğini görüyoruz. Bunların içerisinde çocukların yeni kazanacakları ayı, kurt, deve, deve kuşu, tarla, kaplumbağa ve fil gibi kelimeler de vardır.

• Bir derste öğretilen kelimelerin, sonraki derste tekrarına önem verilmiştir. Böylece yeni kelimelerin kazandırılmasında tedricî bir yol izlenmiştir.

• Bazı kelimeler ve cümleler, önce konunun başında siyah dizilerek örnek olarak verilmiş, daha sonra metin içerisinde işlenmiştir: “*Bir, iki; Bir at, iki at.; Bu bir at, bu da bir at.*”

• Dersler ilerledikçe öğrenilen basit kelimelerden küçük hikâyeler teşkil edilmiştir.

• Senenin ortalarında, çocuklara bazı fiil çekimleri de öğretmek gayesiyle, konu başlıkları çekimli fiillerden oluşturulmuştur: “*Ben okuyorum; sen okuyorsun; koşar, koşar, koşar*” gibi.

• Bazı küçük metinlerde, bilhassa ilk derslerde, seçili cümlelere yer verilmiştir. “*İki oda var. Odada iki adam var. Dayı orada dayıyı aradı mı?*” gibi. Bu tür cümlelere yer verilmesi de, Elifbâ Kitapları Tetkik Komisyonu’nca eleştirilmektedir. “*Çocuğun şevk ile okumasını bekledikleri cümleler (Dayı derede arı aradı), (arı duvarda vızladı) gibi, mânası olsa da çocuğu âlâ-kadar etmeyecek cümlelerden ibaret kalıyor.*”⁹ Ancak, bazı araştırmacılar tarafından da, alıştırmalarda kafiye- li, vezinli ve tekrarlı kelimelere yer vermenin doğru olacağı savunulmaktadır.¹⁰

• Elifbâ Kitapları Tetkik Komisyonu’nun Raporu’nda, bilhassa kelime ve cümle usûlüyle yazılmış elifbâ kitaplarında “tahlile” önem verildiği vurgulanmaktadır. Bu kitapta da tahlile önem verildiğini görüyoruz.

• Kitapta, Komisyonun raporuna uyularak her sayfada, çok miktarda okuma parçasına yer verilmiştir. Ancak, bu şekilde sayfanın dolu tutulması fikri, öğrencinin hem gözünün, hem de zihninin yorulacağını dikkate almamıştır.

• İlk derslerde, “*eyi*”, “*oua*” gibi birden fazla fonksiyonlu harflerin aynı kelimedeki kullanılmamasına dikkat edilmemiştir. “*Yaramaz kurt kuzuyu yedi: Bu yaramaz kurt iyi kuzuyu yedi.*”

• Senenin ortalarına doğru şahıs zamirlerine (*ben, sen, o, biz, siz*), isim tamlamalarına (*benim ..., senin...*)

ve bazı edatlara (*hem... hem....*) da yer verilmiştir. İkinci yarıyla tekabül eden derslerde ise, sıfatlara geniş bir şekilde temas edildiğini görüyoruz.

• Kitabın sonuna harfler ve harflerin hangi kelimelerde kullanıldığını gösteren bir liste ilâve edilmiştir.

• 1926 İlkemektepler Müfredât Programında okuma ile yazmanın beraber yürütülmesi fikri kabul edilmesine rağmen, kitapta yazmaya dâir herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.

• *Cümle Usûlüyle İlkokuma Kitabı*’nda görülen en önemli eksikliklerden birisi de, öğretilecek konuların derslere taksim edilmemiş olmasıdır. Hangi konunun nerede başlayıp nerede bittiği belli değildir.

*Okuvlu Alfabe*¹¹

Kültür Bakanlığı M.Ö.E. Kurulu’nun¹² 21.11.1928 tarih ve 215 nolu kararı ile onaylanan bu alfabe kitabında, Kadıköy Dokuzuncu İlkokul Alfabe Öğretmeni Ahmet Yusuf, hangi metodu kullandığını belirtmemiştir. Ancak, kitabın “cümle usûlü” ile yazıldığı anlaşılmaktadır. “Okuv” sözünün ne anlama geldiğine dâir bir kayda rastlamıyoruz. Yazarın 1930 ve 1934’te yazdığı alfabe kitaplarına *Kıraatli Alfabe* adını vermiş olması, bu sözü “kıraat” karşılığı olarak kullandığını göstermektedir.

a) Kitabın dış özellikleri

• 64 sayfa renkli, resimlidir; resimler 1926 programına ve Elifbâ Kitapları Tetkik Komisyonu’nun Raporu’na uygun olarak, hareket ifade etmektedir.

• Punto: İlk derslere 133 puntoyla başlanmıştır. Dersler ilerledikçe (34, 16 ve son metinde 14 punto) puntolar tedricî olarak düşürülmüştür.

• Satır ve sayfa düzeni genelde gözü ve zihni yorucu değildir. Ancak bazı sayfalarda harflerin ve kelimelerin sık dizilmesi, öğrencinin gözünü ve zihnini yorucu karışıklığa sebep olabilir.

b) Kitabın iç özellikleri

Yazar, kitabın başına üç sayfalık çizgi-resim alıştırtması örnekleri koymuştur. Bu örneklerle yazıya hazırlık yapılmasını hedeflediğini ifade etmektedir: “*Kitabın başına konan parça, on beş günlük hazırlık sırasında öğretmenlere yardım etmek ve bir fikir vermek içindir. Bunlarla konuşma, sayma, dikkat ve yazıya hazırlık yumuşları yapılacaktır.*”¹³ Cümle metoduyla alfabe öğretiminin ilk on beş gününde, çizgi ve resim alıştırtmalarına yer verilmesi, 1926 ve 1936 programlarında belirtilmemiş; ancak, cümle metodunu savunan-

lar tarafından uygun görülmüştür. Ayrıca, çizgi ve resim alıştırmalarının yanı sıra, okumaya hazırlık maksadıyla basit konuşma alıştırmalarına da yer verilerek, öğrencilerin ders içinde faal olmasını temine çalışmak da, bu metodu savunanlarca uygun bulunmaktadır.

• Yazar, çocuklara kenar süsleri yaptırmanın da faydalı olacağını vurgulamaktadır.

• A. Yusuf, programlarda (1926 ve 1936) önemle vurgulandığı gibi, alıştırma örneklerinin mutlaka tahtaya yazılması hususunu öğretmenlere hatırlatmaktadır.

• *Okuvlu Alfabe*'de cümle metodu şu sıraya göre uygulanmaktadır:

• Önce, 1926 programına uyularak alfabe büyük kitap harfleriyle verilmiştir. (Bazı yazarlar, ilk derslerde matbu yazı yerine el yazısına yer verilmesi görüşündedirler.)¹⁴

• 1926 programına göre alfabe harfleri öğretilirken önce "I, İ, L, H" gibi basit şekillerden başlanmalıdır. Ancak yazar, bir, iki ve üç heceli kelimelerle önce "A" harfini tanıtmıştır: "*Al, Ali, Aliye; Al Al Ye; Ye Ye Al.*" Diğer harflerin tanıtılmasında da benzer bir yol tutulmuştur.

• Kelimeler sayfanın başında tanıtılarak, resimden sonra bu kelimelerle kısa cümleler teşkil edilmiştir. Her derste bir harf tanıtılmış, örnek kelime ve cümlelerde bu harfin bulunmasına dikkat edilmiştir: "*Çetin; vur çevir, çemberi uçur*" vb.

• Bir derste öğrenilen harf ve kelimelere, sonraki derste de yer verilerek pekiştirme sağlanmıştır. Bu hususa, programlarda ve dönemin metod hakkındaki düşüncelerinde önem verilmektedir.

• I. yarıyıl ortalarına doğru¹⁵ saat resimleri yardımıyla zaman kavramına yer verilmektedir.

• II. yarıyılıda küçük el yazısı harflerinin öğretilmesine geçilmiştir. Küçük harfler gösterilirken büyüğü küçüğüne benzeyenler (c, ç, l, ı, k gibi), az benzeyenler (b, e gibi) ve hiç benzemeyenler (a, d, r) şeklinde bir sınıflandırmadan yararlanılmıştır.

• Aynı kelimelerin büyük ve küçük harfleri birlikte verilerek küçük harflerin tanıtılması düşünülmüş, iki sayfalık kısa bir örnekten sonra küçük harfli metinlere geçilmiştir.

• Küçük harfli birkaç metinle alıştırma yapıldıktan sonra "mektup yazma" konusu işlenmiştir.

• Kitabın son metinlerinde (*Cümle Usûlüyle İlko-*

kuma Kitabı'nda olduğu gibi) bilmecelere ve oyun metinlerine yer verilmiştir.

• Kitabın son metni küçük matbaa yazısıyla düzenlenmiştir.

• Yazar, alfabe derslerinde sadece "nokta" ve "soru işaretine" yer vermiş, ilk okuma derslerinde ise uygulamalı olarak "virgül, noktalı virgül, parantez (tırnak görevinde), ünlem, satır sonunda kelime bölme çizgisi, üç nokta, iki nokta üst üste ve konuşma çizgisi" gibi pek çok noktalama işaretini işlemiştir.

• İmlâda ise "inceltme işaretinin" kullanılmasını (Kâmil, Nigâr), satır başındaki "büyük harflerin" ve "özel isim"lerin yazılışını vermekle yetinmiştir.

• *Okuvlu Alfabe*'de harflerin öğrenilmesine kadar 188 çeşit kelime kullanılmıştır. Kitabın tamamında kullanılan kelime çeşidi ise 494'tür. Bu rakam Elifbâ Kitapları Tetkik Komisyonu'nun Raporu'nda belirtilen Amerika'daki ilkokulun her bir sınıfına düşen ortalama kelime çeşidi miktarına (500 kelime) çok yakındır. Fuat Baymur'un yabancı bir araştırmaya dayanarak verdiği, 6 yaşındaki bir erkek çocuğun kelime servetine (1700 kelime) ise çok uzaktır.¹⁶

• *Okuvlu Alfabe*'de bulunan 494 çeşit kelimenin tamamına yakını, öğrenci tarafından rahatlıkla bilenebilir ve kavranabilir niteliktedir. Ayrıca, bu miktarın yaklaşık %70'ini çocuk okula gelmeden kazanmış olmalıdır. Dolayısıyla bunlar *Sevinli Alfabe*'de olduğu gibi, kazandırılacak kelimeler değil, kazanılmış kelimelerdir. Esasen bu değerlendirmeyi yaparken, birinci sınıfta maksadın yeni kelime kazandırmaktan ziyade, kazanılmış kelimelerin doğru bir şekilde okunup yazılmasını sağlama olduğunu da gözönünde bulundurmalıyız. Çocuk, bu dönemde doğru ve seri okuyup yazmayı öğrendiği takdirde ileriki kademelerde, kelime servetini daha süratli bir şekilde artırma imkânına sahip olabilir.

• *Okuvlu Alfabe*'de, alfabenin öğrenilmesine kadar kullanılan cümlelerin ortalama uzunluğu 2.49, ilk okumaya geçildikten sonra ise 4.14 kelimedir. Alfabenin öğrenilmesine kadar kullanılan en uzun cümle 8 kelimelik, ilk okumaya geçtikten sonra ise 13 kelimelik (1 adet)tir. Üstün Dökmen ve Zehra Dökmen, İlkokul I., III. ve V. sınıf kitaplarından tesadüfen seçtikleri 60'ar cümleyi, kelime/cümle, hece/cümle, morfem/cümle,¹⁷ hece/kelime, morfem/kelime ve hece/morfem oranları bakımından incelemişlerdir. Bu araştırmaya göre, ilkokul I. sınıf Türkçe kitabındaki kelime/cümle oranı 230/60=3.83'tür.¹⁸ Fuat Baymur, yabancı bir araştırmaya dayanarak, 6

yaşındaki çocuğun cümlelerinin 1-13 kelimededen oluştuğunu belirtmektedir. 8 yaşındaki bir çocuğun ise, en fazla 17 kelimelik cümle kurabildiğini, ortalamasının ise, 4 kelimededen 6 kelimeye çıktığını ifade ediyor.¹⁹ *Okuvlu Alfabe*'de toplam 2.96 cümle kullanılmıştır. Bu cümlelerin en uzununu 13 kelimeliktir. Ortalaması ise alfabenin öğrenilmesine kadar 3.17, alfabenin öğrenilmesinden sonra ise 4.14'tür. Ancak, yazar bu konuda tedrice riayet etmemiş, henüz harflerin öğrenilmesi tamamlanmadan, 8 ve 6 kelimelik cümleler kurmuştur.

*Tedricî Kelime Usûlü İle Sevimli Alfabe*²⁰

Sivas Meb'usu İbrahim Alâettin (Gövsâ) tarafından yazılan bu alfabe kitabı, Maarif Vekâleti Talim ve Terbiye Dairesi'nin 14.10.1928 tarih ve 195 numaralı kararı ile mekteplere kabul ve tamim edilmiştir. İbrahim Alâettin, ilkokullarda ders haricinde ayrı bir alfabe kitabının bulunmasına taraftar değildir. Çocuklar, alfabeyi kara tahtadan ve ilgi duydukları oyunlardan öğrenmelidir.²¹ Fakat, yazarın iki alfabe kitabı mevcuttur.²² Yazar, metod konusunda ise, tek bir metoda bağlı bulunmanın yanlış olduğunu düşünmektedir. Ona göre öğretmen terkip yapar, gereken hâlde tüme varım veya tümden gelim yollarına müracaat eder. Bu yollar ise, çocukların kabiliyetlerine göre belirlenir. Gerekğinde telâffuz ve hece alıştırmaları yaptırılır; seyyar harflerden ve kelimelerden istifade edilir. Metod meselesini öğretmene bırakan yazar, "tedricî kelime usûlü"nü tercih etmiş, alfabe kitabına mukaddeme veya herhangi bir açıklama yazmaya gerek duymamıştır.

a) Kitabın dış özellikleri

• 56 sayfa, renkli resimlidir. Resimlerin hareket ifade etmesine fazla dikkat edilmemiştir. Birkaç siyah-beyaz fotoğrafa da yer verilmiştir.

• Yazılar küçük matbu yazıdır.²³ Her sayfanın altında, o sayfada öğrenilenlerin cümleleştirildiği küçük puntolu (24 puntodan küçük) el yazısı örnekleri vardır. Her sayfada birkaç değişik punto kullanılmıştır. Sayfa başlarındaki harfler ve kelimeler 54 punto, metinler 28 punto, sayfa altında verilen el yazısı örnekleri 22 punto ve son metinler 14 puntodur.

• Sayfa ve satır düzeni, öğrencinin gözünü ve zihnini yormayacak şekildedir.

b) Kitabın iç özellikleri

• Yazar, alfabeye a harfini vererek başlamış, bu harfin bulunduğu bir kelimeyi (adam) temel alarak diğer harflerin de belli kelimeler içerisinde öğretilmesine çalışmıştır: "o adam odada, adım, baba; aba, oba;

cam, baca, odacı" gibi. Birkaç kelime öğrenildikten sonra, bu kelimelerin bulunduğu küçük cümleler teşkil edilmiştir: "baba, acıdı mı?" 18. derse kadar bu şekilde, bir önceki derste öğrenilen harf ve kelime kullanılmış, alfabe, çok kullanılan harflerden (a, b, c, d gibi) az kullanılan harflere (h, j, r gibi) doğru gidilerek tamamlanmıştır. Yeni alfabeye göre düzenleyerek 1930'da yeniden basılan programda, harflerin yazılışında tedricî bir nizamın gözetilmesi ve önce, I, İ, L, H gibi basit şekillerin, sonra ise tedricen A, N, M, Y, Z ve daha sonraları da O, C, S, B ve R'nin öğretilmesi uygun bulunmuştur.²⁴ Ancak, İ. Alâettin buna uymamıştır. Ayrıca, programda önce büyük kitap yazısının öğretilmesi istendiği hâlde, yazar küçük kitap yazılarını tercih etmiştir.

Yazar, her harfin verilisinde aynı ses alanı²⁵ içerisinde bulunan kelimelerden yararlanmıştır: "ada, adam, odada, moda, o adam, aba, baba" gibi.

• Kitapta alfabenin öğrenilmesine kadar 213 çeşit kelime kullanılmıştır. Basit sayılabilecek bu kelimelerin içerisinde, çocukların kavram olarak zor anlayabileceği kelimeler de mevcuttur: "aba, orak, sürme, Tatar, tortu, dam, moda, lüleci" gibi. Bunlara benzer kelimelerin ilk derslerden itibaren verilmesi, benzer sesli kelimelerden yararlanma endişesinden kaynaklanmaktadır. Bu kelimeler gibi, çocukların zor anlayabilecekleri deyimler de vardır. "Bir kolayını bulmak, sapa oturmak, nazlı nazlı okumak" gibi.

• 17. derste alfabenin öğrenilmesi tamamlandıktan sonra, 18. derste iki adet okuma parçasına yer verilmiştir. Bu metinlerde de öğrencilerin zor anlayabilecekleri ifadeler bulunmaktadır: "yıldızlar, bizden senelerce uzak oldukları için; yıldızlara doğru uçuyor gördü."

• İ. Alâettin de, A. Cevât gibi, seci'li kelime kümelerine ve ibarelere sıkça yer vermiştir. Gerek Elifbâ Kitapları Tetkik Komisyonu'nun Raporu'na ve gerekse bazı düşüncelere göre, bu tür ibareler çocuklar için cazip, ilgi çekici değildir. Cümleler ve kelimeler çocuğun yakın çevresinden ve ilgi alanından seçilmelidir.²⁶ *Sevimli Alfabe*'de de çocukların ilgisini çekmeyecek ahlâkî pek çok söz, ata sözü vardır: "Boş lâfın faydası yoktur; evdeki pazar çarşuya uymaz; vakitsiz öten horuzun başı kesilir; nijat müjde getirdi; bej renginde entarisi var..."

• Yazar, kitabın tamamında toplam 676 çeşit kelimeye yer vermiştir. Elifbâ Kitapları Tetkik Komisyonu'nun Raporu'nda, Amerika'da 8 yıllık ilköğretimde çocuklara 4000 kelime öğretildiğinden bahsedilmekte,

bizde de ilkokulda, her sene yaklaşık 500 kelimenin öğretilmesinin gereği vurgulanarak Bakanlıktan bu hususta bir kelime listesi hazırlanması arz edilmektedir. Maalesef bugüne kadar böyle bir çalışma gerçekleştirilmemiştir. Bu alfabe kitabında verilen kelime miktarı, ilgili raporda belirtilen miktarın üzerindedir ve kelimelerin güçlük dereceleri yüksektir. Yazar, ilk okumada kelime servetini artırmayı ön plânda düşünmüş olmalıdır. Ancak, alfabe öğretiminde ve ilkokumada esas maksat, öncelikle, kazanılmış olan kelimelerin doğru ve seri okunması ve yazılmasıdır.

• *Okuvlu Alfabe*'de ve *Cümle Usûlüyle İlk Okuma Kitabı*'nda imlâ konusuna yeteri kadar yer verilmediğini görmüştük. Burada 19-22. derslerde imlâyâ geniş yer ayrıldığını görmekteyiz. Bu derslerde imlâda özellik gösteren 35 kelimeyle, 4 önemli imlâ kuralı işlenmiştir. a) İnceltme işareti: "Lâyık, lâzım, mülâzım, yadigâr, agâh, kâtip, Kâmil." b) Uzatma işareti: âlem, dâhi, âciz, meskûn, hükümet. c) Nispet i'si: fennî, ilmî. d) Ayın belirtme işareti: "mes'ut, mes'ul, meb'us, vak'a, mel'un." İmlâ alıştırmaları için verilen kelimelerin pek çoğunu çocukların kavramaları zordur. Fakat, bu tür kelimelerin kavrama değil, ezber yoluyla öğrenileceği düşünülmelidir. Yazar, imlâsını verdiği kelimeleri birer cümle içinde kullanmıştır. "Lâle güzel ve biçimli bir çiçektir; Rüzgâr eken fırtına biçer." Yazar, imlâyı öğretmede 1926 programına uymamış, tedrice riayet etmemiş, öğretilecek bütün imlâ unsurlarını iki derse yığmıştır.

• 22. derse kadar "nokta" ve "soru işareti"nin dışında herhangi noktalama işaretine yer verilmemiş, 22. derste ve sonraki metinlerde "konuşma çizgisi", "tırnak işareti" ve "iki nokta üst üste" verilmiş; 24. derste ise eğik el yazısıyla büyük harfler tanıtıldıktan sonra "virgül, ünlem, noktalı virgül, üç nokta" işaretleri işlenmiştir. Ayrıca, büyük ve küçük harflerle başlayan kelimelerin üzerinde durulmuştur.

• A. Cevat Emre, asıl uzmanlık alanının gramer olması dolayısıyla sık sık basit fiil ve isim çekimlerine yer vermişti. İ. Alâettin ise gramerle ilgili hususlara temas etmemiştir.

• İ. Alâettin, her sayfanın altında o dersle ilgili kelime ve cümlelerden müteşekkil eğik el yazısı örneklerine yer vermektedir.²⁷ Hâlbuki 1926 programında dik yazının öğretilmesinin önemi üzerinde durulmaktadır.

• Kitapta toplam 212 cümle kullanılmıştır. En uzun cümle 14 kelimedenden, en kısa cümle ise 2 kelimedenden oluşmaktadır. Ortalama cümle uzunluğu ise alfabenin

öğrenilmesine kadar 3.78 kelime, alfabe öğrenildikten sonra ilk okumada 5.35 kelimedir. Yazar, cümle uzunluklarını da dersler ilerledikçe tedricî olarak artırmıştır. Harflerin öğrenilmesinden sonraki derslerde kurulan cümleler, bir miktar daha uzun tutulmaya başlanmıştır.

NOTLAR

1. Bkz., *Türkiye Bibliyografyası*, Cilt II (1928-1938), Ankara 1972.
2. Ahmet Cevat, *Cümle Usûlüyle İlkokuma Kitabı*, Devlet Matbaası, 2. Baskı, İstanbul 1927.
3. Ahmet Cevat, a.g.e., s. 3.
4. Punto, Tipo puntosu (1 punto=0.375 mm.)
5. İlkmekeç Kitapları Tetkik Komisyonu'nun Elifbâ Kitapları Hakkındaki Raporu, Maarif Vak. Talim ve Terbiye Dairesi, Milli Matbaa, İstanbul 1927.
6. Elifbâ Kitapları Komisyonunun Tetkik Raporu, s. 6.
7. Bkz.: B. Avni, *Yeni Yazı ve Alfabe*, Terbiye, Cilt III, Sayı 11, Kanunusani 1929, s. 5.
8. *İlkmekeç Müfredât Programı*, Maarif Vekaleti, İstanbul 1926, s. 30.
9. Elifbâ Kitapları Tetkik Komisyonu'nun Raporu, s. 4.
10. Bkz.: M. Rauf İnan, *Birinci Sınıfta Çocuğa Göre Mekteç*, Ahmet Halit Kitaphanesi, İstanbul 1932, s. 125.
11. Ahmet Yusuf, *Okuvlu Alfabe*, Türk Kitapçılığ İ. Sosiyetesi, İstanbul 1935-1936, s. 64.
12. M. Ö. E. Kurulu: Bu kısaltmanın açılışı çözülememiştir; bir dizgi hatası olmalıdır.
13. Ahmet Yusuf, a.g.e., s. 2.
14. R. Dottrens, E. Margairaz, *Alfabe Cümle Usûlü*, Çev. M. Rahmi Balaban, Remzi Kitabevi, İstanbul 1936, s. 48.
15. Dersin tekâbül ettiği zaman bizim tahminimizdir. Kitapta hangi konunun kaçınıcı derste yer aldığına dâir herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.
16. Fuat Baymur, *Türkçe Öğretimi I*, Tan Matbaası, 2. Baskı, İstanbul 1945, s. 19.
17. Morfem: Dilden, daha küçük parçalara ayrılamayan anlamlı ve küçük unsur: at, at-lı, süvari-ler-den gibi.
18. Zehra Dökmen, Üstün Dökmen, *İlkokul Kitaplarındaki Dilin ve Türkçeyi Kullanma Becerisinin Psikolojik Bir Yaklaşım Değerlendirilmesi*, Türk Dilinin Öğretimi Toplantısı (1-3 Ekim 1986), Ankara 1988, s. 53-70.
19. Fuat Baymur, a.g.e., s. 19.
20. İbrahim Alâettin, *Tedricî Kelime Usûlü ile Sevimli Alfabe*, Resimli Ay Matbaası, İstanbul 1932-1933, s. 56.
21. M. Baha Arıkan, *Alfabe Dersleri Nasıl Verilmelidir? Öğretmen Gazetesi*, 5, 10, 15 Şubat 1936, s. 16-23.
22. İbrahim Alâettin, *Yavrumun Alfabesi*, Suhûlet Kitabevi, İstanbul 1930.
23. Bu dönemde pek çok yazar, alfabe büyük matbaa harfleriyle başlanmasını savunmaktadır. Cevat Palandöken, *İlkokullarda Öğretme Metodu*, Letafet Matbaası, İstanbul 1935, s. 4; H. Bekir, *Alfabe Tedrisâtına Dâir*, s. 23; M. Rauf İnan, *Birinci Sınıfta Çocuğa Göre Mekteç*, s. 156.
24. *1926 İlkmekeç Müfredât Programı* (1930 Baskısı), s. 44.
25. Aynı veya benzer seslerden oluşan kelimeler grubu.
26. Bkz.: *Elifbâ Kitapları Tetkik Komisyonu'nun Raporu*, s. 4.
27. O dönemde İ. H. Baltacıoğlu, eğik yazıyı savunmaktadır, *Hususî Tedris Usûlleri*, İstanbul 1930, s. 165.

Tibet'ten Bişkek'e Adım Adım...

A. KURMANALİEV'

Kırgızistan

Kismet olmuş ki, işte bugün, Kırgız Türkünün hünerli kızlarından biri olan Anarhan Nadirova ile geniş bir şekilde sohbet etme imkânı elde edilmiş bulunuyor.

Anarhan'ın çocukluğu, 1952'de doğduğu ve ilkokul ve lise öğrenimlerini gördüğü Calal-Abad şehrinde geçmiştir. Üniversiteye kadarki eğitimini Rusça olarak tamamladıktan sonra, başkentimizdeki Tıp Enstitüsü'nün Pediatri Fakültesi'ne başlayıp, 1976 yılında başarıyla mezun oldu. Sonra, Moskova'daki Endokrinoloji Enstitüsü'ne çağrılıp, ünlü akademik M. A. Jukovski'nin başkanlığı altında iş hayatına adım attı. Gençliğinin en dinamik günlerinde Anarhan, guşa hastalığına yakalanıp, üç defa ameliyat oldu. Bütün bunlar Anarhan'ı iş hayatından alıkoyamadı; çocukluğundan beri azimli bir çalışma şevkine sahip olduğundan, işlerini de aksatmadı. Bu belâli hastalığa tekrar yakalanınca, dördüncü kez ameliyat geçirmek zorunda kaldı. Bu kara günlerinde Anarhan'ın imdadına M. A. Jukovski yetişti ve çok önceden dostluk kurduğu, Tibet'in başşehri Lhasa'daki hastahane de Anarhan'ın dördüncü kez ameliyat olmasını sağladı. Anarhan, M. A. Jukovski'nin teklifi üzerine orada çalışmaya başladı. Gurbet el, yabancı yer, farklı bir dünya... Tıbbın, halk hekimliğinin, çeşit çeşit şifâli bitkileri araştırmanın serüveni böylece başladı. Dolayısıyla, Anarhan'ın hayatında yeni bir sayfa açıldı.

* * *

• Anarhan Hanım, Tibet gibi, halkı, toprağı, hattâ hayat tarzı, havası ve tabiatı başka olan bir yerde yaşamak herhalde zor olmalı?

- Haklısınız. Ama bu hayatta ayakta durabilmek için de dayanıklı olmak gerek. Yoksa yaptığın işin neticesini elde etmek şöyle kalsın, iğneye ipliği bile geçiremezsin. Ben her zaman oradaki gençlik yıllarımı özlemle hatırlarım. Tibet'in başşehri Lhasa'ya gittiğimde, yanıma bir tercüman tayin ettiler. Onunla kısa zaman içinde anlaşım, sanki iki kardeş gibi dost olduk.

Bana çok yardımları dokundu. Şimdi kendisi Hindistan'ın yöneticilerindedir. Hâlâ haberleşiyoruz. O günlerin ilginç hâtıralarından size biraz bahsedeyim:

Lhasa'daki hekimler ile şifâli bitki toplamak üzere geceleri dağlara çıkardık. Çıkmadan önce, gece olmasına rağmen, benim gözlerimi sıkıca bağlardı. Bunun sebebini tercümana sorduğumda bir cevap alamıyordum. Korku ve şüphe içinde, kara kara düşündüğüm günler de oldu. Dillerinden anlamıyorum. Yazıları ise, ömrümde okuyup yazamadığım hiyeroglif yazısı. Günler böyle geçmeye devam etti. Bir gün, çıkacağımız geziye gözlerimi bağlamadan götürdüler. Çok şaşırımdım. Ne oldu diye düşündüm. Geziye çıkmadan önceki gün, birlikte çalıştığım yerli kadınlarla beraber hamama gitmişim. Onlar benim boynumdaki muskayı görmüşler. Meğer, onlar muskaya çok önem veriyormuş. Gerçekten de, onların inancında, muska takan insanın yalan söylemeyeceğine ve bir kötülük yapmayaacağına inanılıyormuş. Zaten bu inanç bizde de hemen hemen aynıdır. Dolayısıyla, onlar şeflerine muska taktığımı anlatmışlar. Ondan sonra araştırma ve şifâli bitkiler toplama gezilerine ben de onlar gibi gözlerim bağlanmadan çıkmaya başladım.

Aslında boynumdaki muskanın da bir tarihçesi vardır. Ben doğduğum zaman, büyükannem beni beyaz kumaşa kundaklamış ve kundaklandığım kumaşın bir kenarından kesip, muska yaparak boynuma takmış. Kendisi bundan dört sene önce 104 yaşındayken hayata gözlerini kapadı. Hayatı boyunca öğretmenlik yapan öz babam Arstanbek ise, 45 yaşındayken trafik kazasına kurban gitti... İşte beni hayata bağlayan bu muskayı hâlâ taşıyorum.

• Şimdi Tibet'te öğrendiğiniz hünerlerinizden biraz bahsedebilir misiniz?

- Tabii, bu zor, zahmetli hüneri elimden geldiği kadar benimsemeye, öğrenmeye çalıştım. Öğrendiklerimi şu anda milletimin hizmetine sunmaktayım. Bunların çok yararlı olduğunu düşünüyorum. Ben şunu açıkça söyleyebilirim ki, tabiat Allahü Teâlâ'nın insanlara cömertçe sunduğu büyük bir armağandır: Dünyamızdaki her bitkinin ot, ağaç, vs. herşeyin, insana zararından çok faydası vardır. Onların hepsi birer ilâçtır. Dolayısıyla, onlara çocuk gibi bakmamız, esirgememiz, korumamız gerekmektedir. İnsanlar için devâdır deyip de, onları tamamen tüketmemek lâzım. Onları kullanırken çok titiz davranmalı, onların diliyle konuşabilmeliyiz. Gururla ifade edebilirim ki, Tibet'te bulundu-

ğum iki senelik zaman zarfında öğrendiğim en önemli hakikat budur. Bu hakikati öğrenmek, benim sonsuz gururumdur. Sözüm kuru kalmasın diye, bir örnek vermek istiyorum. Şifâli bitkileri, genelde dolunayla aydınlanan mehtaplı gecelerde toplamaya çıkardık. Böyle zamanlarda, bitkinin efir yağı, hormonları çok olduğu için, ilaç olma özelliği daha güçlü olur. Bunun hâricinde mavi ile beyaz çiçekli otları, kapalı havalarda; kırmızı ile sarı çiçeklileri de, açık havalarda toplamak gerekir. Oysa, günümüzde bazı kimselerin, benzin, mazot kokusu sinmiş, toz toprakla karışmış otları koparak, utanmadan sattıklarını da görmekteyiz. Bunun gibi örnekleri anlatacak olursak, sonu gelmez. Dolayısıyla, benim şifâli bitkilerle ilgili, *Tabiat: Her Derdin Devâsı* adlı kılavuz kitabım yakınlarda Atatürk Kültür Merkezi tarafından Türkiye Türkçesiyle Türkiye’de yayımlanacak. Onu Kırgızca ve Rusça olarak da yayımlayabilseydim, milletime daha çok yarar sağlamış olurum.

• *İçinde birçok hastayı iyileştirdiğiniz, girilmesi kolay; ama, çıkılması zor olan sihirli “Pınar” oteli ile olan bağlantınız nasıl oluştu?*

- Önce, bu otelin sahibi Fehim Enice’ye karşı duyduğum saygıyı ve memnuniyetimi açıkça ifade etmeliyim. Kendisi ve ailesi, çok hayırsever, art niyetli olmayan Fehim Enice Bey ile uzun yıllar önceden tanışıyorum. Otel kurulmaya başladığında, “Eğer otel düşündüğüm gibi bitip hizmete açılırsa, ben sana elimden geldiği kadar yardımcı olacağım” demişti. Ve verdiği sözde durdu. Bana çok yardım etti ve hâlâ da etmektedir. Bundan dolayı kendisine ve ailesine teşekkürü bir borç bilirim. “Pınar” ismi de Fehim Bey’in kızının isminden alınmıştır.

• *Anarhan Hanım, “Pınar” oteline gelmeden önce veya Tibet’ten bir hüner kazanıp yurdunuza geldiğinizde, iş hayatınız nasıl devam etti?*

- Tibet’ten Moskova’ya geri döndüm ve önce çalıştığım Enstitü’de çalışmama devam ettim. O sırada hastalandım. Sonra 1990 yılında, Bişkek’e gelerek, herkesin bildiği “Beyiş”te çalıştım. Şehirdeki 6 no’lu çocuk hastahanesine Bölüm Başkanı olarak atandım; ama, bu görevi kabul etmedim. 1994’te, “Avitsena” cemiyetini kurduk; ilk kurultayımız Isık-Köl’de gerçekleştirildi. Ben bu cemiyetin başkanı olarak seçildim. Şu anda bizim cemiyetin 200 kadar üyesi vardır. Onların hepsi tecrübeli doktor, cerrah ve halk hekimleridir. Hepsi de

ülkenin değişik yerlerinde başarılı bir şekilde faaliyet göstermektedir.

• *Demek 1994’ten beri birçok hastanın hayır duasını almışsınız. Tabii bu çok sevindirici bir olay... Ama ücret konusu ve gelen hastaların fakir veya zengin olması durumundaki tutumunuz nasıl? Size gelen hastalarınızdan, umarım şikâyet almamışsınızdır?*

- Allaha şükür, şu ana kadar öyle bir şey söz konusu olmadı. Ben daha çok elinde olmayanlara yardım etmeyi seven birisiyim. Ayrıca, bana sadece Kırgızistan’dan değil, komşu ve kardeş ülkeler, Türkiye, Kazakistan, Özbekistan, Tacikistan, Azerbaycan, Nahcivan, Buryatya; Avrupa ülkeleri, Almanya, Macaristan, Avusturya vb. birçok ülkeden her geçen gün, ziyarete gelen hastaların sayıları artmaktadır. Bana gelen hastaları imkânlarım çerçevesinde kabul ediyorum. Hastalığına teşhis konulduktan sonra, hasta on gün polikliniğe gelerek, yirmi gün de evinde şifâli bitkilerle tedavi uygulayacaktır. Ücreti de bin somdur. Elde edilen kazancın kesinlikle şahsî menfaatim için kullanılmayıp, çalışanlara, ücret ve tedavi için gerekli malzemelere, şifâli bitkilerin toplanmasına harcandığını da belirtmek istiyorum.

• *İlerdeki maksadınız, yapmayı düşündüğünüz işler nelerdir?*

- İlk maksadım, Türkiye’de yayımlanacak olan kitabımı Kırgızca ve Rusça olarak bastırmak. Daha sonra herhangi bir şekilde, yani, ya devlet destekli, ya da sponsor yardımlarıyla, Bişkek’te küçük çapta (şimdilik) şifâli bitkileri Tibet yöntemleriyle toplayıp, onları temizleyip, ambalajlar hâlinde halkın hizmetine sunabilecek bir işyeri açarak, onu büyük bir fabrikaya dönüştürmek benim ilk vazifemdir. Bunun hâricinde, bütün halk hekimlerini biraraya getirmek ve dolayısıyla asıl Kırgız halkının halk hekimliği geleneğini sağlamlaştırarak, kaliteli bir şekilde devam ettirmek de benim isteklerimin bir büyük parçasıdır.

Anarhan Hanım üç kız çocuk annesidir. Üçü de üniversite mezunudur. Eşi İbrahim Azisov mimardır. “Adis” inşaat kuruluşunun başkanıdır.

Adres: Bişkek Şehri Tinçtik Prospektisi 93, Pınar Oteli.
Tel: 00 996 312 48 38 55

* *Bu röportaj, Bişkek’te yayımlanan Sırduu Düynö adlı gazetesinin Nisan-2000 tarihli sayısında yayımlanmıştır. Türkiye Türkçesine, Gazi Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü yüksek lisans öğrencisi Kalmamat Kulamşayev tarafından aktarılmıştır.*

Kazakistan'da Yankılanan Kitap...

Dinara DÜYSEBAYEVA

Gazi Üni. Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Öğrencisi

Kazakistan Damuv İnstitutu (Kazakistan Gelişme Enstitüsü)'nin çıkarmakta olduğu *Sayaset (Siyaset)* dergisinin, Nu. 1 (56), Ocak 2000 sayısında, Prof. Dr. Sadık Tural'ın hazırladığı ve Atatürk Kültür Merkezi yayınları arasında çıkan *Kazak Türklüğünü Aydınlatanlara Nisanbayev'in Bakışı* adlı kitaba yazdığı "Bilim ve Felsefe Işığı, A. Nisanbayev (Abeke)'ye Serenat" başlıklı Sunuş yazısının Kazakçaya aktarılmış metni kısaltılarak yayımlanmıştır.¹

Hocamız Sadık Tural'ın, "A. Nisanbayev, matematik, fizik, mantık ve felsefe alanlarının profesörü, tarihin derinliklerine inip, millî meselelerden yola çıkıp, insanlık meselelerini yorumlayan bir bilge (filozof)'dir."²

"... A. N. Nisanbayev Hoca da, Türk Dünyasının demirkazık (kutup yıldızı)'larından en önde gelenlerdendir."³

"... Abdimalik Nisanbayoğlu ise, Ateizmi ilkokuldan üniversite bitimine kadar okutan, propaganda eden bir rejimde, Allah'lı ve ahlâklı olmayı ilminin ve felsefesinin özü yapan şahsiyet..."⁴

şeklinde değerlendirdiği Ord. Prof. Dr. Abdimalik Nisanbayev'in makalelerinden seçilerek hazırlanan bir kitabın Türkiye Türkçesi ile yayımlanmış olması, hem Kazakistan, hem de Türk Dünyası için büyük bir kazanç olmuştur. Nitekim *Sayaset* dergisinde de bu büyük kazancın verdiği sevinç, şu şekilde dile getirilmektedir:

"Yayın komisyonundan:... 1999 yılının sonlarına doğru Türkiye Cumhuriyeti, Atatürk Kültür Merkezi Başkanı, değerli âlim, Prof. Dr. Sadık Tural'ın hazırladığı 'Kazak Türüklerinin Ağartuvşularına Nisanbayev'in Közkarası (Kazak Türklüğünü Aydınlatanlara Nisanbayev'in Bakışı)' adlı hacimli bir eser, Ankara'da yayımlandı. Bu kitabın yayımlanması, bizim memleketimizin manevî ömrü için büyük bir olaydır. Halkımızı yeni kitapla tanıştırmak amacıyla, Prof. Dr. Sadık Tural Bey'in adı geçen kitaba yazdığı Sunuş yazısını kısaltarak, sizlere takdim ediyoruz."⁵

Sayaset dergisinin "Felsefe" başlığı altında ve 84-98. sayfalarda yer alan bu makalenin, yukarıda belirtilen cümlelerinden sonra, Prof. Dr. Sadık Tural'ın Sunuş yazısının "Yirmi Birinci Yüzyılın Bizden Bekledikleri" başlığını taşıyan ara bölümünden Türk Dünyasının mevcut durumuna dâir birer "mesaj" özelliğine sahip son derece önemli yorumları, XXI. yy'ın genel çerçevesi ve bizlere yükleyeceği görevleri, Kazak âlimleri ve onların arasında da Abdimalik Nisanbayev ile ilgili görüşler yer almaktadır.

Türk Dünyasının değerli bilim adamlarından, "bilim" denilen çetrefilli yolun kâmil ve ferasetli yolcularından biri olan Prof. Dr. Sadık Tural'a Türk Dünyasının demirkazıkları arasında en önde gelen âlimlerinden Abdimalik Nisanbayev'i Türk Dünyası ve Türkiye'nin semâsında parlattığı için derin şükranlarımızı sunar; kitabının geleceğe giden yolun muhteşem âbidelerinden biri olmasını dileriz...

NOTLAR

1. Prof. Dr. Sadık Tural'ın bu makalesi için bakınız, *Kazak Türklüğünü Aydınlatanlara Nisanbayev'in Bakışı*, Haz: Prof. Dr. Sadık Tural, AKM Başkanlığı Yayınları: 204, Ankara 1999.
2. A.g.e., s. LV.
3. A.g.e., s. LVIII.
4. A.g.e., s. XLVIII.
5. Prof. Dr. Sadık Tural, "Ğılım men Filofofiya Şuğulası, Abdimalik Nisanbayev Turalı Söz", *Sayaset*, (Kazakistan Gelişme Enstitüsü, Haber ve Tahlil Bülteni), Nu.1 (56), Ocak 2000, s. 85.

Ғылым мен философия шұғыласы

Әбдімәлік Нысанбаев туралы сөз

Садық Тұрал –
профессор,
Түркия

Редакциядан: 1960—2000 жылдар аралығында проф. Ә.Нысанбаев үздіксіз ғылыми және ғылыми-педагогикалық жұмыспен айналысты. Осы мерзім ішінде ол 300-ге жуық ғылыми еңбек жазды, оның 61-і монографиялар, кітаптар, оқулықтар. Әлемнің 20 тілінде ғалымның 60-тан астам ғылыми еңбегі жарық көрді, 90-ға жуық ғылым кандидаттары мен докторларын даярлады (шәкірттері қазір Қазақстанда, Қырғызстанда және Ресейде қызмет істейді), сөйтіп халықаралық философиялық мектеп құрды. Қазір Ә.Нысанбаевтың басшылығымен көптомдық "Қазақстан" ұлттық энциклопедиясы дайындалып, жарық көруде. Сонымен бірге ол Философия және саясаттану институтының директоры.

Ә.Нысанбаевтың еңбегі өз елімізде, басқа да мемлекеттерде жоғары бағаланып, көптеген жоғары сыйлықтар мен ғылыми атақтар берілді. Оған 1998 жылғы Қазақстан Республикасы Президентінің Бейбітшілік пен рухани татулық сыйлығы және "Достық" ордені тапсырылды. Бұл — ғалым еңбегіне берілген жоғары баға.

Биыл проф. Ә.Нысанбаевтың көп жылғы зерттеу жұмысының нәтижелері іспетті "Қазақ философиясы" аталатын көлемді монографиялық еңбегі Тегернаннарсы тілінде, "XX ғасырдағы қазақ философиясы" аталатын монографиялық зерттеуі Вашингтоннан ағылшын тілінде, "Қазақ даласының ойшылдары" аталатын зерттеуі Анкарадан түрік тілінде жарық

Kazak Türklüğünü Aydınlatanlara Nisanbayev'in Bakışı

Hazırlayan
Prof. Dr. Sadık TURAL

ATATÜRK KÜLTÜR MİRASİ VE
BAĞKANLIĞI YAYINLARI

көрмек. Аталған ғылыми монографияларда Корқыт, Әл-Фараби, Йасауи, Абай, Әуезов, Сәтбаев, т.б. философ-ойшылардың рухани мұралары және ондағы өзекті

¹ "Kazak Turklugunu aydinlatanlara Nisanbayev'in Bakisi"
Hazı Prof. Dr. Sadık Tural. Ankara, 1999 251 S. S.

Nüzhet Erman Şiir Ödülü'nün Dördüncüsü Verildi...

Reşide GÜRSES

Türk Dil Kurumu Uzmanı

En küçük şeyleri bile şiirinde duygulu ve sanat-kârane bir biçimde dile getirmiş olan vali-şâir Nüzhet Erman, bunu şu mısralarında en güzel şekilde ifade etmektedir:

*"Taş toprakmış,
Kış kıyametmiş, dinlemez,
Şiir, kardelendir."*

Şiirle böylesine iç içe yaşayan vali-şâir Nüzhet Erman adına düzenlenen bu yılki ödül töreninde, açış konuşmasını Sadık Tural yapmıştır. Bu tür ödül törenlerinin önemini belirterek konuşmasına başlayan Prof. Tural, şâirlerin *"bilgilenişi ve bilgilendirishi ile çok özel insanlar"* olduğunu, dolayısıyla onların kaleminden çıkan şiiri seçmenin de oldukça güç bir iş olduğunu ifade ettikten sonra, *"Şâirlerin en valisi, valilerin en şâiri Nüzhet Beyefendi, Mucur'un kardeleni, İstanbul'un gülü, Anadolu'yu adım adım dolaşan zarif bir çelebi, zeki ve çalışkan bir bürokrat idi. O'nun aziz hâtasını ta'ziz için Şem'i-nur Valide ile sevgili kardeşim Filiz Erman-Örekli'nin anlamlı, değerli ve örnek davranışlarını alkışlıyorum"* sözlerini de içine alan konuşmasını yaptı.

Açış konuşmasından sonra, ünlü gitaristlerden Ahmet Kanneçi'nin öğrencilerinden Eren Süalp'in verdi-

ği gitar dinletisinde üç eser sunulmuştur.

Törende Nüzhet Erman'ın kızı Filiz Erman-Örekli de babasıyla ilgili anılarını dile getiren duygulu bir konuşma yapmıştır. Halil Cibran'ın bir şiiriyle konuşmasına başlayan, ölüm ve hayatı bir rüyaya benzeten Filiz Erman-Örekli, konuşmasında, babasının şiirlerinden örnekler de vermiştir.

"Nüzhet Erman Şiir Ödül Töreni" programını sunan İkbâl Gürpınar, program boyunca vali-şâir Nüzhet Erman'ın şiirlerinden örnekler vererek, dinleyicilere şiirle dolu zevkli dakikalar yaşatmıştır. Şâirin arkadaşı, tiyatrocusu-şâir Semih Seren tören esnasında, Nüzhet Erman'ın *"Muhabbet Bir Köroğlu'dur"* ve *"Çocuk Uykusu"* adlı iki şiirini okudu.

Prof. Dr. Sadık Tural başkanlığında, Prof. Dr. Bilge Ercilasun, şâir Yavuz Bülent Bâkiler, Talât Sait Halman ve Yard. Doç. Dr. Hidayet Özcan ve aile adına Filiz Erman-Örekli'den oluşan jüri üyeleri, yarışmaya katılanlardan beş kişiyi ödüle lâyık görmüşlerdir. Birincilik ödülü iki kişi arasında paylaştırılmış ve üç mansiyon verilmiştir.

Yarışmada, Celâlettin Kurt (Rumuz: "Öteler") ve Rıza Araz (Rumuz: "Tuğra") tarafından birincilik ödülü paylaşılmıştır. Arzu Başar (Rumuz: "Kardelen"), Yunus Kara (Rumuz: "Akçakoca"), Mazlum Cihangir (Rumuz: "Aydıncan") ise, birer mansiyon almışlardır.

Tören, ödüllerin dağıtılması ile sona ermiştir. Duygulu bir atmosfer içinde gerçekleşen ödül töreninde, şiir ve müzikle iç içe, anlamlı ve keyifli dakikalar yaşanmıştır. Nüzhet Erman Şiir Ödülü'nün daha geniş kitlelere ulaşmasıyla, Türk şiirinin gelişmesi büyük bir ivme kazanacaktır. Bu tür ödül törenlerinin sürekli olmasını ve artarak devam etmesini dileriz.

*İnsanlar çiçeklere bakmayı unuttu mu,
Bütün bahçeler kurumuştur.*

*İnsanlar denize bakmayı unuttu mu,
Ümit karada boğulmuştur.*

*İnsanlar göklere bakmayı unuttu mu,
Bil ki yeryüzünde yaşanmaz olmuştur.*

*Çiçeklere-denize-göklere
Bakmayı insanlar unuttu mu*

Çekiiver gayri bu dünyanın kuyruğunu.

Göynük Yollarında...

Neval KONUK

MÜ Türk Sanatı Programı
Yüksek Lisans Öğrencisi

15 Nisan 2000 Cumartesi günü, Göynük'e iki günlük bir gezi gerçekleştirmek ve konferans vermek üzere, sabah 9.00 sularında Göynük Belediyesi'nin tahsis ettiği otobüsle Atatürk Kültür Merkezi'nin önünden yola koyulduk. Göynük Belediye Başkanı Sayın Ahmet Çankaya'nın daveti üzerine tertip edilen geziye, Atatürk Kültür Merkezi Başkanı Prof. Dr. Sadık Tural, AKM Genel Sekreteri İmran Baba, Yürütme Kurulu Üyesi Prof. Dr. Berin Yurdaoğ, Yürütme Kurulu Üyesi Prof. Dr. Mübahat Türker-Küyel, AKM Şeref Üyesi Prof. Dr. Ayşıl Tükel-Yavuz, AKM Türk Sanatı Bilim ve Uygulama Kolu ve Aslı Üyeleri Prof. Dr. Yıldırım Yavuz ve Prof. Dr. Nihat Boydaş, Türk Sanatı Bilim ve Uygulama Kolu Uzmanı Dr. Azize Aktaş-Yasa, AKM Saymanı Halim Kılıçer, AKM Araştırma Planlama Koordinasyon Şubesi Memuru Handan Ağlargoç, AKM Türk Dünyası Edebiyatı Projesi'nde görevli Durmuş Bunarcıoğlu ve Semiha Özel'le birlikte katıldık. Ayrıca, bu gezinin gerçekleşmesi için günler öncesinden resmî kuruluşlar ve yetkililerle yaptığı bağlantılar sayesinde organizasyon bozukluğuna yol açmayan ve gezi boyunca da desteğini ve ilgisini esirgemeyen Sayın Göktürk Mehmet Uytun Bey'i de gezi listesine ilâve etmeliyiz.

"Eski İstanbul yolu" diye adlandırılan yol güzergâhımızda ilk durağımız, Çayırhan Beldesi oldu. Çayırhan Belediye Başkanlığı'nda ikram edilen çaylarımızı içtikten sonra, Nallıhan'a doğru yola koyulduk. Nallıhan ilçesinin Belediye Başkanı ve Kaymakamı'nın bizim onurumuza verdiği -ardıc ağaçlarının çepeçevre sardığı Millî Park'ta- öğle yemeğimizi yedik. Aynı gün saat 16.00'da Göynük Belediye Başkanlığı Konferans Salonu'nda sayın hocalarımız birer bildiri sunacağından, fazla geç kalmadan yola çıkmamız gerekirdi. Nallıhan Belediye Başkanı ve Kaymakamı başta olmak üzere herkese teşekkür ederek, tekrar yola koyulduk. Bir saati aşkın otobüs yolculuğundan sonra Göynük'e vardık.

Bildiri sunacak olan hocalarımız Sayın Prof. Dr. Mübahat Türker-Küyel, Sayın Prof. Dr. Berin Yurda-

oğ, Sayın Prof. Dr. Ayşıl Tükel-Yavuz, Sayın Prof. Dr. Nihat Boydaş ve Oturum Başkanı Sayın Prof. Dr. Sadık Tural konuşmaları için hazırlıklarına başladılar. Toplantıdan önce Süleymaniye Camii emekli müezzini Sayın Mustafa Başkan, bizlere küçük bir müzik ziyafeti sundu. Göynük Belediye Başkanı Sayın Ahmet Çankaya'nın yaptığı açılış konuşmasıyla bilimli toplantı başladı.

Oturumun başkanlığını yürüten Prof. Dr. Sadık Tural "*İnsanı toprağa, toprağı insana bağlayan alelâlde bir coğrafyayı hürmet ve muhabbetle sarmalanmış bir vatan duygusuna, yurt anlayışına dönüştüren hâtıralardır.*

Sokaklarında koşuşturduğumuz, meydanlarında top oynadığımız okullarında okuduğumuz, tarlalarından bahçelerinden ekip biçtiğimiz, yararlandığımız, bu sırada da bir çok hâtıralar edindiğimiz bu köyler, bu kasabalar, bu şehirler, bu ovalar, bu dağlar bizim. Bu Göynük vallahi bizim!

Atatürk Kültür Merkezi dağların arasına saklanmış Göynük'te göyünen ruhlarımızı, her biri estetik güzelliklerin ve sisli hâtıraların müzesi gibi duran evlerin de, yokuşların da, meydanların da ortak geçmişimizi aramak üzere buradadır.

Değerli bilim adamlarının, bu şehri çeşitli açılardan değerlendirdiğini göreceksiniz. Bunlar birer kuru bilgi yığını olmayı aşarak, birer yürek sözüne coşan kalplerden taşarak birer duygu dünyasına dönüşecek. Göynük, bizi ne kadar göyündürmüş siz de göreceksiniz.

Asya'dan Anadolu'ya, Kafkasya'ya ve Balkanlara uzanan maceranın içinde bir taraftan korunma psikolojisinin, diğer taraftan savunma içgüdüsünün, bir başka taraftan ise de topraktan hakkını alma gayretinin sonucu olmak üzere bir çok şehir meydana getirdik. Göynük, onlardan biri. Göynük Akşemseddin yurdu, Göynük kasabalılığının kıvrandırdığı ve göçmek için sebep arayan gençlerin şehridir.

Ben şimdi, bana biraz hayran, biraz şaşkın gözlerle bakan bu sevgili öğrencilerinden şimdi bir şey isteyeceğim. Toprağın altındakilerden utanmamak için burayı terketmeyeceğinize, burada gönlünüze göre ve gönlünüzce yaşayacağınız bir şehir kurmanızı ve bana bu sözü vermenizi istiyorum" ifadelerinin yer aldığı duygu yüklü açış konuşmasını yaptı.

Daha sonra sırasıyla Prof. Dr. Mübahat Türker-Küyel, "Kutadgu Bilig'de Toplumdan Kaçış ve Topluma

Dönüş Fikri” Prof. Dr. Berrin Yurdadoğ, “Bilgi Toplumu ve Sanat”, Prof. Dr. Nihat Boydaş, “Mezartaşlarının Türk Sanatındaki Yeri” ve Prof. Dr. Ayşıl Tükel-Yavuz, “Fotoğraflarla Geçmişten Günümüze Göynük” konularında konuşmalarını gerçekleştirdiler.

Kapanış ve değerlendirme konuşmasını yapan Prof. Dr. Sadık Tural sözlerine şöyle başladı: “*Ayşıl Hanım, size aralarında, yaklaşık 12’şer sene bulanan üç ayrı geziyi anlatıp, Göynük’ü sizden daha iyi bildiğini ortaya koydu. Yüreğinde bir Yozgat sürmelisi türküsüyle yaşayan Nihat Boydaş, toprağın dilini, taşın dilini, mezar taşının dilini anlattı. Sevgili hocam Prof. Dr. Mühabat Türker-Küyel tarihin içine koşup, Kutadgu Bilig’in hazinesinden günümüz insanına ulaşacak mesajları aradı, buldu, sundu. Daima yeni teknolojiyle, yeni insan arasındaki ilişkiyi kendine dert edinen, genç insanları muhatap sayan, sevgili hocam Berrin Yurdadoğ ise, alayanlar için geleceğin fotoğraflarını gösterdi.*

Değişme bir bilinç içinde gerçekleştiriliyor ve hedeflerine ulaşmak için yürünen türden ise başarı değişmek isteyenlerin hakkı olacak. Teknoloji ona mahkûm değil, hakim olanların, onu yaratanların değil, onu kullananların dünyaya hükmetmesinin aracıdır. Berin Hanım’ı her dinlediğim de Atatürk’ün gördüğü rüyaya ne kadar uzak veya ne kadar yakın olduğumu düşünürüm” dedi.

“Bu arada sevgili belediye başkanımız Sayın Ahmet Çankaya’ya; sesiyle, kalbinin bütün ara sokaklarında dolaştıran Sayın Mustafa Başkan’a ve bizi bu güzel insanlarla ve beldeyle kaynaştıran şâir Göktürk Mehmet Uytun’a da teşekkürlerimi sunuyorum” cümleleriyle konuşmasını bitirdi. Göynük halkı tarafından büyük ilgi gören ve yaklaşık iki saat süren toplantının ardından, Göynük’ü gezmeyi ertesi güne bırakarak, kalacağımız Orman Lokali’ne doğru otobüsümüzle hareket ettik. Uzun bir yolculuğun ardından (belki karınlarımız acıktığından bize öyle geldi) Lokal’e vardık. Eşyalarımızı yerleştirdikten sonra yemek salonuna indik.

Akşam yemeğinin ardından Sayın Mustafa Başkan’ın verdiği Türk sanat müziği konserini dinledik ve Göynük folklor ekibinin gösterisini izledik. Bu kulaklarımızı ve gözlerimizi doyuran dinleti ve gösterinin ardından, ertesi sabah erken kalkacağımızdan, odalarımıza çekildik.

16 Nisan 2000 Pazar günü, kahvaltımızı ederek, Orman Lokali ve Misafirhanesi’nden Göynük’ün merkezine doğru hareket ettik. Göynük’ün merkezinde Akşemseddin Hazretleri’nin Türbesi’ni ziyaret ettik. Türbe haziresinde gördüğümüz ve hocamız Sayın Prof. Dr. Nihat Boydaş’ın okuduğu eski bir mezartaşı hepimizin yüreğini burktu. Mezarın, baş taşının üst kısmında bir gerdanlık taşa yüksek kabartma tekniği ile işlenmişti. Mezartaşının kitâbesini okuduğumuz zaman, mezarın yeni evlenmiş ve doğumda ölen bir geline ait olduğunu öğrendik. Fatih’in hocası Akşemseddin’in Türbesi’nden ayrılarak, Göynük evlerini gezmeye başladık. Sivil mimarimiz için her biri ayrı önem taşıyan bu yapılar, Göynük ilçesinin neredeyse simgesi durumundadır.

Göynük’ün bu tarihî evlerinin yanı sıra, Göynük dokumaları da oldukça ünlüdür. Sadece Göynüklü ev hanımları tarafından dokunan bu dokumalar, uzun ve itinalı uğraşların sonucunda meydana gelen göz nurlarıdır. Ne yazık ki, yeterince tanınmamakta ve bilinmemektedirler.

Göynük’ün diğer önemli özelliklerinden biri de, halk arasında “Zafer Anıtı” diye bilinen, Göynük Saat Kulesi’dir. Saat Kulesi Göynük Kaymakamı Hurşit Bey tarafından Kurtuluş Savaşı’nın anısına yaptırılmıştır. Kule, 1984’ten sonra restore edilmiştir.

Göynük’ün bu önemli tarihî ve kültürel miraslarını gezdikten sonra, saatlerimiz de öğleye doğru ilerlediğinden, yola çıkmak için hazırlanmaya başladık. Göynük’ün çarşısını da gezdik ve geride bizim yolumuzu gözleyenlere, özellikle annelerimize Göynük dokumalarından satın aldık. Göynük Belediye Başkanı Sayın Ahmet Çankaya’ya ve Göynüklülere teşekkür ederek yola koyulduk.

Dönüş yolumuz üzerinde bulunan Uluhan beldesine ise, sadece biz sanat tarihçileri ayrı bir otomobile uğradık. Burada Selçuklular döneminden kalma Uluhan Camii’ni gezdik. Beldeye ismini veren Uluhan’dan ise, günümüze hiçbir kalıntı kalmamıştı. Camiinin içinde Selçuklu dönemine ait hiç bir orijinal iz yer almıyordu. Sadece cami minaresindeki şerefenin tuğlaları orijinal boyuttaydı. Minareye giriş kapısının üzerinin, kaidesinin yıllar önce bir depremde zarar gördüğünü, bu hasarları tek başına onaran Mehmet Erdiç Amcadan öğrendik. Uluhan’a veda ederek, otobüsümüze ve diğer gruba katılarak, Ankara’ya doğru dinlenmiş ve keyifli bir hafta sonu geçirmenin zevkiyle yola koyulduk.

Bulgaristan Günlüğü

Dr. Azize AKTAŞ-YASA

Atatürk Kültür Merkezi Uzmanı

10-11 Ekim 1997 tarihlerinde Strazburg'da yapılan, Avrupa Konseyi'ne üye ülke Devlet ve Hükümet başkanları II. Zirvesinde, 1999 yılında Avrupa: "Bir Ortak Miras Kampanyası"nın başlatılması karara bağlanmıştı.

Daha önce 1993 yılında yapılan Viyana Zirvesi'nde, Avrupa'yı Avrupa yapan değerler arasında "kültürel miras"ın da yer alması, ortak kültürel mirası Avrupa Konseyi'nin tartışılmaz temel taşlarından biri haline getirmiş ve kampanyanın tasarlanmasında önemli bir rol oynamıştı. Söz konusu kampanya, 25 yıl önce Avrupa Konseyi çerçevesinde düzenlenen "Avrupa Mimari Miras Yılı"ndan sonra, Avrupa Konseyi'nin kültürel mirasa verdiği büyük önemi göstermesi bakımından da kayda değerdi.

Böylece, Avrupa Konseyi'nin kuruluşunun 50., Mimarî Miras yılının 25. yıldönümü etkinliklerine paralel olarak bu kampanyanın 1999'da Bükreş'te başlayarak, Eylül 2000'de Sloverial Ljubljana'da yapılacak Bakanlar Konferansı ile sona ermesi kararlaştırıldı.

Söz konusu kampanya çerçevesinde, kampanya hazırlıklarından sorumlu olmak üzere; kültürel ve doğal miras alanlarında çalışan kamu ve özel kuruluşlar ile dernek temsilcilerinin yer alacağı bir ulusal komite oluşturulması, ulusal ve uluslararası faaliyet önerilerinde bulunulması istenmekteydi. Bunun için 1999 yılının ilk aylarından itibaren, Türkiye'de T.C. Kültür Bakanlığı'nın koordinasyonunda bir Ulusal Komite kuruldu. Dışişleri Bakanlığı, Turizm Bakanlığı, Kültür Bakanlığı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu ile çeşitli özel kuruluşlar ve vakıfların temsilcilerinden oluşan Avrupa: "Bir Ortak Miras" Kampanyası Ulusal Komitesi'nde, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu'nu temsilen Atatürk Kültür Merkezi Başkanı Prof. Dr. Sadık Tural görev aldı.

Karşılıklı saygı ve anlayışa, diyaloga, demokrasi ve barışa dayalı bir Avrupa'yı oluşturmak için; kültürel, doğal ve tarihî miras bilincinin yükseltilmesi, kültürel çeşitliliğe saygı çerçevesinde ülkeler arasındaki

işbirliğinin geliştirilmesi, taşınır ve taşınmaz miras içerisinde yer alan çevre, sitler, peyzaj ve sanat eserlerinin yanı sıra kültürel, sosyal, geleneksel, ahlakî, dini ve manevî değerlerin ön plana çıkarılmasını amaçlayan bu kampanyaya, Atatürk Kültür Merkezi "**Balkanlarda Kültürel Etkileşim ve Türk Mimarisi**" konulu uluslararası bir sempozyum ile katılmayı uygun gördü. Bu sempozyumun amacı, Osmanlı Avrupası olarak da adlandırılan Rumeli'deki Türk varlığını ortaya koymak, Osmanlı Devleti'nin yaklaşık 500 yıl boyunca hüküm sürdüğü bu topraklardaki karşılıklı etkileşimi belirlemek, oradaki eserlerin insanlığın ortak mirası olduğunu ve korunması gerektiğini vurgulamak, Türkiye ile Avrupa'yı ortak bir miras etrafında birleştirmektir.

Yine bu toplantı ile, Balkan ülkelerinde bulunan Türk eserlerinin bugünkü durumları ortaya konulacak böylece bu ülkelerde Türkiye Cumhuriyeti'nin çeşitli kurumları tarafından gerçekleştirilecek onarım programlarının öncelikleri konusunda fikir edinilecek, en azından bazı yapılar için güncel bilgi sağlanacaktı. Ayrıca, böyle bir sempozyum, Türk kültürünün Avrupa kültürü üzerindeki etkilerini ilmî metodlarla Avrupa'ya hatırlatmak, Avrupa ortak mirası içindeki yerini sağlamlaştırmak ve yanlış kanıları düzeltmek bakımından da iyi bir fırsattı. En önemlisi Atatürk Kültür Merkezi Başkanı Prof. Dr. Sadık Tural'ın Sempozyum'un kapanış konuşmasında, özellikle üzerinde durduğu gibi "**barış içinde bilimlik işbirliği**"nin yolunu açacak olmasıydı. Sempozyum'da sunulan bildirilerin kitap haline getirilmesiyle bu toplantıda ortaya çıkan yeni bilgi ve belgeler de ilim dünyasına kazandırılacaktı.

Bulgaristan ile kültürel ilişkilerimizdeki iyileşme; 4 Aralık 1997'de Sofya'da imzalanan "**Kültür, Eğitim ve Bilim Alanında İşbirliği Anlaşması**"nın 19. maddesinin Türkiye ile Bulgaristan'daki kültürel varlıkların korunması, onarımı ve restorasyonunda işbirliğini önermesi ile başlıyordu. Bu çerçevede, Bulgaristan Başbakanı Kostov'un 4-6 Mayıs 1998 tarihlerinde ülkemize yaptığı ziyaret vesilesiyle, Türkiye ile Bulgaristan arasında "**Taşınmaz Kültür Mirası Varlıklarının Korunmasına Dair İşbirliği Protokolü**"nün 4 Kasım 1998'de her iki ülke Kültür Bakanlarınca imzalanması ve 13 Ağustos 1999'da yürürlüğe girmesi, Sempozyum'un yapılacağı yer olarak Bulgaristan'ın seçilmesine sebep oldu. İki ülke arasında atılan bu olumlu adım böylesine bir sempozyum ile daha da ilerilere taşınacak ve güçlendirilecekti.

Kültürel mirasın korunması konusundaki hassasiyeti bilim adamlığının bir parçası haline gelen, Yönetim Kurulu üyesi olduğu UNESCO Türkiye Millî Komisyonu ve başkanı bulunduğu Kültür İhtisas Komitesi'ndeki çalışmalarına da bu tavrı ile devam eden Başkanımız Prof. Dr. Sadık Tural'ın, Bulgaristan Parlamentosu'nda iki dönem Halk ve Özgürlükler Partisi milletvekili olarak görev yapan, Edebiyat profesörü İbrahim Tatarlı ile temasları sonucunda, toplantının 17-19 Mayıs 2000 tarihleri arasında yapılması kararlaştırıldı. Çünkü, Türk heyeti Sempozyum'un bitiminden sonra, 20 Mayıs 2000 tarihinde Deli Orman (İspehrih) Bölgesi'nde bulunan Demir Baba Tekkesi'nde, Halk ve Özgürlükler Partisi tarafından, Türklerin kendilerine karşı başlatılan asimilasyon hareketine baş kaldırışı anısına her yıl düzenlenen ve Bulgaristan'ın farklı bölgelerinden yaklaşık 40-50 bin Türk'ü bir araya getiren şenliklere katılacaktı.

Bu Sempozyum'un yurt dışında yapılması, Osmanlı mimarî mirasınının 1996'da Tunus'ta yapılan bir toplantıda ele alınmasından sonra, konuyu Türkiye dışına taşıyan ikinci etkinlik olması ve Türkiye dışında, Balkanlarda bulunan, Osmanlı mirasını gündeme getirmesi bakımından da önemliydi. (Bugünkü Suriye, Irak, Ürdün, Filistin, Lübnan, İsrail, Mısır, Libya ve Tunus topraklarında bulunan Osmanlı mirasını konu edinen ikinci Sempozyum, Kurumumuzca Ekim ayında Hatay'da yapılacaktır.)

Başbakanlık Tanıtma Fonu Kurulu'na sunduğumuz projenin kabul edilmesiyle, Sempozyum'un hazırlık çalışmalarına başladık.

Bu toplantının Bulgaristan'dan iki kurum ile müştereken yapılması plânlandı. *Şumnu Piskopos Konstantin Preslavski Üniversitesi* ve Sofya'da bulunan *Uluslararası Azınlık Araştırmaları ve Kültürlerarası İlişkiler Merkezi*. Atatürk Kültür Merkezi Başkanı Prof. Dr. Sadık Tural'ın temasları olumlu sonuç verdi ve Atatürk Kültür Merkezi Genel Sekreteri İmran Baba'nın Bulgaristan'a gitmesiyle 6 Mart 2000 tarihinde Azınlıklar Merkezi, 8 Mart 2000 tarihinde ise, Şumnu Üniversitesi Rektörlüğü ile birer protokol imzalandı.

Sempozyum programı 60 bilim adamı ile sınırlı tutuldu. Programa Türkiye'den 29, Bulgaristan'dan 15, Arnavutluk'tan 2, Makedonya'dan 4, Yugoslavya'dan 2, Hırvatistan'dan 1, Bosna-Hersek'ten 2, Kosova'dan 1, Moldova'dan 2, Azerbaycan'dan 1 ve Kıbrıs'tan 1 bilim adamı dahil edildi.

Güzergahımız üzerinde bulunan Türk yerleşmelerine uğranabileceği, daha çok eser görülebileceği ve halk ile temas kurulabileceği düşünülerek yolculuğun karayolu ile yapılması tercih edildi. Gidiş güzergahı *İstanbul, Lüleburgaz, Dereköy, Burgaz, Varna, Yeni Pazar* üzerinden *Şumnu*, dönüş güzergahı ise *Razgrat, Şıpka, Tırnova, Kızanlık, Eski Zağra, Filibe* ve *Edirne* olarak belirlendi.

15 Mayıs 2000 Pazartesi sabahı Atatürk Kültür Merkezi önünde toplanan Türk Heyeti saat 10.30 sularında **Ankara**'dan yola çıktı. Kaptanımız ve muavinimiz ile birlikte 33 kişiden oluşan ekipte bilim dünyasının birçok kıymetli şahsiyeti bulunuyordu. Geceyi, Balkan yarımadasının güneydoğu köşesini oluşturan Trakya bölgesinin Ergene havzasındaki Lüleburgaz'da geçirecektik. Akşam 18.00 sularında ilk durağımıza, **Lüleburgaz**'a ulaştık. Burası, Yard. Doç. Dr. Fatih Müderrisoğlu'nun *Lüleburgaz ve Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi* üzerine hazırladığı kitaptada belirtildiğine göre, Osmanlı'nın Rumeli topraklarındaki üç ana yolundan en önemlisi olan İstanbul-Belgrad güzergahının, İstanbul-Edirne arasındaki yine en stratejik mevkiinde idi. Osmanlı döneminde tanınmış devlet adamı, Sokullu Mehmet Paşa kendi adını taşıyan büyük bir külliye, saray ve çevre düzenlemesi ile Lüleburgaz'ı yeniden imar edip bir şehir haline getirmişti.

Lüleburgaz'da otele yerleştikten hemen sonra, şehri gezmek, yapıları görmek ve gün ışığından yararlanıp fotoğraf çekebilmek üzere telaş içinde gruplar halinde dağıldık. Ama bulduğumuz yer aynıydı. Sokullu Mehmet Paşa Camii'nin Medrese ile paylaştığı avlusu. Bugün tabhanesi ve imareti mevcut olmayan, kervansarayından ise, 1935 yılında yıktırıldığı için çok az bir kısmı günümüze gelebilen Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi'nin görkeminden etkilenmemek mümkün değildi. İnşa edildiği yıllarda 40.000 m²'lik bir alana yayıldığı düşünülen Külliye'den sadece cami, medrese, sıbyan mektebi, çifte hamam ve köprü bugüne ulaşmıştı. Lüleburgaz Deresi üzerinde kurulan bu köprü görüldükten sonra, seyahatin sonuna kadar gezilen her yapıda istisnasız bütün ekibin aradığı tek bir mimarı öge vardı; Örcün Hoca'nın kuş evleri. Kadı Ali Camii'ni, Sur duvarı kalıntılarını ve Zindan Baba adıyla anılan yapıyı gezdikten sonra otele döndük.

* * *

16 Mayıs 2000 Salı sabahı, Bulgaristan yolculuğumuzun ikinci etabı başlayacaktı. Sabahleyin erkenden

kahvaltılarımızı yaptık ve yola koyulduk. **Babaeski** ve **Kırklareli** üzerinden **Dereköy** sınır kapısına ulaştık. Dereköy'den sonra Bulgar gümrüğünde epeyce vakit kaybettik. Bulgaristan'ın Ankara Büyükelçiliği'ne deklere etmemize rağmen, Şumnu Üniversitesi Türko- loji Bölümü kütüphanesini zenginleştirmek, eksikleri- ni tamamlamak üzere götürdüğümüz 150'nin üzerin- deki kitap ve yine sempozyumumuza katılacak bilim adamlarına hediye etmek üzere yanımıza aldığımız çanta ve kitaplar ne yazık ki gümrükte problem yarat- tı. Anlaşılan ülkeye yabancı kitapların girişi hâlâ rahat- sızlık uyandırıyor.

Türkiye'de başlayan kayın ormanları Bulgaristan topraklarında da devam ediyordu. Eşsiz güzellikteki tabiat, ruhlara ferahlık veren yeşil eşliğinde, bazen ne- redeyse yolun sonunu görmemizi imkânsızlaştıran iki taraflı meşe ormanları arasında yol almak tek kelime ile muhteşemdi. Bulgarca dağ ve büyük orman anlam- larına da gelen "Balkan" kelimesi, hakikaten isminin hakkını veriyordu. Bulgaristan sınırından girdiğimiz Balkanların bu kısmı, tahmin edemediğimiz kadar ye- şildi. Bağcılığın da bir hayli gelişmiş olduğu anlaşılı- yor, tarıma elverişli bereketli ovalar yol boyunca de- vam ediyordu.

Şumnu'ya giderken ilk uğrağımız **Burgaz** (Bur- gas)'dı. Bulgaristan'ın Karadeniz kıyısındaki bu güzel liman şehri zamanla bir sayfiye merkezi olmuştu.

Burgaz'dan sonra, yolumuzun üzerinde **Nesebar** (Misivri, Mesemuri, Nessebur) vardı. Osmanlı döne- minde pek az Türk'ün yaşadığı bu kasaba, Roma, Bi- zans, Türk ve Bulgar dönemlerine ait, bugün büyük bir kısmı mevcut olan eserleriyle tam bir müze kent görü- nümündeydi.

Nesebar'a vardığımızda saat 13.00'e geliyordu. Önceden Varna'da yemeği planladığımız öğlen yeme- ğini, Karadeniz kıyısındaki bu güzel sayfiye kasaba- sında yemeğe karar verdik. Menüümüz Bulgarların şopska dedikleri peynirli salata ve balıktan oluşuyor- du. Bulgarlar, Fransız mutfağında olduğu gibi salatayı ordöv olarak önceden alıyorlardı.

Nesebar'dan sonraki uğrak yerimiz ise, **Varna** idi. Karadeniz kıyısındaki bu büyük liman kenti, güneşi, denizi ve kumuyla olduğu gibi arazisinin neredeyse üçte ikisini kaplayan ormanlarıyla da yeryüzünün tabii güzellikler açısından şanslı bölgelerinden biriydi.

Varna'nın tarihinde Türklerin de önemli bir yeri var. Osmanlıların Varna'ya ilk akını 1388'de Çandarlı

Halil Paşa kumandasındaki ordu tarafından yapılmış ve Vidin'in düşmesinden sonra Varna'dan Timek'e kadar bütün Bulgaristan Osmanlıların eline geçmiş. 1444'te Türklerin zaferi ile sonuçlanan, Türkler ile Haçlılar arasındaki savaşlar yine Varna dolaylarında gerçekleşmiş.

Osmanlılar zamanında Rumeli eyaletinin Silistre sancağına bağlı bir kaza merkezi olan Varna'da Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiye göre 17. yüzyılda 7 müslü- man mahallesi bulunuyordu. Şehirde 4.000 ev, 5 bü- yük cami, 36 mescit vardı. Ekrem Hakkı Ayverdi'nin araştırması sonucunda 24 cami, 5 medrese, 1 imaret, 5 tekke ve zaviye, 1 köprü, 2 çeşme, 1 hamam ve 1 kış- la tespit edilmişti. Pars Tuğlacı ise yapılan araştırma- larda şehirde 41 cami ve mescit bulunduğunu, Piri Mehmet Paşa'nın Vakıf Hamamı ve Sebili'nin burada olduğunu belirtmekteydi. Ne yazık ki, 1829 Rus sava- şında diğer şehirlerde olduğu gibi Osmanlı eserlerinin neredeyse hepsi yıkılmıştı.

Bulgar yazarı Anton Straşimirov'un (1872-1937) çocukluk anıları arasında söz ettiği Varna ise, burada- ki Türk varlığını gözler önüne sermek bakımından ger- çekten çok çarpıcıydı. "*Çocukluğumda Varna'da, 20 bin nüfuslu olan bu şehirde 7 Bulgar ailesi yaşamak- tayı ve Türkçe konuşuyordu. 'Tanrımız' adlı Slavca duayı Razgratlı olan annemden öğrendim. Ancak, an- nem de dahil olmak üzere anneannemin kızları Gaga- uzlaşmıştı (onlar Varna'da doğup yetişmişti).*

Evimde nasıl geldiğini bilmediğim Miladinovi Kardeşlerin halk şiipleri derlemesinden Bulgar dilimi geliştirmeye başladım. Ne yazık ki Bulgaristan'ın kur- tuluşundan sonra (1878-Z. Zafer) bile okula giden ço- cuklar hâlâ Türkçe konuşuyordu..." (Zeynep Zafer, "Bulgar Edebiyatında Türkçe Sözcükler", Bir, **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, No: 8, İstanbul 1997, s. 145-146).

Modern bir kent görünümünde olan bugünkü Var- na'da Sovyet yönetimine girmiş diğer ülkelerde oldu- ğu gibi birbirine benzeyen, çok yüksek olmamakla bir- likte bir hayli geniş bloklar dikkati çekiyor. Bunlar devlet tarafından yaptırılıp, insanlara dağıtılan evler. Gezimiz süresince diğer şehirlerde, kasabalarda ve köylerde gördüğümüz gibi burada da konutlar genel- likle gri renkli beton-arme binalar. Resmî binalar ise, maviden sarıya kadar çeşitli canlı renkler ile boyan- mış. Caddelerin genişliğine ve yeşilliğine rağmen, ev- ler son derece özensiz. Son yıllarda yapıldığı anlaşılan

veya hâlen inşası devam eden binalar da ise, yeni biçimlerin denendiği gözden kaçmıyor.

Varna civarında Osmanlı dönemine ait önemli yapılardan birinin kalıntısı bulunuyor. Rumeli'nin Türkleşmesi ve İslâmlaşmasında büyük rolü olan tekkelerden biri, Akyazılı Sultan Tekkesi. Varna'dan Balçık'a giden yol üzerinde, Balçık'a varmadan sola sapılarak yaklaşık 2 km. sonra ulaşılan Tekke'yi zaman darlığı nedeniyle görmemiz mümkün olmadı.

Varna'dan sonra, **Yeni Pazar** (Novi Pazar) üzerinden akşam 19.30 sularında Şumnu'ya (Sumen, Şumna, Şumla, Şumlar -1950-1965 yılları arasında Kolarovgrad-) ulaştık. Bu sempozyum için Şumnu'nun seçilme sebebi entelektüel Türk nüfusun burada yoğunlaşmış olması idi. Şehir, 1989'da başlayan ve devam edegelen Türkiye'ye son göçten bir hayli etkilenmesine, Türk nüfusunu önemli ölçüde kaybetmesine rağmen, Türkler, azınlıklar içinde hâlen ön sırada yer alıyor.

Şumnu, güneyde Kocabalkan dağının yamaçlarından, kuzeyde Deliorman'a dek uzanan bir alanı kaplıyor ve özellikle kuzeye bakıldığında göz alabildiğince yeşil. Kuzeyde, şehre yaklaştığımız zaman yeşillikler içinde dikkati çeken ve "Bulgar Devleti'nin Kurucuları" kampüsü olarak adlandırılan anıt 1981 yılında, Bulgaristan Devleti'nin 1300. kuruluş yıldönümü anısına dikilmiş. Bu büyük anıtta Bulgar han ve prensleri tasvir edilmiş. Şumnu'ya girdikten sonra, parklarla donatılmış caddelerden geçerek, Hotel Şumen'e ulaştık. Ön hazırlıkları yapmak üzere bizden iki gün önce yola çıkan, Merkez Sekreterimiz İmran Baba ile Yard. Doç. Dr. Zeynep Zafer bizi Otel'de bekliyorlardı. Akşam yemeğinde buluşmak üzere önceden ayrılmış olan odalarımıza çıktık. Yemek saat 20.00'deydi. Restorana indiğimizde Sempozyumumuza Sofya'dan katılacak olan bilim adamlarının da orada olduğunu memnuniyetle öğrendik. Balkan ülkelerinden gelecek diğer bilim adamları da gecenin ilerleyen saatlerinde ve ertesi sabah Şumnu'ya ulaştılar. Hep birlikte yediğimiz yemekte menüyü Bulgar yemekleri oluşturuyordu. Yemek esnasında, keman eşliğinde Bulgar ve Makedon halk şarkılarının yanı sıra Türkçe şarkılar dinlemek doğrusu tüm ekibi çok keyiflendirdi.

* * *

Sempozyum, çalışmalarına 17 Mayıs 2000 Çarşamba sabahı Şumnu Piskopos Konstantin Preslavski Üniversitesi'nin Yabancı Diller Fakültesi'nde (Korpus II) bulunan büyük salonda başladı. Bilim adamları, ga-

zeticiler ve öğrenciler salonu tamamen doldurmuştu. Açılıшта, ilk olarak Şumnu Üniversitesi'nden Doç. V. Avramova resmî prezidiumu tanıttı. Prezidium Atatürk Kültür Merkezi Başkanı Prof. Dr. Sadık Tural, Türkiye Cumhuriyeti'nin Burgaz Konsolosu Beyza Öztuna, Gazeteci-Yazar Recep Bilginer, Şumnu Vali yardımcısı Bünyamin Hasan, Uluslararası Azınlık Araştırmaları ve Kültürlerarası İlişkiler Merkezi temsilcisi Yaşar Şaban, Şumnu Konstantin Preslavski Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Galin Petrov ve Rektör yardımcısı Doç. Dr. Diana Kürkçüyeva'dan oluşmuştu.

İlk sözü Türkiye Cumhuriyeti'nin Sofya Büyükelçisi Tahsin Burcuoğlu'nun kutlama mesajını okumak üzere Burgaz Konsolosu Sayın Beyza Öztuna aldı.

Uluslararası Azınlık Araştırmaları ve Kültürlerarası İlişkiler Merkezi'ni temsilen toplantıya katılan Sayın Yaşar Şaban, Merkez başkanı Antonina Zhelyazkova adına iyi dileklerini sundu.

Yaşar Şaban'dan sonra sözü Şumnu Konstantin Preslavski Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Galin Petrov aldı. Konuşmasına, böyle bir organizasyona ortak olmaktan dolayı duydukları memnuniyeti dile getirerek başlayan G. Petrov, Balkan halklarının Avrupa ve dünya kültürüne değerli katkılarda bulunduğunu, bunun sayısız örneği olduğunu, ancak bunlardan yalnızca ikisi üzerinde duracağını söyledi. Örnekleri; Kiril ve Metodî kardeşlerin Slav alfabesini yaratması ile büyük önder Atatürk'ün harf devrimi idi. Devamla, Balkan halk ve etnik gruplarının asırlarca sürdürdükleri ortak hayat sonucunda birbirlerinin kültürlerinden etkilendiklerini, bu etkileşimin, dilde, eğitimde, sanatta ve mimaride belirgin bir şekilde gözlendiğini, hatta bunun örneklerinin Sempozyum çalışmaları sırasında kendini göstereceğini ifade etti. Prof. Dr. Petrov'un "*Kültürel birikim ve etkileşim, din, dil ve ulusal ayırım yapmadan gelecek kuşaklara dostluk ve kardeşlik bağışlayacaktır. Alınan askerî dersler, dünyada kin ve nefrete yer olmadığını açıkça kanıtlamaktadır. Burada, kültür savaşı diye bir deyim hiçbir dilde rağbet görmeyeceğini hatırlatmakta yarar vardır.*" sözleri ile dillendirdiği iyi niyet mesajı, geçmiş yıllarda çekilen acıların unutulması yolunda, Türkiye ile Bulgaristan arasında kültürel alanda başlayan olumlu gelişmelerin, bilim adamlarınca da devam ettirileceğinin müjdecisi idi. Bu amaçla yola çıkan Atatürk Kültür Merkezi, gerçekleştirdiği Sempozyum ile, dünya barış ve güvenliği için de önemli bir adım atmış oluyordu.

Galin Petrov'dan sonra, söz sırası bu organizasyonun, dolayısıyla bu dostluğun, bugün başlayan, yarın gelişerek devam etmesi umulan bu işbirliğinin mimarı, Atatürk Kültür Merkezi Başkanı Prof. Dr. Sadık Tural'daydı. Prof. Tural, bütün salonu kavrayan ve heyecanlandıran konuşmasında özellikle üç noktayı vurguladı. Bunlardan birincisi, tarihin derinliklerindeki ortaklığımızdı. Onun deyişiyle "*Balkanlarda dostluğun, Balkanlarda yakınlaşmanın, en azından uzlaşmanın gerekçesi*" bu ortak geçmiş olmalıydı. İkincisi, komşuluk hakkı idi ve "*tarihin, talihin ve coğrafyanın 'komşu' yaptığı bu iki halkı birbirine dost kılmak bilgi ve insafsahibi herkesin görevidir.*" Üçüncüsü ise, Balkanlarda dostluk ve barışın sağlanması idi. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Kemal Atatürk Balkanlarda dostluk ve barış için çok uğraşmış, 1931 yılında *Balkan Pakı*'nın kurulmasını sağlamıştı. Atatürk "*Balkan milletleri yakın maziden ziyâde uzak ve derin mazinin kırılmaz çelik halkalarıyla birbirine pekâla bağlanabilir*" diyordu ve bu söz sık sık hatırlanmalıydı. Bu üç ana ilkedен sonra Sovyetizmin çilesini yaşayan Balkan ülkelerinin artık demokratik hayatın nimetlerini yaşamaya başladıklarını belirten Prof. Dr. Sadık Tural sözlerine şöyle devam etti: "*Nedir Demokrasi? Demokrasi, bir ülkenin içinde, öncelikle içinde ve sonra ülkeler arasında anlayış, hoşgörü ve uzlaşma kültürü demektir. Anlayış, hoşgörü ve uzlaşma... Ormanlardaki, dağlardaki bütün canlıların karınlarını doyurdukları, hayatlarını devam ettirdikleri görülür. Ama onlar üç şeyi bilmezler. Anlayışı, hoşgörüyü ve uzlaşmayı. İnsanlar ise, anlayışı, hoşgörüyü ve uzlaşmayı yerleştirdikçe, insan olurlar. İşte buna demokrasi kültürü denilir. Demokrasi, bir arada yaşamak, birbirini yemeden, birbirine tahammül edip, birbirini tanıma ve anlama düşüncesini benimsemektir. Bu, birden olacak mı? Hayır, ağır ağır olacak. Birden olmaz, akşamdan sabaha erken herkes değişmez. Ama olacak.*"

Bilim adamlarının ortaya koyacağı doğruların siyaset ve diplomasiyi yönlendirmesi gerektiğini, bu sebeple bilim adamlarına çok büyük sorumluluk düştüğünü, doğru bilgilere ulaşmanın şart olduğunu vurgulayan Sayın Tural sözlerini "*Bu toplantının yarına atılan barış, dostluk, anlayış, demokrasi kültürünün getirdiği bir adım olmasını diliyorum... hepinizi katıldığınız için de, yarınlara giden yolda el ele tutuştüğünüz için de sevgiyle saygıyla kucaklıyorum*" diyerek bitirdi.

Açılış törenindeki samimiyet, iyi niyet ve dostluk havası bütün Sempozyum boyunca devam etti. Açılış-

tan sonra, sıra basın toplantısında idi. 10.45'te başlayan basın toplantısı büyük bir ilgi ile karşılandı. "*Bir bilim adamı olarak, her zaman ve her zeminde ve her zaman ve her yerde tarihin söylediğini doğru söylemek, günümüzün anlamını doğru yorumlamak ve bunu saptırmadan ifade edip, kitaba dönüştürmek zorunda olduğumu*", bilim adamlığının bunu gerektirdiğini belirten Prof. Dr. Sadık Tural, etnoslar arasında ne kadar çok, sağlıklı ve devamlı ilişki ve diyalog olursa, barışın da o kadar güçlü olacağını söyledi.

Açılış ve basın toplantısının ardından I. Oturuma geçildi. Bu oturumda Prof. Dr. İbrahim Tatarlı ile başkan olan Prof. Tural'ın mesajı bu kez gençlere idi: "*Sizlere sesleniyorum, siyasetçiden önce, ticaretçiden önce, sizin gibi Türkoloji tahsil eden, yüreği bir dostluk ve kültürel kardeşlik köprüsü kurmak niyeti taşıyan gençler, sizin sayınız artarsa fitne azalır, sizin sayınız artarsa tat kaçırmak isteyenlerin, kötülük tohumu ekmek isteyenlerin sayısı azalır. Burada, bu Kocabalkanlarda, bu Doğu Avrupa'da insanlar demokratik hürriyetin, demokratik etkileşimin, el ele tutuşmanın nimetlerini yaşarlar, daha güzel bir dünya, daha barışa açılmış bir dünya bize iyilik getirir. Birbirimizi yiyeceğimize, demokrasinin nimetlerini yiyelim. Bu duygularla hepinizi selamlıyorum.*"

I. Oturum'un ilk konuşmacısı Prof. Dr. Mustafa İsen'di. M. İsen, konuşmasında Balkanların tarih boyunca dinî ve etnik yapısıyla ön plâna çıktığını, bir ırklar mozayiki sergilediğini, ancak bu ırklar ve dinlerin zaman zaman birbirlerine üstünlük sağlamış olmakla birlikte, birbirlerini yok etmediklerini vurguladı. Mesajı ise, değişen dünya koşullarında bu çeşitliliğin, bu çok kültürlülüğün bir zenginlik sayılması gerektiği; yok farzedilen, korunmayan sanat eserlerinin yine bu oldukları ülkelerin dünyaya sunabilecekleri zenginlikleri olduğu kabulünün yerleşmesi gerektiği idi.

Prof. İsen tebliğinde sanat tarihçilerini de yakından ilgilendiren enteresan bir konuyu ele aldı. Balkanlara özgü farklı bir kuruluş olan Akıncılığın kültür ve sanata katkıları.

Sempozyuma Sofya'dan katılan Doç. Dr. Evgeni Raduşev'in tebliğinin başlığı ise, "*Tarih Araştırmaları ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihi (Yeni Bir Yaklaşım Doğru)*" idi.

Bulgaristan'daki müslümanların Türk-İslâm isimlerinin zorla değiştirilmesini ilmî araştırmaların siyasî hedefler için kullanılması olarak değerlendiren Doç.

Raduşev'in, "Eğer Balkanlarda Osmanlı dönemi buradaki halkların müşterek bir tarihi olarak ele alınır, o zaman bu halkları birleştiren tarihi faktörler daha kolay ortaya çıkacak ve de her milletin müşterek tarih sürecine kendi katkısı da izah ve teyit edilmiş olacaktır." sözleri gerçekten önemli, yakın gelecekte yapılması umulan işbirliği için umut vericiydi. Yard. Doç. Dr. Zeynep Zafer'in, Türk dostu bir Bulgar yazarı, Yordan Yovkov'u ve eserlerini, Balkanlardaki Türk kültürü çerçevesinde değerlendirdiği tebliği Sempozyuma ayrı tat ve renk kattı. Prof. Dr. İbrahim Tatarlı bildirisinde, "Balkanlar ve Güneydoğu Avrupa'da Yaşar Nabi Nayır'ın Türk Varlığına Yaklaşımını" nı inceleyen, Yard. Doç. Dr. Ömer Turan, "1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nın Bulgaristan'daki Türk Varlığına ve Türk Mimari Eserlerine Etkisi" ni anlattı.

Üç gün devam eden sempozyum süresince, Balkanlardaki Osmanlı mimarisi ve sanatını ele alan, karışıklı etkileşimi ortaya koyan tebliğler sunuldu.

Sofya Üniversitesi'nden Aleksandır Atanasov Antonov XV. ve XVIII. yüzyıllarda Bulgaristan'da inşa edilen menzil külliyesi üzerinde durdu. Yard. Doç. Dr. Mustafa Özer, Osmanlı döneminde Makedonya'nın başkenti Üsküp'te inşa edilen hanlar ile Anadolu'daki çağdaş örneklerinin mukayeseli bir değerlendirmesini yaptı. Doç. Dr. Mehmet Tunçel büyük bir çoğunluğu ortadan kalkmış olan Bulgaristan'daki bedesten binalarını hâlen mevcut örneklerden hareketle tanıttı ve bu yapıların Bedesten tipolojisi içindeki konularını belirledi. Sempozyum'a Arnavutluk'tan katılan Prof. Dr. Valter Shtylia'nın konusu, "Arnavutluk'ta Geç Orta Çağ Yolları ve Köprüleri" idi. Yine Arnavutluk'tan gelen Prof. Emin Rıza'nın "XV.-XIX. Yüzyıllarda Arnavutluk Evleri" başlıklı tebliği zevkle dinlendi. Yard. Doç. Dr. Mustafa Akpolat, Selanik'teki Atatürk Evi'nin tarihsel öneminden söz etti ve bu evi Balkanların geleneksel konut mimarlığı çerçevesinde değerlendirdi. Prof. Dr. Örcün Barışta'nın ele aldığı evler ise farklıydı. Örcün Barışta tebliğinde, Osmanlı İmparatorluğu Balkanlarından bazı kuş evlerini tanıttı, farklı coğrafyalarda ve farklı zamanlarda yaşayan Türklerin bu mimarî türü ile dünya sanatına katkılarını ortaya koydu.

Diğer bir grup tebliğ, Balkanların Türkleşmesi ve İslâmlaşmasında büyük rolü olan Tekkeler ve misyoner Türk dervişlerini konu alıyordu. Bu bağlamda Ayşe Yıldız Topuz, "Balkanların Yapılandırılmasında

Tekkelerin Rolü"nü, toplantıya Sofya'dan katılan Dr. Bojidar Aleksiev "Sarı Saltuk'a Atfedilen Tekkeler"i, Yard. Doç. Dr. Mehmet İbrahimgil "Balkanlarda Sarı Saltuk Türbeleri ve Türk Sanatındaki Yeri"ni, yine Sofya'dan Prof. Dr. Lyubomir Mikov "Demir Baba Tekkesi'nin Kült Mimarisi"ni anlattı. Doç. Dr. Öcal Oğuz ise, konuyu Kalkandelen'deki Harabati Baba Tekkesi ile Tunus'taki Sultan Hacı Bektaş Veli Tekkesi örneklerinden hareketle farklı bir çerçevede, tekke edebiyatı çalışmalarında hem sözün, hem de yaratıldığı mekânın yapısı ve işlevi bakımından değerlendirdi.

Bir başka tebliğ gurubunda ise, Balkanların çeşitli bölgelerinde bulunan Osmanlı dönemi eserleri tanıtılarak, bugünkü durumları ortaya kondu ve doğu-batı etkileşimi üzerinde duruldu. Bu çerçevede Bulgaristan'dan Dr. İsmail Cambazov Sofya'daki Osmanlı mimarî eserlerini, yine Bulgaristan'dan Dr. Orlin Sıbeva, Şumnu'daki Şerif Halil Paşa (Tombul) Camii'ni, Dr. Turgay Yazar Romanya'da inşa edilen Osmanlı döneme ait yedi yapıyı, Kosova'dan Raif Virmica Kosova'da bulunan, büyük bir kısmı ortadan kalkan veya önemli ölçüde tahrip edilen Osmanlı mimarî eserlerini, Makedonya'dan Zoran Pavlov Makedonya Cumhuriyeti'nde az bilinen veya yıkılmış olan Osmanlı mimarî örneklerini, Yugoslavya'dan Denana Zlatkiç Srem Bölgesi'ndeki Türk mimarisi kalıntılarını ele aldı. Prof. Dr. Beyhan Karamağaralı ise, müziğinden dokumasına, mimarî eserlerine kadar, geniş bir yelpaze içinde XVII. Yüzyıl Romanya'sında Osmanlı etkisini değerlendirdi. Doç. Dr. Zeki Sönmez'in konusu "Balkanlar ve Karadeniz Çevresindeki Osmanlı Kale Mimarisi Hakkında Bazı Görüşler" idi. Valentino Dimitrovski'de tebliğinde, Makedonya'nın bazı şehirlerinde anıtsal Osmanlı yapıları ile ilgili imar uygulamaları konusunda bilgi verdi.

Doç. Dr. İter Büyükdığan bildirisinde, Balkan ülkelerindeki anıtsal yapıların strüktürel analizini yapmaya, Osmanlı mimarlığı içindeki yerini belirlemeye ve yöre karakteristiklerini ortaya koymaya çalıştı. Prof. Dr. Filiz Yenişehirlioğlu ise, "Balkanlarda Kentlerin Oluşumu veya Değişimi" üzerinde durdu. Teodora Bakircieva'nın konusu ise "Rusçuk'un Yeniden Yapılandırılması ve Mimari Kentsel Görünümü" idi

Balkanlarda süsleme, dokuma, resim ve el sanatları konularına hasredilmiş bir başka grup tebliğ çerçevesinde, Prof. Dr. Hakkı Acun "Filibe'deki Bir Kapı Tokmağı Üzerine Düşünceler", Prof. Dr. Taciser Onuk

"Osmanlıdan Günümüze Güney Anadolu Kumaş (Bez) Dokumaları", Yard. Doç. Aysen Soysaldı "Şarköy Kilimlerinin Teknik, Renk ve Bezeme Özellikleri", Dr. Yordanka Bibina "Sembollerin Dili: Halı Sanatında Türk Geleneği ve Balkan Halıları", Neval Konuk "Anton Mitov ve Türkler", Yard. Doç. Dr. Gül Tunçel "Kalkandelen (Tetova) Harabati Baba Tekkesi Hazinesi'ndeki Mezar Taşları", Dr. Kâzım Hacımeçliç "Saray Bosna'daki Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi'nde Bulunan Nadir Cilt Örnekleri" ve Dr. Galina Lozanova "Yeniden Doğuş Gününün Görüntü ve Anlatım Ölçütleri" başlıklı bildirimlerini sundular.

Prof. Dr. Yıldırım Yavuz'un "Rumeli Demir Yolları ve İstasyon Binaları" ile Prof. Dr. Selçuk Mülâ-yim'in "Sultan Reşat'ın Rumeli Ziyareti" konulu tebliğleri ilgi ile dinlendi. Prof. Dr. Ayşıl Tükel-Yavuz bildirisinde, "Osmanlı Kültür Varlıkları Çerçevesi'nde Çeşitli Katmanlardan Süzülerek Gelen Kültür Mirasının Korunma Sorunları" üzerinde durdu.

Sempozyum sırasında sunulan bildirimler, dile getirilen düşünceler, gelecek için beklendiği ve umut edildiği belirtilen iyi niyetli işbirliği teklifleri gerçekten heyecan verici idi ve doğru bir adım atıldığını, isabetli bir başlangıç yapıldığını gösteriyordu. Prof. Dr. Slavka Dragonova'nın Bulgaristan'daki camilerin korunması hususundaki sözleri, bir orta çizgide buluşma arzusu, hoşgörü ile bu güzellikleri hep birlikte yarınlara taşıma niyeti sanırım bu değerlendirmeyi teyit ediyordu.

Kapanış konuşmasına, Bulgaristan ve Türkiye'nin, komşu olan bu iki devletin, bu iki halkın el ele vererek, yarattıkları tarihî kültürü bir zemin yapıp, XXI. Yüzyılda dostluklarını artırmaları gerektiğini vurgulayarak başlayan Prof. Dr. Sadık Tural'da aynı düşünceleri paylaşıyordu. Nitekim Başkanımız, Şumnu Belediye Başkan vekili ile görüşürken şunları söylemişti: "Artık Osmanlıların ve Türklerin malları olmayan bu eserlere sahip çıkmak, insanlığın gereğidir. Ortak insanlık mirası olan bu binalar 1500 yıl önce yapılmış, 500 yıl önce yapılmış bu binalar sizi dünyanın açık hava müzesi yapar..."

Prof. Tural, "Atatürk Kültür Merkezi Başkanı sıfatıyla, dostum Galin Petrov'la beraber Şumnu'yu bir dostluk başşehir, Türklerle Bulgarlar arasındaki kirleri yıkama şehri kabul ediyorum ve her üç yılda bir bu toplantıları burada yapmaya söz veriyorum." ifadesi ile de bu adımın devamı konusundaki arzusunu dile getiriyordu.

Şumnu Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Galin Petrov'da kapanış konuşmasında Sempozyuma katkıda bulunan bilim adamlarına teşekkür ederek, Şumnu Üniversitesi'nin bayramı olması sebebiyle toplantının tümüne katılmadığı için özür diledi ve sözlerini şöyle bitirdi: "Biz, beraber güzel bir binanın temelini attık ve bu güzel binanın inşa edilmesi için üç yılda bir, hatta iki yılda bir Türkiye'de veya burada toplanalım ve toplantılar Türk-Bulgar-Balkan dostluğunun sembolü olsun."

17-18-19 Mayıs 2000 tarihleri arasında bir taraftan Sempozyum programı devam ederken, öte yandan Bulgaristan ve Türk heyetleri arasında çeşitli temaslar da bulunuldu. Birinci gün programı tamamlandıktan sonra Rektör Galin Petrov'un isteği üzerine Türkiye'nin farklı üniversitelerinden, hatta farklı fakültelelerinden gelen bilim adamlarından oluşan bir konsey ile Şumnu Üniversitesi heyeti arasında görüşme yapıldı. Bu görüşmenin amacı Türkiye üniversiteleri ile kurulan köprünün devamını sağlamak ve gelecek için bir çalışma programı hazırlamaktı. Konuşulan konular arasında her türlü işbirliği, öğretim üyesi değişimi, kazılara ve yüzey araştırmalarına öğrenci gönderilmesi, mezuniyet sonrası eğitim programlarında öğrenci değişimi vardı. Yine bu toplantı sırasında, ilki gerçekleştirilen Sempozyumun periyodik hale getirilmesi, hatta Balkan Konferansına dönüştürülmesi istendi.

Sempozyuma medyanın ilgisi de büyüktü. Toplantıya ilişkin haberler, üç gün boyunca Şumnu Şafağı (Şumenska Zarya) gazetesinde yayınlandı. Aynı gazete Prof. Dr. Sadık Tural'dan bir de röportaj aldı ve bu röportaj "Halklar Arasındaki İlişkiler Güçlendikçe Barışta Sağlanıyor" başlığı ile yayımlandı. Televizyon programlarına da katılan Prof. Tural Sempozyum hakkında bilgi vererek, yapılanları, yapılması gerekenleri ve bu konuda bilim adamlarına düşen sorumlulukları anlattı.

Prof. Dr. Örcün Barışta, Prof. Dr. Taciser Onuk ve Doç. Dr. Zeki Sönmez'de Üsküp Radyosu'na röportaj verdiler. Bu arada Prof. Dr. Sadık Tural, Prof. Dr. Mustafa İsen ve Gazeteci-Yazar Recep Bilginer Şumnu Üniversitesi Türkoloji Bölümü öğrencileri ile görüşerek onların sorularını cevapladılar ve çeşitli konular da aydınlatıldılar.

Cuma günü bir Türk heyeti, davet üzerine Şumnu'nun kültür işlerinden sorumlu Belediye Başkan Vekili ve Yardımcıları ile görüştü. Kültürel alanda yapıla-

bilecek işbirlikleri konusunda samimî bir hava içinde görüş alış-verişinde bulunulan bu toplantı, Bulgar yetkileri tarafından heyecan ve memnuniyetle karşılandı.

Büyük bir dostluk, hoşgörü ve iyi niyet ortamında gerçekleşen, Türk ve Bulgar bilim adamlarını memnun eden ve şevke getiren bu gelişmeler gelecekte devam edecek güzel işbirliklerinin de ilkiydi. Böylece “*Balkanlarda Kültürel Etkileşim ve Türk Mimarisi Uluslararası Sempozyumu*”, 19 Mayıs 2000 günü saat 17.00 sularında Kapanış ile sona erdi.

Artık, sıra Şumnu gezisine gelmişti. Zengin bir geçmişe sahip olan Şumnu uzun yıllar Osmanlı İmparatorluğu'nun Tuna boyundaki askerî merkezlerinden, kalelerinden biri olmuş, muhtelif Osmanlı-Rus savaşlarında önemli rol oynamış, hatta Osmanlılardan alınmasından sonra da büyük bir Türk nüfusu barındırmıştı. Bulgar yazarı Neovit Bozveli 1830'lu yıllarda doğum yeri olan Şumnu ile ilgili olarak şunları yazmıştı: “*Şumnu Balkan'ın eteklerinde bulunan çok renkli, ticarî bir şehirdir. Orada 25 bin kadar insan yaşıyor. Bunlardan 1200'ü Bulgar ailesi ve 500'de Ermeni ailesi, Yahudiler aynı bölgede yaşayan 40 ailedir. Diğerleri Türk'tür.*” Şumnu'nun Bulgar tarihinde de çok önemli bir yeri vardı. Bulgar Devleti'nin ilk başkentleri Pliska ve Preslav bu bölgede idi.

Prof. Galin Petrov'un konuşmasında ifade ettiği gibi ilk Bulgar Okulları da ünlü eğitimci Konstantin Preslavski öncülüğünde yine burada kurulmuştu. Şumnu Üniversitesi XX. yüzyılın başında Pedagoji Okulu olarak öğretime açılmış, sonra Pedagoji Enstitüsü'ne dönüştürülmüştü. Matematik, Filoloji ve Pedagoji olmak üzere 3 fakültesiyle özerkliğe kavuşan Üniversite'nin şimdi 8 fakültesi bulunuyordu.

Bu yıl üniversite'nin 25. kuruluş yıldönümü kutlanıyordu ve Mayıs ayı Bayram ilan edilmişti. Bir ay boyunca farklı etkinlikler düzenleniyor, spor, şiir ve edebiyat yarışmaları yapılıyordu. Atatürk Kültür Merkezi'nin Şumnu Üniversitesi ve Azınlıklar Merkezi ile gerçekleştirdiği Sempozyumda böylelikle bayramın bir parçası haline geldi.

Şumnu'da şehrin karakteristiğini belirleyen XIX. yüzyıl sonu XX. yüzyıl başına ait binalar dikkat çekiyor. Bu yapılar çok iyi korunmuş. Şehirde 1981 yılında kutlanan Bulgaristan Devleti'nin kuruluşunun 1300. yıldönümü için pek çok yapı inşa edilmiş. Bunlardan biri de ilk Bulgar drama yazarlarından olan Vasil Durmef adına yapılmış tiyatro binası. Stilyan Çilin-

girof Millî Kütüphane binası da yine o dönemde inşa edilen yapılardan biri.

Şumnu'daki eski evlerden bir kısmı onarılarak, müze veya klüp haline getirilmiş. Örneğin Macaristan ihtilâlinin önderi Layoş Koşut'un Bulgaristan'da sürgünde bulunduğu 1848-1849 yıllarında yaşadığı ev Layoş Koşut Ev Müzesi olarak ziyarete açılmış. Dobri Voynikof Ev Müzesi yine 19. yüzyıla ait, o dönemin özelliklerini yansıtan bir ev. Bulgaristan'ın ünlü kompozitörü Panço Viladigerof'un evi de 1984 yılında müzeye dönüştürülmüş. Bizim, bir gece gezerken uğradığımız Srebrevia Evi aydın ve entellektüellerin klübü haline getirilmiş. Arkeolojik ve ağırlıklı olarak etnografik eserlerin sergilendiği Şumnu Tarih Müzesi'ni mesai saatleri içinde yetişemediğimiz için ziyaret edemedik.

Osmanlı döneminde bakırcılık, dericilik, ipekçilik ve dokumacılık gibi el sanatlarının geliştiği, canlı bir şehir olan Şumnu'da söz konusu dönemde pek çok mimarî eser inşa edilmiş. Bulgar yazarı Mijatev, Şumnu'da bir zamanlar yüze yakın caminin bulunduğunu yazıyor. Evliya Çelebi 2000 kadar evi, 10 cami ve mescidi, köprü başında 1 tekkesi, 1 hanı, 1 hamamı, 7 mektebi olduğunu bildiriyordu. Ekrem Hakkı Ayverdi ise, diğer belgelere dayanarak 63 cami, 5 medrese, 4 mektep, 10 zaviye ve tekke, 1 türbe, 2 han, 3 hamam tespit etmişti. Pars Tuğlacı da bazıları ibadete açık olan Şerif Halil Paşa Camii, Saat Camii, Kilek Camii ile Ravna Çeşmesi, turistik lüks bir lokanta olarak kullanılan Şumen Bedesteni, Komçısuyu Köprüsü ve Hükümet-Koşu yolundaki köprüyü kaydetmekteydi.

Bugün sadece birkaç tanesi kalmış olan camilerden en önemlisi, aynı zamanda Bulgaristan'da inşa edilen en büyük Osmanlı eseri olma özelliğini taşıyan Şerif Halil Paşa Camii idi. Bu caminin bitişiğinde medresesi, sıbyan mektebi, kütüphanesi, medrese ile paylaştığı avluda şadırvanı vardı. Şumnu'da bugün ayakta olan eserlerden bir başkası da Saat Camii yanındaki Saat Kulesi idi. Kurşunlu Çeşme ve halk tarafından Osmanlı Mahallesi olarak adlandırılan kesimdeki birkaç köşk halen muhafaza edilmekteydi.

Şehri gezerken ilk durağımız halk arasında Tombul Camii olarak da anılan Şerif Halil Paşa Camii idi. İbadete açık olan bu yapının, bitişiğinde bulunan medrese odaları ve şadırvanı 1995-96 yılları arasında onarılmış ve orijinal özelliklerini bozacak şekilde badana yapılmış. Daha sonra, Burgaz Başkonsolosluğumuzun giri-

şimi ve Edirne Müftülüğü'nün yardımlarıyla AZE İnşaat-Restorasyon ve Tic. Ltd. Şti.'ne bu yapının onarımına ilişkin bir fizibilite çalışması yaptırılmış. Hâlen bazı pencere üzerlerinde dönemine ait kalem işlerini koruyan camii umarız, orijinal özelliklerine zarar verilmenden restore edilir.

Şerif Halil Paşa Camii'nden sonra, Şumnu Kalesi-ne çıktık. Kaleye çıkarken geçtiğimiz, büyük ihtimalle eskiden Türklerin köşklerinin bulunduğu ve *Köşkövete (Köşkler)* adını taşıyan ormanlık bölgede büyük bir bira fabrikasının binası yer alıyordu. Bu fabrikanın Şumenskopivo (Şumnu birası) adı ile üretilen ve son zamanlarda Şumnu adını ünlendiren fabrika olduğunu öğrendik.

İki tarafı ağaçlarla kuşatılmış, dönemeçli yollardan sonra ulaştığımız Şumnu Kalesi, şehrin güneybatısında, şehirden yaklaşık 400-500 m. yükseklikte idi. Trak, Roma, Bizans, I. ve II. Bulgar Devleti ve Osmanlı dönemi geçiren kalede, bugün restore edilerek ayağa kaldırılmış birkaç kule, kapı ve duvarlar kalmıştı. Kale'de çeşitli dönemlere ait yoğun bir yerleşim olduğu mevcut temel kalıntılarından anlaşılmaktaydı.

Kaleye çıkarken polis tarafından 10 dakika içinde geriye dönmemiz konusunda uyarıldığımız halde, bu süreyi geçince, orada yaklaşık 3 saat mahsur kaldık. Çünkü Albena 2000 Ralli Şampiyonasının hazırlıkları yapılıyordu. Aynı otelde kaldığımız ralliçileri o gün piste de izledik. Böylece belki de pek çoğumuz hayatımızda ilk kez gerçek bir ralliye şahit olduk. Zoraki olmasına rağmen, hem heyecanlı, hem değişik saatler geçirdik.

Şumnu'da otelin roofunda yenilen son akşam yemeğine Rektör Galin Petrov ve yardımcıları da katıldı.

* * *

20 Mayıs 2000 Cumartesi programı ile dönüş yolculuğu başlıyordu. Günün programı Demir Baba Tekkesi'ni ziyaret edip, oradaki şölene katıldıktan sonra Razgrat'a gitmek ve geceyi orada geçirmektir. Deliorman bölgesinde bulunan Demir Baba Tekkesi'nde Halk ve Özgürlükler partisi tarafından 20-21 Mayıs tarihlerinde düzenlenen şölenin ilk gününe katılacaktık. Yola iki otobüsle çıktık. Şumnu Üniversitesi'nin Türk öğrencileri için de bir otobüs tutulmuştu. Oraya vardığımızda otomobil ve otobüslerden oluşan çok uzun bir kuyruk gördük. Otobüsten indikten sonra 5 km.'lik bir yolu yürümemiz gerektiğini öğrenince şartları zorlaya-

rak otobüsle ilerledik. Otobüsten indiğimizde kendimizi büyük bir panayırın başlangıcında bulduk. Yolun iki tarafına yiyecekten giyeceğe, yüzük bilezikten, pile kadar her çeşit eşyanın satıldığı tezgahlar kurulmuştu. Biraz ileride Büyükelçinin de katıldığını öğrendiğimiz Türkçe bir konuşma yapılıyordu. Kalabalıktan sahneyi görmek mümkün değildi. Az ötede de salıncıklar, atlı karıncalar yerlerini almıştı. Demir Baba Tekkesi'ne ağaçlık bir yoldan merdivenlerle iniliyordu. Daracık merdivenlerin bir tarafını tekkeyi ziyarete inenler, diğer tarafını ise, tekkeyi ziyaretten dönenler kullanıyordu. Yolun sonuna doğru dilek ağaçları bez, naylon torba ve kağıt mendillerle bezenmişti. Kimbilir kimler neler dilemişti!

İnşa tarihi tartışmalı olan Tekke, Türkler için önemli bir ziyaretgâhtı. Türbenin sağ tarafında adak kesmek için bir yer yapılmıştı. İnsanlar Tekke etrafında çeşitli şekillerde dilek tutuyorlardı. Tekkeyi ziyaretten döndüğümüzde ekme, beyaz peynir, kaşkaval, domates ve salatalıktan oluşan öğlen yemeğimiz hazır. Yemeklerimizi de yedikten sonra saat 16.30 sularında Razgrat yoluna koyulduk.

Kuzey Bulgaristan'daki **Razgrat** (Hezargrad) Bulgaristan Türklerinin yoğun olduğu, Bulgar şehirlerinden biri. Şehre vardığımızda Razgrat Otel'i'ne yerleştikten sonra çevreyi gezmeye çıktık. Burada Osmanlı döneminden günümüze ulaşan en önemli yapı XVII. yüzyıl başlarına tarihlenen Büyük Camii. Kanunî Sultan Süleyman döneminin ünlü veziri Maktul İbrahim Paşa tarafından vakfedilen bu eser İbrahim Paşa Camii olarak da anılıyordu. İçine girmemiz mümkün olmayan bu yapının son cemaat yerinin tamamen yıkılmış olduğunu üzülerken gördük. Bundan sonraki durağımız Ahmed Bey Camii idi. Cami çevresinde keçilerini otlatan bir beyle konuştuğumuzda bu camiinin sadece Cuma günleri ibadete açıldığını, diğer günlerde cemaati olmadığını öğrendik. Osmanlı döneminden kalan bir diğer yapı da Saat Kulesi idi.

Şehir dikkat çekecek kadar sessiz ve sakindi. Sebebi sorduğumuzda, halkın Cumartesi, Pazar günleri köylerine gittiklerini, oralarda tarımla uğraştıklarını söylediler.

O akşam, bizi kötü bir sürpriz bekliyordu. Demir Baba Tekkesi'nde şöleni görüntüleyen Selahattin Bey'in pasaportu çalınmıştı. Kurulan temaslar sonucunda bu problemi halledebilmek için Burgaz üzerinden dönüş yapmamız gerektiği anlaşıldı.

21 Mayıs sabahı, Razgrat'tan Burgaz'a gitmek üzere yola çıktık. **İsperih (Deli Orman)-Şumnu-Zvezdec-Aytos** üzerinden **Burgaz'a** vardık. Burada öğlen yemeği yiyip, alış-veriş yaptıktan sonra, 15.30'da Türkiye'ye gelmek üzere yola koyulduk. **Malko Tırnova'dan** sonra yine **Dereköy Kapısı'ndan** Türkiye'ye giriş yaptık. Saat 19.30 civarında **Lüleburgaz'daydık.**

* * *

Ankara yolculuğumuz saat 7.30'da başladı. İstanbul'da ekibimizin küçük bir kısmını bıraktıktan sonra, 15.30 sularında Ankara'ya ulaştık.

Uzun, yorucu ama kurulan ilişkiler, sunulan tebliğler, Türk eserleri üzerinde yapılan incelemeler bakımından son derece verimli geçen, beklenen hedefleri aşan Bulgaristan günleri böylece sona erdi. Büyük bir dostluk, hoşgörü ve iyi niyet ortamında gerçekleşen, Türk ve Bulgar bilim adamlarını bu işbirliğinin yarınlarına taşınması, güçlenerek devam etmesi hususunda ortak bir noktada birleştiren, her iki heyetçe heyecan ve memnuniyetle karşılanan bu Sempozyum ve temaslar, Atatürk Kültür Merkezi'nin ne kadar önemli bir görevi yerine getirdiğini gösteriyordu. Prof. Dr. Sadık Tural başkanlığında bilim adamlarınca başlatılan bu ilişkinin devletin her kademesinde devam ettirilmesi, Türkiye ve Balkanlarda, Türkiye ve Bulgaristan'da dostluğun, barışın ve uzlaşmanın teminatı olacaktır.

Bu gezi boyunca, iki kişiyi yakından tanımaktan dolayı çok mutlu oldum. Biri Bulgaristanlı bir Türk. "Gotse Delveç" in (Nevrokop) Kornitsa köyünde dün-

yaya gelen, 1973'te Türk isimlerinin değiştirilmesine karşı çıktıkları için ailesi ile birlikte önce Plevne'nin Slavovitsa, sonra Şumnu'nun Kliment köyüne sürgün edilen, ardından 1985 yılında tutuklanarak ömrünün en güzel iki buçuk yılını hapiste geçirdikten sonra, Mihaylovgrad'ın Batevo köyüne sürgüne gönderilen, daha sonra 1989'da Avusturya'ya sürülüp, ardından Türkiye'ye sığınan Zeynep Zafer. Diğeri ise, Bulgaristanlı bir Bulgar. Türkoloji tahsil etmiş, Sofya Üniversitesi Tarih Bölümünde uzman olarak çalışan Türk dostu Donka Dimitrova. Sorumluluk duygularını, içtenliklerini ve dostluklarını hiçbir zaman unutmayacağım.

Bu gezi boyunca aldığımız bilgilere göre; geçmişte maruz kaldıkları asimilasyon politikası, insanlık dışı uygulamalar ve baskılar sona ermiş olmakla birlikte, Bulgaristan'da yaşayan Türkleri bu kez de bir başka problem, işsizlik zorluyor. Köylerde yaşayan Türkler daha çok çiftçilikle uğraşırken, şehirde yaşayanlar Türkiye'den mal alıp satıyor. Öğretmenlik veya taksi şoförlüğü yapıyor. Şehirde yaşayacak maddî güçleri olmadığı için köylere dönüp çiftçilikle uğraşanların sayısı ise, hiç de az değil. Hatta daha kolay iş bulabildikleri için mahkeme kararıyla Bulgar adlarını geri alanlar bile var. Öyle ki, ekonomik sıkıntı insanları, dininden, isminden ve milliyetinden vazgeçiriyor. Bu durumda Türk iş adamlarına düşen çok önemli görevler var. Bulgaristan'a yatırım yapıp, yeni iş alanları açmak. Devletin bu konuda iş adamlarını teşvik etmesi ve yönlendirmesi de sanıyoruz, problemlerin aşılmasına katkı sağlar.

“Son Asır Türk Şâirleri”

II. Cilt

(M. Kayahan ÖZGÜL)

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ YAYINI

- Çıkıyor -

25 In this issue

Şerif AKTAŞ	From the Oral Culture to the Writing One3
Hilmi BAYRAKTAR	ARTICLES
Abdimalik NISANBAYEV (Trans. Dinara DÜYSEBAYEVA)	The Revolutions of Halep in the XIX. Century and Their Social and Economical Effects5
Güneş BEŞİROVA (Trans. Mustafa DURMUŞ)	The Abay Philosophy10
Tamilla ALİYEVA (Trans. Mustafa DURMUŞ)	On the Place and Importance of Episode “Bamsı Beyrek” in Dede Korkut’s Book15
Ali GÜLER	Dede Korkut’s Book and Scandinavian Epics19
Süleyman KAZMAZ	The Tradition of Saçı by Turks22
Dildar ATMACA	To the Asia.....27
Fusun GÖNÜL	Peyker Art Corporaiton View of Contemporary Azerbaijan’s Art.....34
Gürbüz AZAK	FROM THE PRESS
Sadık TURAL	Why men don’t teach in Turkish in the univercities?37
Mübahat TÜRKER-KÜYEL	This is Important!39
Şerif AKTAŞ	BOOKS
Melek DOSAY-GÖKDOĞAN	A New Book of the Sage Stateman40
Kamil Veli NERİMANOĞLU	“The Ottoman Political and Culturel History (II)”45
Aysu CANPOLAT	“Intoduetion to the Theories of Folklore and It’s Methods”50
Mustafa ÜNAL	“Nisanbayev’s View on the Illumination of Being Turk by Kazaks”51
Bekir NEBİYEV	“The One Tousand Five Hundred Years Old Poem of Guzz”55
Abdullah TÜYLÜ	“The Epic of Alpamış”57
Aysu CANPOLAT	“The Islamisation of Altın Ordu and the Autochthanous Religion”61
Nazan KIRIMHAN	“The Encyclopedia of Dede Korkut’s Book”66
Eyüp BACANLI	“The Turkish Architectural Inheritance at Greece”70
Yusuf Ziya BİLDİRİCİ	“Ali Şir Nevai and the Saints of Harezm”72
Şebnem ERCEBECİ	“Atatürk on Turkish Folklore”76
M. Fatih KÖKSAL	“Maaday Kara as the Altaie Epic”79
İdris KARAKUŞ	“The Franch-Turkish War in the Pass of Medium Thoros”82
Nail TAN	“The Turkish Broderie in Ottoman Empire”85
Süleyman KAZMAZ	“The Qoran and Relation with Astronomy in M.S.”88
Süleyman KIZILTOPRAK	The Scream of Step Neşet Ertaş92
Yahya Kemal TAŞTAN	“The Commentary on the Nasreddin Hoca’s Jokes (Trad of Burhaniye)”96
Kadriye TÜRKAN	“From Novel to Memory”98
Nail TAN	“History of Harran”100
Ömer TURAN	“The Bibliography of Samiha Ayverdi” and the Meditation on It.....104
Durmuş BUNARCIOĞLU	“The Metric Sûrnâme in Turkish Literature”107
İdris KARAKUŞ	“Karagöz and Art of Marionette”108
Armağan ELÇİ	PERIODICALS
Berna TÜRKDOĞAN	“The Source” A Turkish Periodical in Bulgaria.....110
Musa ÇİFTÇİ	“A Special Issue of Erdem on Republic I”112
A. KURMANALİEV (Trans. Kalmamat KULAMŞAYEV)	“The New Generation” A Turkish Review From Rumania116
Dinara DÜYSEBAYEVA	“Folklore”119
Reşide GÜRSES	“Journal of Atatürk Research Center”121
Neval KONUK	TEXT BOOKS
Azize AKTAŞ-YASA	A Study in the Book of Alphabeta from the Time of Atatürk122
	NEWS
	Step by Step from Tibet to Bişkek127
	A Reflected Book from Kazakistan129
	Fourth of Reward of Nüzhet Erman131
	On the Road of Göynük.....132
	Bulgarian Diary.....134

Türk Dünyası Ortak Edebiyatı

Türk
Dünyası
Edebiyatçıları
Ansiklopedisi

CİLT I
A - ATATU

ATATÜRK KÜLTÜR MERKEZİ
BAŞKANLIĞI YAYINLARI

ISSN-1300-2333

TÜRK TÜRK YURDU

TÜRK OCAKLARI MERKEZ HEYETİNİN AYLIK YATIN ORGANİDİR

